د شيعو د عقايدو منشور

(د شيعو عقيدې او اصول)

ليکوال: علامه جعفر سبحانی

ژباړن: محمدرحیم درانی

Download from:aghalibrary.com

لړلیک

سریزه ۹
د کتاب لنډیز ۱۷
لومړی اصل: ۷۴
دویم اصل: ۷۶
دریم اصل: ۷۶
څلورم اصل: ۷۷
پینځم اصل ۷۸
شپیږم اصل ۸۰
اووم اصل ۸۰
اتم اصل ۸۰
نهم اصل ۸۱
لسم اصل ۸۲
یوولسم اصل ۸۳
دولسم اصل ۸۴
دیارلسم اصل ۸۴
څوارلسم اصل ۸۵
پینځلسم اصل ۸۶
شپاړسم اصل ۸۶
اوولسم اصل ۸۷
اتلسم اصل ۸۸
نولسم اصل ۸۸
شلم اصل ۸۹
یویشتم اصل ۹۰

دوه ویشتم اصل ۹۱
درې ویشتم اصل ۹۲
څلور ویشتم اصل ۹۳
پنځه ویشتم اصل ۹۴
شپږیشتم اصل ۹۵
دویمه برخه ۹۷
اووه ویشتم اصل ۹۸
د تو حید پړاوونه ۹۹
اته ویشتم اصل ۱۰۰
نهه ویشتم اصل ۱۰۱
دریشم اصل ۱۰۳
یو دیریشم اصل ۱۰۶
دوه دیرشم اصل ۱۱۲
په تشریع کښې تدبیر ۱۱۲
درې دیرشم اصل ۱۱۴
د عقائدو کلیات ۱۱۷
د خدای پاک صفتونه ۱۱۷
څلوردیرشم اصل ۱۱۸
شپږدیرشم اصل ۱۲۰
د خدای ذاتی صفتونه ۱۲۱
اته دیرشم اصل ۱۲۵
نه دیرشم اصل ۱۲۷
څلویښتم اصل ۱۲۹
یوڅلویښتم اصل ۱۲۹
د خدای سلبی صفتونه ۱۳۰

دوه څلويښتم اصل ۱۳۰
خبري صفتونه ۱۳۴
درې څلويښتم اصل ۱۳۴
د خدای عدل ۱۳۹
څلور څلويښتم اصل ۱۳۹
شپږ څلويښتم اصل ۱۴۴
اووه څلويښتم اصل ۱۴۶
قضا او قدر ۱۴۶
اته څلويښتم اصل ۱۴۶
نه څلويښتم اصل ۱۴۸
پنځوسم اصل ۱۵۱
انسان او اختيار ۱۵۳
يو پنځوسم اصل ۱۵۳
دوه پنځوسم اصل ۱۵۴
درې پنځوسم اصل ۱۵۶
عام نبوت ۱۵۷
څلور پنځوسم اصل ۱۵۷
د قران او د نبوت اهداف ۱۶۰
پينځه پنځوسم اصل ۱۶۰
د پيغمبرانو د پيژندلو لارې ۱۶۲
شپږ پنځوسم اصل ۱۶۲
اووه پنځو سم اصل: ۱۶۴
اته پنځو سم اصل ۱۶۴
نهه پنځوسم اصل ۱۶۵
وحی او نبوت ۱۶۷

شپیتم اصل ۱۶۷
یو شپیتم اصل ۱۶۸
درې شپیتم اصل ۱۷۲
څلور شپیتم اصل ۱۷۳
پینځه شپیتم اصل ۱۷۵
شپږ شپیتم اصل: ۱۷۶
اووه شپیتم اصل ۱۷۶
اته شپیتم اصل ۱۷۸
نهه شپیتم اصل ۱۷۹
شپږمه برخه ۱۸۰
اویایم اصل ۱۸۰
قران یا همیشنۍ معجزه ۱۸۰
یو اویایم اصل ۱۸۲
دوه اویایم اصل ۱۸۳
درې اویایم اصل ۱۸۶
څلور اویایم اصل ۱۸۸
پینځه اویایم اصل ۱۹۱
شپږ اویایم اصل ۱۹۲
اووه اویایم اصل: ۱۹۶
اته اویایم اصل: ۱۹۷
نهه او یایم اصل: ۱۹۹
اتیایم اصل: ۲۰۱
یو اتیایم اصل: ۲۰۲
دوه اتیایم اصل ۲۰۶
اوومه برخه ۲۱۱

امامت او خلافت. ۲۱۱
ځلور اتیایم اصل ۲۱۴
پینځه اتیایم اصل: ۲۱۶
شپږ اتیایم اصل ۲۱۷
اووه اتیایم اصل: ۲۲۲
اته اتیایم اصل: ۲۲۴
نهه اتیایم اصل: ۲۲۷
نوییم اصل ۲۳۰
یونو یم اصل ۲۳۱
دوه نو یم اصل: د امام عصمت ۲۳۴
ځلور نویم اصل ۲۳۹
پینځه نویم اصل ۲۴۱
اووه نویم اصل ۲۴۳
اته نویم اصل ۲۴۴
نهه نویم اصل ۲۴۵
سلم اصل ۲۴۶
یوسل یو اصل ۲۴۷
یوسل دویم اصل ۲۴۸
له مرګه وروسته جهان ۲۴۹
یوسل دریم اصل ۲۴۹
یوسل ځلورم اصل ۲۴۹
یوسل پینځم اصل ۲۵۲
یوسل شپږم اصل ۲۵۴
یوسل نهم اصل ۲۵۸
یوسل لسم اصل ۲۶۱

يوسل يوولسم اصل ۲۶۴
يوسل دولسم اصل ۲۶۵
يوسل ديارلسم اصل ۲۶۶
يوسل څوارلسم اصل ۲۶۸
يوسل پينځلسم اصل ۲۷۱
يوسل شپاړسم اصل ۲۷۶
يوسل اولسم اصل ۲۷۷
يوسل اتلسم اصل ۲۷۹
ايمان، كفر، بدعت، تقيه، توسل او بداء وغيره ۲۸۲
يو سل شلم اصل ۲۸۳
يوسل يويشتم اصل ۲۸۵
يوسل دوه ويشتم اصل ۲۸۸
يوسل درې ويشتم اصل (بدعت) ۲۸۹
يو سل شپږ ديرشم اصل ۲۹۱
يو سل اووه ديرشم اصل ۲۹۲
يو سل اتة ديرشم اصل ۲۹۶
يو سل نهه ديرشم اصل ۲۹۸
يو سل څلويښتم اصل ۳۰۱
يو سل يو څلويښتم اصل ۳۰۲
ځينې اختلافي فقهي حكمونه ۳۰۳
يو سل دوه څلويښتم اصل ۳۰۳
يو سل درې څلويښتم اصل ۳۰۶
يو سل څلور څلويښتم اصل ۳۰۹
يو سل پينځه څلويښتم اصل ۳۱۳
يو سل شپږ څلويښتم اصل ۳۱۷

یو سل اووه څلویښتم اصل ۳۱۸
یو سل اته څلویښتم اصل ۳۱۹
یو سل نهه څلویښتم اصل ۳۲۳
یو سل پنځوسم اصل ۳۲۶
سر چینې ۳۲۸

سریزه

دین ته د اوسمهاله انسان ګروهنه او د عقایدو د منشور کتاب د لیکلو ضرورت

اوسنی وخت د صنعت او ټیکنالوجۍ زمانه ګڼل کیږي ځکه چې انسانانو په دې اخرنۍ پیړۍ کښې ډېر زیات پرمختګ کړے دے او دا کار د ستاینې وړ دے خو د دې کارونو تر څنګ کلتور هم یو څیز دے چې هماغه دین او دیني مفهومونو ته پاملرنه ده.

دین ته ګروهېدل، د انسانانو له ډېرو زړو ګروهنو څخه دے چې تاریخ هغه یاد کړے او یادوي یې، او د تاریخ په ګواهۍ او پخو دلیلونه سره دا خبره ثابته ده چې یوه زمانه هم له مذهبي احساسه خالي نه وه، که څه هم له رُنسانسه وروسته او په علمي طریقو کښې په بدلونه پسې او د انسان په مادي طبیعت باندې له سلطې وروسته د ځینې سیاسي او کلتوري عواملو په سبب د دین په لور پاملرنه کمه شوه او په لویدیځې ټولنې کښې له دین ته بې پامي زیاته شوه. بیا ورو ورو ختیځو هېوادونو ته هم دا ناروغي راورسیده او ځینې ډلې یې متأثرې کړې، او دا څپه تر دې مخکښې لاړه چې دا تصور

وشو چې نوې علم د انسانانو ټول ضرورتونه پوره کولے شي او هغه غوښتني چې دين به پوره کولې، علم يې پوره کولے شي.

خو د ځينې ورانوونکو عواملو څرګنديدو دغه تصور غلط ثابت کړ او دا يې ثابته کړه چې انسانان هيڅکله له دين او د هغې له لار ښوونې بې نيازه نه دي او هيڅ يو څيز د مذهب ځای نه شي نيولے. له دې عواملو څخه درې عاملو ته اشاره کوو:

١. په شلمې پيړۍ کښې د نړيوالو جنګونو شورو کيدل: لومړې نړيوال او دويم جنګ چې په لسګونو مليونه انسان يې قرباني کړل، د هغه علم په مشرۍ او لارښود کښې وشول چې له دينه جدا او پرې شوے و، او هغه علم چې دا ګمان کيدۀ چې دا به د انسانانو ټول ارمانونه پوره کړي، ناڅاپه يې انسان په داسې برخليک اخته کړ.

٢. د اخلاقي فساد د پراخيدو په سبب د کورنۍ ورانيدل: د لويديځې نړۍ په لويه برخه کښې، د کورنۍ مفهوم له منځه تللے دے او کورنۍ په يو مؤقت او ناپيدار څيز بدله شوې ده او نوي سائنس او علم په دې ړنګولو کښې بې اثره نه و، البته مطلب مو هغه علم دے چې صحيح رهبري يې نه وي شوے او له دينه جدا وي.

یو ځل بیا ټینګار کوو چې د دې مطلب دا نه دے چې نوې علم یو نقصاني څیز دے، بلکه که علم او ټیکنیک له دیني او معنوي لارښوونې بې برخې وي نو د دومره زیانونو او نیمګړتیاوو سبب کیږي.

۳. د ځینې علمي فرضیو بې اعتباري او ماته: پر وړاندینیو دوو عواملو ورزیات چې په نوي علم باندې یې په ټولنیزو میدانونو کښې د انسانانو ډېر باور او زړه تړون کم کړ، د ځینې علمي فرضیو شکست او بې اعتباري هم د دې سبب شوه چې په نړۍ پېژندولو کښې د انسانانو چې په علم باندې کوم ایمان او باور و هغه له لاسه ورکړي او په بله ژبه، په کوم خوږ خوب چې په نولسمه پیړۍ کښې د یورپ خلک ویده شوي وو، راویښ شي.

نوموړي عوامل او دې ته ورته لاملونه سبب شول چې انسان یو ځل بیا خپل انساني فطرت ته راستون شي او دین او د هغې معارفو ته مخ کړي. نو په حقیقت کښې د یو وخت له جدایۍ وروسته چې انسان ځان د دین له ځانګړتیاوو بې برخې کړی و، د یو تږي انسان په شان د دین د پاکې چینې په تکل کښې شو.

دا موضوع دومره روښانه ده چې دلیل او ګواهۍ ته څه ضرورت نه لري او هغه کسان چې د نړۍ له پېښنو خبر دي په ډېره ښه طریقه له دې خبر دي. دا نوې ګروهنه تر دې حده ده چې دین ته یو ځل بیا په

علمي مرکزونو کښې په يو لوړه سطحه پاملرنه وشي، او متفکران او استاذان د هغې په هکله خبرې وکړي، او داسې اونۍ او مياشت نه تيريږي چې د دين او دين پيژندنې په هکله په لسګونو کتابونه او مقالې ونه ليکلې شي.

د يو ليکوال په قول: "مذهب او معنويت ته راستنيدل، يو داسې خط دے چې د لويديځ د ټولن پيژندنې بنيادونو ته خطره جوړه شوې ده. نو لکه څنګه چې هغوي د مسلمانانو اسلام ته له ستنيدو ويره لري، د عسايانو عسائيت ته له ستنيدو هم ويره او وحشت لري". په حقيقت کښې له هر يو معنوي يرغل، او په غربي ټولنه کښې او تر دې چې په فردي ژوند کښې د دين او معنويت له هر حاکميته ويريږي.

په لويديځو تحليلګرانو کښې يو کس د مسلمانانو او غير مسلمو کسانو په ټولنه کښې ايمان او مذهب ته د بيا ستنيدو نمونې بيانوي او د په لويديځه ټولنه کښې تندلارو عيسايانو ته اشاره کوي چې په دې اخرني کلونو کښې يې ډيره وده موندلې ده. په دې اخرني کلونو کښې په بيلا بيلو شکلونو مذهب ته ګروهنه ډيره زياته شوې ده تر دې حده چې د ډيرو هيوادونو لپاره خطره محسوسيږي.[۱]

---

۱. Henri Tinca په پني هيني ويژه نامې کښې، کليزه، لوموند ورځپانه، ۱۵۲مخ.

د دغه شناندي په خیال، مونږ دا څیز نیک بختي ګڼو او له دې خوشحال یو چې انسان یو ځل بیا د دین له مینې ډک غیږ ته راستنیږي. خو د دې زیري تر څنګ، یوه اندیښمنوونکې خبره شته او هغه دا چې که چرې دا تنده په صحیح طریقې لیرې نه کړې شي، او خدای دې نه وکړي چې کچه او غلط تفکرات د دین په نامه خلکو ته ورکړے شي نو اوسنے انسان به خپل ورک شوې بیانه مومي، او یو ځل به بیا له دینه مخ واړوي. نو دې ته په پام سره په زړه سواندو او دین پوهه او دردمنو کسانو ضروري ده چې د دې فطرت غږ ته د صحیح ځواب ورکولو لپاره د دین صحیح مفهوم انسانانو ته وړاندې کړي او دا روان الهي فیض په روڼه طریقه د انسانانو ته ورکړي.

په داسې حالاتو کښې چې دین ګروهنه د یو نړیوال څیز په شکل څرګنده شوې ده او له دینه مخ تاوهونکیو کسانو یو ځل بیا دین ته مخه کړې ده، نو مسلماً ځینې ډلې به د شخصي غرضونو لپاره دا هڅه کوي چې له مذهبي ګروهنې خلک واړوي او دین لټوونکیو ته د اصلي دین په ځای یو زهرجن خوراک ورکړي، چې په دې طریقه به هغوي د دیني تندې ماتولو سره سره خپلو غلطو مقصدونو ته هم ورسي.

مونږ چې د اسلام دین اخرنې او بشپړ اسماني شریعت ګڼو او دا عقیده لرو چې دا دین د قیامت تر ورځې پورې د انسان د فردي او ټولنیز ژوند ټولې اړتیاوې پوره کوي نو د هغې د عالي مفهومونو د جاري کولو لپاره له بیله بیلو اسبابو ګټه واخلو او له دې بې ساري فرصته د دین د صحیح تعلیماتو د رسولو لپاره ښه ګټه واخلو.

له بلې خوا مونږ باوري یو چې د اهلبیتو مکتب هماغه حقیقي او اصیل مکتب دے چې د قران او د پیغمبر(ص) د اهلبیتو(ع) په لاس مونږ ته رسیدلے دے، او په حقیقت کښې د اهلبیتو طریقه یوه داسې نیغه لار ده چې بې له کومو کږو لاسونو مونږ د حقیقت سرچینې ته رسوي. د دې مکتب عالي اصلونه او په تاریخ کښې د هغې د رسالت کورنۍ سره انتساب یو داسې جاذبیت لرلے دے چې د حقیقت لټونکي ځان ته راکاږي او سبب کیږي چې هغوي د دې مذهب په دفاع کښې ښه په مینه له خپل سره تیر شي.

د حقیقت لټوونکي چې غواړي دیني حقیقتونه د دې دین له اخرني اسماني څیښتنه ، پیغمبر مبارک(ع) او د هغه له پاکو اهلبیتو علیهم السلام له خُلې زده کړي، نو دې لیکلي شوي کتاب ته په مراجعې سره به هغه د لارې لپاره یو روښانه څراغ بیامومي، هو! هغوي کولې شي چې د دې مطمئن کوونکي کتاب په لوستلو سره د اهلبیتو

مکتب په لاس راړوي او د لا زيات خبريدو لپاره چې په دې کښې د کومو کتابونو ذکر شوے دے هغې ته مراجعه وکړي.
دا کتاب نړيوالو ته اعلان کوي چې د عقايدو اصول او د اهلبيتو ديني تعليمات چې عقيده او عمل دواړو ته شامليږي، همدا دي چې په دې منشور کښې راغلي دي او هر يو هغه مطلب چې مونږ ته يې نسبت راکړے شوے دے او په دې کتاب کښې ليکلي شوي اصولو او مفاهيمو سره سمون نه لري نو هغه يوازې يو تور دے او هيڅ ارزښت او اعتبار نه لري.
دلته خبره لنډه وو او د خداى په فضل، په ځينو اصولو سره د اهلبتيو(ع) په مکتب کښې د اسلام اصول بيانوو.
د اسلامي عقايدو د اصولو د بيان لپاره د انسان او نړۍ په هکله د اسلام د نظر او د پيژندولو او معرفت د لارو په هکله د يو لړ کلياتو بيان ته ضرورت لري. د مکتب د دغې برخې بيان د عالم امکان په هکله د هغې د نظر ښکاره کوونکے دے مونږ دلته د کلام له اوږد والي د ډډه کولو لپاره لنډې خبرې کوو او د هر يو اصول د تفصيل لپاره د کلامي کتابونو حواله ورکوو.
دلته ضروري ګڼو کښې د حجت الاسلام والمسلمين ښاغلي رباني ګلپايګاني د کوششونو او هڅو ډېره مننه وکړم چې د دې کتاب په

ليکلو کښې يې له ليکوال سره مرسته وکړه، شَکَرَ الله مُساعيه الجَمِيله.

جعفر سبحاني

۷۲/۱۰/۲۳ چې د ۱۴۱۸ هجري کال

د روژې د مياشتې ۱۴ نيټې سره سمون لري.

د کتاب لنډیز

په اسلام کښې د پیژندلو لارې

لومړنې اصل:

اسلام د جهان او د دین د حقیقتونو د پیژندلو لپاره له دریو وسیلو "حس"، "عقل" او "وحي" ګټه اخلي.

دوهم اصل:

د پیغمبرانو بلنه، عقیدې ته عمل سره سره ده، که د دین له نظره وي، عقیده بې عمله او همدارنګ عمل بې عقیده ژغورونکې نه دے.

دریم اصل:

د دیني عقیدو او احکامو په قبلولو کښې د خدای له دوو حجتونو: عقل او وحي ګټه اخستل کیږي.

څلورم اصل:

دې ته په پام سره چې عقل او وحي دواړه د خدای حجت دي، نو د دوي تر مینځ به هیڅ کله حقیقي تعارض او ټکره نه راځي، لکه څنګه چې علم او عقل همدارنګ دي.

پینځم اصل:

د جهان حقیقتونه، زمونږ له تصور او تفکره جدا ، ځانته حقیقت او مستقل وجود لري، ابدي او جاودانه مقوله ده.

هستي د اسلام له نظره

شپږم اصل:

جهان د خدای مخلوق دے او د هغې اجزا خدای سره له تعلقه پرته بل څه واقعیت نه لري او د یوې شیبې لپاره هم له خدایه بې نیازه نه دي، ځکه چې خدای سره د یوې شیبې لپاره لاتعلقي د هغوي بابودۍ او عدم سره سمه ده.

اووم اصل:

د جهان اوسنې نظام، یو ابدي او تل پاتې نظام نه دے او یوه ورځ به ټول خراب شي.

اتم اصل:

د جهان نظام د علت او معلول پر ستنو ولاړ دے، او د څيزونو په يو بل کښې تاثير، د خداى په حکم سره کيږي.

نهم اصل:

هستي، يوازې مادي طبيعت سره مساوي نه ده او د جهان زياته برخه ماوراء هستي ده.

لسم اصل:

جهان کلاً او جزاً، يو هدايت شوې څيز دے او هر يو موجود چې په کومې مرتبې کښې دے، په خپل حد کښې د خداى د عام هدايت لاندې دے.

يوولسم اصل:

د پيدايښت دا نظام يو احسن او اکمل نظام دے چې په ډېره ښه طريقه پيدا کړې شوې دے.

دولسم اصل:

دې ته په پام سره چې د پيدايښت دا نظام، د داسې خداى پيدايښت او د داسې خداى فعل دے چې مطلقاً حق دے، نو د هغه پيدا کړې شى به هم څه هدف او مقصد لري او عبث نه دے پيدا شوې.

انسان د اسلام له نظره

دیارلسم اصل:

انسان یو داسې موجود دے چې له بدن او روحه مرکب دے او له مرګه وروسته که څه هم بدن یې خاورې او ریزې ریزې شي خو د خدای په حکم د هغه روح باقي وي او جاودان وي.

څوارلسم اصل:

هر یو انسان پاک فطرت او د توحید فطرت سره پیدا کیږي او د مور له خیټې یو کس هم ګنهګار او بد کردارې نه پیدا کیږي.

پینځلسم اصل:

انسان یو داسې موجود دے چې د خپل اختیار مالک دے او د ژوند په دوه لارې کښې په خپله په ټاکلو او عمل کښې ازادي لري.

شپاړسم اصل:

انسان یو داسې موجود دے چې تربیت او روزنه یې کیدے شي چې د خدای په لور د هغه د رشد او بیا ستنیدو لاره د ټل لپاره خلاصه ده.

اوولسم اصل:

انسان د خپل عقل او اختیار په سبب، د خدای، د پیغمبرانو او د نورو انسانانو په وړاندې مسئول دے.

اتلسم اصل:

یو انسان هم په بل انسان باندې څه برتري او لوړاوې نه لري، خو یوازې د معنوي کمالاتو په وسیله چې د هغې له ټولو څرګند کمالات تقوا او پرهیزګاري ده.

نولسم اصل:

د انسان په فطرت کښې ښه اخلاق اچولي شوي دي او پکښې ثابت او ټل پاتې دي، د وخت تېریدو سره پکښې هیڅ بدلون او تغییر نه راځي.

شلم اصل:

له دې پرته چې د انسان عملونه په يو بل جهان کښې سزا او جزا لري، موجوده جهان هم – چې د يو مدبر او حکيم خدای په لاس چليږي – د انسان عملونو ته بې پامه نه دے او د خدای په خوښه (واکنش) عمل کوي.

يو يشتم اصل:

د قومونو او هيوادونو پرمختګ يا پاتے والے، له خارجي عواملو پرته، د هغوي عقيدو، اخلاقو او اعمالو سره اړه لري او دا اصل د خدای قضا او قدر سره منافات نه لري، بلکې د هغې يوه برخه ده.

دوه ويشتم اصل:

انساني تاريخ يو ښه او روڼ مستقبل لري او په نړۍ باندې حاکميت به په اخر کښې د صالحانو په لاس وي.

درې ويشتم اصل:

انسان له خدای خاص کرامتونه ورکړي دي، لکه څنګه چې د خلقت په لومړيو کښې ورته ملائيکو سجده کړې ده، او د دې کرامت او زبرګۍ ساتل په هغه باندې لازم او فرض دي او بايد له هر يوه هغه کار ډډه وکړي چې د کرامت په خلاف وي.

ځلور ویشتم اصل:

د انسان عقلاني ژوند او د هغه د فکر روزنه، په اسلام کښې ځانته ځای لري. له همدې سببه باید له پټو سترګو تقلیده ځان وساتي.

پینځه ویشتم اصل:

د انسان فردي ازادي په اقتصادي، سیاسي او نورو ډګرونو کښې په دې شرط سره ده چې معنوي لوړاوي او عامو مصلحتونو سره ټکره ونه لري.

شپږ ویشتم اصل:

ایمان، د زده باور دے چې په زور د انسانانو په زړه کښې ځای نه کوي او په اسلام کښې جهاد د دې لپاره نه دے چې په زور په انسانانو دین قبول کړي بلکې د جهاد مقصد دا دے چې نړیوالو ته د خدای د پیغام رسولو خنډونه له منځه یوړل شي او ټولنه د فساد او تباهۍ له عواملو پاکه کړي.

دوهمه برخه

توحید او د هغې مرتبې

اووه ویشتم اصل:

د خدای په وجود باندې عقیده، د ټولو الهي دینونو تر مینځ یو مشترک اصل دے او په بیلا بیلو طریقو په دې اصل دلیل راوړې کیږي.

اته ویشتم اصل: د توحید لومړنۍ مرتبه، ذاتي توحید دے. یعنې خدای یو او بې ثاري دے او د هغه ذات بسیط دے او مرکب نه دے او عقلي او خارجي ترکیب د هغه په ذات کښې څه لاره نه لري.

نهه ویشتم اصل:

د خدای کمالي صفتونه د مفهو له نظره متعدد او بیلا بیل دي، خو د خارجي واقعیت له نظره یو بل سره د خدای په ذات کښې یو دي (صفاتي توحید) او د صفاتي خارجي اتحاد، په دې معنې نه دے چې د هغه له ذاته کمالي صفتونه نفي کړي.

دیرشم اصل:

په جهان کښې بې له خدایه بل څوک پیدا کوونکے نشته (په خالقیت کښې توحید). انسان په ډېرې ازادۍ سره د وجود له نعمته ګټه اخلي او طبعاً د هغه د عملونو مسؤلیت او ذمه واري د هغه په خپله ذمې ده.

يو دېرشم اصل:

جهان بې له خدايه بل ربّ او مدبر نه لري (په تدبير او تو کار کښې توحيد) او نور مدبران، لکه پرښتې، يوازې د هغه په حکيمانه اذن او اجازې سره خپل کارونه ترسره کوي.

دوه دېرشم اصل:

که د پيدا ايښت په جهان کښې يوازې يو خداى مدبر دے، د دين او تشريع په چارو کښې هم هغه حاکم او مطلق پيروي شوونکے دے او که ځينې ديني چارې بل څوک ترسره کوي نو هغه د هغه په اذن او اجازت سره دي.

درې دېرشم اصل:

په عبادت کښې توحيد يو داسې اصل دے چې ټولو اسماني شريعتونو کښې مشترک دے او د انبياوو د بعثت هدف، په دې اصل باندې تاکيد او د دې اصل يادونه او تذکر دے.

دريمه برخه

د خداى پاک صفتونه

څلور دیرشم اصل:

خدای پاک جمالي او جلالي، یا ثبوتي او سلبي صفتونه لري چې لومړي (جلالي یا ثبوتي) د هغه له وجودي کماله حکایت کوي او دوهم (جلالي یا سلبي) له دې حکایت کوي چې د هغه ذات له دې صفتونو او نقصانونو پاک او منزه دے.

پینځه دیرشم اصل:

د خدای پاک د صفتونو د پیژندلو لپاره د پیژندولو له دوو وسیلو "عقل" او "وحي" مرسته اخلو او دا دوه وسیلې خدای پاک په ډېرو لوړو صفتونو سره ستایي.

شپږ دیرشم اصل:

د خدای صفتونه په دوه ډوله تقسیمیږي صفات ذات او صفات فعل، او د خدای افعال د هغه له ذاته او ذاتي کماله سرچینه اخلي.

اووه دیرشم اصل:

علم او خبرتیا، قدرت او توان، ژوند او حیات او اراده او اختیار د خدای پاک له ذاتي صفتونو څخه ګڼل کیږي، او د خدای د ارادې واقعیت، هماغه "اختیار" او د هغه ازادي د افعالو په کولو کښې ده.

اته دیرشم اصل:

د خدای له فعلي صفتونو څخه يو د هغه انسانانو سره خبرې کول دي چې په شوری سورت په ۵۱ ایت کښې په درې ډوله منحصر شوې دي. له دې دریو ډولو ورتیر، په یوۀ فرض تول جهان د خدای کلام او خبرې دي، لکه په همدې فرض یې حضرت عیسی ته د خدای کلمة ویلې ده.

نهه دیرشم اصل:

د خدای کلام چې د هغه له فعلي صفتونو څخه دے، حادث دے او قدیم نه دے، او قدیم بالذات یوازې خدای دے او له خدایه پرته د هر یو قدیم ازلي تصور، توحید ذاتي سره منافات لري.

څلویښتم اصل:

د خدای پاک له فعلي صفتونو څخه یو د هغه صدق او رښتیا والے دے، او دروغ په له دې نظره چې یو قبیح او بد څیز دے د خدای په ذات کښې نیشته.

یو څلویښتم اصل:

د خدای له فعلي صفتونو څخه یو د هغه حکمت دے او حکیم د هغه له نامو څخه ګڼل کیږي. دې ته په پام سره چې د خدای نومونه ډېر اتقان او کمال لري نو له هر ډول عبث پاک دي او هغه ته حکیم ویل کیږي.

دوه څلویښتم اصل:

خدای پاک، هم په دنیا کښې او هم په اخرت کښې، هیڅکله په ظاهرو سترګو نه لیدل کیږي، ځکه چې د هغه د لیدنې لازمه دا ده چې هغه جسم ولري، خو د ایمان د نور په وسیله د زړه په سترګو هغه لیدلے شي.

درې څلویښتم اصل:

د خبري صفتونو په تفسیر کښې (لکه "ید الله" ، "وجه الله"، "عین الله" او "استوا علی العرش") باید په ایتونو کښې جومودو قرینو ته وګورو او مقصد ترې بیان کړو، او داسې تفسیر ظاهري تفسیر دے نه باطني، او د ظاهر راخستل تصدیق دے نه تاویل.

څلورمه برخه

الهي عدل

ثلور ثلویښتم اصل:

د خدای له جمالي صفتونو څخه یو عدل دے چې وحي اوعقل پر هغې ګواهي ورکوي، او خدای ذات د ظلم له اسبابو چې جهل او عجز او نیاز دي، پاک دے.

پینځه ثلویښتم اصل:

عقل او خرد، د کارونو او افعالو حسن او قبح پیژندلے شي، او که چرې دا پیژنګلوي له عقله واخستې شي، نو له شرعي نظره هم حسن او قبح نه شي ثابتید ے.

شپږ ثلویښتم اصل:

الهي عدل د ځان لپاره په تکوین (خلقت) او تشریع (قانون) کښې تجلیات لري، په تشریع کښې د عدل مظاهر ځینې دا دي: نیکو ته بلل او له بدیو منعې کول، د توان تر حده تکلیف ورکول، په سزا او جزا کښې عدالت.

اووه ثلویښتم اصل:

د انسان او جهان پیدایښت، بې هدفه او بې مقصده نه دے شوے. د خدای فعل له هر ډول عبثه او لغو پاک او منزه دے، اود خدای د فعل هدفمن شونه له دې سببه نه دي چې هغه نیازمن او محتاج وي.

قضا او قدر

اته څلویښتم اصل:

قضا او قدر له منلي شوي اسلامي عقیدو څخه ده. کوم کسان چې د دې مسلو د ستونزو د حل کونې فکري توان نه لري باید په دې میدان کښې داخل نه شي او په دې مسلې باندې اجمالي عقیده لرل د هغه لپاره کافي دي.

نهه څلویښتم اصل:

"قدر" د څیزونو "د اندازه اخستلو" په معنې دے او "قضا" د هغې د حتمي شونې په معنی ده او دواړه په دوه ډوله علمي قضا او قدر او فعلي او عیني قضا او قدر تقسیمیږي.

پنځوسم اصل:

د خدای قضا او قدر د انسان ازادۍ سره څه منافات او ټکره نه لري، بلکه د خدای تقدیر داسې جوړ شوی دی چې د انسان فعل او کار په ډېرې ازادۍ او اختیار سره له هغه ترسره شي.

انسان او اختیار

یو پنځوسم اصل:

د انسان اختیار او ازادي یو محسوس او غیر انکاري واقعیت دی. د هر یو انسان وجدان او همدارنګ عقل په دې خبره ګواهي ورکوي، او که داسې نه وي نو د خدای له لورې د پیغمبرانو رالیږل عبث کیږي.

دوه پنځوسم اصل:

انسان په خپلو کارونو کښې مجبور نه دی، او په عین حال کښې داسې هم نه دی چې پریښودی شوې وي. په نورو ټکو سره به دا ووایو: نه جبر شته او تفویض، بلکه خبره د دې دواړو تر مینځ ده.

درې پنځوسم اصل:

خدای پاک له ازله زمونږ له افعالو او اعمالو خبر و، او دا ازلي علم د انسان ازادۍ او اختيار سره څه ټکره او منافات نه لري.

د عقايدو کليات

پينځمه برخه

د پيغمبرانو د بعثت د لازموالي دليلونه

څلور پنځوسم اصل:

د خدای پاک حکيم شونه دا لازمه وي چې د تکامل د لارې وهلو لپاره انسانانو ته پيغمبران راوليږي او د خلقت عالي هدفونو ته د رسيدو لپاره يوازې په عقلي هدايتونو بسنه ونه کړي.

پينځه پنځوسم اصل:

قران، د پيغمبرانو د راليږلو غرض او مقصد د توحيد د مبانيو مزبوتول، د نفس د تهذيب او تزکيه، د کتاب تعليم او د خلکو په عدل چلند ګڼلے دے.

شپږ پنځوسم اصل:

ریښتوني پیغمبران، په درېو طریقو له دروغجنو مدعیانو څخه پېژندے شي: معجزه، د تېر شوي پیغمبرانو تصدیق، هغه قرائن او شواهد چې د یو کس د دعوې په رښتیا والي ګواهي ورکوي.

اووه پنځوسم اصل:

د معجزې او د نبوت د دعوې په رښتیاوالي کښې یوه منطقي رابطه ده، او معجزه د دعوې په رښتیاوالي یو منطقي دلیل دے، نه اقناعي دلیل.

اته پنځوسم اصل:

کله چې یو خارق العاده کار د نبوت دعوې سره وي نو هغې ته "معجزه" ویلې شي او که چرې دا دعوی ورسره نه وي (که ترسره کونکے یې یو نیک کس وي) نو "کرامت" ورته ویل کیږي.

نهه پنځوسم اصل:

معجزه څلورو خاصیتونو سره له جادو او سحره جلا کیږي: د زده کړې وړ نه وي، د مقابلې دعوت وي پکښې، د مقابلې توان یې څوک نه لري، بیلا بیل خارق العاده کارونه وکړي نه یو ډول.

شپیتم اصل:

د پیغمبرانو غیبو سره رابطه د وحي په وسیله کیږي، نه د عقل او خرد او حس او یا ظاهري څیزونو په وسیله. د خدای د وحي حقیقت او واقعیت عادي مقیاسونو سره د پوهیدو او تللو وړ نه دي.

یو شپیتم اصل:

د مادي تفکراتو په خلاف، وحي نه د پیغمبرانو د تفکر پیدا کړے شوے څیز دے، او نه د هغه د روحي او رواني حالاتو تجلي او څرګندونه ده. د وحي اخرنې تفسیر (د محتوی له نظره) په اخر کښې د جاهلیت د وخت د مشرکانو هماغه خبرې ته ورګرځي چې ویل به یې: بې له "اضغاث احلام" بل څه نه دي.

د پیغمبرانو عصمت

دوه شپیتم اصل:

الهي پیغمبران، د وحي د اخستلو په مقام کښې او د هغې د حفاظت او رسولو په مقام کښې له هر ډول عمدي او سهوي غلطۍ پاک دي او د وحي د راخستلو له وخته تر د وحي د رسولو پورې د پرښتو د نظر او حفاظت لاندې دي.

دريم شپيتم اصل:

پيغمبران له هر ډول ګناه او ناروا کاره پاک دي، او خلک د هغوي د دعوت په رښتياوالي هاله باور کوي چې له ګناهونو پاک وي. له دې ورتير، هغوي داسې هدايت شوي کسان دي چې د هغوي علمي او معنوي مقام سره ضلالت او ګمراهي د جمعه کيدو قابل نه دي.

څلور شپيتم اصل:

پيغمبران، له دې پرته چې له ګناهونو پاک دي، د قضاوت په مقام کښې، د ديني موضوعاتو په تشخيص کښې او د ژوند په عادي مسلو کښې هم له غلطۍ او اشتباه پاک دي او اصولاً د خلکو اعتماد او د بعثت مقصد هغه وخت ترلاسه کيږي چې پيغمبران پراخ عصمت ولري.

پينځه شپيتم اصل:

پيغمبران، په ذکر شويو مرتبو پرته کښې له عصمته، له داسې ناروغيو او بد عمليو چې خلک ترې نفرت وکړي او ورسره روحي پستي راشي هم پاک او منزه دي .

شپږ شپيتم اصل:

د قران له ظاهري ايتونو د پيغمبرانو په معصوم نه کيدو باندې هر ډول استنباط يو غلط او له وخته وړاندې (عجولانه) فيصله ده چې بايد له هغې دې پرهيز وشي او له دې غلط استنباطه د مخنيوي لپاره دې هغه قرائن وکتلے شي چې په خپله په ايتونو کښې موجود دي او د هغې تفسير دې وکړے شي.

اووه شپيتم اصل:

د پيغمبرانو عصمت له دې سببه دے چې هغوي د خداى په جلال او جمال باندې ډېر لوى معرفت لري، او د خداى د اطاعت له ښو نتيجو او د ګناه له بدو عواقبو هم په دنيا او هم په اخرت کښې ښه خبر دي.

اته شپيتم اصل:

د پيغمبرانو عصمت، د هغوي ازادۍ او اختيار سره څه ټکره او منافات نه لري، او د خداى له قدرته د هغوي کامله او دقيقه اګاهي او يا د بدو کارونو او د سرکشۍ له انجامه د هغوي پوره خبريدل، د تقوا او فجور په اختيارولو کښې د انسان ذاتي توان او قدرت نه ختموي.

نهه شپيتم اصل:

ټول پیغمبران معصوم دي، په عین حال کښې کیدے شي چې یو کس معصوم وي خو پیغمبر نه وي، لکه د عمران لور حضرت مریم علیها السلام چې قران د هغې یو پاک او غوره شوې شخصیت ښایي خو پیغمبره نه وه.

د عقاید کلیات

شپږمه برخه

خاص نبوت

اویایم اصل:

حضرت محمد بن عبدالله صلی الله علیه واله وسلم چې د نبیانو د لړۍ اخرنې پیغمبر و چې خپل نبوت یې د قران پاک په تل پاتې معجزې سره شورو کړ او تر دې چې دښمنانو ته یې بلنه ورکړه چې د قران په ځیر یو سورت راوړي خو چا دا توان ونه لاره.

یو اویایم اصل:

د قران د نازلیدو په هماغه زمانه کښې، د قران د کلماتو ښکلا، د ترکیب تازه والي او د معنو ژورتیا د هغه وخت د بلاغت استاذان

تسلیم کړل او دې ته یې مجبور کړل چې د هغې په برترۍ اعتراف او اقرار وکړي. له دې وروسته هم د پوهانو دې کتاب ته سر ټیټول لا زیات شو.

دوه اویایم اصل:

قران، له ادبي معجزې پرته، له بیلا بیلو اړخونو معجزه ده: د قران راوړونکے یو امي او نالوستې کس دے. قران که څه هم په بیلا وختونو او حالاتو کښې لکه په جنګ، صلحه، سختۍ او پراختیا کښې تدریجاً نازل شو خو بیا هم د هغې په سبک کښې ورکي غوندې دوه والې نشته. په دې کتاب کښې د انسان فطرت سره سم حکمونه نازل شوي او ابدي قانونونه پکښې نازل شوي دي او ....

درې اویایم اصل:

قران د خدای پاک د ایتونو د تشریح سره سره، د پیدایښت د ځینې علمي رازونو هم پرده اوچته کړې ده چې په هغه وخت کښې له هغې بې د وحي له لارې نه شو خبرید ے. همدارنګ دې کتاب په قطعي توګه د ځینو پیښتو په هکله له وخته وړاندې خبر ورکړے دے او هغه پیښې رامنځته شوي دي او همدا خبره هم د دې ګواهي ورکوي چې دا کتاب د غیبو عالم سره اړه لري.

ځلور اویایم اصل:

بیلا بیلې قرینې او شواهد د پیغمبر(ص) د پیغمبرۍ په دعوې باندې ګواهي کوي: د مکې د خلکو تر مینځ د هغه روښانه ژوند، د هغه وخت له ککړتیاو د هغه پاکي، د دعوت او بلنې پوخوالې، هغه وسیلې چې پیغمبر(ص) د خپل دین د پراختیا لپاره له هغې ګټه اخستې ده، د هغه کسانو شخصیت چې کومو پر دوي ایمان راوړ او اخر دا چې د انسانانو په تاریخ کښې د هغه د یو بې ځاري تمدن جوړول د هغه د دعوت د بلنې د رښتیاوالي دلیلونه دي.

پینځه اویایم اصل:

د تیر شوي پیغمبر تصدیق، د پیغمبرانو د پیژندلو یوه طریقه ده. د پیغمبر(ص) د راتللو زیرے په تیرو اسماني کتابونو لکه تورات او انجیل (یوحنا ۱۴ او ۱۲ فصلونو کښې) راغلے دے.

شپږ اویایم اصل:

پیغمبر(ص) له قرانه پرته، نورې معجزې او کرامتونه هم لرل، لکه شق القمر، معراج، اهل کتابو سره په مباهلې کښې بریالیتوب، د غیبو خبرونه ورکول او نور....

د پیغمبر(ص) د نبوت بیلګې

اووه اویایم اصل:

د اسلام ایین یو عام اسلامي ایین دے، نه دا چې یوې سیمې یا یو نسل او قوم سره خاص وي. که د دې دین کتاب په عربۍ ژبه کښې نازل شوے دے نو د هغې سبب یوازې همدا دے چې د خدای سنت او طریقه دا ده چې پیغمبران د هغوي د قوم په ژبه رالیږي چې هغوي یې په خبرو پوه شي.

اته اویایم اصل:

پیغمبر(ص) اخرنې پیغمبر دے د هغه کتاب اخرنې کتاب او د هغه شریعت هم اخرنې شریعت دے او د ټولو شریعتونو ختموونکے دے. له هغه وروسته د نبوت سلسله بنده شوې ده او له هغه وروسته به نه پیغمبر راځي او نه به بل شریعت.

نهه اویایم اصل:

د اسلام دین د انسانانو د ټولو فطري غوښتو پوره کوونکے دے او ثابت او جاودان اصول لري. د نوي مسلو او مشکلاتو په حل لاره او ځواب کښې له ځینې ځیزونو لکه عقل، په مهم باندې د اهم وړاندې

کول، ژوندي او مستمر اجتهاد او د احکام ثانویه په احکام اولیه باندې ورګاندې کولو قاعدو ګټه اخلي.

اتیایم اصل:

د اسلام د شریعت له خصوصیاتو ځینې، په عقایدو کښې اسانتیا او په برنامه ریزۍ کښې د هغې هر اړخیزوالے دے. چې دا خصوصیت په نورو دینونو کښې (په بیله توګه په هغه دین کښې تحریف شوے دے) وجود نه لري، د مثال په توګه: د توحید سورت د مسلمان کس د عقیدې بیانوونکے دے چې د نورو دینونو نامعقولو عقیدو لکه عسائیت سره د هغې په مقایسه او تطبیق اسلام یو زړه راکښونکے او د حقیقتونو بیانونکے دین دے.

یو اتیایم اصل:

د مسلمانانو اسماني کتاب له هر ډول تحریفه پاک پاتې دے، نه پر هغې څه زیات شوي او نه ترې کم شوي دي. د خدای پیغمبر(ص) ټولنې ته یو سل څوارلس سورتونه ورکړي وو چې په هماغه طریقه باقي پاتې دي او عقلي او نقلي دلیلونه د قران په تحریف نه شونے باندې دلالت کوي.

دوه اتیایم اصل:

د فریقینو په کتابونو کښې چې کوم داسې روایتونه راغلي دي چې د قران تحریف ترې څرګندیږي هغه څه علمي ارزښت نه لري. ځکه چې په دې کښې ځینې روایتونه یوازې تفسیري شکل لري او د هغه د ایاتونو په هکله د پیغمبر وضاحتونه او تشریحات دي نه دا چې په اول کښې د قران برخه وه او بیا وروسته حذف شوي وي. ځینې نور داسې روایتونه چې د قران په تحریف باندې صراحت لري هغه د غیر مؤثقو کسانو له خُلې راغلي دي او د سند له مخې او د متن له مخې هغه اعتبار نه لري چې د یقین لپاره کافي وي. همدارنګ کومو کسانو چې د حدیثونو کتابونه راغونډ کړي دي نو دا حدیثونه د هغوي د عقیدې بیانونکي او ګواه نه دي.

د عقایدو کلیات

اوومه برخه

امامت او خلافت

درې اتیایم اصل:

کومه ډله چې د پیغمبر(ص) له رحلته وروسته د اسلامي ټولنې مشري د حضرت علي(ع) او د هغه د معصومو بچیو حق ګڼي هغوي

ته شیعه ویل کیږي. او د صحابه و هغې ډلې ته هم په تاریخ کښې شیعه ویلے شوي دي چې د پیغمبر(ص) له خُلې یې د علی(ع) د خلافت اعلان اوریدلے او د هغه حضرت له رحلته وروسته په دې اصل باقي پاتې دي. د شیعو تاریخ بې له اسلامي تاریخه او سابقه یې بې له اسلامي سابقې بل څه نه ده.

څلور اتیایم اصل:

دا خبره هیڅکله معقوله نه ده چې یو کس د ابد لپاره یو شریعت راوړي خو د هغې د مشرۍ او رهبرۍ لپاره چې د دین د باقي پاتې کیدو ضمانت د ے یوه طرحه جوړه نه کړي.

پینځه اتیایم اصل:

دریو خطرو ته په پام سره: ایران، روم او داخلي منافقان (چې د پیغمبر(ص) د رحلت په وخت کښې اسلام ته پیښې وې) د پیغمبر له خوا د ځای ناستي نه ټاکل د هرج او مرج او د امت د اختلاف سبب جوړیدۀ او د جاهلیت د بیا راتللو لپاره یې لاره برابروله، په داسې حال کښې چې د خلیفه ټاکلو هر ډول جګړه او اختلاف ختماوه. له همدې سببه شیعه دا عقیده لري چې پیغمبر(ص) د امت د لالهانده کیدو د مخنیوي لپاره دخدای په حکم یو ځای ناستې ټاکلے د ے.

شپږ اتیایم اصل:

د خدای حکیمانه مشیت داسې و چې پیغمبر(ص) له ځانه وروسته امام او رهبر وښیي او هغه هم په بیلا بیلو ځایونو کښې د علی(ع) په ټاکلو سره په دې غوښته عمل وکړ.

اووه اویایم اصل:

د هجرت د کال په لسمه د ذی الحجې د میاشتې په اتلسمه نیټه، دا ایت "يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللّهَ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ" نازل شو او خدای پاک پیغمبر ته دا حکم وکړ چې په داسې ورځ د ټولنې راتلوونکے مشر وټاکي. او هغه هم د زرګونو کسانو په وړاندې یوه اوږده خطبه ولوسته او علی(ع) یې خپل ځای ناستې وټاکه او خلکو ته یې وښوده.

اته اتیایم اصل:

د غدیر حدیث یو متواتر اسلامي حدیث دے چې ۱۱۰ تنو اصحابو او ۸۹ تابعینو دا نقل کړے دے او ۳۵۰ اهل سنتو پوهانو هغه په خپلو مشهورو کتابونو کښې راوړے دے او اسلامي لیکوالانو د هغې په هکله په پراخه توګه کتابونه لیکلي دي.

نهه اتيايم اصل:

پيغمبر(ص) د ځای ناستي او خليفه په ټاکلو سره د اسلام هغه ټول دښمنان چې د پيغمبر(ص) له رحلته وروسته د اسلام د ځراغ د مړيدو په تمه وو مايوس کړل او د هغوي دا مايوسي او نهيلي د پيغمبر(ص) د کارونو او ذمه وارو (بې له نبوته) يوه رهبر ته په سپارلو کښې وه.

نويم اصل:

د پيغمبر(ص) له رحلته وروسته، د خليفه ټاکل د اصحابو په ذهن کښې د يو ضروري او مشروع اصل په توګه موجود و له همدې سببه دويم خليفه د لومړي خليفه په وسيله وټاکل شو او دريم خليفه هم د شپږو کسانو د شورا په وسيله وټاکل شو چې دا شورا دويم خليفه جوړه کړې وه، په دې توپير سره چې شيعه وايي چې بايد د خدای لخوا په نص سره خليفه وټاکل شي نه دا چې د وړاندې خليفه په وسيله چې په ټاکلو کښې خطا کولے شي.

يو نويم اصل:

د پيغمبر(ص) له رحلته وروسته د امام ذمه واری لاندې دي: د قران د مفاهيمو بيانول، د شرعې د حکمونو بيانول، له هر ډول انحرافه د

ټولنې ساتل، عقيدتي او ديني پوښتنو ته ځوابونه ورکول، د دښمنانو په وړاندې د حدونو او مرزونو ساتل، په ټولنه کښې عدالت جاري کول او د دې غوندې نور کارونه. همدې ته په پام د شيعو له نظره بايد داسې کس د خداى د خاص عنايت او نظر لاندې وي او د غيبي تربيت تر سيوري لاندې دې حد ته رسيدلے وي.

دوه نويم اصل:

وړاندينيو خطرناکو ذمه واريو ته په پام سره، امام بايد يو داسې کس وي چې د پيغمبر(ص) په څېر له هرې ګناه او خطا پاک او معصوم وي او د "تطهير ايت" او د "ثقلينو حديث" په ډېره ښه طريقه د اهلبيتو عليهم السلام په پاکۍ باندې ګواهي ورکوي.

درې نويم اصل:

د پيغمبر(ص) خليفه ګان دولس کسان دي او د "اثنا عشر" ټکې د فريقينو په کتابونو کښې راغلے دے. او هر يو امام هم له ځانه وروسته امام ټاکلے دے چې لومړے يې علی(ع) او اخرنې يې حجت بن الحسن العسکری- عجل الله تعالی فرجه- دے.

څلور نويم اصل:

د رسالت کورنۍ سره مينه او دوستي يو قراني اصل او اسلامي ذمه واري ده، چې د دې کورنۍ علمي او عملي کمالاتو ته په پام سره د دې دوي د دوستانو د کمال سبب کيږي.

دولسم امام

غيبت او ظهور

پينځه نويم اصل:

د عدل د قائمولو لپاره په اخرنۍ زمانه کښې د پيغمبر(ص) له کورنۍ د يو کس ظهور، يوه منلې شوې اسلامي عقيده ده چې د فريقينو حديثونه پر هغې ګواه دي.

شپږ نويم اصل:

د دې نړيوال مصلح خاصيتونه په روايتونو کښې راغلي دي، او د ځينو فرقو اختلاف په دې کښې نه چې هغه به راځي بلکه په دې کښې دے چې د هغه زوکړه شوې ده که نه. په دې هکله زمونږ د شيعو دا عقيده ده چې هغه د ۲۵۵ هجري کال د شعبان د مياشتې په پينځلسمه نيټه د امام حسن عسکری په کور کښې د بي بي

نرجس په غېږ کښې وزېږېد او تر ننه پورې ژوندې دے او د پاڅون لپاره د خدای د حکم په انتظار دے.

اووه نويم اصل:

د خدای وليان په دوه ډوله دي: "مرئی" (ليدلے شي) او "له نظره غيب" په قران پاک کښې په سوره کهف کښې (د موسی او خضر عليهما السلام په کيسه کښې) د دواړو ډلو ذکر شوے دے، او حضرت ولی عصر – عجل الله تعالی فرجه – د غيبت په دور کښې د خدای له غيبو اولياوو څخه دے.

اته نويم اصل:

د امام (عجل الله تعالی فرجه) د غيبت په زمانه کښې د هغوی ځينې دندې او کارونه جامع الشرائط فقيهانو ته سپارلې شوي دي او د هغه حضرت له برکتونو د خلکو محروميدل ځينې اسباب لري چې د هغه غيبت يې ضروري کړے دے چې يو ترې د خلکو د هغه د ظهور لپاره تيار نه شونه او صلاحيت نه لرنه دے.

نهه نويم اصل:

دې ته په پام چې ځينې تير شوي پيغمبران په خپل ژوند کښې غيب وو نو پکار نه دي چې د حضرت ولی عصر- عجل الله تعالی فرجه –

غیبت د حیرانیا سبب شي. د هغه حضرت د غیبیدولو له رازونو څخه یو دا دے چې په هغه زمان کښې به ظهور وکړي چې د نړۍ خلک د هغه ظهور او کلي عدالت ته تیار وي. ځکه چې د خلکو له تیاریدو وړاندې د هغه حضرت ظهور د هغه حضرت د ماتې او شهادت سبب کیږي او د ظالمانو د بریالیتوب سبب کیږي.

سلم اصل:

د امام وجود د خدای پاک له لویو رحمتونو څخه یو رحمت دے او که خلک لکه څنګه چې پکار دي، هغه ومني نو له هغه به ډېره ګټه واخلي، په لومړۍ درجه کښې خلک په خپله سبب شوي دي چې له هغه محروم شي (البته له پردې شاته هم د هغه حضرت وجود داسې دے لکه نمر چې د وریزو شاته وي چې ګټه رسوي او ډېر برکتونه لري).

یو سل یو اصل:

د حضرت ولی عصر – عجل الله تعالی فرجه – زوکړه په **۲۵۵** هجري کال کښې وشوه او دې ته په پام سره دې وخت هغه یوولس سوه کاله عمر لري. د یو داسې اوږد ژوند قبلول د خدای د لوی حجت لپاره، د خدای پراخ او بې پایانه قدرت ته پام سره څه مشکل کار نه دے.

یو سل دوهم اصل:

د هغه حضرت د ظهور وخت چاته روښانه نه دے او د هغې وخت د قیامت په شان په ټولو پټ دے. خو په عین حال کښې په روایتونو کښې د هغه حضرت د ظهور ډېرې نښانې راغلي دي.

د عقایدو کلیات

اتمه برخه

له مرګه وروسته جهان

یو سل دریم اصل:

له مرګه وروسته په یو بل ژوند باندې اعتقاد، په ټولو شریعتونو کښې یو مشترک اصل دے او دین د قیامت له ورځې بغیر څه معنی او مفهوم نه لري. نو دې اهمیت ته پام سره د قران یوه لویه برخه د دې اصل په هکله نازله شوې ده.

یو سل ځلورم اصل:

خدای پاک حق مطلق دے او د هغه کار هم باید د هغه په شان حق مطلق وي. دې خبرې ته پام سره او دا چې د انسان پیدایښت بې جاودانه ژوند عبث او لغو کېږي، د قیامت او معاد لازم والې روښانیږي. او دغه وخت د خدای عدل د بدو کسانو د سزا او د ښو کسانو جزا کښې د یو داسې ورځې راتلل لازم ګڼي.

یو سل پینځم اصل:

قران د معاد په هکله موجودو پوښتنو ته ځواب ورکوي، او په دې دلیلونه کښې کله د خدای پراخ قدرت د دلیل په توګه راوړي او لومړنۍ پیدایښت د قیامت په امکان باندې او انسان ته په دوباره ژوند ورکولو باندې دلیل راوړي، او کله کله په پسرلي کښې د ځمکې بیا ژوندي کېدل د انسانانو بیا ژوندي کېدو سره تشبیه کوي او همدارنګ .....

یو سل شپږم اصل:

د قیامت په ورځ د انسانانو معاد (بیا راتګ) هم جسماني دے او هم روحاني. په دې معنی چې انسان په قیامت کښې هم داسې ثوابونه او عذابونه لري چې له بدنه بغیر امکان لري او هم داسې جزا او سزا لري چې له روحه بغیر ورته ممکن نه دي.

یو سل اووم اصل:

مرګ د انسان د ژوند خاتمه نه ده، بلکه مرګ سره هغه یوازې له دې جهانه بل جهان ته بدلیږي، له دې پرته د دنیا او اخرت تر مینځ یوه بله سرای چې "برزخ" نومیږي هم شته چې په هغې کښې خپل ژوند، نعمتونه او سزاګانې شته دي.

یو سل اتم اصل:

برزخي ژوند هاله شروع کیږي چې د انسان له بدنه روح قبض شي او له دفن کولو وروسته د پرښتو په وسیله له هغه پوښتنې شورو شي او د مؤمنانو لپاره د برزخ جهان د رحمت مظهر دے او کافرانو او منافقانو لپاره د عذاب مظهر دے.

یو سل نهم اصل:

ځینې ډلې، د الهی دینونو منلې شوې قیامت نه مني او د هغې په ځای کچه عقیدې لکه "تناسخ" وغیره مني. چې تناسخ زمونږ د عالمانو په نظر کښې یو باطل او محال امر دے او په هغې باندې عقیده په قیامت باندې د عقیدې خنډ ده.

یو سل لسم اصل:

په تيرو امتونو کښې مسخ، د "تناسخ" په شکل نه و ، بلکه انسانان يوازې په ظاهري شکل د بيزوګانو (شادوګانو) په شان شو خو د هغوي انساني شخصيت په خپل ځای محفوظ پاتې کيده، او مسخ تناسخ سره ډېره توپير لري.

يو سل يوولسم اصل:

"اشراط الساعة" د قيامت د رانزدې کيدو علامتونه دي. دا علامتونه په لنډه توګه دا دي: د اخرني پيغمبر راتلل، د ياجوج او ماجوج د بند پاتيدل، په پنډه لوګي سره اسمان پټيدل، د حضرت عيسی نازليدل، او له ځمکې د يو خاص قسم ځناور راوتل.

يو سل دولسم اصل:

له قيامته وړاندې به دوه ځله "نفخ سور" شپيلۍ وهل کيږي چې يوې سره ټول انسانان مړه کيږي او بلې سره به ژوندي کيږي.

يو سل ديارلسم اصل:

د قيامت په ورځ به په يوه خاصه طريقه، د خلکو د عملونو حساب کتاب کيږي. او هر يو کس ته به د هغه عمل نامه په لاس کښې ورکول کيږي، ډېره ګواهان به د هغه په دنيا کښې په ښو او بدو کارونو ګواهي ورکوي.

يو سل څوارلسم اصل:

د قیامت په ورځ د امت د ګنهګارو کسانو شفاعت د خدای په اذن سره د قران یو منلې شوې اصل دے او په دې هکله ډېر ایتونه او روایتونه راغلي دي.

یو سل پینځلسم اصل:

له هغې کسانو د شفاعت غوښتل چې خدای ورته د شفاعت اذن کړے دے څه اشکال نه لري. ځکه چې د شفاعت غوښتنه هماغه دعا غوښتل دي او له مؤمنه دعا غوښتل، یو داسې عمل دے چې قران او حدیث هغه جائزه ګڼلې ده بلکه د هغې په لور یې بلنه ورکړې ده.

یو سل شپاړسم اصل:

د ګنهګارو لپاره بې له د مرګ له وخته د توبې دروازې همیشه خلاصه ده او په توبې باندې عقیده او همدارنګ په شفاعت باندې عقیده، که چرې د دې فلسفه، اداب او شرطونه وکتل شي نو په ګناه باندې د تشویق سبب نه کیږي، بلکه د توبې د دروازې خلاصیدل د هغه کسانو د تیاریدو لپاره دي چې غواړي خپل باقي عمر پاک تیر کړي او د خدای رحمت دا غواړي چې هغوي نهیلۍ سره مخامخ شي او د خدای له رحمته مایوس شي او په ابدي ضلالت کښې وغورځیږي.

یو سل اوولسم اصل:

انسان په یو بلې سرای کښې، خپلو نیکو او بدو عملونو جزار او سزا ته رسي او د هغه بد عملونه د هغه نیک عملونه نه باطلوي، خو په ځینې چارو کښې لکه ارتداد وغیره چې قران د هغې په هکله ګزارش ورکړے دے، او دا هماغه د حبط عمل مسله ده.

یو سل اتلسم اصل:

په دوزخ کښې خلود او تل پاتې والې، کافرانو سره خاص دي او ګنهګار مؤمنان (که چرې په دنیا او عالم برزخ کښې عذابونه او د هغوي شفاعت د هغوي عمل نامه پوره پاکه نه کړي) نو په دوزخ کښې له لږ عذابه وروسته، بخښل کیږي او له اوره به نجات بیامومي.

یو سل نولسم اصل:

د قران له ایتونو او حدیثونو دا ثابتیږي چې دوزخ او جنت اوس هم موجود دي که څه هم د هغوي ځای مونږ ته روښانه نه دے.

نهمه برخه

ایمان، کفر، بدعت، تقیه او توسل وغیره...

یو سل شلم اصل:

د ایمان اصلي ځای د انسان زړه دے او د مسلمان لپاره په یو خدای، د قیامت په ورځ او د پیغمبر په رسالت باندې اجمالي ایمان کافي دي. د دې په مقابله کښې کفر دا دے چې انسان لږ تر لږه دا څیزونه هم ونه لري.

یو سل یویشتم اصل:

د زړه ایمان هاله اثر لري چې یو کس د هغې څرګندونه وکړي او یا لږ تر لږه د هغې په خلاف تظاهر ونه کړي. او د ژغوریدو لپاره یوازې د زړه ایمان کافي نه دے بلکه باید د خدای پاک په حکمونو باندې عمل هم ورسره وي.

یو سل دوه ویشتم اصل:

هر هغه مسلمان چې دا درې اصلونه (خدای، رسول، قیامت) نو د هغه کافر ګڼل حرام دي، که څه هم په نورو مسلو کښې مخالف وي.

یو سل درې ویشتم اصل:

بدعت په لغت کښې نوي کار ته وایي او په اصطلاح کښې هغه دے چې انسان په شریعت کښې داسې څیز داخل کښې چې په هغې کښې نه وي. د یو کار دین ته نسبت ورکول هاله د "بدعت" لاندې راځي چې د هغې په جواز او مشروعیت باندې په خاص یا عامه توګه په دیني کتابونو کښې اشاره نه وي شوې.

یو سل څلور ویشتم اصل:

په داسې ځایونو کښې چې د عقیدې څرګندونه، جاني ، مالي خطر لري یا د انسان د ناموس بې عزتي ورسره کیږي نو د عقل او د قران د څرګند حکم په مطابق باید انسان خپله عقیده څرګنده نه کړي، بلکه ضروري ده چې د هغې په خلاف څرګندونه وکړي. دې خبرې ته د شیعو په عقیده کښې "تقیه" ویل کیږي. باید پام وکړو چې تقیه د نفاق په مقابله کښې ده، تقیه د ایمان پټول او د کفر څرګندول دي خو نفاق د ایمان څرګندول او د کفر پټول دي.

یو سل پینځه ویشتم اصل:

په ځینې حالاتو کښې تقیه واجبه ده، خو په داسې ځایونو کښې چې تقیه د اصل دین د ختمیدو سبب کیږي، تقیه حرامه ده. همدا سبب دے چې تر اوسه پورې په شیعه و کښې د تقیه په بهانه یا عنوان سره د خپلې عقیدې پر خلاف کتاب نه دے لیکل شوې، بلکه د دې مذهب د داسې پوهانو شمېر له سلګونو بلکه زرګونو زیات دے چې د شیعه مکتب د بچولو لپاره یې ځانونه قربان کړي دي.

یو سل شپږ ویشتم اصل:

د انسان ژوند (بلکه د طبیعت مجری په اصل کښې دا ده چې) له اسبابو څخه په مرسته قایم دے او په دې مسله کښې په طبیعي او غیبي اسبابو کښې څه فرق نشته. خو یوازې دا خبره ضروري ده چې مؤحد انسان باید اسبابو ته د "وسیلې" په عنوان سره وګوري او د هغوي لپاره د "تاثیر کښې د استقلال" قایل نه شي.

یو سل اووه ویشتم اصل:

د خدای پاک نامو سره او همدارنګ د صالحانو دعا سره توسل، له غیبي سببونو او ماوراء طبیعت څخه یو دے چې په قران کښې په روښانه توګه هغه یاد شوے دے.

یوسل اته ویشتم اصل:

د خدای قطعي تقدیرونه د بدلیدو وړ نه دي، خو مشروط او معلّق تقدیرونه د بدلیدو وړ دي. چې دې خبر ته "بداء" ویل کیږي چې شیعه پر هغې عقیده لري او د هغه مبنا او مفهوم بې په ټوله هستئ کښې د خدای د قدرت قبولو بل څه نه دے او د انسان د نیک او بد عمل ـ د خدای په تقدیر سره – د هغه په تقدیر کښې اثر نه لري.

یو سل نهه ویشتم اصل:

لکه څنګه چې په تیرو امتونو کښې، د خدای په اراده یوه ډله دې جهان ته راستنه شوه همدارنګ به په اخره زمانه کښې هم یوه ډله دې دنیا ته راستنیږي، او دې ته د شیعو په عقیده کښې "رجعت" ویل کیږي چې د هغې خصوصیات د عقایدو په کتابونو کښې بیان شوي دي.

یو سل دیرشم اصل:

د پیغمبر(ص) اصحاب که هغه په بدر، اُحد، احزاب او حُنین کښې شهیدان شوي دي او که هغوي د پیغمبر(ص) له رحلته وروسته د اسلام په

مخپرتګ کښې کوششونه کړي دي د ټولو شیعه احترام او درناوې کوي. خو په عین حال کښې باید دې خبرې ته دې پام وشي چې یوازې پیغمبر(ص) سره د یو کس کښیناستل او د هغه لیدل، د دې سبب نه کیږي چې یو انسان دې د تل لپاره له ګناهونو او خطا پاک شي او اصحاب او تابعین په دې خبره کښې یوشان دي. دې ته په پام سره له اصحابو د روایت په نقلولو کښې باید د هغوي د ژوند کارنامه وکتل شي او په دقیقه توګه وڅیړل شي او د هغوي د خبرو د صحیح کیدو او غلط کیدو اندازه ولګولی شي د دې لپاره چې د دین پاک تعلیمات او پاکه سرچینه د ځینې کسانو د هوا او هوس او ځان غوښتو په سبب ککړه نه شي.

یو سل یو دیرشم اصل:

پیغمبر(ص) او د هغه کورنۍ سره مینه کول د اسلام له اصولو څخه دي چې قران او سنت په هغې باندې ټینګار کوي و د پیغمبر(ص) درناوې او د هغه اهلبیتو درناوې (د هغوي په زوکړې خوشحالي او په شهادت یې خفګان" په ټول کال کښې د دې محبت څرګندونه ده او دې ته پام سره چې په قران کښې راغلي دي نو دا بدعت نه دے.

یو سل دوه دیرشم اصل:

د شهیدانو لپاره غم او ماتم کول د حضرت یعقوب نبي او په جنګ احد کښې د پیغمبر(ص) پیروي ده. له دې ورتیر د هغوي لپاره په ځینو خاصو ورځو کښې مجلس کول د هغوي د مکتب د حفاظت سبب کیږي.

يو سل درې ديرشم اصل:

د جهان هوښياران د خپلو نيکيانو او مشرانو اثار د يو کلتوري ميراث په توګه ساتي. او د پيغمبرانو د کورونو ترفيع باندې قران تاکيد کوي او د اصحاب کهب په قبرونو باندې مسجد جوړول او د هغوي په خوا کښې بنا جوړول په دې خبرې باندې قران ګواهي کوي او دا ښايي د شهيدانو او صالحانو د قبرونو په خوا کښې جماتونه جوړ جايز دي.

يو سل څلور ديرشم اصل:

د پيغمبرانو، وليانو او مؤمنانو زيارت کول له اسلامي اصولو څخه دي چې پيغمبر(ص) د هغې په هکله حکم کړے دے او د هغې يې ښه اثار ښودلي دي.

يو سل پينځه ديرشم اصل:

غلو، له حده د تېريدو په معنى ده او کوم کسان چې د پيغمبرانو او امامانو په مقام کښې له حده تجاوز کوي هغوي غاليان دي او له اسلامي ټولنې مطرود (شړلي شوي) دي.

لسمه برخه

حديث، اجتهاد او فقه

یو سل شپږ دیرشم اصل:

هغه حدیثونه چې ثقه او عادلو راویانو له پیغمبر(ص) نقل کړي دي ټول شیعه عالمان یې قبلوي او د شیعو د فقهې او اجتهاد بنیاد او بنسټ د خدای په کتاب، او د پیغمبر(ص) په صحیح سنت او اجماع او عقل باندې ولاړ دی.

یو سل اووه دیرشم اصل:

هغه حدیثونه او روایتونه چې د دولسو امامانو په لاس مونږ ته رارسیدلي دي هغه نیغ په نیغه او په لږې فاصلې سره د خدای له وحي سرچینه اخلي. ځکه چې پاکو امامانو یا دا روایتونه یا بې له څه واسطې له پیغمبر(ص) راخستي دي یا یې دخپلو پلرونو په واسطه له پیغمبره(ص) نقل کړي دي یا دا چې دغه روایتونه د علی(ع) له کتابه نقلوي او یا دا چې - د مُحَدّث شونې په حکم سره – پر هغوي القاء شوي دي.

یو سل اته دیرشم اصل:

د خدای د رسول او اهلبیتو(ع) حدیثونه د شیعو عالمانو په لاس په مشهورو کتابونو کښې راجمع شوي دي او څلور کتابونه (کافي، من لا یحضره الفقیه، تهذیب او استبصار) د شیعو له مهمو مصدرونو څخه دي.

یو سل نهه دیرشم اصل:

د شیعو په فقهي کښې له لومړۍ ورځې د اجتهاد دروازه خلاصه وه او هيڅ کله نه ده بنده شوې. همدارنګ د هغوي اجتهاد مطلق اجتهاد دے او نه د یو مشخص مذهب په چارچوب او چوکاټ کښې. او د شيعو د اجتهاد مبنا او بنسټ هم لکه څنګه چې مو ويل: کتاب، سنت، اجماع او عقل دے.

یو سل څلويښتم اصل:

د صحابي قول په داسې حال کښې چې د پيغمبر(ص) سنت نقل کړي حجت دے خو هر کله چې له قران او حديثه خپله پوهه او اخستې مطلب (برداشت) نقل کړي نو هغه د بل مجتهد لپاره حجت نه دے.

یو سل يو څلويښتم اصل:

په یو مسلمان واجبه ده چې په خپلو عقايدو او اصول دين باندې يقين حاصل کړي خو په فروع دين کښې د مجتهد په فتوی عمل کولی شي.

ځينې اختلافي فقهي حکمونه

یو سل دوه څلويښتم اصل:

شيعه په وضو کښې خپل لاسونه لپاسه نه تر د ګوتو سرونو پورې وينځي، نه اپوټه، همدارنګ په وضو کښې په پښو مسحه کوي او مينځي يې نه.

او په دې عملونو کښې د هغوی مدرک او دلیل د قران ایتونه او نبوي سنت دے.

یو سل درې څلویښتم اصل:

شیعه دا عقیده لري چې په لمانځه کښې سجده باید په طبیعي ځمکه وکړې او یا په هغه څیز چې له ځمکې زرغونیږي. د تاریخ او سنت په ګواهۍ سره د پیغمبر(ص) په ژوند کښې هم همدا طریقه وه او بیا وروسته دا طریقه له مینځه لاړه او په فرش او جامو باندې سجده شورو شوه.

یو سل څلور څلویښتم اصل:

د ماسپیښین او ماځیګر په لمنځونو کښې او همدارنګ د ماښام او ماسخوتن په لمنځونو کښې جدایي کول سنت دي، او په عین حال کښې دواړه لمنځونه په یو ځای هم کولې شې. لکه څنګه چې ټول مسلمانانو په عرفه او مزدلفه کښې هغه په یوځای کوي او پیغمبر(ص) څو څو ځله بې له کوم عذره دواړه لمنځونه په یوځای جمع کړي دي د دې لپاره چې امت ته بېې اساني وي.

یو سل پینځه څلویښتم اصل:

موقت وادهٔ، یو ډول مشروع وادهٔ دے. قران د مؤقت وادهٔ په مشروعیت باندې ګواهي ورکوي او پیغمبر(ص) او اصحابو هم په دې اصل باندې عمل کړے دے او دا حکم هیڅ کله نسخ نه دے شوے.

یو سل شپږ څلویښتم اصل:

په لمانځه لاسونه په یو بل کیښودل صحیح نه دي او لاس تړلي لمونځ کول (تکتف) بدعت دے. د یو صحابي ابو حمید ساعدي په روایت کښې چې د پیغمبر(ص) د لمانځه طریقه په کښې په تفصیل سره راغلې ده لاس کیښودل ترې نه څرګندیږي او دا کار مونږ ته دا ښیي چې د پیغمبر(ص) په زمانه کښې دا کار نه و او تکتف هغه بدعت دے چې د پیغمبر(ص) له وخته وروسته شورو شوے دے.

یو سل اووه څلویښتم اصل:

د روژې په میاشت کښې د شپې نافله لمونځونه (تراویح) مستحبې دي خو په جمعې سره د هغې کول "بدعت" دے او په خپلې رای سره اجتهاد دې عمل ته مشروعیت نه ورکوي.

یو سل اته څلویښتم اصل:

په هر یو مسلمان واجبه ده چې د انفال سورت د یو څلویښتم ایت په حکم سره دخپل مال پینځمه برخه په خاصو موردونو کښې چې په قران او سنت کښې راغلي دي ولګوي.

یو سل نهه څلویښتم اصل:

اسلامي تمدن د ټولو مسلمانانو د بې ځنډه هڅې او کار نتیجه ده او شیعه د اسلام تمدن په جوړولو کښې ډېره لویه برخه لري.

یو سل پنځوسم اصل:

د اسلام په ځینو فرقو کښې په ځینې فرعي مسلو کښې که څه فرق وي نو دا د دې سبب نه کیږي چې هغوي د دښمنانو په وړاندې متحد او یو نه شي او علمي او تحقیقاتي ناستو او سمینارونو سره باید دا اختلافات له منځه یوړې شي.

الحمد لله رب العالمین

دین ته د اوسمهاله انسان ګروهنه

او

د عقایدو د منشور کتاب د لیکلو ضرورت

اوسنی وخت د صنعت او ټیکنالوجۍ زمانه ګڼل کیږي ځکه چې انسانانو په دې اخرنۍ پیړۍ کښې ډېر زیات پرمختګ کړے دے او دا کار د ستاینې وړ دے خو د دې کارونو تر څنګ کلتور هم یو څیز دے چې هماغه دین او دیني مفهومونو ته پاملرنه ده.

دین ته ګروهیدل، د انسانانو له ډېرو زړو ګروهنو څخه دے چې تاریخ هغه یاد کړے او یادوي یې، او د تاریخ په ګواهۍ او پخو دلیلونه سره دا خبره ثابته ده چې یوه زمانه هم له مذهبي احساسه خالي نه وه، که څه هم له رُنسانسه وروسته او په علمي طریقو کښې په بدلونه پسې او د انسان په مادي طبیعت باندې له سلطې وروسته د ځینې سیاسي او کلتوري عواملو په سبب د دین په لور پاملرنه کمه شوه او په لویدیځې ټولنې کښې له دین ته بې پامي زیاته شوه. بیا ورو ورو ختیځو هېوادونو ته هم دا ناروغي راورسیده او ځینې ډلې یې متأثرې کړې، او دا څپه تر دې مخکښې لاړه چې دا تصور

وشو چې نوې علم د انسانانو ټول ضرورتونه پوره کولے شي او هغه غوښتنې چې دین به پوره کولې، علم یې پوره کولے شي.

خو د ځینې ورانوونکو عواملو څرګندیدو دغه تصور غلط ثابت کړ او دا یې ثابته کړه چې انسانان هیڅکله له دین او د هغې له لار ښوونې بې نیازه نه دي او هیڅ یو څیز د مذهب ځای نه شي نیولے. له دې عواملو څخه درې عاملو ته اشاره کوو:

۴. په شلمې پیړۍ کښې د نړیوالو جنګونو شورو کیدل: لومړۍ نړیوال او دویم جنګ چې په لسګونو ملیونه انسان یې قرباني کړل، د هغه علم په مشرۍ او لارښود کښې وشول چې له دینه جدا او پرې شوے و، او هغه علم چې دا ګمان کیدۀ چې دا به د انسانانو ټول ارمانونه پوره کړي، ناڅاپه یې انسان په داسې برخلیک اخته کړ.

۵. د اخلاقي فساد د پراخیدو په سبب د کورنۍ ورانیدل: د لویدیځې نړۍ په لویه برخه کښې، د کورنۍ مفهوم له منځه تللے دے او کورنۍ په یو مؤقت او ناپیدار څیز بدله شوې ده او نوي سائنس او علم په دې رنګولو کښې بې اثره نه و، البته مطلب مو هغه علم دے چې صحیح رهبري یې نه وي شوے او له دینه جدا وي.
یو ځل بیا ټینګار کوو چې د دې مطلب دا نه دے چې نوې علم یو نقصاني څیز دے، بلکه که علم او ټیکنیک له دیني او معنوي

لاربښوونېبې برخې وي نو د دومره زيانونو او نيمګړتياوو سبب کيږي.

۲. د ځينې علمي فرضيو بې اعتباري او ماته: پر وړانديني‌و دوو عواملو ورزيات چې په نوي علم باندې يې په ټولنيزو ميدانونو کښې د انسانانو ډېر باور او زړه تړون کم کړ، د ځينې علمي فرضيو شکست او بې اعتباري هم د دې سبب شوه چې په نړۍ پيژندولو کښې د انسانانو چې په علم باندې کوم ايمان او باور و هغه له لاسه ورکړي او په بله ژبه، په کوم خوږ خوب چې په نولسمه پيړۍ کښې د يورپ خلک ويده شوي وو، راويښ شي.

نوموړي عوامل او دې ته ورته لاملونه سبب شول چې انسان يو ځل بيا خپل انساني فطرت ته راستون شي او دين او د هغې معارفو ته مخ کړي. نو په حقيقت کښې د يو وخت له جدايۍ وروسته چې انسان ځان د دين له ځانګړتياووبې برخې کړی و، د يو تږي انسان په شان د دين د پاکې چينې په تکل کښې شو.

دا موضوع دومره روښانه ده چې دليل او ګواهۍ ته څه ضرورت نه لري او هغه کسان چې د نړۍ له پيښنو خبر دي په ډېره ښه طريقه له دې خبر دي. دا نوې ګروهنه تر دې حده ده چې دين ته يو ځل بيا په علمي مرکزونو کښې په يو لوړه سطحه پاملرنه وشي، او متفکران او استاذان د هغې په هکله خبرې وکړي، او داسې اونۍ او مياشت

نه تيرېږي چې د دين او دين پېژندنې په هکله په لسګونو کتابونه او مقالې ونه ليکلې شي.
د يو ليکوال په قول: "مذهب او معنويت ته راستنيدل، يو داسې خط دے چې د لويديځ د ټولن پېژندنې بنيادونو ته خطره جوړه شوې ده. نو لکه څنګه چې هغوي د مسلمانانو اسلام ته له ستنيدو ويره لري، د عسايانو عسائيت ته له ستنيدو هم ويره او وحشت لري". په حقيقت کښې له هر يو معنوي يرغل، او په غربي ټولنه کښې او تر دې چې په فردي ژوند کښې د دين او معنويت له هر حاکميته ويرېږي.
په لويديځو تحليلګرانو کښې يو کس د مسلمانانو او غير مسلمو کسانو په ټولنه کښې ايمان او مذهب ته د بياستنيدو نمونې بيانوي او د په لويديځه ټولنه کښې تندلارو عيسايانو ته اشاره کوي چې په دې اخرني کلونو کښې يې ډېره وده موندلې ده. په دې اخرني کلونو کښې په بيلا بيلو شکلونو مذهب ته ګروهنه ډېره زياته شوې ده تر دې حده چې د ډېرو هيوادونو لپاره خطره محسوسيږي.[1]
د دغه شناندي په خيال، مونږ دا څيز نيک بختي ګڼو او له دې خوشحال يو چې انسان يو ځل بيا د دين له مينې ډک غيږ ته راستنيږي. خو د دې زيري تر څنګ، يوه انديښنمنوونکې خبره شته

[1]. Henri Tinca په پنې هيني ويژه نامې کښې، کليزه، لوموند ورځپاڼه، ۱۵۲مخ.

او هغه دا چې که چرې دا تنده په صحیح طریقې لیرې نه کړې شي، او خدای دې نه وکړي چې کچه او غلط تفکرات د دین په نامه خلکو ته ورکړے شي نو اوسنے انسان به خپل ورک شوې بیانه مومي، او یو ځل به بیا له دینه مخ واړوي. نو دې ته په پام سره په زړه سواندو او دین پوهه او دردمنو کسانو ضروري ده چې د دې فطرت غږ ته د صحیح ځواب ورکولو لپاره د دین صحیح مفهوم انسانانو ته وړاندې کړي او دا روان الهي فیض په روڼه طریقه د انسانانو ته ورکړي.

په داسې حالاتو کښې چې دین ګروهنه د یو نړیوال څیز په شکل څرګنده شوې ده او له دینه مخ تاوهونکیو کسانو یو ځل بیا دین ته مخه کړې ده، نو مسلماً ځینې ډلې به د شخصي غرضونو لپاره دا هڅه کوي چې له مذهبي ګروهنې خلک واړوي او دین لټوونکیو ته د اصلي دین په ځای یو زهرجن خوراک ورکړي، چې په دې طریقه به هغوي د دیني تندې ماتولو سره سره خپلو غلطو مقصدونو ته هم ورسي.

مونږ چې د اسلام دین اخرنې او بشپړ اسماني شریعت ګڼو او دا عقیده لرو چې دا دین د قیامت تر ورځې پورې د انسان د فردي او ټولنیز ژوند ټولې اړتیاوې پوره کوي نو د هغې د عالي مفهومونو د جاري کولو لپاره له بیله بیلو اسبابو ګټه واخلو او له دې بې ساري فرصته د دین د صحیح تعلیماتو د رسولو لپاره ښه ګټه واخلو.

له بلې خوا مونږ باوري يو چې د اهلبيتو مکتب هماغه حقيقي او اصيل مکتب دے چې د قران او د پيغمبر(ص) د اهلبيتو(ع) په لاس مونږ ته رسيدلے دے، او په حقيقت کښې د اهلبيتو طريقه يوه داسې نيغه لار ده چې بې له کومو ککړو لاسونو مونږ د حقيقت سرچينې ته رسوي. د دې مکتب عالي اصلونه او په تاريخ کښې د هغې د رسالت کورنۍ سره انتساب يو داسې جاذبيت لرلے دے چې د حقيقت لټونکي ځان ته راکاږي او سبب کيږي چې هغوي د دې مذهب په دفاع کښې ښه په مينه له خپل سره تير شي.

د حقيقت لټوونکي چې غواړي ديني حقيقتونه د دې دين له اخرني اسماني ځيښتنه ، پيغمبر مبارک(ع) او د هغه له پاکو اهلبيتو عليهم السلام له څُلې زده کړي، نو دې ليکلې شوي کتاب ته په مراجعې سره به هغه د لارې لپاره يو روښانه څراغ بيامومي، هو! هغوي کولې شي چې د دې مطمئن کوونکي کتاب په لوستلو سره د اهلبيتو مکتب په لاس راړوي او د لا زيات خبريدو لپاره چې په دې کښې د کومو کتابونو ذکر شوے دے هغې ته مراجعه وکړي.

دا کتاب نړيوالو ته اعلان کوي چې د عقايدو اصول او د اهلبيتو ديني تعليمات چې عقيده او عمل دواړو ته شامليږي، همدا دي چې په دې منشور کښې راغلي دي او هر يو هغه مطلب چې مونږ ته يې نسبت راکړے شوے دے او په دې کتاب کښې ليکلي شوي اصولو

او مفاهیمو سره سمون نه لري نو هغه یوازې یو تور دے او هیڅ ارزښت او اعتبار نه لري.

دلته خبره لنډه وو او د خدای په فضل، په ځینو اصولو سره د اهلبتیو(ع) په مکتب کښې د اسلام اصول بیانوو.

د اسلامي عقایدو د اصولو د بیان لپاره د انسان او نړۍ په هکله د اسلام د نظر او د پیژندولو او معرفت د لارو په هکله د یو لړ کلیاتو بیان ته ضرورت لري. د مکتب د دغې برخې بیان د عالم امکان په هکله د هغې د نظر ښکاره کوونکے دے مونږ دلته د کلام له اوږد والي د ډډه کولو لپاره لنډې خبرې کوو او د هر یو اصول د تفصیل لپاره د کلامي کتابونو حواله ورکوو.

دلته ضروري ګڼو کښې د حجت الاسلام والمسلمین ښاغلي رباني ګلپایګاني د کوششونو او هڅو ډېره مننه وکړم چې د دې کتاب په لیکلو کښې یې له لیکوال سره مرسته وکړه، شَکَرَ الله مُساعیه الجَمیله.

جعفر سبحاني

۲۳/۱۰/۷۶ چې د ۱۴۱۸ هجري کال

د روژې د میاشتې ۱۴ نیټې سره سمون لري.

لومړۍ برخه

د اسلامي عقيدو کليات

لومړی اصل:

اسلام د نړۍ او دینی حقیقتونو د پیژندلو لپاره له دریو وسیلو ګټه اخلی او هر یو په خپلو خاصو حدودو کښې معتبر ګڼي هغه درې وسیلې دا دي:

۱. حس، چې تر ټولو مهم یې د اوریدلو او لیدلو حس دے.
۲. عقل او پوهه چې په یو محدود حد کښې د خاصو اصولو لاندې په یقین سره حقیقت کشف کوي.
۳. وحي، چې د غیبو نړۍ سره د لوړو او غوره شویو انسانانو د ارتباط وسیله ده. لومړنۍ دوه لارې د ټولو لپاره دي او ټول عام خلک ترې په جهان پیژندلو کښې کار اخستے شي له څرنګه چې په شریعت په پوهیدلو کښې هم اغیزمنې دي. حال دا چې دریمه لار د هغه خاصو کسانو لپاره ده چې خدای ورباندې خپله پیرزوینه کړې وي چې تر ټولو څرګنده بیلګه یې پیغمبران دي.

د حس یا محسوسولو له وسیلو یوازې په محسوساتو کښې ګټه اخستې شی لکه څنګه چې له عقله هم په هغو محدودو مواردو کښې کار اخستې شو چې پکښې یې شرطونه پوره وي حال دا چې د وحي ساحه ډیره لویه او پراخه ده د عقایدو او احکامو په شمول په مختلفو زمینو کښې لاره پرانستونکے ده. قرآن پاک د دغو وسیلو په هکله په ډیرو آیتونو کښې خبرې کړې دي چې دوه بیلګې یې بیانوو:

د حس او عقل په هکله فرمايي:

وَاللّهُ أَخْرَجَكُم مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لاَ تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ الْسَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (نحل/۷۸). خدای تاسو په داسې حال کښې د مور له خېټو راوويستئ چې په څه نه پوهيدئ، او تاسو ته يې غوګونه، سترګې او زړه درکړ ښايي شکروباسئ.

((أفئدة)) په عربۍ کښې د فؤاد جمع ده او د سمع او ابصار قرينه ته په پام؛ د انسان عقل دے او د آيت په اخر کښې حکم شوے دے چې شکرګزار وسئ او ښيي چې انسان له دې دريو طاقتونو ګټه واخلي ځکه چې د شکر معنی دا ده چې هر يو نعمت په خپل ځای کښې په کار راوستل شي چې د څه لپاره ورکړے شو ے دے.

او د وحي په په هکله فرمايي:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلاَّ رِجَالاً نُّوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ (نحل/۴۳) له تاسو نه وړاندې مو نه دي ليږلي مګر داسې سړي چې هغوي ته مو وحي کوله نو که نه پوهيږئ نو له اهل الذکر نه پوښتنه وکړئ.

يو مذهبی انسان د نړۍ او مذهب د پيژندلو لپاره له حسه کار اخلي خو ډير ځله حسي ادراکات د عقل د فيصلو بنياد جوړوي. لکه چې د خدای او د هغه د صفتونو د پيژندلو لپاره له عقله کار اخستلے شي او د دي درو واړو په وسيله تر لاسه شوي نتيجه په خپل ځای کښې نافذه او په ځای ده او د حقيقت په معلومولو کښی معتبره ده.[1]

---

۱. د انسان د نفس له ګناهونو پاکی، تزکيه او تصفيه د ځينو الهاماتو سبب کيږي چې ځينې خلک هغه د پيژندلو او شناخت يوه وسيله ګڼي.

دویم اصل:

د خدایي د پیغمبران بلنه په دوو څیزونو کښې خلاصه کیږي: ۱- عقیده؛ ۲- عمل. د عقیدې حدود د خدای په وجود، د هغه په جلالي او جمالي صفتونو او د هغه په کارونو ایمان راوړل[۱] دي لکه څنګه چې د عمل نه مطلب هغه احکام او دندې دي چې انسان باید د خدای په حکم خپل وګړنیز او ټولنیز ژوند د هغو په بنیاد جوړ کړي.

د عقیدې په هکله هغه څه چې زمونږ په نظر کښې دي، علم و یقین دے او یوازې هغه څه حجت کیدے شي چې دې مطلوب ته ورسیږی او په دې عقیدو کښې له چا تقلید او پیروي نه شي کولے.

په حکومونو په عمل کښې دا غوښتې شوي دي چې خپل ژوند د هغې مطابق تېر کړې نو په دې ځای کښې له یقینه پرته په نورو لارو چې کومې لارې شریعت تائیدوی هم اتناد کوې شې او جامع الشرایط مجتهد ته رجوع کول یو له عغې لارو دی چې شریعت یې تائیدوې او په راتلونکي بحث کښې د دې په هکله هم خبرې وکړو.

دریم اصل:

مونږ د عقائدو او دینی احکامو په ثابتولو کښې د پیژندلو له ټولو معتبرو لارو ګڼه اخلو عقل او وحي له دغو لارو څخه دي له وحي نه زمونږ مطلب

---

۱. د پیغمبرانو رالیږل او د امامانو معین کول او پس له مرګه د مړو ژوندي کول، دا ټول د خدای فعل او کار دے.

آسمانی کتاب قرآن کریم او هغه حدیثونه دي چي هغو سند رسول اکرم(ص) ته رسی او د امامانو حدیثونه هم،په هغه توضیح سره چې وروسته به یې ذکر کړو، سنت او د خدای حجت دي.
عقل او وحی د یو بل حجیت تائیدوي او که د عقل په قطعی حکم سره د وحی حجیت ثابتو نو وحی هم په خپل خاص حد کښې د عقل حجیت تائیدوي.
قرأن کریم په ډیرو ځایونو کښې د عقل فیصلو ته خلک غواړي او خلکو ته د عالم په عجائبو د سوچ او فکر کولو بلنه ورکوي او په خپله هم د خپلو مطالبو د ثابتولو لپاره له عقله مدد اخلي یو آسمانی کتاب هم عقل او دلیل ته دومره اهمیت نه دے ورکړے څومره چې قرآن ورکړے دے او په قرآن کښې په عقائدو او معارفو باندې عقلی دلیلونه تر حده زیاد دي.
اهل بیتو امامانو هم د عقل په حجیت باندې په هغه ځای کښې چې عقل د قضاوت وړتیا؛ تاکید کړے دے او امام کاظم(ع) په خپل فرمان کښې وحی ظاهری حجت او عقل باطنی حجت ګڼلے دے.[۱]

څلورم اصل:

له دې امله چې وحی قطعی دلیل دے او عقل هم داسې څراغ دے چې خدای پاک د هر انسان په باطن کښې بل کړے دے، نو هیڅ کله باید د دغو دوو خدایي حجتونو تر مینځ تعارض او ټکره رانه شی. او که په ځینو

---

۱. ان لله علی الناس حجتین حجة ظاهرة و حجة باطنة فاما الظاهرة فالرسل و الانبیاء والائمة واما الباطنة فالعقول،

ځایونو کښې ابتدائي تعارض مخې ته شي نو پکار دے پوه شو چې په دغه مورد کښې مونږ له دینه سم اخستون نه دے لرے او یا یې په عقلی مقدماتو کښې څه غلطی شوې ده ځکه چې حکیم خدای هیڅ کله انسان دوه متعارضو لارو ته نه بلي.

لکه څنګه چې د عقل او وحی په مینځ کښې حقیقی تعارض نه شې تصور کیدے په علم او وحی کښې هم هیڅ کله تعارض نه شي کیدے او په ځینو ځایونو کښې که مونږ ته څه تعارض ښکاره شو نو بیا هم په کار دے دا وو ایو چې یا مونږ په دغه مورد ښه نه یو پوه شوې یا دا چې علم قطعیت او یقین ته نه دے رسیدلے او زیات تر تعارض چې د دي دوو تر مینځ راځي د هغې وجه هم دا دویمه خبره ده چې علمي فرضیې لا یقین ته نه وي رسیدلې او خلک د خپل علم مطابق هغه قطعي او یقیني ګڼي نو په دی وخت کښې د تعارض خیال کیږي.

پینځم اصل

هغه قانونونه چې د هستۍ په نظام باندې حاکم دي او زمونږ تر تصوراتو خپلواکه حقیقت لري، ابدی اوتل پاتې حقیقتونه دي. مطلب دا چې که چرې انسان د پیژندلو یوې لارې د واقعیت په توګه یو حقیقت ته ورسید نو پکار دي چې ووایو چې دا د تل لپاره حق او پاتے کیدونکے دے او که د هغه واقیعت په کشف کښې ځینې برخه د حقیقت مطابق ده او ځینې نه، نو چې کومه برخه د حقیقت مطابق ده هغه تل لپاره حقیقت ده او د ځای او شرائطو په بدلیدو سره واقعیت نه بدلیږي. او په بله ژبه به دا ووایو چې په

يو حقيقت کښې نسبيت په دې معنا چې په يو وخت کښې عين حقيقت وي او بل وخت کښې خطا ، د کاينانتو په پيژندلو کښې دغه ډول نسبيت نه شي تصور کيدے. که ۲+۲ څلور کيږی نو تل به داسې وي او که نه کيږي نو تل به نه کيږي. او داسې نه ده چې يو شناخت په يوه مرحله کښې عين حقيقت وي او په بله مرحله کښې خطا او غلط وي.

په پيژندلو کښې نسبيت په هغه مواردو کښې متصور دے چې د هغې حقيقت د انسان له فکر او ارادې پرته بل څه نه وي لکه هغه ټولنې چې د هيواد په چلولو کښې له وحي کار نه اخلی د خپل هيواد د چلولو په روده کښې اختيار لري که دغې ټولنې يوه ورځ په يوې طريقې اتفاق وکړ نو تر څو چې په دې مسئلې کښې اتفاق لري نو هغه طريقه چې خوښه کړې يې ده هغه هم حقيقت لري او که يوه ورځ يې د هغې طريقې په خلاف بله طريقه غوره کړه نو بيا به دويمه طريقه حقيقت ګڼل کيږي او په عين حال له دې دوو رودو او شناختونو هر يو په خپله زمانه کښې عين حقيقت دے .

خو هغه چارې زمونږ له ذهن او تصوره بهرنۍ حقيقت او حد ونه لري که چري په صحيح طريقه وربانديې وپوهيدل شي او شناخت يې تر لاسه شي نو د تل لپاره به صحيح او پايدار وي او د هغې خلاف به هم تل بې بنياده او باطل وي.

هستي د اسلام له نظره

شپږم اصل

دا جهان- یعنی د خدایه پرته چې څه دي- ټول د خدای پیدا ایښت دے او کائنات د یوې شیبې لپاره هم له خدایه بې نیازه نه دي او نه به وي. دا چې مونږ وایو چې جهان د خدای مخلوق دے یعنی خدای پیدا کړےدے مطلب مو دا دےچې جهان د هغه په اراده پیدا شوے دے او د جهان پیدا ایښت داسې نه دے لکه چې زوے له مور او پلاره پیدا شي لکه چې فرمایي: لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (اخلاص/۳)

اووم اصل

د جهان دا نظام ابدي او تل پاتې نه دے بلکه څه وخت وروسته چې خدای ترې خبر دے، د نړۍ دا نظام به ختم شي او یو بل نظام به راپیدا شي چې هماغه د أخرت او معاد نظام دے لکه چې فرمایي: يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُواْ للّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (ابراهیم/۴۸) هغه ورځ چې ځمکه او آسمانونه به بدل شي او د قهار خدای په وړاندې به حاضر شي.په یو بل ځاې کښې فرمایي: إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ (بقره/۱۵۲) مونږ ټول د خدای یو اوهغه ته به بیرته ګرځو. چې په دې آیت کښې هم دې حقیقت ته اشاره ده.

اتم اصل

د دې نړۍ نظام د علت او معلول په اساس ولاړ قائم دے او د نړۍ په موجوداتو کښې د علت او معلول رابطه ده، په هر یوه څیز کې د بل تاثیر د

خدای په حکم پورې تړلې دے او د خدای حکیمانه اراده دا ده چې خپل فضل او ښندنه غالبا د سبب او مسبب تر نظام لاندې جاری کړي.

قرآن کریم دا دواړه مطلبونه بیان کړي دي؛ همدا چې د څیزونو تر مینځ د سببیت رابطه ده او همدا چې د هر څیر په بل کښې هر ډول اثر د خدای په کلی ارادې او حکم پورې تړلې دے. د لومړني مورد لپاره کافی ده چې دې یو آیت ته پام وکړو:

وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَّكُمْ (بقره/۲۲) له آسمانه یې اوبه نازلې کړې او د هغې اوبو په سبب یې (له ځمکې) میوې ستاسو د روزۍ لپاره راوباسلې.

په دویم مورد کښې دغه آیت ته پام وکړئ: وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ (اعراف/۵۸) او د پاکې ځمکې واښه د خدای په حکم راوځي. او همداشان د بقرې سورې۱۰۲، ۲۴۹ او ۲۵۱ آیتونه او د ال عمران سورې ۱۲۶ آیت همدا مضمون لري.[1]

نهم اصل

کائنات یوازی مادی څیزونه نه دي بلکې په دې نړۍ کښې ځینې څیزونه داسې دي چې ماوراء طبیعت (له مادی پرته نور څه) دي چې د قرآن په اصطلاح کښې ورته ((دغیبو جهان)) ویلے شي نو لکه څنګه چې مادی څیزونه په یو بل باندې د خدای په حکم اثر کوي همدارنګ غیبي

۱- د دې په هکله د لا زیات معلوماتو لپاره د کلام او تفسیر کتابونو ته مراجعه وکړئ لکه المیزان۱/۷۲،الالهیات ۲/ ۵۱-۵۴.

موجودات هم په دې جهان باندې د خدای په حکم اثر کوي.او په بله وینا به دا ووایو چې د خدای د فیض واسطې دي.

قرأن کریم په دې جهان کښې د پرښتو اثرات داسې بیانوي: فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (نازعات/۵) قسم دې وي د نړۍ د چارو په تدبیر کوونکو.الْقَاهِرُفَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُم حَفَظَةً(انعام/۲۱) او هغه په خپلو بندګانو قاهر(غالب) دے او پر تاسو څارونکي درلیږي.

له دغو آیتونو څرګندیږي چې د دې جهان ټول پیدایښت که هغه مادي څیزونه وي او که غیر مادي ټول د سببیت تر نظام لاندې دي او د خدای په حکم او اجازې پورې تړلي دي.

لسم اصل

جهان یو هدایت شوے حقیقت دے او د نړۍ هره ذره په هر پړاو کښې ده په خپل ځای د خدای له هدایته رڼا اخلي او د هدایت دا مرتبې په درې ډوله دي؛ طبیعي هدایت، غریزی هدایت او تکوینی هدایت، قرآن کریم دا عام او تکوینی هدایت په بیلا بیلو آیتونو کښې یاد کړے دے چې یو آیت ترې دلته راوړو:

رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (طه/ ۵۰)؛ زمونږ پروردګار هغه څوک دے چې هر څه یې پیدا کړل بیا یې هغه هدایت کړل.

يوولسم اصل

د پيدايښت نظام يو ډير بشپړ او ښه نظام دے. د هستۍ دا سستم په ډيره اعلى طريقه جوړ شوے دے او تر دې د كامل او ښكلې نظام تصور نه شي كيدے. قرآن كريم فرمايي: الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (سجده/٧)هغه خداى چې هر څه يې ډير ښه پيدا كړل. او همدا رنګ فرمايي: فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (مؤمنون/١۴) مبارک دے هغه ذات چې تر ټولو ښه پيدا كوونكے دے. څرګنده ده چې كله خالق ښه وي نو مخلوق به هم ښه وي.

عقلى دليل چې د دې اصل لپاره راوړلے شي هغه دا دے چې د هر يو كاركوونكي كار د كمال او نيمګرتيا له لحاظه د هغه له صفتونو او كمالاتو سره تناسب او برابرے ولرى. نو يو فاعل چې په وجودي صفتونو كښې څه نقص او كمے نه لري نو د هغه كار به هم له هر ډول نقص او عيبه پاک وي او كله چې مونږ پوه شو چې خداى د ټولو وجودي كمالاتو په بشپړه ټوكه لرونكے دے نو د هغه كار به هم له ټولو ښه كامل او بشپړه وي.

له دې ورتير، د خداى حكيم والے دا تقاضا لري چې د احسن نظام د پيدا كولو د امكان په بڼه كښې غير احسن پيدا نه كړي.

دا خبره هم د ويلو وړ ده چې په دې جهان كښې چې كوم څه د شر په نوم ياديږي د هستۍ له كمال او ښه والى سره څه تضاد او ټكره نه لري او د دي خبرې وضاحت به په ((په خالقيت كښې توحيد)) په بحث كښې راشي.

دوولسم اصل

له دې امله چې دا جهان هغه خدای پیدا کړےدے چې حق مطلق دے نو باید دا جهان هم حق او له حکمته ډک وي او عبث او چټي نه وي. دې خبرې ته د قرآن کریم په ډیرو آیتونو کښې اشاره شوې ده چې یو ترې ذکر کوو: مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ (احقاف/۳) (آسمانونه او ځمکه او څه چې د دې تر مینځ دي هغه مو یوازې په حقه پیدا کړي دي. د انسان او د جهان د پیدایښت مقصد هم هاله پوره کیږي کله چې قیامت راشي لکه څنګه چې امیرالؤمنین فرمایې: فان الغایه القیامه.[۱]

انسان؛ د اسلام له نظره

دیارلسم اصل

انسان یو داسې موجود دے چې له بدن، او روحه جوړ دے چې له مرګه وروسته یې بدن شړیږي خو روح یې ژوند ته ادامه ورکوي یعنی د انسان د مرګ مطلب دا نه دے چې هغه فنا شو له همدې امله به تر قیامته په عالم برزخ کښې ژوند تیروي. قرآن د انسان د ژوند أخری مرحله چې کله پکښې روح پوکل کیږي داسې بیانوي: ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ (مؤمنون/۱۴) بیا مو هغه یو بل موجود وګرځاوه.

---

۱ . نهج البلاغة، خطبة ۱۹۰

همدا رنګ د انسان برزخی ژوند ته په بیلا بیلو آیتونو کښې اشاره کوي لکه چې فرمايي: وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (مؤمنون/ ۱۰۰)او تر هغو مخکښې (یا د هغوي شاته) برزخ دے[۱] تر هغه ورځې چې بیا پاڅول شی. هغه آیتونه چې په برزخی ژوند باندې دلالت کوي ډیر زیات دي.

څوارلسم اصل

هر یو انسان د توحید په پاک فطرت سره پیدا کیږي داسې که چرې په همدې حال کښې پر مخ لاړ شي او خارجی عوامل هغه بې لارې نه کړي نو پخپله په په حقه لاره ځي. هیڅ انسان له موره ګناهکار او بدکار نه دے پیدا شوے او دا پلیتئ او بدئ عرضی دي او د خارجی عواملو له وجې او اختیاري دي او ارثي عادتونه هم داسې نه دي چې د انسان ارادې سره نه بدلیږي (بلکه بدلیدے شي) له همدې وجې هغه لیدتوګه او نظریه چې په اوسني عسائیت کښې مشهوره ده چې ګناه د انسان یو ذاتي څیز دے؛ یوه باطله نظریه ده.

قرأن کریم په دي هکله فرمايي: فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا (روم/ ۳۰) نو دین حنیف ته مخ کړه (دغه دین) د خدای فطری دین دے چې خلق یې په همدغې فطرت پیدا کړي دي.

---

۱ . د برزخ عالم په یو ډول مخې ته دے او په یو ډول شاته دے، له همدې وجې مو دواړه کلمې راوړي دي.

پيغبر اکرم(ص) همدارنګ فرمايلي دي: ما من مولود الا يولد على الفطرة.[۱]
انسان دنيا ته نه راځي مګر د دين (توحيد) په فطرت.

پينځلسم اصل

انسان يو داسې موجود دے چې په اراده کښې ازاد دے يعنى د خپل عقل په طاقت د يو کار د بيلا بيلو اړخونو جاج اخلي او د کار کول يا نه کول غوره کوي.
قرأن پاک فرمايې: إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (انسان/۳) مونږ هغوي ته لاره وښودله نو هغه يا شکر ګزار دے او يا کفران کوونکے.
همدارنګ فرمايې: وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيَكْفُرْ. (کهف\۲۹) ووايه چې حق ستا له پروردګاره نازل شوے دے نو هر څوک چې غواړي ايمان دې راوړي او هر څوک دې غواړې کفر دې وکړي.

شپاړسم اصل

کله چې پوه شو چې انسان يو روغ فطرت لري او د عقل طاقت ورسره دے چې ښه له بده جدا کولے شي او همدارنګ اختيار او اراده لري نو پوهيږو چې هغه يو داسې موجود دے چې تربيت او روزنې ته چمتووالے او وړتيا لري او د ترقۍ او لوړاوي او خداى ته د بيرته ستنيدو لاره ورته تل خلاصه ده مګر په هغه وخت کښې چې کله ورته مرګ راورسي چې بيا يې هيڅ

۱ . توحيد صدوق ۳۳۱.

قسم توبه نه قبلیږي له همدې وجې د پیغمبرانو بلنه او دعوت د ټولو انسانانو لپاره دے تر دې چې فرعون ته یې هم دا دعوت شاملیږي، لکه څنګه چې فرمايي: فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَى أَن تَزَكَّى وَأَهْدِيَكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى (نازعات ۱۸-۱۹) اے موسی! فرعون ته ووایه:أیا غواړې چې پاک شې او تا ستا خدای ته هدایت کړم چې وویریږي؟

دې ته په پام انسان باید هیڅکله د خدای له رحمته او مغفرته نهیلے نه شي لکه څنګه چې فرمايي:

لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا (زمر/۵۳) د خدای له رحمته نهیلې کیږئ چې هغه ټول ګناهونه بخښي.

اوولسم اصل

دې ته په پام چې انسان عقل لري او د اختیار خاوند دے نو یو داسې مخلوق دے چې مسئولیت لري او ذمه وار دے د خدای په وړاندې، د خدای د پیغمبرانو په وړاندې، دخپل انسانی ګوهر او د نورو انسانانو په وړاندې ذمه داري لري، قرآن پاک دې ذمه دارۍ ته داسې اشاره کوي:

وَأَوْفُواْ بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُولاً (اسراء/۳۴) په خپل عهد او اوژمنې وفادار اوسئ چې د دې عهد په هکله به پوښتنه کیږي.

همدارنګ فرمایي: إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً (اسراء/۳۶) له غوږونو، سترګو او زړه ټولو به پوښتنه کیږي. بیا فرمایي: أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى (قیامت/۳۶) آیا انسان دا ګمان کوي چې په

خپل حال پرېښودل شوے دے.او زمونږ پیغمبر (ص) فرمايي: ألا كلكم راع و كلكم مسؤول عن رعيته.[1]

اتلسم اصل

هيڅ يو انسان په بل باندې څه لوړاوے نه لري مګر د هغو معنوی کمالاتو په وجه چې هغه يې لري او د لوړاوي تر ټولو څرګند معيار او ملاک د ژوند په درستو کارونو کښې تقوی او پرهيزګاري ده، لکه چې فرمايي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ (حجرات/۱۳) اے انسانانو تاسو مو له نر او ښځې پيدا کړئ او تاسو مو قبيلې او ټولې جوړ کړئ د دې لپاره چې يو بل وپيژنئ په تاسو کښې خدای ته تر ټولو نزدې هغه څوک دے چې په تاسو کښې يې تر ټولو تقوی زياته وي.

نولسم اصل

اخلاقي ارزښتونه چې په حقيقت کښې د انسانيت اصول دي او يوه فطری سرچشمه لري تل پاتی او هميشني اصول دي او د وخت په تيريدو او ټولنيزو بدلونونو سره نه بدليږي، مثلا د عهد او ژمنې د پوره کولو ښه والے يا د نيکۍ په بدل د نيکۍ کول يو تل پاتے څيز دے او د کله نه چې انسان ؤ او تر کله پورې به چې وي؛ دا اصول به وي، دا اخلاقی قانون به

---

۱ . مسند احمد ، ۵۴/۲، صحيح بخاري، ۲۸۴/۲ ، (کتاب الجمعه، ۱۱باب، ۲ حديث).

هیڅکله بدل نه شي او همدا رنګ د خیانت او بې لوظۍ بد والې دې. نو دې ته په پام سره د انسان په ټولنیز ژوند کښې داسې اصول شته چې هغه له انسانانو سره تړلي دي او ثابت او تل پاتي دي.

هو! له دغو اخلاقی اصولو سره په خوا کښې ځینې داسې رسمونه هم موندل کیږي چې د وخت په تیریدو او د ځایونو په بدلیدو سره بدل شوي دي چې دا له ثابتو اصولو سره کوم ربط نه لري.

قران کریم ځینې ثابتو اخلاقی اصولو ته اشاره کوي، لکه څنګه چې فرمایي: هَلْ جَزَاء الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ (الرحمن/۶۰) آیا د احسان بدله بې له احسانه بل څه ده؟ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ (توبه/۹۱) په نیکي کونکیو څه ګرمه نشته. فَإِنَّ اللّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (یوسف/۹۰) خدای د نیکي کونکیو بدله نه ضایع کوي. إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ (نحل/۹۰) خدای پاک د عدل او احسان او له خپلوانو سره د مرستې حکم کوي او له فحشاء (پلیتۍ) او ظلم زیاتی منع کول کوي.

شلم اصل

د انسان عملونه له دې ورتېر چې په هغه جهان کښې سزا او جزا لري په دې نړۍ کښې هم ښې یا بدې پایلې لري. په حقیقت کښې انسان ته ځینې پیښې ورپیښیږي چې د هغه د عمل نتیجه وي. دا یو داسې حقیقت دې چې وحی ترې پرده اوچته کړې ده، قرآن کریم په دې په هکله ډېر آیتونه لري چې مونږ ترې دوه بیلګې ذکر کوو: وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُواْ وَاتَّقَواْ لَفَتَحْنَا

عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُواْ فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُواْ يَكْسِبُونَ. (اعراف/۹۶) که چرې د کليو (او ښارونو) خلک ايمان راوړي او پرهيزګار شي نو هغوي ته د آسمان او د ځمکې د برکتونو ورونه خلاصوم، خو هغوي د خدای آيتونه دروغ وګڼل نو مونږ هم هغوي په خپلو کړو سزا کړل.
حضرت نوح (ع) خپل امت ته دا خبره وکړه چې له ګناهونو څخه د پاکۍ او د رحمت د ورونو د خلاصيدو تر مينځ يوه رابطه شته، لکه څنګه چې فرمايي: فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا. يُرْسِلِ السَّمَاء عَلَيْكُم مِّدْرَارًا. وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا (نوح/ ۱۰-۱۲) خپل قوم ته مې وويل: له خدايه بخښنه وغواړئ بيشکه چې هغه د ګناهونو زيات بخښونکے دے. (نو که داسې وکړئ) په تاسو باندې به له آسمانه زيات باران راوليږي او په مال او اولاد سره به ستاسو مرسته وکړي او تاسو ته به باغونه جوړ کړي (درکړي) او تاسو ته به ويالې درکړي.

يويشتم اصل

د امتونو د پرمختګ او شاتګ علتونه، له بهرنيو عواملو ورتېر زياتره د هغوي خپل عقائد ،اخلاق او کړه وړه دي دا اصل د خدای له قضا او قدر سره ه څه ټکره نه لري ځکه چې دا د خدای د کلی تقدير يوه ښنبه ده. يعنی د خدای دا اراده ده چې امتونه دې خپل تقدير په خپلو عقيدو او کړو سره جوړ کړي. مثلا هغه ټولنه چې پکښې د عدالت خيال ساتل کيږی نو د هغوي ژوند به ښه او په أرام وي او کومه ټولنه چې د عدالت په خلاف چليږی نو هغه يو بد مستقبل لري.دا هماغه اصل دے چې د قرآن په ژبه

کښې ورته «الهی سنت» او دود ویل کیږي. لکه څنګه چې قرآن پاک فرمايي: فَلَمَّا جَاءهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا (فاطر/۴۲-۴۳) کله چې یو ویروونکے (پیغمبر) هغوي ته ورغلو نو د هغوي یې یوازې (پیغمبر سره) فاصله زیاته کړه (دا تول) په ځمکه کښې د هغوي د کبر او بدو چلونو په وجه (وو) خو دا بد چلونه یوازې په هماغه چل کوونکیو اثر کوي آیا هغوي له هغه سنته چې په تیروباندې راغلي وو د بل څه په تمه دي؟! د خدای په سنت کښې به هیڅ بدلون ونه مومې.

...وَأَنتُمُ الأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ .... وَتِلْكَ الأيَّامُ نُدَاوِلُهَا(ال عمران/۱۳۹- ۱۴۰) تاسو لوړ یئ که مؤمنان ووسئ.... او دا ورځ (د بري او د ماتې) د خلکو تر مینځ ګرځوو راګرځوو....

دوه ويشتم اصل

د بشر تاریخ روڼ مستقبل لري، سره له دې چې د انسانانو ژوند تل له ډیرو ستونزو او مشکلاتو سره مخامخ ؤ خو دا حالت به تر أخره نه وي بلکې انسانی تاریخ د یو روڼ مستقبل طرف ته روان دے چې پکښې به په هر ځای کښې عدل وي او لکه قرآن چې فرمايي صالحین او نیکان به د ځمکې حاکمان وي، لکه څنګه چې فرمايي: وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ.(انبیاء/۱۰۵) مونږ په زبور کښې له ذکره (توراته) وروسته ولیکل چې زما نیک بندګان به د ځمکې وارثان (حاکمان) کیږي.

او همدارنګ فرمايي: وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ (نور/۵۵) خدای پاک له تاسو څخه هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړے دے او نيک عملونه يې کړي دي؛ وعده ورکړې ده چې هغوي په ځمکې کښې خليفه ګان کړي لکه څنګه چې يې تېرو خلکو ته خلافت ورکړے ؤ.

دي ته په پام سره د تاريخ په راتلونکو کښې او د حق او باطل په جنګ کښې اخري فتح او برے د حق دے، سره د دې چې کيدے شي لږ زيات وخت واخلي،لکه څنګه چې فرمايي: بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ (انبياء/۱۸) بلکې مونږ په حقو سره باطل وهو، چې وې ځپي نو ناڅاپه (باطل) ختم شي.

درې ويشتم اصل

انسان د قرآن له نظره ځانګړے درنښت او عزت لري تر دې چې پرښتو ورته سجده وکړه، لکه چې فرمايي: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً (اسراء/۷۰) بيشکه چې بنی أدم ته مو بزرګی او کرامت ورکړ او هغوي ته مو په وچې او درياب کښې ځای ورکړ او له پاکو (څيزونو) مو روزی ورکړه او په ډير هغو څيزونو چې مونږ پيدا کړي دي؛ ورته لوړاوے ورکړ.

دې ته په پام سره چې د انسان د ژوند اساس د هغه په عزت او کرامت تړلے دے نو هر هغه کار کول چې ورسره د انسان عزت خرابيږي په اسلام کښې منع شوے دے او په نورو ټکو به دا ووايو چې په اسلام کښې د هر قسم

ناروا زور زیاتي کول او د زور زیاتي قبلول منع شوي دي.امیرالمؤمنین حضرت علی(ع) فرمايي: ولا تکن عبد غیرک و قد جعلک الله حرا[1]د نور چا مریې مه کیږه حال دا چې ته خدای آذاد پیدا کړې یې.

او همدارنګ فرمايي ان الله فوض الی المؤمنین کل شیء الا ازلال نفسه [2] خدای پاک د مؤمن ټول کارونه هغه ته پریښي دي (یعنی په کولو او نه کولو کښی اختیار لري) خو یوازې دا (دا یې نه دې پریښي) چې ځان (بل چا ته) خوار او ذلیل کړي.

روښانه ده چې د خدای مشروع حکومتونه له دغه قانون سره ټکره نه خوري چې د دې څیړنه او توضیح ب په راتلونکي بحث کښې راشي.

څلور ویشتم اصل

د انسان عقلانی ژوند د اسلام په نظر کښې یو خاص مقام لري ځکه چې په نورو حیواناتو باندې د انسان لوړاوې او مخکښې والې د عقل په سبب دې، له همدې وجې په ډیرو آیتونو کښې انسان عقل او فکر ته بللې شوې دې تر دې چې د خدای په مخلوقاتو کښې فکر کول د عاقلانو نښانه ګڼلې شوې ده، لکه څنګه چې فرمايي: الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىَ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً (أل عمران/۱۹۲) هغه داسې کسان دي چې په ولاړه او ناسته او اړخ باندې (ملاست د خداي ذکر کوي او د آسمانونو او ځمکې په پیدا کیدو کښې فکر کوي (او وايي:)

---

۱ . نهج البلاغه، د لیکونو برخه، ۳۸ لیک

۲ . وسائل الشیعه ۴۲۴/۱۱، (د امر بالمعروف کتاب کښې باب ۱۱،حدیث۴)

اے زمونږ پروردګاره! دا تا عبث نه دي پیدا کړي (په دې هکله آیتونه ډیر زیات دي چې ټول دلته نه شو راوړلے)
د همدغه ډول نظر په اساس قرآن انسانان عقل ته بللي دي او د تیرو خلکو له ړانده تقلید او پیروۍ یې منع کړې دي.

پنځه ویشتم اصل

په اقتصادي، سیاسي او نورو ډګرونو کښې د انسان آزادي په اسلام کښې په دې شرط سره ده چې د اسلام له معنوي پرمختګ او لوړاوي سره ټکره و نه خوري او همدارنګ عمومی مصلحتونو ته زیان ونه رسوي، په حقیقت کښې د اسلامي احکامو د فرض کیدو فلسفه دا ده چې په انسان باندې د ذمه وارۍ په اچولو سره د هغه عزت نفس بچ کړي او عمومی مصلحتونه هم پوره کړي.
اسلام چې د بت پرستۍ او شراب خورۍ نه منعې کول کوي نو د دې لپاره چې د انسان خپل عزت ورسره بچ کړي او له دې ځایه د اسلامی سزاګانو حکمت او فلسفه هم روښانه کیږي.
قرأن کريم د قصاص قانون د انسان د ژوندي کیدو سبب ګڼی او فرمایي:
وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَاْ أُولِيْ الأَلْبَابِ (بقره/۱۷۹) اے هوښیارانو په قصاص کښې ستاسو لپاره ژوند دے. اوپیغمبر(ص) وفرمایل: ان المعصیة اذا عمل بها العبد سرا لم یضر الا عاملها، فاذا عمل بها علانیة ولم یغیر علیه اضرت بالعامه،کله چې یو کس په پټه ګناه کوي نو یوازې ځان ته زیان

رسوي خو که په ځرګنده ګناه وکړي او څوک ورباندې څه اعتراض هم و نه کړي نو عامو خلکو ته زيان رسوي.
امام صادق (ع) د حديث له نقل کولو وروسته زياته کړي ده: ذالک انه يذل بعمله دين الله و يقتدی به اهل عداوة الله، د دې سبب دا دے چې کوم کس په ځرګنده ګناه کوي هغه د خدای د حکمونو حرمت ماتوی او د خدای دښمنان د هغه پيروي کوي.[1]

شپږيشتم اصل

په اسلام کښې د فردی ازادۍ يوه نښانه دا ده چې د دين په قبلولو کښې په چا څه زور نشته، لکه چې فرمايي: لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ (بقره/۲۵۶) "په دين (قبلولو) کښې څه جبر نشته په تحقيق سره سمه لار له کږې لارې ځرګنده شوې ده". ځکه چې کوم دين چې د اسلام مطلوب دين دے هغه د زړه ايمان او باور دے او دا داسې څيز نه دے چې په زوره د چا زړه ته داخل کړے شي بلکې يو لړ سريزو ته اړتيا لري چې د ټولو په سر کښې يې له باطله د حق روښانه کيدل دي. کله چې دا پيژندل تر لاسه شي نو په طبيعي حالاتو کښې انسان حق غوره کوي.
دا خبره هم سمه ده چې جهاد د اسلام په فرائضو کښې يو اهم فرض دے خو د دې معنی دا نه ده چې نور خلک دې د دين قبلولو ته مجبور کړے شي بلکې د دې مطلب دا دے چې کوم څيزونه د خدای د پيغام د رسولو په مخ

۱- وسائل الشيعه ۴۰۷/۱۱، (د امر بالمعروف کتاب، ۴باب، ۱حديث)

کښې څنډ کیږي هغه لرې کړے شي چې د "تبین الرشد" مسئله تحقق ومومي او حق روښانه شي. دا یوه طبیعي خبره ده چې ځینې د زر او زور خاوندان د خپلو شیطانی او مادی ګټو لپاره د اسلام د ازادي غواړي پیغام د رسولو څنډ جوړیږي نو د نبوت فلسفه او مقصد (چې د خلکو هدایت او د خدای پیغام رسول دي) تقاضا کوي چې جهاد کوونکي دې هر ډول څنډونه له لارې لرې کړي چې خلکو ته د حق پیغام رسول أسان شي.

له تیرو بحثونو د انسان او د جهان په هڅکله د اسلام نظریه روښانه شوه په دې هکله ځینې نورې خبرې هم شته چې په مناسب ځای کښې به یې راوړو. اوس د عقیدو او حکمونو په هکله د اسلام لیدتوګه (نظریه) بیانوو.

دویمه برخه

د عقایدو کلیات

اووه ويشتم اصل

د خدای پاک په شتون باندې عقیده لرل د آسمانی شریعتونو تر مینځ یوه مشترکه عقیده ده او له مادي پالو کسانو سره د یو الهی انسان (که هغه د هر یو شریعت منونکے وي) فرق په همدې عقیدې کښې د ے.
قرآن کريم د خدای شتون يو روښانه څيز ګڼي چې دليل ته اړتيا نه لري او په دې کښې هر قسمه شک او ترديد بې ځايه ګڼي لکه څنګه چې فرمايي: أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ (ابراهيم/ ۱۰) ايا د خدای په هکله شک کوئ چې د ځمکو او آسمانونو جوړوونکے د ے؟!
بيا هم قرآن پاک هغو کسانو ته چې غواړي په عقل او فکر او دليل سره خدای وپيژنی او شک او ترديد له زړه لرې کړي؛ څو لارې ښودلي دي. مهمې لارې يې لاندينۍ دي:
۱- په خاصو حالتو کښې انسان ته د يو لوړ او اوچت موجود د شتون احساس کيدل او ورته اړمن کيدل چې دا هماغه د انساني فطرت آواز د ے چې هغه د کائناتو خالق ته بلی. قرآن پاک فرمايي: فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا (روم/ ۳۰)***** او همدارنګ فرمايي: فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ (عنکبوت/ ۲۵)

کله چې په کشتۍ کښې کښیني (او د دریاب په څپو کښې ګیر شي) نو په خلوص سره خدای بلی خو کله چې وچې ته نجات بیامومي نو بیا شرک کوي.

۲- په عالم طبیعت او د جهان په څیزونو کښې فکر کولو ته بلنه چې د خدای د شتون روښان نښه ده او پکښې د خدای د وجود د علم، قدرت او په جهان کښې د حکیمانه تدبیر نښانی دي: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُوْلِي الألْبَابِ (ال عمران/ ۱۹۰) د آسمانونو او ځمکې په پیدا کولو کښې او د شپې او ورځ په راتللو کښې د هوښیارانو لپاره نښانې دي.

په دې هکله آیتونه زیات دي او مونږ د بیلګې په توګه په همدې بسنه کوو.

روښانه ده چې کومې دوه لارې مو ښودلی دي د خدای د پیژندلو یوازې همدا دوه لارې نه دي بلکې د خدای د پیژندلو لارې ډیرې زیاتې دي چې متکلمانو په خپلو کتابونو کښې راوړي دي.

د توحید پړاوونه

ټول آسمانی شریعتونه په توحید او د یو خدای د عبادت په اساس ولاړ دي او د ټولو روښانه اصل هماغه د توحید عقیده ده، که څه هم په ځینو دینونو کښې د توحید په دې عقیده کښې څه اختلاف او انحراف راغلے دے. لاندې د قرآن او حدیثونو په رڼا کښې او د عقلی دلیلونو په مرسته د توحید مرتبې بیانوو.

اته ویشتم اصل

د توحید لومړنۍ مرتبه د ذاتي توحید مرتبه ده، ذاتي توحید دوه تفسیرونه لري.

الف: د خدای ذات یو دے او سارے نه لري او د هغه لپاره د مثل او سیال تصور نه شي کیدے.

ب: د خدای ذات بسیط دے او په هغې کښې څه کثرت او ترکیب (د برخو نه جوړښت) نشته.

امیرالمؤمنین علی (ع) د دې دو معنو په بیان کښې داسې فرمايي:

۱- هُوَ وَاحِدٌ لَیسَ لَهُ فی الاشیاء شَبَهٌ: هغه یو دے او په څیزونو کښې د هغه څه مثل نشته.

۲- وَ انّهُ عَزّ وَجَلّ أحدیّ المعنی لا ینقَسِمُ فی وجودٍ و لا وَهْمٍ و لا عقلٍ.[۱] هغه ((أحْدِیُ المَعنیٰ)) دے یعنی نه په خارج او بهر،نه په وهم او نه په عقل کښې د هغه اجزا او برخه تصور کیدې نه شي.

د توحید سورت د خدای دیو والي په هکله د مسلمانانو د عقیدې بیانوونکے دے، دا سورت د (اخلاص) دواړو مرحلو ته اشاره کوي، لومړي قسم ته په دې آیت سره: وَلَمْ یَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ او دویم قسم ته په دې آیت سره: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

کوم څه چې مو وویل له دې څرګندیږي چې د عیسایانو د تثلیث عقیده چې ((پلار خداي، زوے خدای او روح القدس)) مني د اسلام له نظره باطله

---

۱ . توحید، د شیخ صدوق لیکلے شوے ،۸۳مخ،۳باب،۳حدیث.

ده او د قرآن په ځینو آیتونو کښې د دې عقیدې ناسموالے بیان شوے دے په کلامی کتابونو کښې په دې هکله په تفصیل سره خبرې شوي دي او مونږ دلته یوازې یوه خبره ترې بیانوو:
تثلیث په دې معنی چې خدایان درې دي، دوه حالتونه لري: یا خو داسې ده چې له دوي څخه هر یو ځانته شخصیت او وجود لري یعنی هر یو ټوله خدایي لري که داسې وي نو په اسلام کښې له ذاتی توحید (چې مثال نه لري) سره مخالفت او ټکره لري. او یا دا درې ټول په جمع یو وجود لري او هر یو یې یوه برخه ده که داسې وي نو دلته ترکیب او مرکب والے لازم راځي او له دویمی معنی (یعنی بسیط والي) سره مخالفت لري.

نهه ویشتم اصل

د توحید دویمه مرتبه د خدای په ذاتی صفاتو کښې د هغه یووالے دے مونږ خدای د ټولو کمالي صفتونو لرونکے ګڼو او عقل او وحی په دې دلالت کوي چې دا ټول صفتونه په خدای کښې موجود دي، دې ته په پام سره خدای عالم، قادر، حی، سمیع،بصیر او......دے ، دا صفتونه د مفهوم له لحاظه له یو بل سره فرق او توپیر لري یعنی د ((عالم)) د ټکي نه چې زمونږ ذهن ته څه راځي هغه بل څه دي او څه چې د ((قادر)) د ټکي نه راځي هغه بل څه، خو خبره دا ده چې لکه څنګه چې دا ټکي د مفهوم له لحاظ له یو بل سره مخالفت لري آیا په حقیقت کښې یعنې د خدای په وجود کښې هم یو بل سره مخالفت او مغایرت لري که نه په حقیقت کښې ټول یو دي؟ په ځواب کښې باید ووایو کله چې دا د خدای په ذات کښې

مغایرت ولري نو د خدای په ذات کښې ترکیب او کثرت لازم راځي نو باید ووایو چې دا صفتونو سره د دې چې په مفهوم کښې اختلاف لري خو د عینیت په مقام کښې یو دي په نورو ټکو سره به داسې ووایو چې د خدای ذات سره د دې چې بسیط او یو دے خو بیا هم دا ټول صفتونه لري او داسې نه ده چې د خدای یوه برخه د هغه له علمه جوړه شوې وي بله یې له قدرته او داسې نور....او محققان داسې وایي: "بَل هُو عِلمٌ کُلّهُ وَ قدرة کُلّهُ و حیاةٌ کُلّهُ....[1]

دې ته په پام سره د خدای ذاتي صفتونه سره له دې چې قدیم او ازلی دي د هغه عین ذات دي او د هغه کسانو لیدتوګه غلطه ده چې د خدای صفتونه ازلی او قدیم (خو د خدای له ذاته جدا بل شے یې ګڼي) دا نظریه په حقیقت کښې له دې ځایه راوتې ده چې د خدای صفتونه د انسان په شان وګڼل شي او له دې امله چې د انسان صفتونه د هغه پر ذات ورزیات دي نو دا تصور شوےدے چې د خدای صفتونه هم د انسان په شان د هغه پر ذات ورزیات دي.

امام صادق (ع) فرمایي: "لَمْ یَزل الله -عَزّ وجلّ- ربنا والعلمُ ذاتُه و لا معلومَ والسمعُ ذاتُه ولا مسموعَ والبصر ذاتُه ولا مُبصِر والقدرةُ ذاتُه ولا مقدور"[2].

خدای له ازله زمونږ پروردګار ؤ او دے او وړاندې له دې چې معلوم، مسموع،مبصر او مقدور وجود ولري علم، سمع، بصر او قدرت د هغه عین ذات وو.

---

١ . صدر المتالهین،اسفار اربعه، ٦ټوک، ١٣٥مخ.

٢ . د شیخ صدوق کتاب توحید ١٣٩مخ، ١١باب، ١حدیث

اميرالمؤمنين (ع) هم د خدای له ذات سره د هغه د صفتونو د یووالی په هکله فرمايي: "وَ كَمَالُ الاخْلاصِ لَهُ نَفى الصفاتِ عَنه لِشهادةِ كُلِّ صِفةٍ أنّها غيرَ الوصوفِ وَ شَهادةِ كُلِّ موصوفٍ أنَها غير الصفةِ"[1] په توحيد كښې د اخلاص كمال دا دے چې هغه صفتونه (چې په ذات باندې زيات دي) له هغه نفى كړو ځكه چې هر يو صفت دا گواهى وركوي چې هغه له موصوفه جدا دے[2]

دريشم اصل

د توحيد دريمه مرتبه په خالقيت او پيدايښت كښې د هغه توحيد او يووالے دے يعنى له خدايه پرته بل څوك پيداكوونكے نشته او هر څه چې وجود پيدا كوي ټول د هغه مخلوق او پيدايښت دے، قرآن د توحيد په دې شكل تاكيد كوي او فرمايي: قُلِ اللّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (رعد/١٦) ووايه: الله د هر څيز خالق دے او هغه يوازې غالب دے. ذَلِكُمُ

---

١ . نهج البلاغه، لومړى خطبه.

٢ . ځينو دېې خبرې له مخې دې ليدتوګې ته د ((معطله)) ليدتوګه ويلې ده حال دا چې ((معطله)) هغه كسانو ته ويلے شي چې د جمال صفتونه د خداى د ذات لپاره نه ثابتوي او لازمه يې دا ده چې د خداى ذات له وجودي صفتونو څخه خالى دے، دا عقيده سمه نه ده او دا غلطه عقيده ((له ذات سره د صفتونو د يووالي)) له نظريې سره څه اړيكه او رابطه نه لري بلكه((د صفتونو ذات سره د يووالي)) نظريه سره د دې چې د خداى لپاره جمالى صفتونه ثابتوى له ځينو اعتراضونو هم پاكه ده لكه د قدما تعدد او د صفتونو په ذات باندې زياتوالے.

اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ (غافر/۶۲) خدای ستاسو پروردګار دے د هر څیز خالق دے له هغه نه پرته بل خدای نشته.

د وحی نه علاوه، عقل هم په خالقیت کښې د توحید ګواهي ورکوي ځکه چې له خدایه پرته هر څه ممکن الوجود دي او نیازمند دي او د خپل نیاز د پوره کولو لپاره خدای ته اړمن دي. په خالقیت کښې توحید په دې معنی نه دے چې مونږ د هستئ د سببیت د قاعدې انکار وکړو ځکه چې د ټولو امکانی څیزونو په یو بل اثر د خدای په حکم پورې تړلے دے او د سبب شتون او د بل لپاره د هغې سبب ګرځیدل ټول د خدای د ارادې څرګندونه کوي، هماغه دے چې لمر او سپوږمئ ته یې ګرمی او رڼا ورکړه او هر کله چې وغواړي دا اثر ترې اخستے شي له همدې امله هغه یو او بې مثله پالونکے دے.

لکه څنګه چې په اتم اصل کښې اشاره وشوه قرآن کریم هم د سببیت اصل تائیدوي لکه چې فرمایي: اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاء كَيْفَ يَشَاء (روم/۴۸) هغه خدای چې بادونه رالیږي نو بادونه وریځې روانې کړي نو څنګه یې چې خوښه وي په آسمان کښې یې خپروي. په دي آیت کښې دا خبره څرګنده ده چې د وریځو په روانیدو کښې بادونه اثر لري.

کله چې مونږ وویل چې خدای د هر څه خالق دے نو د دې مطلب دا نه دے چې د بندګانو بد کارونه هم د خدای په غاړه واچوو ځکه چې دا خو سمه ده چې هیڅ یو څیز د خدای له کلي ارادې نه بغیر نه شي پیدا کیدے خو د انسان په هکله به دا ووایو چې انسان یو مختار (اراده لرونکے) موجود

دے او د ارادې خاوند دے[۱] او په خپل کار کښې - د خدای په مقرر کړې تقدیر سره- اراده او د ټاکنې حق لري نو د یو کار څرنګوالے د اطاعت یا ګناه له مخې د انسان په ارادې پورې تړلے دے.

په نورو الفاظو سره به دا ووایو چې ټوله هستي (موجودات) مطلقا (بې له څه شرطه) د خدای ده او خدای ته یې نسبت ورکول کیږي او په دې څه بدی نشته، لکه څنګه چې فرمایي: الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ (سجده/۷) خو دا د انسان اراده ده چې هغه کار د عقل او شرع مطابق تر سره کوي که نه. د لاڅېړنې او وضاحت لپاره د انسان دوه کارونه لکه څښلو او خوړلو ته پام وکړئ دا دوه کارونه له یوه اړخه خدای پیدا کړي دي ځکه چې له موجوداتو دي خو له دې لحاظ چې دا دوه د خوراک او څښاک په قالب کښې راغلي دي او انسان په خپلې اختیاری ارادې او په خپلو غړیو سره هغه په دې شکل راوستے دے.

نو باید دا کار له خپل فاعل سره مربوط وي ځکه چې په همدې قالب کښې هیڅکله خدای ته د دغو کارونو نسبت نه شو ورکولے. نو دې ته په پام خدای د وجود بخښونکے او انسان خوړونکے یا څښونکے او د کار کوونکے او دے.(لکه ټیلیویژن چې خدای پیدا کړې وي، بجلی هغه ورکړی وي خو ریموټ کنټرول یې تا ته درکړے وي چې کوم چینل ګورې د هغه سزا یا جزا به درکوي)(مترجم)

---

۱ . د انسان د ارادې په هکله به د عدل په برخه کښې وغږیږو.

یو دیریشم اصل

د توحید څلورمه مرتبه د جهان او انسان په پاللو او تدبیر کښې د هغه توحید او یووالے دے، ربوی توحید هم په دوه ډوله دے:

۱- تکوینی تدبیر

۲- تشریعی تدبیر

د تشریعی تدبیر په هکله به وروسته په یو جدا اصل کښې وغږیږو خبرې کوو اوس یوازې د تکوینی تدبیر په هکله خبرې کوو.

د تکوینی تدبیر نه مطلب د جهان ساتل او چلول دي یعنی د ټول موجوده جهان ـ چلول د هغې د جوړولو په شان ـ د خدای کار دے سمه ده چې په انسانی کارونو کښې داسې کیدے شي چې یو کس یو شے جوړ کړي او بیا یې بل چلوي له یو کس چې کارخانه جوړه کړي او بل یې چلوي خو د کائناتو او خلقت جوړونکے او چلوونکے (پالونکے) یو خدای دےاو نکته پکښې دا ده چې د جهان تدبیر د هغې د پیدا ښت نه جدا نه دے.

د انبیاؤ تاریخ دا ښیي چې د هغوي امتونو په خالقیت کښې توحید مانه او څه جنګ او بحث یې پکښې نه کاوه خو شرک په دې کښې و چې په ربوبیت او د جهان په چلولو کښې یې بل څوک منل او بیا به یې عبادت هم د هغه کاوه، د ابراهیم خلیل الله (ع) د وخت مشرکانو یوازې یو خدای مانه خو په دې غلطه عقیده وو چې سپوږمۍ، ستوري او لمر د دې جهان

چلوونکي دي او حضرت ابراهیم (ع) هم ورسره په همدې باب مناظره کړې ده.[1]

د حضرت یوسف (ع) په زمانه کښې چې د حضرت ابراهیم (ع) نه پس وه، هم په ربوبیت کښې شرک وه. دا خیال کیدو چې خدای د جهان د پیدا ښت نه پس د هغې چلول او ساتل نورو ته وسپارل، د دا خبره په بند کښې له خپلو ملګرو سره د حضرت یوسف له خبرو څرګندیږي کله چې هغوي ته فرمايي: أَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (یوسف/۳۹) آیا بیلا بیل (ډیر) خدایان ښه دي که یو خدای چې بریالے دے.

همدا رنګ د قرآن له آیتونو پوهیږو چې زمونږ د پیغمبر(ص) د وخت مشرکانو هم خپل ځینې کارونه او برخلیک د خپلو معبودانو په لاس کښې ګاڼه، قرآن پاک فرمايي: وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا (مریم / ۸۱) له خدایه پرته یې د ځان لپاره نور خدایان ونیول چې د هغوي د عزت سبب شي.

همدارنګ فرمايي: وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ. لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُندٌ مُّحْضَرُونَ (یس/۷۴-۷۵) "بې له خدایه یې نور خدایان نیولي دي چې بریالي شي (دا خدایان) د دوي د مرستې توان نه لري خو دوي د سپایانو په شان (د بتانو) په خدمت کښې دي.

قرأن په ډیرو آیتونو کښې مشرکانو ته خبردارے ورکوي چې تاسو د داسې څیزونو عبادت کوئ چې نه ځان ته څه ګټه ورکولے شي او نه خپلو عبادت کوونکیو ته. له دې قسمه آیتونو پوهیږو چې د پیغمبر(ص) د زمانې

۱۷- انعام/۷۲-۷۸

مشرکانو دا عقیده لرله چې دا معبودان ګټه او نقصان رسولی شي[1] او له همدې وجې به يې د بتانو عبادت کاوه، دا آيتونه او دې غوندې نور آيتونه چې د پيغمبر د وخت د مشرکانو د عقيدو څرګندونه کوي دا ښيي چې سره له دې هغوي په خالقيت کښې د توحيد عقيده لرله خو د ځينو هغه څيزونو انکار يې کاوه چې د خدای له ربوبيت سره تړاو لري او خپل معبودان يې په هغو کښې مؤثر ګڼل. قرآن پاک د دې لپاره چې هغوي له عبادته منعې کړي او دغه انګيزه ختمه کړي فرمايي: ستاسو معبودان تر دې ډير ضعيف دي چې داسې کار (پالنه) وکړے شي.

قران په ډيرو آيتونو کښې مشرکانو ته په دې خبره بد وايي چې هغوي له خدای سره مثل او سارے تصور کوي او له هغه سره د خدای په شان مينه کوي وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللّهِ أَندَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّهِ (بقره/۱۶۵) ځينې خلکو د خدای لپاره سيالان غوره کړي دي او له هغوي سره د خدای په شان مينه کوي.

قرآن ډيرو ځايونو کښې د خدای سره د سيالی او ساري د ټاکلو غندنه کړې ده[2]، له دغو آيتونو څرګنديږي چې مشرکانو به هغوي ته داسې مقام او مرتبه ورکوله څنګه چې د خدای وي او د همدې فکر له امله به يې له هغوي سره مينه کوله او د هغوي عبادت به يې کاوه او په نور ټکو به يې داسې بيان کړو چې هغوي به بتان په ځينو څيزونو کښې د خدای ((ند)) مثل او همرنګ جوړول او له همدې وجې به يې د هغوي عبادت کاوه.

---

۱ . يونس/۱۸، فرقان/۵۵.

۲ . بقره/۲۱، ابراهيم/ ۳۰، سبا/۳۳، زمر/۸، فصلت/۹.

قرآن د قيامت په ورځې د مشركانو له خلې داسې نقلوي چې هغوي به خپل ځان او بتانو ته داسې بد رد وايي: تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (شعراء/۹۷-۹۸) "قسم په خداى چې مونږ په څرګنده ګمراهۍ كښې وو كله چې مو تاسو (بتان) له خداى سره يو شان ګڼلئ".

هو! د خداى د ربوبيت حد ډير لوي دے له همدې وجې د پيغمبر (ص) د وخت ځينې مشركان په ځينو مهمو چارو كښې موحدان وو لكه رزق وركول، مرګ او ژوند ، د جهان ساتل او كلي تدبير

لكه څنګه چې فرمايي: قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ والأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيَّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّهُ فَقُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ (يونس/۳۱) "ووايه څوک دے چې تاسو ته له آسمانه او ځمكې روزي دركوي، څوک دے چې ستاسو د سترګو او غوږونو مالک دے، څوک دے چې ژوندے له مړي راوباسي او مړے له ژوندي اوباسي؟ څوک دے چې د پيدايښت كارونه تدبيروي؟ نو ټول به وايي: خداي. ووايه: نو ولې نه ويريږئ"؟!

قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ. سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ. قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (مؤمنون/۸۴-۸۷) ووايه:ځمكه اوڅه چې په هغې كښې دي د چا دي كه پوهيږئ (نووايئ) نو هغوي به ووايي چې د الله دي، ووايه: نو ولې پند نه اخلئ. ووايه د اوو آسمانونو او د لوي عرش پروردګارڅوک دے؟ نو وايي به: خداي، ووايه: نو ولې نه ويريږئ (تقوى دار نه كيږئ)

خو همدغو كسانو د مريم او يس سورتونو په قول چې مخكښې تير شول په ځينو ځايونو كښې خپل معبودان د جهان په تقدير كښې مؤثر ګڼل،

شفاعت يې د هغوي حق ګڼه او ويل به يې چې بې له خدايه د دوي شفاعت هم اثر لري.
نو دې ته په پام سره منافات نه لري چې ځينې کسان په ځينو ځايونو کښې لکه د جهان په تقدير کښې خداى مؤثر وګڼي خو په نورو شيزونو لکه شفاعت،ګټه، تاوان، عزت او بخشش، او د ځينو شيزونو تدبير د خپلو معبودانو په لاس کښې ګڼه او د هغوي په تاثير عقيده ولري.
هو! کله کله به مشرکانو د خپل شرک او بت پرستۍ د صحيح ګڼلو لپاره ويل: زمونږ دا عبادت ځکه دے چې ورسره خداى ته نزدې کيدل غواړو (يعنى مونږ دغه بتان په خپل ژوندون کښې مؤثر نه ګڼو) قرآن مجيد د هغوي بهانه داسې بيانوي: مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى مونږ د بتانو عبادت يوازې د دې لپاره کوو چې خداى ته ورسره نزدې شو. خداى د آيت په اخر کښې فرمايي: چې د هغوي د عوى دروغ ده،لکه چې فرمايي: إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ (زمر/٣) خداى دروغجن کفرکوونکي ته هدايت نه کوي.
په ربوبيت کښې د توحيد معنى دا ده چې د انسان او نړۍ په هر ډول کلي او جزئي تدبير کښې يوازې خداى مدبر وګڼو او د هغه له اذن او امره پرته د نړۍ او انسان په چلولو کښې هر ډول مستقل تدبير رد کړو قران له خدايه پرته بل هر ډول مستقل تدبير ردوي او له دې امله چې تدبير يوازې په خداى تعالى پورې منحصر ګڼي نو بې له خدايه د بل هر چا عبادت هم مردود او باطل ګڼي.

د ربوي توحيد دليل روښانه دے ځکه چې د انسان او جهان خلقت او پيدايښت له چلولو جدا نه دے نوکه د انسان او جهان خالق يو دے نو مدبر او چلوونکے يې هم يو دے له همدې وجې د جهان په پيدايښت او د هغې په تدبير او چلولو کښې کلک اړيکي موجود دي،کله چې خداى په قرآن کښې د جهان د پيدايښت په هکله خبره کوي نو ځان د جهان مدبر معرفی کوي او فرمايي: اللّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الأَمْرَ ... (رعد/٢) هغه خداى چې آسمان يې بې له داسې ستنو چې وليدے شي جوړ کړ بيا په بادشاهۍ لګيا شو او لمر او سپوږمۍ يې مسخر کړل، هر يو تر ټاکلي شوي وخته حرکت کوي هغه د پيښځون د کارونو مدبر دے....

په يو بل آيت کښې يې د جهان د يو مدبر او چلوونکي د ثابتولو لپاره په جهان کښې د يو نظم د موجوديت دليل راوړےدے.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا (انبياء/٢٢) که په آسمان يا ځمکې کښې بې له يو الله نور خدايان وے نو د دې دوو نظام به فاسد او خراب شوے ؤ.

هو! په ربوبيت کښې د توحيد عقيده له دې خبرې سره څه ټکره نه لري چې ووايو نور مدبران او چلوونکي هم شته چې د خداى په حکم دا جهان چلوي چې د هماغه خداى د طاقت مظهر او ښکاره کوونکي دي له همدې وجې قرآن سره د دوې چې په ربوبيت کښې يې په توحيد ټينګار کړے دے د نورو مدبرانو شتون هم بيانوي فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا (نازعات/٧٩)

دوه دیرشم اصل

له تدبیره مطلب د انسان او جهان په ټولو اړخونو کښې ،که د دنیا کارونه وي که د اخرت له تکویني او تشریعي نظره د هغو اداره کول دي. دې ته په پام سره د انسانانو د ټولو کارونو تدبیر یوازې د یو خدای په لاس دے.
اوس د توحید دوهم قسم ته پام وکړئ

په تشریع کښې تدبیر
لکه څنګه چې په تکوینی کارونو کښې یوازې خدای مدبر دے او د جهان پیدا ښت او د انسان ژوند د هغه په لاس دے همدا رنګ هر هغه کار چې له تشریع سره تعلق لري ټول د خدای په اختیار کښې دي لکه حکومت او حاکمیت، قانون جوړول او مقررول، اطاعت او فرمانبرداري،شفاعت او د ګناه بخښل او نور... او هیڅوک بې د هغه له حکمه په دې کښې د لاس وهنې حق نه لري له همدې وجې په حاکمیت کښې توحید او په تشریع او اطاعت کښې توحید ، په تدبیر کښې د توحید له څانګو ګڼل کیږي.
له همدې وجې که پیغمبر (ص) په مسلمانانو باندې حاکم ټاکلے شوے دے دا ټاکل د خدای په اجازت شوي دي، همدا وجه ده چې د هغه پیروي د خدای د پیروي په شان لازمه ده بلکې د هغه اطاعت بالکل د خدای اطاعت دے، الله پاک فرمایي: مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ (نساء/ ۸۰)
چاچې د پیغمبر (ص) پیروي وکړه نو هغه د خدای پیروي وکړه. او همدارنګ فرمایي: وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلاَّ لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللّهِ (نساء/۶۴) ما یو

رسول هم نه دے راليږلے مگر د دې لپاره چې د خداى په حکم د هغه اطاعت او پيروي وشي. نو که د خداى حکم او اجازت نه وے نو پيغمبراکرم (ص) نه حاکم ؤ او نه يې پيروي لازمه وه او په حقيقت کښې د هغه حکومت او اطاعت د خداى د حکومت او اطاعت څرگندونه ده.

دا به هم ووايو چې کله د دندې او حکم روښانول د ربوبيت له شانه دي نو هيڅوک حق نه لري چې بې له خداى له حکمه بل حکم او فيصله وکړي: وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ (مائده/۴۴) او څوک چې د هغه څه مطابق حکم و نه کړي کوم چې خداى نازل کړي دي نو هم هغوي کافران دي.

همدارنګ شفاعت او د ګناهونو بخښل يوازې د خداى حق دے او د هغه له اجازته پرته هيڅوک شفاعت نه شي کولے، لکه څنګه چې فرمايي: مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ (بقره/۲۵۵) څوک دي چې د هغه په نزد د هغه له اجازته پر ته شفاعت وکړي. همدارنګ فرمايي: وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى (انبياء/۲۸) دوي شفاعت نه شي کولے مګر د هغه چا لپاره چې خداى وغواړي.

دې ته په پام سره د جنت او بخشش د ټکټ اخستل او خرڅول په دې خيال چې د بې له خدايه بل څوک جنت خرڅ کړي يا د آخرت له عذابه څوک بچ کړي لکه څنګه چې په عيسايانو کښې رواج دے، يو بې بنياده کار دے لکه چې فرمايي: فَاسْتَغْفَرُواْ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اللّهُ (ال عمران/۱۳۵)

هغه څه ته په پام سره چې وويل شول يو خداى منونکے موحد سړے بايد د شريعت په کارونو کښې خپل مرجع او مدبر يوازې خداى وګڼي مګر دا چې خداى پخپله يو کس د مشرۍ او د حکمونو د بيانولو لپاره وټاکي.

درېيم اصل

په عبادت کښې توحيد په ټولو آسماني دينونو کښې مشترک اصل دے او په بله معنی د پيغمبرانو د رالېږلو اصلي هدف داو چې خلکو ته دا اصل وریاد کړي،لکه چې فرمايي: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ (نحل/۳۶) په هر امت کښې مو يو پيغمبر مبعوث کړ چې خلکو ته ووايي د خداى عبادت وکړئ او د طاغوت له عبادته ځان وساتئ. ټول مسلمانان په لمانځه کښې د وحدت ګواهی ورکوي او وايي: إِيَّاكَ نَعْبُدُ (الفاتحه/۵)

دې ته په پام سره دا خبره ټول منی چې بايد يوازې د خداى عبادت وشي او د نورو له عبادته ځان وساتلے شي اوڅوک پکښې څه اختلاف نه لري که څه اختلاف دے نو هغه د ځينو کارونو په هکله دے چې آيا د داسې کارونو کول د خداى نه بغير د بل چا عبادت ګڼل کېږي که نه؟ په دې هکله د يوې قطعی فيصلې لپاره بايد د عبادت منطقی تعريف وکړو او هغه عمل چې ورته عبادت ويلې کېږي له هغه عمله چې د عزت او احترام لپاره کېږي،جدا کړو.

په دې کښې څه شک نشته چې د مور پلار. انبياؤ او اولياؤ عبادت حرام او شرک دے او د هغوي احترام او عزت کول لازم او عين توحيد دے وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا (اسراء/۲۳)

اوس بايد دا وګورو چې کوم څيز دے چې هغه عبادت له احترامه جدا کوي او وګورو چې يو عمل په ځينو ځايونو کښی عين توحيد دے (لکه

حضرت أدم (ع) ته د پرښتو سجده یا حضرت یوسف (ع) ته د دروڼو سجده) او په بل ځای کښې هماغه عمل شرک او بت پرستي ده (لکه بتانو ته سجده کول) د دې پوښتنې ځواب له هغې بحثه چې په ربوبیت کښې د توحید په هکله تیر شو روښانیږي.
عبادت او پرستش (چې نورو ته کول یې منع دي) دا دے چې انسان یو موجود ته خضوع وکړي (ټیټ شي) په دې عقیدې سره چې د انسان تقدیر یوازې د هغه په لاس دے یا ځینې برخې یې د هغه موجود په لاس دي او په بله ژبه به دا ووایو چې د جهان او انسان رب او مالک هغه دے.
خو که انسان د یو موجود عزت په دې نیت وکړي چې هغه د خدای نیک بنده دے او د فضیلت او برکت څښتن دے او له انسان سره نیکي کوي نو دې عمل ته عزت او احترام وایي نه عبادت. که حضرت أدم (ع) ته د پرښتو سجده او همدا رنګ حضرت یوسف ته د حضرت یعقوب (ع) او د هغه د زامنو سجده شرک او عبادت نه و نو سب یې همدا ؤ چې دغه خضوع او احترام د بندګۍ په نیت ؤ خو د حضرت أدم (ع) او حضرت یوسف (ع) دا کرامت او بزرګی له خدایه وه نه دا چې هغوي یې خپل رب او پروردګار ګڼل.
دې قاعدې ته په پام سره مونږ د اولیاؤ قبرونو ته د مسلمانانو احترام او عزت په هکله هم قضاوت کولے شو او روښانه خبره ده چې د پیغمبر (ص) د زوکړې په ورځ د هغه مقدس قبر ښکلول او خوشحالي کول هیڅکله شرک نه دے بلکې له هغه سره د محبت څرګندونه ده او په هغه باندې د ربوبیت اعتقاد نه دے چې شرک ترې نه جوړ شي.

همدارنګ ټولې نورې مسئلې چې احترام ګڼل کیږي لکه د خدای د اولیاؤ په شان کښې شعرونه یا مرثیې ویل، د هغوي أثار ساتل، د هغوي په قبرونو باندي ګنبد جوړول او نور...... دا ټول نه شرک دے او نه بدعت.
شرک ځکه نه دے چې مطلب یې له هغوي سره مینه او محبت دے نه د هغوي د ربوبیت عقیده، او بدعت ځکه نه دے چې دا عملونه په قرآن او حدیث کښې راغلي دي چې هماغه د پیغمبر (ص) له کورنۍ سره محبت او مودت دے او د هغوي د زوکړې په ورځ خوشحالي یا د شهادت په ورځ غم دواړه له هغوي سره د محبت او مینې ځرګندونه ده (د دې وضاحت به د بدعت په برخه کښې راشي)
د دې په مقابل کښې بتانو ته د مشرکانو سجده ځکه شرک دے چې هغوي د بتانو د ربوبیت عقیده لرله، د جهان په ټولو یا ځنیو کارونو کښې هغوي ځان ته خدایان ګڼل او دا ویل چې د انسانانو تقدیر د هغوي په لاس دے مشرکانو لږ تر لږه عزت، ذلت، بخشش او شفاعت د هغوي په لاس ګڼل.

دریمه برخه

د عقائدو کلیات

د خدای پاک صفتونه

څلورديرشم اصل

له دې امله چې د خدای ذات نه ختمیدونکے (غیر متناهی) حقیقت دے او مثل او سارے نه لري نو انسان د هغه د ذات حقیقت ته د رسیدو لپاره څه لاره نه لري خو په عین حال کښې هغه د جمال او جلال د صفتونو له لارې پیژندے شي.

له جمالی صفتونو مطلب هغه صفتونه دي چې د خدای د وجود د کمالاتو ښودنه کوي لکه علم، قدرت، ژوند، اختیار او داسې نور..

له جلالی صفتونو مطلب هغه صفتونه دي چې خدای تر دې لوړ او سپیځلے دے چې په دغو صفتونو وستایل شي ځکه چې دا صفتونه د نقص او کمي، عجز او ناتوانی څرګندوي. چې خدای پاک له دې څیزونو پاک دے او هیڅ نقص او عیب نه لري لکه بدن لرل، په یو ځای کښې ځای کیدل، کله کله دغو دوه قسمه صفتونو ته ثبوتی اوسلبی صفتونه هم ویل کیږي چې د دواړو مطلب یو دے.

پنځه دیرشم اصل

د شناخت او پیژندلو په بحث کښې مو وویل چې د حقیقتونو د پیژندلو لویې لارې درې دي: حس، عقل او وحي. د خدای پاک د جلالی او جمالی صفتونو د پیژندلو لپاره هم له درې لارو ګټه اخستے شو.

۱. د عقل لاره: د جهان او د هغې د پټو رازونو څیړنه چې ټول د خدای مخلوق دي، مونږ په خدای پاک کښې موجودو کمالونو ته رسوي.أیا مونږ دا تصور کولے شو چې د مخلوقاتو دا لویه نړۍ او کاینات بر له عقل، توان

او اختیاره جوړه شوې وي؟ قرآن مجید په دې هکله د عقل د حکم د تائید لپاره د هغو د آیتونو لوستلو ته بلنه ورکوي چې پکښې د تکوین او د جهان د جوړېدو په هکله خبرې دي لکه چې فرمایي: قُلِ انظُرُواْ مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ (یونس/۱۰۱)

البته د دې جهان په څېړنې او مطالعې کښې عقل دغه لاره د حس په مرستې وهي په دې طریقه چې اول حس یو څیز په حیرانتیا سره درک کړي (یعنی په لاس، سترګو، غوږونو یې حس کړي) بیا عقل داوایي چې دا حیرانوونکي څیزونه د خدای د عظمت او جمال نښانې دي.

۲. د وحی لاره: کله چې قطعی دلیلونو، نبوت او وحی ثابت کړل او روښانه شوه چې کتاب او پیغمبر (ص) ټول د خدای له طرفه دي نو کوم څه چې په کتاب او سنت کښې راغلي دي هغه به خامخا د خدای د صفتونو په پیژندلو کښې مونږ ته لار خلاصوي او په دې دواړو (قرآن او حدیث) کښې خدای پاک په تر ټولو ښو صفتونو یاد شوے دے او د دې په هکله هم دومره کافی ده چې پوه شو چې په قرآن کښې **۱۳۵** نومونه او صفتونه د خدای لپاره ذکر شوي دي چې مهم ترې دا دي: هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ. **هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاء الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ** (حشر۲۳-۲۴) هغه داسې خدای دے چې د هغه نه بغیر بل خدای نشته، له نقصه پاک، باچا، امن ورکونکے، څارونکے، قدرتمن، لوړ شان والا د خدای ذات پاک دے له هغه څه چې (دوي یې) ورسره شریکوي، هغه پیداکوونکے دے، (له عدم نه وجود ته) راویستونکے دے، ښه اینځورګر

دے، د هغه لپاره نیک نومونه دي څه چې په آسمانونو او ځمکې کښې دي د هغه تسبیح کوي او هغه ښه غالب او ښه حکت والا دے.

په دې ځای کښې باید یادونه وکړو چې کوم کسان د خدای د صفتونو د پیژندلو په هکله له بحثه ډډه کوي هغه په حقیقت کښې ((معطله)) ټولے دے ځکه چې انسان له هغو لوړو زده کړو او معارفو منعې کوي چې عقل او وحی د هغو طرف ته هدایت کوي، که د دې رنګ معارفو په هکله بحث او خبرې منع دے نو په قرآن کښې د دومره ډیرو صفتونو د راوړلو او په هغو کښې د فکرکولو ضرورت نه و.

شپږ دیرشم اصل

له یوه بل نظره د خدای صفتونه په دوه ډله دي:

الف: ذاتی صفتونه؛

ب: فعلی صفتونه؛

له ذاتي صفتونو مطلب هغه صفتونه دي چې که دا صفتونه د خدای لپاره راوړې نو یوازې د خدای د ذات تصور ورته کافي دے یعنې د خدای له ذاته راویستل شوي دي لکه علم ، قدرت او ژوند.

د خدای له فعلی صفتونو مطلب هغه صفتونه دي چې خدای تعالی د هغه فعل ته په پام سره په دغو صفتونو ستایل کیږي، لکه پیدایښت، رزق وکول، بخښونکے او داسې نور چې دا ټول صفتونه د خدای کار ته په پام سره راوړل کیږي.

په بله وینا ترڅو چې خدای څه پیدا کړي نه وي او ترڅو یې چا ته روزي نه وي ورکړې نو خدای ته بالفعل رازق او خالق نه شو ویلے، که څه هم د خلقت، رزق، رحمت او مغفرت قدرت لري.
په أخر کښې یادونه کوو چې د خدای ټول فعلي صفتونه د خدای له ذاته او ذاتی کمالونه راوځي یعنی خدای یو مطلق کمال لري چې د ټولو فعلي کمالونو سرچینه ده.

د خدای ذاتی صفتونه

وروستو له دې چې د خدای صفتونه مو په ثبوتی او سلبی، ذاتی او فعلی تقسیم کړل غوره ده چې کومې مهمې مسئلې له دې سره اړه لري هغه دلته بیان کړو:

اووه ویشتم اصل

الف: ازلی او پراخ علم؛

له دې امله چې د خدای علم د هغه عین ذات دے نو ازلی دے او بې نهایته دے خدای تعالی په خپل ذات باندې پر علم سربیره په نورو څیزونو که کلی وي که جزئي؛ له کیدو مخکښې یا وروسته خبر دے. قرآن په دې حقیقت باندې ډیر ټینګار کړے دے لکه چې فرمایي: إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (عنکبوت/۶۲) او همدا رنګ فرمایي: أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (ملک/۱۴) د امامانو په حدیثونو کښې هم بیا بیا د خدای په ازلیت او د

هغه د علم په پراختیا تاکید شوے دے لکه څنګه چې امام صادق (ع) فرمایي: لم یزل عالما بالمکان قبل تکوینه کعلمه به بعد ما کونه و کذالک علمه بجمیع الاشیاء[1] د یو ځای په پیدا کولو باندې د خدای علم د هغې د پیدایښت نه وړاندې داسې دے لکه د هغې د پیدایښت نه وروسته چې دے او همدارنګ په ټولو څیزونو باندې دهغه علم دے.

ب: پراخ قدرت؛

د خدای قدرت او توان د خدای د علم په شان ازلي دے او له دې امله چې د خدای عین ذات دے نو د هغه د علم په شان لامحدود دے،قرأن مجید د خدای د علم په پراختیا تاکید کوي او فرمایي: وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا (احزاب/۲۷)او همدارنګ فرمایي: وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا (کهف/۴۵) امام صادق (ع) فرمایي: الاشیاء له سواء علما و قدرة و سلطانا و ملکا و احاطة[2] ټول څیزونه خدای ته برابر دي په هغو باندې د علم، قدرت، حکومت او مالکیت لرلو له نظره.

یاده دې وي چې کوم څیزونه ذاتا محال دي او ذاتا محال څیزونه د خدای له قدرته او واکه بهر دي نو دا د خدای قدرت د نیمګړتیا په وجه نه دي بلکې د ذاتی محال والي له وجې دي چې قابلیت او په وجود کښې د راتلو وړتیا نه لري (او په اصطلاح کښې داسې وایي چې نقص په قابل کښې دے) د مولا علی (ع) نه چې کله د محال ذاتی په هکله پوښتنه وشوه نو

---

۱ . د شیخ صدوق د توحید کتاب، ۱۳۷مخ، ۱۰باب ،۹حدیث.

۲ . د شیخ صدوق د توحید کتاب، ۹باب، ۱۵حدیث.

هغوي داسې وفرمایل: إنّ الله تبارکَ و تعالی لاینسب الی العجز والذی سألتنی لایکون[1] خدای پاک له عجزه پاک دے خو چې تا له ما کومه پوښتنه وکړه هغه کیدنکې نه دے.

ج: ژوند (حیات)

هغه خدای چې عقل او قدرت لري خامخا ژوندے هم دے ځکه چې تیر دوه صفتونه د ژوندی موجود صفتونه دي او له همدې ځایه د خدای د ژوندي والي دلیلونه هم روښانه کیږي البته د خدای د ژوند صفت د نورو صفتونو غوندې یې له هر عیب او نقصه پاک دے او دا صفت چې په انسان کښې کوم خصوصیت لري لکه ورته د مرګ راتلل په خدای کښې نشته، ځکه چې هغه حی بالذات دے نو ورته مرګ نه شي راتلے او په یو بل یو بیان کله چې هغه کمال مطلق شو نو مرګ چې یو نقص دے د هغه ذات ته نه شي راتللے لکه څنګه چې فرمایي: وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ (فرقان/۵۸)

د: اراده او اختیار

هغه کار کونکے (فاعل) چې له خپل کاره خبر وي هغه د هغې فاعل په مقابله کښې بشپړ او کامل دے کوم چې له خپل کاره نه وي خبر لکه څنګه چې اراده لرونکے او اختیار لرونکے فاعل (چې که غواړي نو یو کار وکړي او که نه یې غواړي نو نه یې کوي) تر مجبور فاعله کامل او پوره دے.

نوموړې خبرې ته او دې ته په پام سره چې خدای په ټول کائنات کښې تر ټولو بشپړ اوکامل فاعل دے نو باید ووایو چې هغه یو اختیار لرونکے

---

[1] . د شیخ صدوق د کتاب توحید، ۱۳۳مخ، ۹باب، ۹حدیث.

فاعل دے نه دا چې د بل چا له طرفه مجبور وي او که مونږ دا ووايو چې خدای مريد دے نو مطلب مو دا دے چې خدای د اختيار خاوند دے،
هغه اراده چې انسان يې لري او تدريجی څيز او حادث دے د خدای په ذات کښې نشته، له همدې وجې له غلطۍ د خلکو د بچ کيدو لپاره د اهل بيتو (ع) په حديثونو کښې اراده د فعل کول بلل شوي دي، لکه څنګه چې فرمايي: اراده په انسان کښې يو ننښز حالت دے چې ورپسې کار تر سره کيږي خو د خدای اراده د کار کول دي بې له دې چې پکښې داسې څه حالت پيدا شي.[1]
له دې بيانه روښانه شوه چې اراده ـ د اختيار په معنی ـ د خدای له ذاتی صفتونو ده خود ايجاد او پيداکولو په معنی د خدای له فعلی صفتونو ده.
لکه څنګه چې فرمايي: إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (يس/۸۲) د خدای حکم يوازې دا دے چې هر کله دڅه څيز اراده وکړي ورته ووايي وشه نو هغه وشي.

د خدای فعلی صفتونه

کله چې د خدای د ذاتی صفتونو له سرتکيو خبر شو نو غوره ده چې د خدای له ځينې فعلی صفتونو هم ځان خبرکړو، مونږ دلته د دريو صفتونو جاج اخلو:

۱- خبری کول؛ (تکلم)

۱-اصول کافی، ۱ټوک، ۱۰۹مخ.

۲- رښتیا ویل؛
۳- حکمت؛

اته دیرشم اصل

قرأن کریم د خدای لپاره د تکلم او د خبرې کولو صفت راوړے دے،فرمایي: وَكَلَّمَ اللّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا (نساء/۱۶۴) او همدارنګ فرمایي: وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا (شوری۵۱) انسان له خدای سره خبرې نه شي کولے مګر د وحی په وسیله، یا له پردې شاته، یا دا چې ورته استازي راولیږي.
دې ته په پام سره په دې کښې څه شک نشته چې تکلم د خدای له صفتونو څخه یو صفت دے خو خبره د دې د حقیقت په هکله ده او دا چې دا صفت د خدای له ذاتی صفتونو دے که له فعلی صفتونو؟ دا خو روښانه ده چې انسان څنګه خبرې کوي د خدای لپاره د داسې خبرې تصور نه شي کیدے.
کله چې ګورو چې د خدای لپاره دا صفت په قرآن مجید کښې راغلے دے نو ضروری ده چې د دې حقیقت د پوهیدلو لپاره هم قرآن ته رجوع وکړو.
قرأن له انسان سره د خدای خبرې کول په دریو قسمونو بیان کړي دي وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا (شوری/۵۱) د انسان لپاره ممکنه نه ده چې له خدای سره خبرې وکړي مګر د دغو دریو طریقو په یوه طریقه:
۱- ((إِلَّا وَحْيًا)) زړه ته الهام

۲- أَوْ مِن وَرَاء حِجَابٍ یا د پردې له شا، داسې چې انسان د خدای خبرې اوري خو هغه نه ويني لکه له حضرت موسی(ع) سره د خدای خبرې همدا رنګ وې.

۳- أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا: خپل استازے (پرښته) رالیږي چې د خدای په حکم ورسره خبرې وکړي.

په دې آيت کښې خبرې کول داسې بيان شوي دي چې خدای يوه خبره (کلام) جوړوي کله بې له واسطې او کله د پرښتې په واسطه. په لومړي ډول کښې کله خبره نيغ په نيغه د پيغمبر (ص) په زړه راځی او کله کله د غوږ په لاره زړه ته رسي په دريو واړو طريقو کښې خبره او تکلم د جوړولو په معنی دے او د خدای له فعلی صفتونو دے. دا د تکلم يو تفسير شو چې د قرآن په مرسته مو بيان کړ.

دويم تفسير يې دا دے چې خدای ټول موجودات خپل ((کلمات)) ګڼي لکه چې فرمايي: قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا (کهف/۱۰۹) ووايه که چرې درياب د خدای د کلماتو د ليکلو لپاره سياهي (رنګ) شي نو سمندر به ختم شي وړاندې له دې چې زما د رب کلمې ختمې شي که څه هم د دې غوندې بل درياب هم ورسره کړو.

په دې آيت کښې د ((کلماتو)) نه مطلب د خدای مخلوقات دي چې بې له خدايه يې بل څوک نه شي شميرلے، په دې خبره هغه آيت هم ګواه دے چې پکښې حضرت عيسی (ع) د خدای کلمه (کلمة الله) ياد شوے دے،

فرمايي: وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ (نساء/۱۷۱) اميرالمؤ منين د خدای د کلمې تفسير په جوړولو او کار کولو سره کړے دے فرمايي: يقول لمن اراد کونه (کن) فيکون لا بصوت يقرع او لا بنداء يسمع، وانما کلامه سبحانه فعل منه انشأه و مثله[۱] خدای چې کله غواړي څه شے پيدا کړي نو هغې ته وايي ((وشه)) نو هغه وشي (موجود شي) خو د هغه ويل په لوړ أواز او اوريدونکي غږ سره نه دي، د خدای خبره د هغه هماغه کار دے يو موجود له عدمه وجود ته راولي او هغه ته وجود او عينيت ورکړي.

نتيجه دا شوه چې ((د خدای متکلم والے)) که د خبرو کولو په معنی وي لکه څنګه چې په لومړي آيت کښې ورته اشاره وشوه او که د خالقيت او پيدايښت په معنی وي په دواړو صورتونو کښې تکلم د خدای له فعلی صفتونو دے نه له ذاتی صفتونو.

نه ديرشم اصل

له تير بحثه روښانه شوه چې د خدای کلام په دوه ډوله تفسير کيدے شي چې دويم له لومړي نه عام دے نو ورسره دا هم ثابتيږي چې د خدای کلام حادث دے او قديم نه دے ځکه چې د خدای کلام د هغه کار دے او د خدای کار (فعل) حادث دے نو نتيجه دا شوه چې تکلم هم يو حادث څيز دے.

سره د دې چې د خدای کلام حادث دے خو د ادب دخيال ساتلو لپاره او د دې لپاره چې څه غلط فهمي و نه شي، د خدای کلام ته مخلوق نه وايو

---

۱ -نهج البلاغه، ۱۸۴خطبه.

ځکه چې کيدې شي ځوک يې په مجعول او جوړ کړي ځيز سره تفسير وکړي خو که له دې اړخه يې سترګې پټې کړو نو بې له خدايه هر څه د خداى مخلوق دي سليمان بن جعفر جعفرى وايي: له اووم امام موسى بن جعفر (ع) مې پوښتنه وکړه: آيا قرآن مخلوق دے؟ امام (ع) په ځواب کښې وفرمايل: زه وايم چې قرآن د خداى کلام دے[1] دلته د يوې نکتې بيانول ضرورى دي هغه دا چې د دريمې پيړۍ په لومړيو کښې په ۲۱۲ هجري سپوږميز کال کښې د قرآن د قديم يا حادث والي مسئله د مسلمانانو تر مينځ رامينځ ته شوه او د مسلمانانو د اختلاف سبب شوه حال دا چې چا د قرآن د قديم والي دعوى کوله هغوي د خپلې دعوى لپاره څه دليل نه لاره ځکه چې دلته ځو احتمالونه کيدے شي چې د ځينو له مخې قرآن خامخا قديم او ځينو له مخې خامخا حادث دے.

که له قرآن مطلب همدا کتاب او هغى ټکي وي چې تلاوت يې کيږي يا هغه خبرې چې جبرائيل امين له خدايه راوړې او د پيغمبر (ص) په زړه يې نازلې کړې دي نو دا خو منلې شوې خبره ده چې دا ټول هر څه حادث دي او که مطلب ترې د قرآن آيتونو معنى او هغه کيسې وي چې د پيغمبرانو په هکله بيان شوي دي يا د پيغمبر (ص) جنګونه وي نو دا هم قديمي نه شي کيدے.

او اخر دا چې که د قرآن نه مطلب هغه علم وي چې خداى يې په قرآن او د هغې په معنو لري نو دا منلې شوې خبره ده چې د خداى علم قديم دے او د خداى له ذاتى صفتونو څخه دے خو علم له کلامه پرته بل ځيز دے.

1-د شيخ صدوق د توحيد کتاب، ۲۲۳مخ، د القرأن ماهو باب، حديث.۱

څلویښتم اصل

د خدای له صفتونو څخه یو «صدق» دے یعنی خدای په خپلو کارونو کښې رښتونے دے او د هغه په خبرو کښې د دروغو څه ځای نشته.
د دې خبرې دلیل هم روښانه دے ځکه چې دروغ د جاهلانو، نیازمندانو، عاجزانو او ډارونو عادت دے او خدای له دې ټولو صفتونو پاک دے بلکې داسې به وواېو دروغ ویل قبیح او بد دي او خدای له بدکاره پاک او منزه دے.

یوڅلویښتم اصل

د خدای له کمالی صفتونو یو صفت حکمت دے لکه څنګه چې حکیم د هغه له نومونو یو نوم دے د خدای د حکیم والي مطلب دا دے چې:

١- د خدای کارونه ډیر فکر او کمال لري.

٢- خداي پاک هیڅکله ناروا او عبث کار نه کوي.

د لومړۍ معنی شاهد د خلقت دا حیرانوونکے نظام دے چې د خلقت لویه ماڼۍ یې په ښه طریقه و درولې ده لکه چې فرمایي: صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ (نمل/٨٨) دهغه خدای خلقت چې هر څه یې ښه محکم پیدا کړي دي.

د دويمې معنی شاهد دا دے چې فرمايي: وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا (ص/۲۷) او مونږ آسمان ځمکه اوڅه چې د دې دواړو تر مينځ دي باطل (عبث) نه دي پيدا کړي.
له دې ورتير خدای مطلق کمال دے نو بايد د هغه فعل هم له کماله ډک وي او له عبث او فصولۍ پاک وي.

د خدای سلبی صفتونه

دوه څلويښتم اصل

د خدای د صفتونو په تقسيم کښې مو دا خبره وکړه چې د خدای صفتونه په دوه ډوله دي:جلالی صفتونه او جمالی صفتونه. کوم صفتونه چې جمالی دي هغه ته ثبوتی صفتونه وايي، او کوم څه چې نقص او نيمګړتيا وي هغه ته جلالی يا سلبی صفتونه وايي.
د سلبی صفتونو له بيانولو زمونږ غرض له ټولو نقصونو او عيبونو د خدای پاکول دي له دې امله چې د خدای ذات غنی او مطلق کمال دے نو له هر هغه صفته پاک دے چې پکښې نقص او نيازمندی وي، له همدې وجې اسلامی متکلمان وايي چې خدای پاک بدن نه لري، د څه شي لپاره محل نه دے او په څه کښې حلول نه کوي (ننوځي نه) ځکه چې په دې ټولو صفتونو کښې نقص او نيازمندي شته.

يو له هغې صفتونو چې نيمګړتيا حسابيږي د هغه ليدل کيدل دي د خدای د ليدلو لازمه دا ده چې په هغه کښې د ليدل کيدو لپاره ضروري شرطونه موجود وي لکه:

الف: په يو ځای او يو طرف کښې وي.

ب: په تياره کښې نه وي او رڼا ورباندې وي.

ج: د هغه او د هغه د ليدونکے تر مينځ څه فاصله وي.

دا روښانه خبره وه چې دا شرطونه د يو بدن لرونکي او مادي موجود أثار دي نه د پاک خداي.

له دې ورتير کوم خدای چې ليدے شي هغه له دوو حالتو بهر نه دے يا بايد د هغه ټول بدن وليدے شي يا ځينې بدن. که لومړے قسم وي نو د خدای محيط شونه او په يو ځای محدود شونه لازم راځي او که دويم ډول وي نو د خدای مرکب کيدل او ټوټې او اجزاء لازم راځي او دا دواړه د خدای له شان ليرې څيزونه دي.

څه چې وويل شو په ظاهري سترګو او ظاهري حواسو د خدای د ليدلو په اړه وو او هغه ليدل چې په زړه سره او باطني شهود سره د ايمان د بشپړيدو په سبب کيږي هغه زمونږ له بحثه وتلي، د هغې په امکان کښې څه شک نشته بلکې د خدای د وليانو لپاره د هغې په واقع کيدو کښې شک نشته.

ذعلب يمانی، د اميرالمؤمنين علی (ع) له يارانو څخه و امام (ع) ته يې عرض وکړ: آيا خپل خدای دې ليدلے دے؟ امام (ع) ورته ځواب ورکړ: زه د هغه څه چې ويې نه وينم عبادت نه کوم بيا يې ترې پوښتنه وکړه: هغه څنګه وينې؟ امام (ع) وفرمايل: لا تُدْرِكُهُ العُيُونُ بِمشاهدةِ الاعيان و لكن تدركه

القلوب بِحقايقِ الايمانِ[1] ظاهري سترګې هغه نه ويني خو زړونه د حقيقی ايمان په رڼا کښې هغه ويني.

له دې ورتير چې عقل د سر په سترګو د خدای ليدل ناممکن ګڼي، قرآن هم په ډاګه د هغه ليدل منفي کړي دي.

کله چې حضرت موسی (ع) (د بنی اسرائيلو په ټينګار) له خدايه د ليدو سوال کوي نو منفی ځواب اوري، لکه چې فرمايي: رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي (اعراف/۱۴۳) موسی وويل: اے زما خدايه! ماته ځان وښيه چې تاته وګورم، خدای وفرمايل: هيڅ کله مې نه شې ليدے.

کيدے شي دا پوښتنه وشي چې که د خدای ليدل ممکن نه وي نو قرآن ولې فرمايي چې د قيامت په ورځ به د هغه ښه بندګان هغه ته ګوري، لکه چې فرمايي: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (قيامت/۲۳/۲۲) په هغه ورځ به خوشحال مخونه خپل رب ته ګوري. ځواب يې دا دے چې په دې آيت کښې له کتلو مطلب دا دے چې د خدای رحمت ته به په تمه وي ځکه چې په همدې آيت کښې دوه دليلونه په دې خبرې موجود دي:

۱- د کتلو نسبت مخونو ته ورکوي او فرمايي چې خوشحال مخونه به هغه ته ګوري او که مطلب ترې د خدای ليدل وو نو بايد داسې يې ويلې چې سترګې به هغه ته ګوري نه مخونه.

۲- په دې سورې کښې د دوو ډوليو په هکله خبرې شوي دي:

---

۱ - نهج البلاغه، ۱۷۹خطبه.

هغه ټولے چې ځليدونکے او خوشحاله مخونه لري او د هغوي انعام يې دا بيان کړے دے چې "وَ اِلی رَبّها نَاظرة" او بل ټولے هغه چې د هغوي مخونه غمجن دي او د هغوي سزا يې داسې بيان کړې ده تَظُنُّ أَن يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (قيامت/۲۵)

د دويمې جملې مطلب روښانه دے او هغه دا چې دې ټولې ته به پته وي چې سخت عذاب د دوي په انتظار دے نو خامخا به د داسې عذاب په انتظار وي او دا چې وايي خدای ته به ګوري دا کنايه ده چې د خدای د رحمت په انتظار به وي د دې لپاره په عربی، فارسی، درې او په پښتو کښې ډير مثالونه شته لکه د چا انتظار چې کيږی نو داسې وايي زه فلانکي ته سترګې په لار يم.

له دې ورتير د قرآن د يو آيت په تفسير کښې بايد سړے يوازې و آيت ونه ګوري بلکه نور د دې په شان آيتونه چې د دې مطلب په هکله راغلې وي ټول راټول کړي او له هغو ټولو نه د آيت حقيقی معنی واخلي. د ليدو په هکله هم که چرې دا ټول آيتونه او روايتونه راټول کړې شي نو د اسلام له نظره به د خدای د نه ليدو خبره روښانه شي.

له دې ځايه معلوميږي چې که حضرت موسی (ع) له خدايه د ليدو غوښتنه کوله نو هغه د بنی اسرئيلو د ټينګار په سبب وه چې ويل به يې: لکه څنګه چې د خدای أواز اورې او نقل کوې يې، همدارنګ خدای هم ووينه او مونږ ته يې بيان کړه وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَی لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّی نَرَی اللَّهَ جَهْرَةً (بقره/۵۵) يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاء فَقَدْ سَأَلُواْ مُوسَی أَكْبَرَ مِن ذَلِكَ فَقَالُواْ أَرِنَا اللّهِ جَهْرَةً (نساء/۱۵۳) له همدې وجې حضرت موسی (ع) د ليدو

غوښتنه وکړه او منفی ځواب يې واورید لکه چې فرمايي: وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي (اعراف/۱۴۳)کله چې حضرت موسی (ع) زمونږ ټاکلي ځای ته راغے او دهغه خدای له هغه سره خبرې وکړې، حضرت موسی (ع) وویل: پروردګاره! ماته ځان وښایه چې تا ووینم، خدای وفرمايل: هیڅ کله به ما نه وینې.

خبري صفتونه

درې څلويښتم اصل

تر دې ځايه چې د خدای کوم صفتونه بيان شول د تکلم نه علاوه نور ټول داسې صفتونه وو چې د هغو په ثابتولو يا نفی کولو کښې عقل قضاوت کاوه خو ځینې صفتونه چې په قرآن او حدیث کښې راغلي دي چې له نقله پرته بل څه دلیل نه لري لکه:

۱- یدالله- إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ (فتح/ ۱۰) څوک چې له تا سره بیعت کوي په حقیقت کښې خدای سره بیعت کوي له خدای لاس د هغوي د لاس لپاسه دے.

۲- وجه الله- وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (بقره/۱۱۵) ختيځ او لويديځ د خدای دي نوچې کوم طرف مخ کړئ نو خدای هلته دے، د خدای ذات محیط (رحمت يې) پراخ او هغه ښه پوه دے.

۳- - وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا (هود/۳۷) زما په وړاندې او زما په ښوونې سره کشتۍ (بېړۍ) جوړه کړه.

۴- په عرش استواء(ودریدل)- الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (طه/۵) خدای په عرش مستقر شو (خداي باچاهي شروع کړه) او دارنګ نور مثالونه.....

دغو صفتونو ته خبری صفتونه ځکه وایي چې دا یوازې په نقل(قرأن او حدیث) کښې راغلي دي.

دا خبره د یادونې وړ ده چې د عقل او پوهې له مخې له دې صفتونو عرفی معنی نه شو اخستے ځکه چې له دې نه بدن او تشبیه لازم راځي چې عقل او نقل یې په ناسموالی دلالت کوي. نو د دې د صحیح تفسیر لپاره باید د قرآن ټول آیتونه په نظر کښې وساتو او همدارنګ باید پوه شو چې د عربۍ ژبه هم د نورو ژبو غوندې له کنایو ډکه ده او قرآن کریم هم د خلکو په ژبه خبرې کوي اوس درته دا صفتونه بیانوو:

الف: په لومړي آیت کښې فرمایي: څوک چې له تا سره بیعت کوي (یعنی ستا په لاس کښې لاس ږدي) بیشکه چې له خدای سره بیعت کوي (ځکه چې له راستولي سره بیعت، له راستوونکي سره بیعت دے) بیا فرمایي: د خدای لاس د هغوي په لاسونو اوچت دے یعنی د خدای قدرت (توان) د هغوي تر قدرته ډیر دے، مطلب یې دا نه دے چې خدای بدن لري او زمونږ په شان دوه لاسونه چې د خدای لاس د ټولو لپاسه وي، د دې خبرې ګواه دا دے چې وایي: فَمَن نَکثَ فانّما ینکثُ علی نفسه و من اوفی بما عاهَدَ الله فسیُوتیه اجراً عظیماً، کوم کس چې بیعت مات کړ خپل نقصان یې کړے دے او څوک چې په بیعت وفادار پاتې شي نو لوي اجر به ولري.

دارنګ خبرې کول چې عهد ماتوونکي يې کوانبلي دي او وفاکوونکيو ته يې د اجر ورکولو وعده کړې ده، د دې ښوونه کوي چې د «يدالله» مطلب د خدای حاکميت او قدرت دے او د «يد» يعنی لاس معنی په ډيرو ژبو کښې له قدرته او توانه کنايه ده لکه چې فرمايي: خدای دې لاس مات مه کړه يا خدای دې زمونږ نه لاسونه لنډ کړه.

ډير مفسران لکه زمخشری په تفسير کشاف **۳۳۵/۳** او طبرسی په مجمع البيان **۱۱۳/۵** کښې فرمايي: دا جمله له دې کنايه ده چې له پيغمبر(ص) سره د هغوي بيعت کول داسې وو لکه له خدای سره بيعت کول او مطلب يې د پيغمبر(ص) د بيعت لوي ښودل دي.

ب:د «وجه الله» مطلب د خدای ذات دے نه دا چې هغه هم د انسان غوندې مخ ولري قرآن کله چې د يو قوم غرقيدل او تباه کيدل څرکندوي نو فرمايي: كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ، بيا ورپسې فرمايي چې د خدای ذات به پاتې وي نو فرمايي: وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (الرحمن۲۷) د خدای ذات به چې د جلال او بزرګۍ خاوند دے پاتے وي.

له دې بيانه د تير شوي آيت معنی روښانيږي او مطلب يې دا دے چې خدای په يو خاص ځای کښې نه دے بلکه د هغه وجود په هر څه محيط دے او کوم اړخ ته چې مخ کړو هغه ته مو مخ دے بيا د دې مطلب د ثابتيدو لپاره د خدای دوه صفتونه بيانوي:

۱-واسع- يعنی د خدای ذات پراخ دے او انتها او حد نه لري.

۲-عليم- له هر څه خبر دے.

ج: په دريم آيت کښې خداى د حضرت نوح(ع) کيسه بيانوي چې حضرت نوح (ع) ته د خداى له خوا د کشتۍ د جوړولو حکم وشو کله چې خلکو وليدل چی نوح (ع) له دريابه په ليرې ځاى کښې کشتۍ جوړوي نوپه هغه پورې به يې خندا وکړه نو په دغو حالاتو کښې خداى هغه ته فرمايي کشتۍ جوړه کړه، ته زما د نظر لاندې يې او ما د دې کار تاته وحي کړې ده مطلب يې دا دے چې نوح (ع) د خداى په حکم کشتۍ جوړوله نو خامخا به ورته د خداى حمايت او مرسته حاصله وه او مسخره کوونکيو به هغه ته څه أزار او زيان نه شو رسولے.

د: عرش په عربۍ کښې د تخت په معنى دے او ((استواء)) چې کله له ((على)) سره يو ځاى راشي نو د استقرار (ولاړتيا) او استيلاء (د لوړاوي غوښتلو) په معنى وي، له دې امله چې پخوا به حکومت معمولا له تخته چليده چې باچا به په تخت وخاته او د حکومت کارونه به يې تر سره کول، له همدې وجې دا کنايه د دې ده چې په خلکو به يې لوړاوے پيدا کړ او د کارونو د کولو طاقت به يې پيدا کړ او لکه څنګه چې مخکښې تير شول عقلى او نقلى دليلونه د خداى لپاره په يو ځاى کښې واقع کيدل منع کړي وو نو دا ټول روښانه دليلونه دي چې مونږ ته دا ښيي چې له دارنګ عبارتونو مطلب په تخت باندې کښيناستل نه دي بلکه کنايه ده له دې چې خداى د جهان د کارونو په تدبير اخته شو ځکه چې:

١. په ډيرو آيتونو کښې له دې وړاندې دا خبره ذکر شوې ده چې خداى ځمکه آسمانونه پيدا کړي دي او خداى د خلقت ماڼۍ بې ستنو ودرولې ده.

۲. په ډیرو آیتونو کښې له دې جملې وروسته د جهان د تدبیر او ساتلو په هکله خبرې کوي.

له دې امله چې د استواء خبره د داسې دوو جملو تر مینځ راغله یعنې پیدا ایښت او د جهان تدبیر نو په عرش باندې د استواء معنی روښانیږي او هغه دا چې قرآن دا بیانول غواړي چې د ټولو کائناتو په پیدا ایښت سره د دومره لویې جهان د چارو تدبیر د خدای له قدرت او ساتنې ونه واته بلکه له خلقت سره بیا هم د تدبیر واګي د هغه په لاس کښې دي. مونږ له دې آیتونو څخه یو آیت وړاندې کوو:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الأَمْرَ مَا مِن شَفِيعٍ إِلاَّ مِن بَعْدِ إِذْنِهِ (یونس/۳) بې شکه ستاسو پروردګار هغه څوک دے چې آسمانونه او ځمکه یې په شپږو ورځو (دورو) کښې پیدا کړل بیا په عرش مستقر شو، د کارونو تدبیرول د هغه په لاس دي هیڅ یو شفاعت کوونکے د هغه له حکمه بغیر شفاعت نه کوي.[1]

څلورمه برخه
د عقائدو کلیات

---

۱ -په دې هکله د سوره رعد۲، سوره سجده۴ او سوره اعراف۱۵۴ آیتونو ته مراجعه وکړئ.

د خدای عدل

څلورڅلویښتم اصل

ټول مسلمانان خدای عادل ګڼي او عدل د خدای له جمالی صفتونو څخه یو صفت دے او د دې عقیدې بنیاد داده چې قرآن هر ډول ظلم له خدایه منفی کړے دے او د ((قائم بالقسط)) په توګه یاد شوے دے لکه چې فرمايي: إِنَّ اللّهَ لاَ يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ (نساء/ ۴۰) خدای د یوې ذرې هومره هم ظلم نه کوي او همدارنګ فرمايي: إِنَّ اللّهَ لاَ يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا (یونس/۴۴) خدای هیڅکله په خلکو ظلم نه کوي.

او همدارنګ فرمايي: شَهِدَ اللّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُوْلُواْ الْعِلْمِ قَآئِمَاً بِالْقِسْطِ (أل عمران/۱۸) خداي، پرښتی او د علم خاوندان ګواهې ورکوي چې بې له هغه بل خدای نشته او هغه قائم بالقسط دے (یعنی په عدالت ولاړ دے) له آیتونو پرته عقل هم د خدای په عدالت باندې روښانه ګواهې ورکوي ځکه چې عدل کمالی صفت دے او ظلم د تیمګړتیا، او د انسان عقل وايي چې خدای ټول کمالونه لري او له هر عیب او نقصه پاک دے هم د ذات په مقام کښې هم د فعل په مقام کښې.

په اصل کښې ظلم له لاندینیو سببونو څخه د یو لامل معلول دے:

۱. کوونکے یې د ظلم له بدۍ خبر نه وي (بې خبري)؛

۲. کوونکے د ظلم له بدۍ خبر وي خو د عدل کولو توان نه لري او یا ظلم ته اړمن وي (عجز و نیاز)؛

۳. کوونکے د ظلم له بدۍ خبر وي او عدل هم کولے شي خو له دې امله چې يو حکيم او پوه کس نه دے نوځکه د ظلم کولو څخه ډډه نه کوي (جهل او کم عقلي)

څرګنده خبره ده چې له لاندينيو صفتونو څخه يوه صفت هم په خدای کښې نشته له همدې وجې د خدای ټول کارونه عقل سره سم او په عدالت سره دي.

دا دليل د پيغمبر(ص) په روايت کښې راغلے دے[1] شيخ صدوق داسي روايتوي: يو يهودي پيغمبر(ص) ته راغلو او څو پوښتنې يې وکړې چې يوه پوښتنه ترې همدا د خدای د عدل په هکله وه نو پيغمبر(ص) ورته د ظلم نه کولو سبب داسې بيان کړ: لعلمه بقبحه و استغناءه عنه، خدای پاک کله چې د ګناه په بدۍ خبر دے او ورته اړمن هم نه دے نو هيڅ کله ظلم نه کوي.[2]

عدليه (د شيعه ؤ) متکلمانوهم د خدای د عدل په بحث کښې همدا دليل راوړے دے[3]دې آيتونو ته په پام سره ټول مسلمانان د خدای د عدالت په هکله يو نظر لري خو د خدای د عدالت په تفسير کښې اختلاف لري او له دې لاندينيو دو نظرونو څخه يې يو نظر خپل کړے دے:

۱- د شيخ صدوق د توحيد کتاب، د ماشومانو باب، د ۱۳ حديث لاندې (۳۹۷-۳۹۸مخونه)

۱- د جمعې د ورځې په دعا کښې راغلي دي ((انما يجعل من يخاف الفوت و انما يحتاج الظلم الضعيف

۲- کشف المراد ،۳۰۵مخ.

الف: د انسان عقل د کارونو په ښه والي او بد والي پوهیږي، ښه کار د انسان کمال ګڼل کیږي او بد کار د هغه نقص، او خدای پاک چې کله ذاتا د ټولو کمالونو لرونکے دے نو له همدې وجې د هغه کار کامل او خوښ شوے دے.
د دې ټکي یادول ضروري دي چې عقل هیڅ کله د خدای په هکله څه حکم نه ورکوي او دا نه وایې چې خدای باید عادل وي بلکه د عقل کار د خدای د فعل د واقعیت کشف کول دي یعنی کله چې دې ته پام وشی چې خدای کمال مطلق دے او له هر ډول نقصه پاک دے نو دې ته رسو چې د هغه کار به هم د کمال په أخري درجه کښې وي او له نقصه پاک وي؛ او نتیجه دا کیږي چې له خپلو بندګانو سره به په عدالت سره چلند کوي.د قرآن چې کوم آیتونه ذکر شو هغه هم په حقیقت کښې د هغه څه تائید کوي چې انسان ورته په عقل سره رسیږي او دا هماغه مسله ده چې د کلام په علم کښې ورته «حسن و قبح عقلي» ویل کیږي او د دې نظریې منونکیو ته «عدلیه» ویل کیږي چې تر ټولو وړاندې پکښې امامیه «شیعه» دي.
ب: د دې نظریې په مقابله کښې یوه بله نظریه ده چې ادعا لري چې د انسان عقل د کار په ښه والي یا بدوالي نه پوهیږي حتی په کلي حسن او قبح هم نه پوهیږي او د ښو او بدو د پیژندلو یوازینۍ لاره د خدای وحي ده، چې خدای د کوم څیزد کولو حکم وکړي هغه ښه او حسن دے او له کوم څه چې مومنعې کړي هغه بد او قبیح دے. د دې نظریې په اساس که خدای حکم وکړي چې یو بې ګناه سړے دې دوزخ ته واچول شي او یا دې یو ګناهکار جنت ته بوتلل شي، نو دا عدل دے! دا ټولے وایې چې که مونږ خدای ته

عادل وایو نو سبب یې یوازې دا دے چې په آسماني کتاب کښې دا رنګ صفت راغلے دے.

پینځه څلویښتم اصل

دې ته پام سره چې د عقلی حسن او قبح مسله زمونږ د شیعوؤ د ډیرو عقیدواساس او بنسټ دے نو لاندې په لنډه توګه د دې له ډیرو دلیلونو څخه دوه دلیلونه بیانوو:

الف: هر انسان چې د هر دین منونکے وي او د دنیا په هر ځاي کښې وي د عدل ښه والے او د ظلم بدوالے پیژني او همداراز د وعدې د پوره کولو په ښه والي او د وعدې د خلاف ورزۍ په بدوالي پوهیږي. انسانی تاریخ په دې ګواه دے او تر اوسه داسې نه دي پیدا شوي چې یو عاقل انسان له دې خبرو انکار وکړی.

ب: که چرې داسې ووایو چې عقل د کارونو د حسن او قبح (ښه والي او بدوالي) د پیژندلو توان نه لري او انسان باید د حسن او قبح د پیژندلو لپاره شرعې ته رجوع وکړي نو خامخا باید ومنو چې شرعي حسن و قبح هم د ثابتیدو قابل نه دي. ځکه چې که فرض کړو شارع (خدای) د یو کار له ښه والي یا بد والي مونږ خبر کړي نو مونږ بیا هم له دې خبره د هغې کار حسن و قبح ته نه شو رسیدلې تر څو چې مونږ د هغه په خبرو کښې د دروغو احتمال ورکوو مګر یوازې هغه وخت چې اول مو د دروغو بدوالے پیژندلے

وي او منلے مو وي چې شارع له دې بد صفته پاک دے او دا خبره چې شارع (خدای) دا بد صفت نه لري بې له عقله په بله طريقه نه ثابتيږي.[1]

له دې ورتيره د قرآن له آيتونو ثابتيږي چې د انسان عقل د ځينو څيزونو د حسن او قبح پيژندلو توان لري له همدې وجې خدای پاک د هغوي عقل پرې کړې (فيصلې) ته بلې، لکه چې فرمايې: أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (قلم/۳۵-۳۶) آيا اطاعت او پيروي کوونکي (مسلمانان) به مشرکانو سره يو شان گرځوو؟ په تاسو څه شوي دي، څنگه پرې کړه کوئ؟!

او همدارنگ فرمايې: هَلْ جَزَاء الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ (الرحمن/۶۰) آيا د نيکی بدله بې له نيکی بل څه ده؟

دلته يو پوښتنه کيږي چې د هغې ځواب ضروري گڼو: خدای پاک په قرآن مجيد کښې فرمايې: لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (انبياء/۲۳) خدای څې کوم کار کوي د هغې په هکله ترې پوښتنه نه کيږي او د هغوي (انسانانو) نه به پوښتنه کيږي، اوس دا پوښتنه کيږي چې خدای ځان له دې نه اوچت گڼي چې پوښتنه ترې وشي له همدې وجې کوم کار چې هغه وکړي نو له هغه څوک پوښتنه نه شي کولے حال دا څې که حسن او قبح عقلی ومنو نو که خدای بيا يو بد کار وکړي نو بيا ترې پوښتنه کيدې شي چې ولې دې دا کار وکړ؟

۱- په تجريد الاعتقاد کتاب کښې د محقق طوسي لاندينې عبارت همدا دليل بيانوي ((ولانقضائهما مطلقا لو ثبتا شرعا)) که د حسن و قبح ثابتولو لار يوازې شرعه وي نو حسن و قبح بيا نه شرعا ثابتيږي او نه عقلا.

ځواب: د دې سبب دا دے چې هغه حکيم دے د حکمت او عقل خاوند دے نو هغه هيځ کله ناروا او قبيح کار نه کوي او کله چې حکيم شو نو لازمه يې دا ده چې کار به يې حسن او ښه وي نو له همدې وجې له پوښتنې لپاره ځه ځای نه پاتې کيږي.

شپږ ځلويښتم اصل

د خدای عدالت په تکوين او تشريع او بدله ورکولو کښې بيلا بيلې ځرګندونې (تجليات) لري، چې لاندې د هر يو تفصيل بيانوو.

الف: تکويني عدل: خدای پاک هر يو موجود ته څه ورکوي چې ورسره ښايې او توان يې لري، او د پيدايښت او مقام ورکولو په وخت د هيچا قابليت او استعداد نه هيروي. قرآن پاک فرمايې رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (طه/**۵۵**) زمونږ پروردګار هغه څوک دے چې هر يو څيز (د) وجود (اړتياوې) يې غه ته ورکړي دي او هغه ته هدايت کوي.

ب: تشريعی عدل: انسان کله چې معنوي کمالاتو ته د رسيدلو توان لري نو خدای هغه د پيغمبرانو او دينی قانونونو د راليږلو په وسيله هدايتوي او همدارنګ انسان ته د هغه له توانه زيات تکليف نه ورکوي لکه چې فرمايې: إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (**نحل**/**۹۰**) خدای د عدل

کولو او احسان کولو او خپلونو ته(د حق) ورکولو حکم کوي او له فحشاء او ناروا (کارونو) او ظلمه منعې کوي تاسو ته پند درکوي ښايې چې پام ورته وکړئ. کله چې عدل او احسان او خپلوانو سره ښیګړه کول د انسان لپاره د کمال سبب کيږي نو دا کارونه يې واجب کړي دي او هغه نور دري کارونه چې د انسان د غورځيدو سبب کيږي نو له هغې يې نهي کړي ده.
همدارنګ په دې هکله چې د خدای تکلیف ورکول د انسان له توانه زيات نه وي فرمايي: وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (مؤمنون/۶۲) خدای يو انسان ته هم له هغه توانه زيات تکليف نه ورکوي.
ج: د بدلې ورکولوعدل: خدای هیڅ کله مؤمن اوکافر یا ښه او بد سړي ته د بدلې له نظريه يو شان نه ګوري . له همدې وجې ترلا څو چې يې خپل پیغام دپیغمبرانو په وسيله انسانانو ته نه وي رسولے او اتمام حجت يې پرې نه وي کړے هيڅ کله هغوي ته سزا نه ورکوي لکه چې فرمايي: مَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً(اسراء۱۵) تر څو چې مو پيغمبر نه وي ليږلے هيڅ کله عذاب نه ورکوو.
او همدارنګ فرمايي: وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا (انبياء/۴۷) د قيامت په ورځې به د عدل تلې لږوو نو هیچا سره به هیڅ زياتې نه کيږي.

اووه څلویښتم اصل

خدای انسان پیدا کو او هغه د پیداکیدو څه مقصد شتهد انسانانو د پیداکیدو مطلب او مقصد هماغه انسانی کمال ته رسیدل دي چې د خدای د عبادت او بندګۍ په سبب دې ځای ته راورسیږي. کله چې دې مقصد ته رسیدل ځینې مقدماتو ته اړمن وي چې خدای یې باید وکړي نو خدای ضرور هغه مقدمات پوره کوي او که داسې نه وي نو د انسان پیدا ایښت بې مقصده پاتې کیږي. له همدې وجې یې د انسانانو د هدایت لپاره پیغمبران رالیږلي دي او خپلې نښانې او معجزې یې هغوي ته ورکړي دي همدارنګ ښه کارونو او اطاعت ته د بللو لپاره او له بدو منعې کولو لپاره یې په خپل پیغام (قرأن او حدیث) کښې ښې یا بدې وعدې ورکوي دي.

کوم څه چې بیان شول دا د عدلیه په کلام کښې د ((لطف د قاعدې)) یو لنډیزؤچې دا قاعده په خپله د حسن او قبح د قاعدې لاندې ګڼلې شوې ده چې د ډیرو اعتقادي مسلو بنیاد او ښټ دے.

قضا او قدر

اته څلویښتم اصل

قضا او قدر یوه منل شوې اسلامي عقیده ده چې په کتاب او سنت کښې راغلې ده او عقلی دلیلونه یې هم تائیدوي.

د قضا او قدر په هکله أیت نه ډیر دي چې لاندې ترې ځینو ته اشاره کوو:
قرأن د قدر په هکله فرمایي: إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (قمر/۴۹) مونږ هر یو ځیز په اندازه پیدا کړ. همدارنګ فرمایي: وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ (حجر/۲۱) هیڅ یو ځیز داسې نشته چې له مونږ سره یې خزانې نه وي او مونږ هغه نه درلیږو مګر په اندازه.
د قضا په هکله هم فرمایې وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ (بقره/۱۱۷) کله چې د یو کار د کولو پریکنده اراده وکړي نو بس دومره ورته وایې: ((وشه)) نو هغه وشي.
او همدارنګ فرمایې: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَى أَجَلاً (انعام/۲) خدای هغه ذات دے چې تاسو یې له خاورو پیدا کړئ بیا یې یو وخت وټاکه (مقرر کړ)
دغو آیتونو ته په پام سره او همدارنګ هغو ډیرو روایتونو ته په پام سره چې په دې هکله موجود دي هیڅ یو مسلمان د قضا او قدر انکار نه شی کولے، که څه هم د مسلې له تفصیله او جزئیاتو خبریدل لازمی نه دي او قاعده دا ده چې د کومو کسانو ذهن په دې مسلې د پوهیدلو لپاره تیار نه وي ښه دا ده چې دغو مسئلو ته داخل نه شي ځکه چې کیدے شي په خپلې عقیدې کښې تردید یا خطا وکړي او ګمراه شي له همدې وجې امیرالمؤمنین علی (ع) دې ټولي ته فرمایي: طریق مظلم فلا تسلکوه، و بحر عمیق فلا تلجوه، و سرالله فلا تتکلفوه [1] دا یوه تیاره لاره ده نو په

۱- نهج البلاغه، کلمات قصار/۲۸۷.

هغې مه ځئ، ژور درياب دے نو مه ورګډيږئ، او دا د خداى راز دے نو په دې باندې د پوهيدو لپاره ځان په تکليف کښې مه اچوئ.
البته د امام (ع) خبرې د هغو کسانو لپاره دي چې په داسې رنګ بحثونو د پوهيدو توان نه لري، او کيدے شي داسې بحثونه د هغوي ګمراهۍ سبب شي او دې مطلب شاهد دا دے چې هغه حضرت پخپله په نورو ځايونو کښې د قضا او قدر په هکله خبرې کړي دي [1] له همدې وجې مونږ هم د خپلې پوهې تر حده د قرآن او روايتونو په مرستې او د عقل په مټ د دغو بحثونو څه نه څه تفصيل بيانوو:

نه څلويښتم اصل

((قدر)) په لغت کښې د اندازې او مقدار په معنى دے او ((قضا)) د قطعيت او د ارومرو په معنى ده [2] امام رضا (ع) د قضا او قدر په تفسير کښې داسې فرمايې: د قدر معنى د يو څيز د باقى پاتې کيدو او فناکيدو له مخې د يو څيز اندازه لګول دي او قضا د يو څيز قطعي والے او د تحقق موندل او کيدل دي. [3] کله چې مونږ ته د دې دوو لغوي معنى روښانه شوه او پوه شو

۲- د شيخ صدوق د توحيد کتاب، ۶۰باب ،۲۸حديث. نهج البلاغه، کلمات قصار/۸۸.

۳- مقاييس اللغه،۵ټوک، ۲۳مخ او ۹۳مخ. مفردات راغب،د قضا او قدر په معنى کښې.

۳- اصول کافى، لومړى ټوک/۱۵۸مخ.

چې يو څيز اندازه کولو ته قدر او قطعيت ته قضا وايي نو اوس يې اصطلاحي معنی بيانوو.

الف: د قدر تفسير:

له دې امله چې هر يو مخلوق ممکن الوجود دے نو خپل ځانته يوه خاصه اندازه او حد لري مثلا د جماداتو يوه خپله اندازه ده او د نباتاتو او حيواناتو خپله او له دې امله چې د هر يو څيز اندازه شوے وجود د خدای مخلوق دے نو تقدير به يې هم د خدای تقدير وي او ضمنا دا مقدار او اندازه له دې امله چې د خدای کار دے نو دې ته ((تقدير او قدر فعلي)) ويل کيږي او له دې نظره چې دا ټول خدای ته له پيدا کولو وړاندې معلوم وو او خدای ترې خبرؤ نو ورته ((تقدير علمی))ويل کيږي. په حقيقت کښې په قدر عقيده لرل د څيزونو د ځانګړتياو له نظره د خدای په خالقيت عقيده لرل دي او دا فعلی تقدير د خدای په ازلی علم تکيه لري نو نتيجه دا شوه چې په علمی قدر عقيده په حقيقت کښې د خدای په ازلی علم عقيده لرل دي.

ب: د قضا تفسير:

لکه څنګه چې مو وويل ((قضا)) د يو څيز ارومرو په وجود کښې راتلل دي نو مسلما د علت او معلول د نظام په اساس د هر يو څيز قطعيت موندل او کيدل د هغه د علت تام (بشپړ علت) په تحقيق او راتللو پورې تړلې دي. او کله چې د علت او معلول نظام تر خدای رسي نو په حقيقت کښې د هر يو څيز (قطعيت) او وجود د خدای په ارادې او قدرت تکيه لري. دا د فعل په

مقام کښې د خدای قضا ده او دې په هکله د خدای ازلی علم د خدای ذاتی قضا ده.

هغه څه چې وویل شول د تکوینی قضا او قدر په هکله وو که ذاتی وي که فعلی. کله کله قضا او قدر د تشریع په هکله وي په دې معنا چې دا تشریع او د خدای حکمونه د خدای قضا ((پرې کړه)) ده او دې حالت لکه واجب، فرض، حرام او نور دا ټول د خدای تشریعی تقدیر د ے. له امیرالمؤمنین علی (ع) څخه چې کله د قضا او قدر د حقیقت په هکله پوښتنه وشوه نو هغوي د قضا او قدر دا مرحله داسې یاده کړه: د قضا او قدر نه مطلب د خدای د ااطاعت حکم کول او له ګناهانو یې منعې کول او انسانانو ته د ښو کارونو د کولو او د بدوکارونو د نه کولو توان ورکول او ورته له خدای سره د نزدې کیدو توفیق ورکول او ګناهکار په خپل حال پریښودل او ښه او بده وعده ورکول دي. دا زمونږ په کارونو کښې د خدای قضا او قدر د ے.[1] که دلته مونږ ګورو چې امام علی (ع) د یو پوښتنه کوونکي په ځواب کښې یوازې تشریعی قضا او قدر بیان کړے د ے نو کید ے شي د پوښتنه کوونکے حال ته یې کتلې وي او حاضرو کسانو ته یې کتلې وي ځکه چې په هغو ورځو کښې به د تکوینی قضا او قدر نه مطلب دا اخستے شو چې د انسان ټول کارونه د قضا او قدر په لاس دي یعنی انسان مجبور د ے او څه اختیار نه لري او د دې خبرې شاهد دا د ے چې په أخر کښې امام (ع) فرمایې: و اما غیرذالک فلا تظنه فان الظن له محبط للاعمال او له دې

۱- د شیخ صدوق د توحید کتاب ۳۸۰مخ.

پرته بل ګمان مه کوه ځکه چې داسې ګمان د عملونو د خرابیدو سبب کیږي. مطلب یې دا دے چې د انسان د کارونو ارزښت د هغه د اختیار په سبب دے او که چرې انسان مجبوره وي نو د هغه کارونه څه ارزښت نه لري.

نتیجه دا شوه څه قضا او قدر کله تکوینی دے او کله تشریعی او دواړه ډوله یې دوه مرحلې لري: ۱- ذاتی (علمي) ۲- فعلی.

پنځوسم اصل

قضا او قدر د انسان له آزادۍ او اختیار سره څه ټکره او تضاد نه لري ځکه چې د انسان په هکله د خدای تقدیر د هغه خاص فاعلیت دے او هغه دا چې هغه یو اختیار لرونکے او د خپل کار په کولو او نه کولو کښې آزاد انسان دے د خدای قضا د انسان له ارادې او اختیاره وروسته د هغې کار حتمیت (قطعیت او خامخا کیدل) دي.

په نورو ټکو سره به دا ووایو چې د انسان پیدا ینښت د هغه له آزادۍ او اختیار سره اخښل شوے او اندازه شوے دے او د خدای قضا همدا ده چې کله انسان په خپل اختیار سره د یو کار د کولو اسباب برابر کړي نو د خدای تنفیذ پکښې له دې لارې ترسره کیږي.

کوم کسان چې د انسان آزادۍ او اختیار منکر دي هغوي په عمل کښې دا خبره منی چې انسان آزاد دے ـاو له همدې وجې ـد ټولنیزو مدني او

جزايي قانونونو خيال ساتى او د زورورو په هكله د عدالت د جاري كيدو غوښتونكے وي.

ځيني ګناهكارو خپل غلط كارونه د خداى په تقدير پسې تړلي دي او وايي چه دا خداى خوښه او تقدير و او له مونږ سره بل څه لار نه وه حال دا چې عقل او وحي دا خبره نه غندي ځكه چې عقل وايي چې انسان خپله لاره په خپله خوښوي او شرعه هم دا وايي چې د انسان شكرګذار يا كفران كوونكے كيدلے شي لكه چې فرمايي: إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا (انسان/۳)

د پيغمبر (ص) په زمانه كښې هم د بت پرستانو يو ټولے ؤ چې ويل به يې زمونږ دا ګمراهي د خداى په مشيت او خوښه ده او كه خداى نه غوښتے نو مونږ به بت پرستان نه وو قرآن كريم د هغوي خبره داسې بيانوي سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَاء اللّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلاَ آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِن شَيْءٍ (انعام/۱۴۸) ډير زر به مشركان ووايي: ((كه خداى غوښتلے نو مونږ او پلاران به مو مشركان نه كيدل او څه به مو نه حرامول)) بيا د هغوي په ځواب كښې فرمايې: كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم حَتَّى ذَاقُواْ بَأْسَنَا له هغو نه وړاندې خلكو هم په خداى پورې داسې دروغ وتړل تر دې چې زمونږ عذاب يې وڅكه.

په أخر كښې يادونه كوو چې په نړۍ كښې د خداى كلي سنتونه چې كله د انسان د سعادت او كله د هغه د بدمرغۍ سبب كيږي د خداى د قضا او قدر ننبانې دي او دا انسان دے چې په خپله خوښه يوه لاره غوره كوي. د دې په هكله مونږ په تير شوي بحث، چې په اسلامي نړۍ ليد كښې د انسان په هكله و، خبرې كړې دي.

انسان او اختیار

یو پنځوسم اصل

د انسان اختیار او آزادي یو منل شوے او روښانه حقیقت دے او انسان په بیلا بیلو طریقو هغه معلومولے شي. چې لاندې ځو طریقو ته اشاره کوو.

الف: دانسان ضمیر او عقل په دې خبره ګواهی ورکوي چې هغه په خپله فیصله او پرې کړه کښې آزاد دے او د کولو یا نه کولو څخه یو طرف اختیارولے شي، او که څوک په دې څرګند درک کښې شک لري نو باید هیڅ یو اصل قبول نه کړي.

ب: د انسانانو په ټولنه کښې۔ که دینی وي که غیر دینی۔ د مختلفو کسانو ستاینه یا غندنه د دې نښه ده چې ستایونکے یا غندوونکے کس هغه کارکوونکے (فاعل) په خپل کار کښې د اختیار خاوند ګڼي.

ج: که مونږ دا ووایو چې هیڅ قسم اختیار نه لرو نو بیا خو شریعت هم بې فائدې او عبث دے ځکه چې کله د انسان لپاره یوه لاره مقرره ده او هغه هم مجبور دے چې په هغې لارې لاړ شي او د نوک هومره اختلاف ترې هم نه شي کولے نو د امر او نهی او ښې او بدې وعدې ورکولو څه معنی او دلیل نه پاتی کیږي.

د: په تاریخ کښې مونږ ګورو چې داسې انسانان شته چې د خلکو په اصلاح او هدایت پسې وو او په دې لارې کښې یې پروګرامونه جوړې کړي

دي او نتيجه يې هم تر لاسه کړې ده. نو دا بديهي خبره ده چې که انسان مجبور وي نو داسې به نه وه. ځکه چې که انسان مجبور وي نو بيا خو دې هلو ځلو څه ګټه نه لرله.

دا ټلو دليلونه د انسان مختار والي يو داسې حقيقت جوړوي چې څوک ترې انکار نه شي کولی. خو د آزادۍ له اصله دا نتيجه نه شو اخستی چې انسان په خپل حال پريښودل شوی دی او خدای پاک د هغه په کار کښې څه اثر نه لري، ځکه چې دا د تفويض عقيده خدای ته د انسان د هميشنۍ اړتيا له اصل سره ټکره لري او همدارنګ د خدای د خالقيت او قدرت حدونه رالنډوي داسې نه ده بلکې حقيقت په بل ډول دی چې په راتلونکي اصل کښې بيانيږي.

دوه پنځوسم اصل

د پيغمبر (ص) له وفاته وروسته يو له هغې مسئلو څخه چې په مسلمانانو کښې رامينځ ته شوه د انسان له لاسه د يو کار د کيدو څرګندوالی ؤ ځينو خلکو د جبر عقيده خپره کړه او انسان يې يو مجبور فاعل وګڼه او ځينو نورو د دې په مقابله کښې انسان يو آزاد پريښودل شوی موجود وګڼه چې د هغه کارونه له خدای سره څه اړه نه لري، په حقيقت کښې دواړو ډلو دا فکر کاوه چې کار يا بايد انسان ته منسوب شي يا خدای ته؛ يا بايد پکښې خدای اثر ولري او يا انسان.

حال دا چې دلته یوه دریمه لار هم شته چې زمونږ پاکو امامانو هغې ته اشاره کړې ده. امام صادق (ع) فرمایي: لا جبر و لا تفویض ولکن امر بین الامرین (نه جبر شته او نه تفویض په حال پرېښودل بلکې د دې دوو تر مینځ یو بل څیز دے) یو کار په عین حال کښې چې انسان ته یې نسبت ورکوو خدای ته هم نسبت لري ځکه چې انسان کله یو کار کوي نو دا انسان او د ده قدرت پخپله د خدای مخلوق دے نو څنګه کیدے شي چې کار یې له خدایه جدا او بیل وي؟!

د انسان د کار د حقیقت په هکله د اهلبیتو (ع) طریقه هماغه ده چې کومه په قرآن کښې راغلې ده. دا آسمانی کتاب په عین حال کښې چې د انسان کار یې ګڼي خدای ته یې هم نسبت ورکوي. یعنی د دواړو کار کیدے شي لکه څرنګه چې فرمایي: وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللّهَ رَمَى (انفال/۱۷) کله چې تا غشے اوویشت نو دا تا ونه ویشت بلکه خدای وویشت. د دې مطلب دا دے چې کله پیغمبر (ص) یو کار وکړ نو هغه یوازې په خپل طاقت دا کار و نه کړ بلکه د خدای په قدرت یې دغه کار وکړ. نو له دې وجې ورته د دواړو نسبت ورکول صحیح دي.

په نورو ټکو به دا ووایو چې د خدای طاقت په هر څه کښې موجود دے لکه څنګه چې د برېښنا په تارونو کښې له برېښنا کوټه برېښنا راځي خو بټن یې مونږ وهو نو بلپ بلیږي. نو دا خبره صحیح ده چې ووایو دا بلپ مونږ ولګاوه او دا هم صحیح ده چې وویل شي د دې بلپ رڼا له برېښنا ده.

درېيم پنځوسم اصل

مونږ، سره د دې چې د انسان د اختيار او آزادۍ عقيده لرو دا عقيده هم لرو چې خدای له ازله زمونږ له کارونه خبرؤ، او دې دوو عقيدو تر مينځ څه ټکره نشته.کوم کسان چې دا دواړه د جمع کيدو وړنه ګڼي هغوي بايد دې ته پام وکړي چې د خدای په ازلی علم داسې وو چې دا کار به د انسان په لاس (د هغه په اختيار) تر سره کيږي نو داسې علم د انسان له آزادۍ او اختيار سره څه ټکره نه لري.

په نورو ټکو سره به دا ووايو چې د خدای ازلي علم لکه څنګه چې د انسان د کار په هکله دے همدارنګ له انسان نه د هغه کار د کيدو په څرنګوالي هم وے چې دا کار به دا رنګ په خپل اختيار کوي.دا رنګ ازلي علم نه يوازې د انسان له اختيار سره ټکره نه لري بلکه هغې ته ټينګتيا ورکوي. ځکه که يو کار د انسان په اختيار سره و نه کړے شي، نو د خدای علم به پوره نه شي ځکه چې په ازلي علم کښې دا وو چې دا کار به د فلانی انسان په لاس د هغه په اختيار کيږي نه بې اختياره. نو که په ازلي علم کښې دا وي چې د يو انسان کار د هغه په اختيار سره د هغه په لاس تر سره شي يعنی انسان دې په پوره آزادۍ سره دا عمل وکړي نو په دې وخت کښې ضروری ده چې په همدغو خصوصياتو او بيلګو سره دا کار تر سره شي نه په اضطرار او د مجبورۍ په حالت سره.

پینځمه برخه

د عقائدو کلیات

۴

عام نبوت

د نبوت د لازم والي دلیلونه

څلور پنځوسم اصل

حکیم خدای د انسانانو د هدایت او لارښوونې لپاره لوړ رتبه انسانان رالیږلي دي او هغوي ته یې د انسانانو لپاره خپل پیغام ورکړے دے. دا هماغه پیغمبران او رسولان دي چې بندګانو ته د خدای د فیض او رحمت د رسیدلو وسیله دي او دا فیض له هماغه لومړۍ ورځې چې انسان د هغې وړتیا پیدا کړې ده د خدای له خوا نازل شوے دے او د اسلام د پیغمبر(ص) تر وخته هم جاري ؤ او باید په دې خبره پوه شو چې د هر پیغمبر (ص) دین د هغه وخت تر ټولو دینونو کامل او پوره دین و. او که چرې دا فیض او رحمت جاري نه وے نو انسان به هیڅ کله کمال ته نه و رسیدلے.

کله چې د انسان خلقت د حکیم خدای کار دے نو د هغه خلقت به ضرور څه هدف او مقصد لري. او کله چې ګورو د انسان په وجود کښې تر ځناورو یو

شے زیات دے، چې هغه عقل او پوهه ده نو باید د هغه د پیدایښت غرض او مقصد هم معقول او له عقل سره سم څیز وي.

له بل طرفه، که څه هم د انسان عقل د هغه د تکامل او بشپړتیا په لاره کښې اغیزمن او ضروري دے خو کافی نه دے او که انسان په تکامل او سعادت کښې یوازې په عقل بسنه وشي نو هیڅ کله په پوره توګه تکامل ته نه رسیږي. د مثال په توګه د انسان مبداء (پیل) او معاد (خاتمه) یو له هغه لویو مسلو څخه ده چې د انسان عقل یې بوښت کړے دے. انسان غواړي چې پوه شي چې له کومه راغلے دے؟ او چرته به ځي؟ خو یوازې عقل د دې خبرې ځواب ته نه رسیږي او د دې خبرې دلیل دا دے چې انسان سره له دومره ترقۍ بیا هم ډیر انسانان بت پرستان دي او د بتانو عبادت کوي.

د انسان عقل او علم یوازې په دې مسله کښې نه بلکه په داسې ډیرو مسئلو کښې چې په ژوند کښې ورته اړمن دے ښکیل دے او تر اوسه یې ځان ته سمه لار نه ده ټاکلې. په اقتصادی، اخلاقی او کورنیو چارو کښې دانسانانو بیلا بیلې لیدتوګې د دې ښبانه ده چې د انسان عقل په صحیح توګه په دغو مسئلو نه دے پوهیدلے او همدا سبب دے چې ګورو متعارض او په خپلو کښې متضاد دینونه او مذهبونه پیدا شوي دي.

پاسنی ټکي ته په پام سره صحیح عقل دا حکم کوي چې د خدای د حکمت په اساس بایدد خدای له لورې رهبران او تربیت کوونکي راشي چې انسانانو ته د ژوند کولو صحیح لاره وښیي.

کوم کسان چې دا فکر کوي چې عقلی لارښوونی د آسمانی لارښونو ځای نیولے شي هغوي باید دو خبرو ته پام وکړي:

١. د انسان عقل د انسان په پوره پیژندلو او د موجوداتو له رازونو او د هغه د تیر او راتلونکي وخت له حالتونو ناخبره او ناقص دے، حال دا چې دې قاعدې ته په پام سره یو جوړونکے له خپل جوړ کړي څیزه پوره پوره خبر وي، د انسان پیداکوونکے هم د هغه له رازونو او حالتونو پوره پوره خبر دے او په قرآن کښې دې دلیل ته داسې اشاره کوي: أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (ملک/١۴) آیا هغه چا چې پیداکړے دے هغه (له خپل پیدائښته) نه دے خبر! او هغه ځیراو ښه خبردے.

٢. انسان د حب ذات (هر څه د ځان لپاره د خوښولو) په سبب بی خبره یا په شعوري ډول، تل پخپله ګټه پسې وي او په پلانونو کښې له خپلو فردي یا ډله ایزو ګټو نه شي تیریدلے نو نتیجه به دا وي چې د انسانانو پروګرام به هیڅ کله پوره او جامع نه وي خو د پیغمبرانو پروګرام له دې امله چې د خدای له طرفه دے نو نیمګرتیا پکښې نشته.

دې دوو خبرو ته په پام سره باید ووایو چې انسان هیڅ کله له الهي لارښوونو او د پیغمبرانو له پروګرامونو بې نیازه نه دے او نه به وي.

د قران او د نبوت اهداف

پینځه پنځوسم اصل

په تیر شوي اصل کښې د عقل په حکم د پیغمبرانو د رالیږلو په لازموالي پوه شو اوس د قرآن او روایتونو له نظره د نبوت لازموالے او د هغې موخې جاجوکه څه هم قرآن هم دې مسئلې ته د یوې عقلی څیړنې په نظر کتلي دي.

قرأن د پیغمبرانو د رالیږلو لاندیني مقصدونه بیان کړي دي:

۱- د توحید بنسټونو مزبوتیا او د دې په مقابل کښې د هر رنګ انحراف او بے لارۍ مخ نیوے کول، لکه چې فرمایي: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ (نحل/۳۶) هر امت ته مو یو پیغمبر ولیږه چې هغوي د خدای عبادت وکړي او له طاغوته ځان وساتي. د دې مقصد لپاره پیغمبران تل له مشرکانو سره په جنګ وو او په دې لاره کښې یې ډیر کړاوونه زغملي دي.

امیرالمؤمنین (ع) د پیغمبرانو د رالیږلو د مقصد په هکله فرمایي: و لیعقل العباد عن ربهم ما جهلوه، فیعرفوه بربوبیته بعد ما انکروا، و یوحدوه بالالوهیة بعد ما عندوا.[1] پیغمبران یې راولیږل د دې لپاره چې بندګان یې د خدای د توحید او د هغه د صفتونو په هکله په کوم څه نه پوهیږي، پوه یې کړي او وروسته له دې چې د هغه د ربوبیت او یووالي انکار یې کړی و او دښمني یې ورسره کوله یو ځل بیا پرې ایمان راوړي.

۱- نهج البلاغه، ۱۴۳خطبه

۲- خلکو ته د خدای پیغام او تعلیمات ښودل او د تزکیې لاره ښودل لکه چې فرمايي: هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ (جمعه/۲) هغه هغه څوک دے چې په امي خلکو کښې يې پیغمبر راولیږه چې د خدای آیتونه ورته تلاوت کړی او له اخلاقی بدیو يې پاک کړي او هغوي ته کتاب او حکمت وښيي.

۳- په انسانی ټولنه کښې عدالت راوستل لکه چې فرمايي: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ (حدید/۲۵)مونږ پیغمبران په روښانه دلیلونو سره ولیږل او له هغوي سره مو کتاب او میزان (تله) نازل کړل د دې لپاره چې خلک عدالت ته راولي.

او دا منلې شوې خبره ده چې عدالت هاله راځي چې انسان په بیلا بیلو اړخونو کښې عدالت وپیژني او تر یو الهی حکومت لاندې هغه پلے کړي.

٤- د اختلاف په وخت کښې فیصله (پرې کړه)، لکه چې فرمايي: كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُواْ فِيهِ (بقره۲۱۳) خلک ټول یو امت وو (تر دې چې پکښې اختلاف راغلو نو خدای پیغمبران زیری ورکوونکي او ویروونکي راولیږل او له هغوي سره يې په حقه کتاب نازل کړ د دې لپاره چې د خلکو تر مینځ په هغه څه فیصله وکړي چې پکښې يې اختلاف کړے دے.

روښانه ده چې د خلکو اختلاف یوازې په عقیدو کښې نه و بلکې د ژوند په بیلا بیلو برخو کښې يې اختلاف لرلو.

۵- په بندګانو باندې اتمام حجت(غاړه خلاصول)، لکه چې فرمايي: رُّسُلاً مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

(نساء/۱۲۵) پیغمبران یې ویروونکي او زیرے ورکوونکي راولیږل د دې لپاره چې د پیغمبرانو له راتللو وروسته خلک خدای ته څه عذر و نه لري او خدای طاقتور او حکمت والا دے.

دا منلې شوې خبره ده چې خدای د انسان له پیدایښته څه مقصد لري چې هغې مقصد ته هاله رسیدلے شي چې د ژوند په ټولو اړخونو کښې کله یوه پوره منظم پروګرام ولري او دا پروګرام په داسې ډول له خدایه انسان ته راورسیږي چې دانسانانو څه عذر یا بهانه پاتې نه شي چې ووایي مونږ ته د ژوند صحیح لار نه وه ښودل شوې.

د پیغمبرانو د پیژندلو لارې

شپږ پنځوسم اصل

د انسان فطرت دا دے چې یو څیز هم بې دلیله نه قبلوي او هر چا چې بې دلیله یوه ادعا قبوله کړه هغه د خپل فطرت خلاف کار کړے دے. د نبوت ادعا هغه تر ټولو لویه ادعا ده چې یو انسان یې کولے شي نو باید د داسې لویې دعوې لپاره مطمئنوونکے دلیل هم ولری دا دلیل له لاندینیو دریو دلیلونو څخه یو کیدے شي.

الف: تیر پیغمبر چې نبوت یې په دلیلونو سره ثابت دے د راتلونکے پیغمبر په راتلوو ډینګار وکړي لکه څنګه چې حضرت عیسیٰ(ع) زمونږ د پیغمبر (ص) نبوت جوت کړے او زیرے یې ورکړے دے.[1]
ب: بیلا بیلې قرینې د هغه د ادعا ریښتیاوالے بیان کړي دا قرینې باید د هغه په ژوند، دعوت، او په هغه کسانو کښې چې په هغه یې ایمان راوړے دے او همدارنګ د هغه د دعوت او بلنې په طریقې کښې ولټوو. نن سبا د دنیا په محکمو کښې د حق او باطل او د مجرم او بې ګناه پیژندګلو په همدې طریقه کیږي. او د اسلام په لومړیو کښې هم د پیغمبر (ص) د ریښتیاوالی د څرګندولو لپاره له همدې طریقې کار اخستل شوے دے.[2]
ج: د معجزې راوړل: یعنی د نبوت له دعوې سره سره باید یو داسې کار هم وکړي چې نور خلک یې نه شي کولے او خلکو ته د مقابلې بلنه هم ورکړي او دا خارق العاده کار باید د هغه له ادعا سره غږمله هم وي.
لومړنے دوه لارې عامې نه دي (یعنی د ټولو پیغمبرانو لپاره نه دي) خو دا دریمه لار د ټولو لپاره ده او د نبوت په تاریخ کښې، انسانانو د نبوت ثابتولو لپاره له همدې لارې کار اخستے دے او پیغمبران هم د خپلې ادعا د ثابتولو لپاره همدا لار په کار راوستې ده. د پیغمبرانو د پیژندلو لارې

۱- د صف سورت / ۲أیت
۱- د روم بادشاه په همدې طریقه د پیغمبر (ص) پیغبمرۍ ته رسیدلے ؤ. تاریخ طبری د شپیږم هجري کال پیښې. ۳/ ۲۲۴۰

اووه پنځو سم اصل:

دَمعجزې او د َنبوت د عوې دَرښتيا والي تر مينځ يوه منطقی رابطه موجوده ده ځکه چې که معجزه راوړونکے په خپلې دعوې کښې رښتونے وي نو مطلب يې ثاتيږي او که دورغجن وي نو له خدای سره چې د خپل مخلوق هدايت غواړي نه ګمراهي، دا نه ښايي چې داسي طاقت يو دروغجن سړي ته ورکړی ځکه چې کله خلق له هغه سره داسې طاقت ووينې نو په هغه ايمان راوړي او دَ هغه په خبرو عمل کوي نو که هغه په خپلې دعوې کښې دروغجن وي نو خلک هم ګمراه کوي او دا خبره دَ خدای له عدل او حکمت سره ټکره لري دا مسئله دَ عقلی حُسن او قُبح له نتيجو څخه ده چې په تيرو ځايونو کښې يې بحث وشو.

اته پنځو سم اصل

د يو خارق العاده کار (داسې کار چې نور څوک يي نه شي کولے) کول چې د نبوت له ادعا سره غبرګله وي معجزه وايیي. خو که يو خارق العاده کار يوښه انسان وکړي خو دَ نبوت دعویٰ ورسره نه وي نو هغی ته (کرامت) ويل کيږي او دَدې خبرې دليل چې له پيغمبرانو پرته نور نيک خلک هم خارق العاده کار کولے شي يو په قرآن کښې دَ حضرت مريم(س) لپاره دَ مائده (خوراک ميوې) نازليدل دي او دويم د حضرت آصف برخيا (چې دسليمان عليه السلام له ملګرو څخه ؤ) په يوه لحظه کښی دَ يمن نه فلسطين ته دَ ملکۀ سبا د تخت راوړل ؤو چې په قرآن مجيد کښې دَدواړو

ذکرراغلے دے دَبي بي مریم په هکله فرمایي کُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقاً (آل عمران / ۳۷) کله به چې زکریا د هغې محراب ته ورغلو نو له هغې سره به یې رزق (خواړه) بیا مو نده ویل به یې اے مریم دا هر څه تا ته له کومه راځی؟ مریم به ویل دادَ خدي له طرفه

دَبلقیس دَتخت په هکله فرمایي: قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (نمل / ۴۰) هغه کس چې ورسره دَ کتاب لږ شان علم ؤ وویل زۀ به هغه تا ته وړواند ې له دې چې سترګو له رَپ ورکړے، راوړم

نهه پنځوسم اصل

معجزه له نورو خارق العاده کارونو سره لاندیني توپیرونه لري:

الف: له چا زده کړې نه کول:دَمعجزې راوړونکے بې له دې چې کومه زده کړه او تعلیم حاصل کړي معجزه کوي حال دا چې نور خارق العاده کارونه د مخکښې زده کړې او تعلیم له مخې کیږي د عمران زوی موسیٰ علیه السلام دَ ځوانۍ له تیرولو وروسته مصر ته روان شو په نیمه لاره کښې ورته نبوت اورسالت ورکړےشو او حکم ورته وشو چې اے موسیٰ خپله امسادې وغورځوه او کله یې چې وغورځوله نودَ هغې نه ښامار جوړ شو چې موسیٰ ترې پخپله هم وویریده همدارنګ موسیٰ ته حکم وشو خپل لاس له ترخګه راوباسه چې کله یې راوباسه نوله هغې یو نور وځلیده چې

دَخلکو سترګې يې وبريښولې[1] خود سليمان دَوخت دَجادو ګرانو په هکله فرمايي يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ... فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ (بقره /۱۰۲)

دوي به خلکو ته جادو ورزده کاوه او خلکو به هم له هغو (دوو پرښتو) داسې زده کړه کوله چې دَ هغې په سبب به يې دَ ښځې او ميړه تر مينځ بيلتون راوسته

ب: مقابله ورسره نه شي کيدے ځکه چې معجزه دَ خدايي پاک له نه ختميدونکي قدرت څخه سرچينه اخلي له همدې وجې ورسره څوک مقابله نه شي کولےحال دا چې جادو او سحراو دَدې غوندې نور کارونه لکه دَ د مرتاضانو کارونه له دې امله چې د انسان کارد ے نو ورسره مقابله کيد ے شي او نور کسان هم د هغې په شان کولے شي

ج: د محدوديت نه لرل، يعنى دَپيغمبرانومعجزې څه حد نه لري او دومره ډېرې او رنګارنګ دي چې دَ هغوي ترمينځ يو مشترک شے نه شي پيدا کيد ے مثلا دَ امسا غورځول او ښامار ترې جوړيدل يو څه دي او د لاس راو يستل او پړقيدل بل څه همدارنګ د امسا وهلو سره د چينو راوتل بل څه دي او په امسا سره دَ درياب چاودل بل څه. دَ حضرت عيسى (ع) په هکله هم داسې لولو چې له ختهوبه يې مارغه جوړوه بيا به يې په هغې کښې پوکل او د خداى په حکم به هغه ژوند ے کيده له دې ورتير په ړوند سړي

---

[1] . قصص ۳۲ - ۳۱

او دَبرګي په مريض به يې لاس راښکه نو هغوي به روغ شو يا به يې مړي ژوندی کول او په کور کښې د دننه سامان په هکله به يې خبر ورکاوه.

د: دَمعجزے راوړونکے يا دکرامت کوونکے له جادوګرانو سرهم دَ مقصد له مخې او هم له رو حي نظره ډير توپير لري لومړنے ټولے لوي مقصدونه لري حال دا چې دويم ټولےد دې دنيا غرضي دي او له همدې وجې د هغوي روحيات او اخلاق هم سره فرق لري.

وحی او نبوت

شپيتم اصل

په تير اصل کښې مو له حقيقي پيغمبرانو د دروغجنو مدعيانو د پيژندلو او فرق لارې چارې وښودلې او د غيبو له نړۍ سره د پيغمبرانو رابطه چې هماغه وحی ده څېړو وحی چې دَ غيبو علم له نړۍ سره د پيغمبرانو د ارتباط تر ټولو لويه لاره ده د انسان له عقل يا احساسه سرچينه نه اخلي بلکې يوه ځانګړې پوهه ده چې خدای يې پيغمبرانو ته ورکوي دَدې لپاره چې خپل پيغام پيغمبرانوته ورسوي قرآن دَوحی صفت داسې بيانوي: نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (شعراء /۱۹۳ _۱۹۴) دا قرآن روح الامين (دَ وحی پرښتې) ستا په زړه نازل کړے دے دا آيت مونږ ته بيانوي چې د خداي له پيغامونو خبريدل د َظاهری حواسو په ذريعه نه دي بلکه

دَوحی پرښته هغه د پیغمبر(ص) په زړه نازلوي[1] دي ته په پام سره مونږ دَ وحی حقیقت په عامه طریقه نه شو بیانولے په حقیقت کښې دوحی نازلیدل دَ غیبو له مظاهرو یو مظهر دے چې باید ایمان پرې راوړل شي که څه هم مونږ ته یې حقیقت روښانه نه وي لکه چې فرمایي: الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ (بقره /۳)

یو شپیتم اصل

کوم کسان چې هر یو څیز دَ مادیاتو او احساساتو په تله تلي او غواړي چې غیبي حقیقتونه هم په حسي چوکاټ کښې وسنجوي هغوي د خدای وحی په بیلا بیلو طریقو توجیه کړې ده چې هغه ټولې خبرې زمونږ له نظره باطلې دي دلته دغه ډول توجیهاتو ته یوه کتنه کوو او څیړو یې.

الف: دلیکوالانو یوۀ ټولي: پیغمبران په انسانانو کښې پوه او نابغه کسان ګڼلي دي او وحی یې دَ هغوي له عقل او باطنی حواسو راوتلې ګڼلې ده دَدې ټولي په خیال روح الامین د دې پاکو خلکو پاک روح او نفس دے اوآسمانی کتاب دَ هغوي لوړ فکرونونه اولید توګې دي د وحی دارنګ تفسیر د دې خبرې ننښانه ده چې دا خلک د تجربې علم په وړاندې باتې راغلي دي اویوازې په هغه څه اعتبارلري چې په حس سره په لاس راځي

---

۱ . البته د خداي د وحي لارې یوازې د الهي پرښتې په نازلیدولو پورې نه محدودیږي بلکې نورې لارې هم لري چې د شوری سورې په یو پینځوسم آیت کښې بیان شوي دي او وضاحت یې په اته دیرشم اصل کښې وشو.

دَدي ليدتوګې تر ټولو لوي مشکل دادے چې د پيغمبرانو له خبرو سره ټکره لري ځکه چې هغوي به تل دا اعلان کاوه چې کوم څه مونږ دَانسانانو لپاره راوړي دي هغه يوازې دَخداى وحي ده نو وړاندې ليدتوګې ته په پام سره بيا پيغمبران درو غجن کسان وو ځکه چې هغوي وايي دادَخداي وحي ده او دوي وايي چې نه دا دَ پيغمبرانو دَعقل اوعلم کار دے او دَ پيغمبرانو دروغوالے د هغوي لوړ له مقام او له هغه څه سره چې په تاريخ کښې راغلي دي سمون نه لري

په نورو ټکو سره به دا ووايو: مصلحان دوه ډوله دي هغه مصلحان چې خپل پرو ګرام د خداى له طرفه ګڼي او بل هغه مصلحان چې خپل پروګرام دَ خپل فکر نتيجه ګڼي او کيدے شی دواړه ډوله مصلحان زړه سواندي وي او دَ خلکو خير غواړي نودې ته په پام سره مونږ دا نه شو کولے چې دواړه ډوله يو شان وګڼو.

ب: بل ټولے په هماغه انګيزه چې وړاندې بيان شوه وحي دَ پيغمبر (ص) دَروحی حالتونو څرګندونه ګڼي دوي دا دعوا لري چې پيغمبر دَ هغې پوخ ايمان په سبب چې په خداى يې لري دَخپلو زياتو عبادتونو په وجه داسې حقيقتونو ته رسي چې په ځان کښې يو لړ حقيقتونه مومي او دا خيال کوي چې دا ورته د غيبو له علم نه راغلي دي حال دا چې دغه معلومات يې يوازی له خپله نفسه وي دَدغې ليدتوګې او نظريې څښتنان وايی چې مونږ دَپيغمبر په رښتينوالي کښې څه شک نه کوو او دا عقيده لرو چې پيغمبرڅه نه څه لوړ حقيقتونه ګوري خو خبر دَ دې حقيقتونو په سرچينې کښې ده چې دا حقيقتونه له چا راغلي دي ؟پيغمبران دا فکر کوي چې دا

حقیقتونه ورته دَ غیبو دَ علم نه راغلي دي حال دا چې دا حقیقتونه دَهغوي له خپله نفسه دي[1]

دا نظریه هم څه نوې خبره نه ده بلکې دَهم هغه جاهلیت دَزمانې نظریه ده خو په یوې نوې جامې کښې یې وړاندې کړې ده دَ دې نظریې تړوله خبره داده چې وحی دَ پیغمبرانو له خیال نه راوتلې او هغوي دومره په خپل ځان کښې غرق وو او دَ خدای په عبادت او دَ بندګانو دَ ښه کیدو په فکر کښې وي چې ناڅا په ځینې حقیقتونه خپلې مخې ته ویني او فکر کوي چې دا ورته دَغیبو دَ عالم نه راغلي دي او دا هما غه دَ عربو د جاهلیت د وخت تصور دے چې دَوحي په هکله به یې ویل: بَلْ قَالُوٓاْ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍۭ (انبیا /۵) یعنی وحي هغه پریشانه فکرونه دي چې یغمبریې ویني قرآن مجید په نورو آیتونو کښې دا نظر یه په کلکه ردوی او فرمایي:پیغمبر چې وایي چې زهٔ دَوحي پرښته وینم نو رښتونے دے نه دَ هغه زړه خطا کارې دے او نه یې سترګو، لکه چې فرمایي: مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى (نجم/۱۱) او همدا رنګ فرمایي: مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى (نجم/۱۷) زړه هغه څه دروغ ونه ګڼل چې سترګو ولیدل او هیڅ کله دَهغه سترګې خطا نه شوې یعنی په حقیقت کښې یې دَوحي پرښته ولیده هم په ظاهری سترګو او هم په با طني سترګو

دَ پیغمبرانو عصمت (له ګناهونو پاکي)

دوه شپیتم اصل

---

۱ . سید محمد رشید رضا، وحي محمدي ۲۲مخ.

عصمت دَخوندیتوب په معنیٰ دے او دَ نبوت په برخه کښې لاندینۍ مرتبې لري

الف: دَوحي دَاخستلو په وخت عصمت یعنی دَ وحي ساتل رسول

ب:له ګناه عصمت

ج: په وګړنیزو او ټولنیزو چارو کښې له خطا عصمت

په لومړۍ مرحله کښې دَپیغمبرانو عصمت ټول مني ځکه چې په دې مرحلې کښې هر ډول خطا دَخلکو باور له منځه وړي اوبیا دَپیغمبرانو په خبرو څه اعتبار او باور نه پاتې کیږي او دَنبوت هدف اومقصد خرابیږي له دې ور تیر قرآن کریم هم فرمایي مونږ پیغمبر دَ خپل نظر لا ندې ساتو چې وحي ورته په صحیح صورت کښې ورسیږي لکه چې فرمایي: عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا لِيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا (جن/۲۶_۲۸) هغه له غیبو خبرد ے او دَغیبو حقیقتونه چا ته نه ښیي مګر هغه چاته چې له رسولانو په شان یې خوښ وي نو دَهغه دَ حفاظت لپاره دَهغې نه مخکښې او دَهغه نه وروسته ساتونک ګماري چې پوه شي چې هغوي دَخپل پرورد ګار پیغامونه رسولې دي او خدای په هغه څه احاطه لري چې له هغوی سره دي او ټول ځیزونه یې شمیرلې دي

په دې آیت کښې دَوحي دَساتلو لپاره دوه ډوله ساتندویي ذکر شوي دي

الف: هغه پرښتې چې پیغمبران له هرې خوا ساتي

ب: هغه خدای چې په پیغمبرانو او په پر ښتو هم احاطه لري دَدې حفاظت علت هم دادے چې دَنبوت مقصد ترلاسه شي او هغه دا چې دَخدای وحي انسان ته په صحیح طریقه ورسیږي.

درې شپیتم اصل

پیغمبران په شرعی حکمونو عمل کولو کښې له هرډول ګناه پاک دي او دَپیغمبرانو دَرالیږلو مقصد هاله پوره کیږی چې کله هغوي دغه ډول خوندیتوب ولري ځکه چې که هغوي په احکامو باندې په خپله صحیح عمل نه کوي او نورو ته یې ښیي نو دَ هغوي په رښتیا والی باور نه شی کیدې او دَنبوت مطلب نه پوره کیږي محقق طوسی په خپل لنډ بیان کښې دا دلیل داسې بیاندي: وَ یَجِبُ فی النَبیّ العَصمةُ لیحصُلَ الوُ ثُوقُ فَیَحصُلَ الغَرَضُ! عصمت د پیغمبرانو لپاره ضروری دے دَدې لپاره چې دَهغوي په خبرو باور حاصل شي اودَ نبوت مطلب پوره شي دَپیغمبرانو له ګناهونو نه عصمت په بیلا بیلو آیتونو کښې قرآن مجید تائید کړے دے چې ځینو آیتونو ته یې اشاره کوو

الف: قرآن پیغمبران دَ خدای له لورې هدایت شوي او خوښ کړے شوي ګڼي وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (انعام/۸۷)

ب: قرآن یادونه کوي چې خدای څوک هدایت کړي نو هغه څوک نه شی ګمراه کولے وَمَن يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّضِلٍّ(زمر/۳۷)

ج: معصیت او ګناه ضلالت او ګمراهي ګڼی: وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا (یٰس/۶۲) له دې ټول آیتونو دا خیر په لاس راځي چې پیغمبران دَ هر ډول ګناهونو پاک دي له دې پرته هغه عقلی دلیل چې دَپیغمبرانو دَ عصمت په لازم والي مو راوړ هغه دَ پیغمبران له بعثته وړاندې عصمت ثابتوي ځکه

چې که یو انسان دَخپل عمر یوه برخه په ګناهونو او ګمراهۍ کښې تیره کړي او بیا دَهدایت بیرغ په لاس کښې واخلي نو خلق ورباندې دو مره باور نه کوي خو کوم کس چې د ژوند دَ اول نه له ګناهونو پاک وي او خلک یې په پاکۍ پیژني اوخوښو ي یې نو خلک ورباندې باور کوي پردې سربېره که یو کس د پیغمبرۍ دا علان نه وړاندې ګناهکار وي نو بیا ځینې هغه کسان چې د رسالت مخالفان او غرضي خلک دي هغوي د تیر عمر د ګناهونو او بدو کارونو په یادولو سره د پیغمبر شخصیت او د هغه پیغام خرابولےشي. په داسې چاپیریال کښې یوازې هغه انسان چې د عمر په زیاته برخه کښې د صداقت او پاکۍ له امله "محمد امین" لقت اخستے وي په خپل ځلانده شخصیت سره د دښمن د ناوړه تبلیغاتو پردې لیرې کولے او په خپل استقامت سره د جهالت تیاره فضا رڼا کولے شي. له دې ورتیر دایوه منلې شوې خبره ده چې کوم انسان هم له بعثته وړاندې له ګناه پاک وي او هم ورسته تر هغې انسانه ښه او کامل دے کوم چې یواز ې له بعثته وروسته له ګناهونو پاک وي. او د هغې د هدایت اثر به هم ډیر وي او د خدای د حکمت تقاضا دا ده چې هغه کامل او ښه انسان د خلکو د هدایت لپاره خوښ کړي.

څلور شپیتم اصل

پیغمبران له ګناهونو د عصمت پر لرلو سربېره په لاندینیو مواردو کښې هم له خطا خوندي وو.

الف:په اختلافاتو کښې قضاوت: پیغمبرانو ته دخداي له طرفه حکم ؤچې د قضاوت د قانون مطابق وکړي، یعنی ددعویٰ کوونکي نه ګواه وغواړي او که له دعوی کوونکي سره ګواه نه ؤنو له منکره قسم وغواړي اوهیڅکله یې له دې طریقې سره مخالفت نه دےکړے. خوممکنه ده چې ګواه یا قصداً یا په غلطۍ سره د شوي کار په خلاف ګواهي ورکړي یا په دروغه قسم وخوري نو په نتیجه کښې یې فیصله صحیح نه وي دارنګ فیصله عصمت ته څه زیان نه رسوي ځکه چې هغه ته دا حکم دے چې د قضاوت د قاعدې مطابق حکم وکړي او کله چې د دۀ حکم د حقیقت په خلاف وي نو هغه دخپل حکم دغلطۍ نه خبردے، که څه هم د ټولینزو مصلحتونو له مخې دهغې مطابق دعمل حکم ورته نشته.

ب: د دیني احکامو د موضوعاتو تشخیص ورکول مثلاً پلانکے څیز شراب دي که نه.

ج: ټولنیزې مسئلې او د کارونو د مصلحت یا مفسدې پیژندل.

د: د ژوند عامې مسئلې

- په دې څلورو ځایونو کښې دهغوی د پاکۍ دلیل دا دے چې د زیاترو خلکو په ذهن کښې په داسې مسئلو کښې خطا کول په دینی احکامو کښې خطاکول دي. نونتیجه داشوه چې په دارنګ مسئلو کښې خطاکول په پیغمبر باندې د خلکو باور خرابوي او اخر دا چې د پیغمبر د رالیږلو هدف ورسره خرابیږي. سره ددې چې په لومړنیو دوو کښې د پیغمبرانو د عصمت لازموالے تر اخرني مورده زیات روښانه دے.

پينځه شپيتم اصل

د عصمت له مرتبو څخه يوه رتبه داده چې په پيغمبرانو کښې داسې ځيزونه نه وي چې خلک ترې لرې وتښتي. ټول په دې خبره پوهيږو چې ځينې داسې بدنی ناروغی‌دي يا داسې روحي عاتونه دي چې انسان ورسره سپک او بې ارزښته کيږي او خلک ترې نفرت کوي نو ضروري ده چې پيغمبران له داسې بدنې ناروغيو پاک وي ځکه له هغه د خلکو نفرت کول او تښتيدل د رسالت او نبوت له مقصد سره سمون نه خوري.همدارنګ داخبره ديادونې ده چې دلته د عقل حکم ديو واقعيت څرګندونه کوي او هغه داچې کله مونږ داووايو چې خدای حکيم دےنو د حکمت غوښتنه يې دا ده چې پيغمبران بايد له داسې عيبونو او نارو غيو پاک او سالم وي.[1]

---

۱ . دا ډول روايتونه سره د دې چې عقل سره مخالف دي ځينې هغه روايتونوسره هم ټکره لري چې له امامانو رارسيدلي دي.امام صادق(ع) له خپل پلار نيکونو داسې نکلوي: حضرت ايوب(ع) په خپلې ټولې نارو غې چرته بدبوي او بد صورت پيدانه کړ او د هغه له بدنه هيڅ کله وينه او زوې او داسې نور ځيزونه چې خلک ترې نفرت لري راونه وتل دانبياوو او او لياوو په هکله د داي سنت او طريقه هم داده. دايوب(ع) خلک ځکه لرې شول چې هغه غريب شو اوپه ظاهره ضعيف شو خو هغوي ته داپته نه وه چې ايوب(ع) د خدای پهنزد ځومره مقام لري (خصال، لومړیټوک، اووه بابونه ،۱۰۷ حديث، ۴۰۰ مخ)نوکوم روايتو نه چې ددی په خلاف دي هغه څه اساس نه لري اود قبلولو وړ نه دي

شپږ شپیتم اصل:

د عقل پرېکنده حکم او د قرآن څرګنده فیصله مودپیغمبرانو د عصمت دلازموالي په باب واوریدۀ خو په دې هکله ځینې آیتونه په لومړني نظر کښې له پیغمبرانو د ګناه د کیدو ښوونه کوي (لکه دحضرت ادم په هکله آیتونه او داسې نور) نود دغو آیتونو په هکله څه ځواب موجود دے؟. په ځواب کښې باید دې ته پام وکړو چې داخو منلې شوې خبره ده چې په قرآن کښې تناقض او ټکره نشته نوباید هغې قرینو ته پام وکړو چې په خپله په دغه آیتونو کښې موجودې دي او صحیح معنی ترې واخلو او په دې ځای کښې په ابتدایي نظر سره هیڅ کله هم فیصله نه شو کولے له نیکه مرغه شیعه تفسیر کوونکیو او متکلمانو د د غو آیتونو ښه تفسیر کړےدے او حتی ځینو په دارنګ آیتونو باندې جدا کتابونه هم لیکلي دي. دلته د کتاب د وړوکوالي په سبب مونږ هغه ټول آیتونه جداجدانه شو راوړلے اوتاسو کولے شئ په دې هکله اړوندو کتابونو ته مراجعه وکړئ.[1]

اووه شپیتم اصل

د عصمت عامل او سرچینه دوه څیزونه دي:

---

١ . تنزیه الأنبیاء،سید مرتضیٰ،عصمت الأنبیاء،فخرالدین رازي؛مفاهیم القران،جعفرسبحانی،5ټوک دپیغمبرانو دعصمت په باب کښې.

الف: پیغمبران (اودخداي خاص اولیاء) د فطري معرفت او پیژندلو په یوه ډیرلوړه مرتبه کښې دي چې هیڅ کله د خدای رضاپه بل څه نه بدلوي. په نورو ټکو به داووایو چې د خدای د جمال او جلال او دلوړ مقام پیژندلو هغوي له دې منعې کوي چې بل څه ته پام وکړي او دخداي له رضا پرته په بل فکر کښې شي او د معرفت او شناخت دا مرتبه هماغه ده چې امیرالمومنین فرمایی: مَا رأیتُ شیأً اِلا و رأیتُ اللهَ قَبلَهُ و بَعده و مَعَهُ؛ زه هیڅ شے نه وینم مګر دا چې خدای ترې وړاندې ورسته او ورسره ګورم او امام صادق(ع) هم فرمايي: وَلٰکِنّی أعبده حباً له و تلک عبادة الکرام[1]؛ زه خدای سره د دوستۍ په سبب د هغه عبادت کوم هو! دا دے د بزرګانو عبادت.

ب: د اطاعت له ښو نتیجو او د معصیت او ګناه له بدو پالو د پیغمبرانو پوره پوره خبریدل د دې سبب کیږي چې د خداي نافرماني ونه کړي البته بشپړ او هر اړخیز عصمت او پاکي د خدای د خاصو اولیاو لپاره ده په عین حال کښې ځینې پرهیزګاره انسانان هم په خپلو ډېرو کارونو کښې له ګناه خوندي دي مثلا پرهیزګار کس هیڅ کله د هیڅ شي په بدل کښې ځان نه وژني[2] او له دې ورتیر ځینې عام کسان هم داسې شته چې په ځینې کارونو کښې پاک دي مثلاً یو کس هم دې ته تیارنه دے چې بجلۍ ځرګند

---

۱ . بحار الانوار ۲۲/۷۰.

۲ . امیرالمؤمنین د دې ډلې په هکله فرمایي: "هُمْ والجنةُ کَمنْ قد رأها و هم فیها مُنَعّمون، وَهُم والنار کَمنْ قد راها وَهُم فیها مُعَذِبونْ" هغوي ته جنت داسې دے لکه چې ویني یې او په نعمتونو کښې یې پراته دي او دوزخ ورته داسې دے لکه چې ویني یې او پکښې عذاب شوي دي. (نهج البلاغه، د همام خطبه، ۱۹۳)

تارونیسي چې پریښنا پکښې وي. دا څرګنده خبره ده چې هغه ولې دغه تار ته لاس نه وړي ځکه چې خبر دے چې که دې ته لاس وروړي نوډیر بد اثر لري. نو اوس که یو سړی ته دګناه هم داسې بداثرات معلوم شي اوورته یقین شي نو هغه خامخا خپل ځان له ګناه ساتي.

اته شپیتم اصل

د عصمت علت او سرچینې ته وګورو نو دې خبرې ته رسو چې عصمت د معصوم(ع) له اختیاراو ازادۍ سره څه ټکره نه لري، بلکې یو معصوم کس سره له دې چې د اطاعت او معصیت له پایلو خبر وي بیا هم دګناه کولو توان لري. که څه هم له دې توانه هیڅ کله ګټه نه اخلي. لکه څنګه چې یو پلار دخپل زوي دمړ کولو طاقت لري خو هیڅ کله دا کار نه کوي.اوله دې زیات روښانه له خدایه د قبیح اوبد کار نه کیدل دي چې توان یې لري خو دخپل حکمت له مخې دا کارنه کوي مثلاً خدای دا توان لري چې ښه بندګان دوزخ ته واچوي او ګناهګارخلک جنت ته خودخدای عدالت او حکمت دااجازت نه ورکوي له همدې ځایه روښانیږی چې د معصومینو لپاره دګناه پریښودل او عبادت کول یو لوي فخردے ځکه چې سره ددې چې د ګناه توان لري خو بیا هم ګناه نه کوي.

نهه شپیتم اصل

مونږ، د ټولو پیغمبرانو د معصوم والي له عقیدې سره سره عصمت یوازې په نبوت پورې محدود او ملازم نه ګڼو. کیدے شي یو سړے معصوم وي خو نبی نه وي قرآن د حضرت مریم(س) په هکله فرمایي: يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاء الْعَالَمِينَ (ال عمران/۴۲) اے مریم خدای ته د ښځو تر مینځ غوره کړې او له ګناهونو یې پاکه کړې او د نړۍ په ښځو یې فضیلت درکړ. دلته ګورو چې قرآن د هغې په هکله د "اصطفاء" لفظ راوړے دے نو له دې معلومیږی چې هغه بی بی معصومه وه ځکه د پیغمبرانو لپاره هم دا لفظ استعمال شوےدے إِنَّ اللّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (ال عمران/۳۳) له دې ورتیر په تیر آیت کښې د مریم د پاکۍ خبره شوې ده او د پاکۍ نه یې مطلب له هر ډول پلیتۍ د هغې پاکوالےدے نه یوازې له ګناه او بد کارۍ د هغې پاکوالے او له هغه توره د هغې پاکوالے چې یهودویانو د بچي د پیدا کولو په مسله کښې په هغې لګولے ؤ که چې له دغه ګناه پاکوالے خو په هماغه لومړنے ورځو کښې د عیسی(ع)په شهادت شوے وه او بیایې بیانولو ته څه ضرورت نه ؤ له دې ورتیر که آیت ته وګورو په هغې کښې د بی بی مریم د هغه وخت ذکر کوي چې هغه به په محراب کښې وه او لا تر اوسه یې عیسی(ع) په خیټه کښې نه و نو دې ته په پام سره تر هغه وخته په هغې کوم تور نه و لګیدلے چې دا ایت له هغه توره د پاکۍ لپاره وي.

شپږمه برخه

اويايم اصل

په تېر څپرکي کښې مو د نبوت په هکله په کلي توګه خبرې وکړې، په دې څپرکي کښې خاص د محمد بن عبدالله(ص) د نبوت په هکله خبرې کوو وړاندې مو دا خبره وکړه چې د پيغمبرانو نبوت په درېو طريقو ثابتيږي.
الف: هغه معجزه چې د نبوت دعوى ورسره وي.
ب: د هغو قرينو او ګواهۍ راغونډول چې د هغه دعوى ورسره رېښتونې ثابتيږي.
ج: د تير شوي پيغمبر تصديق
د پيغمبر(ص) نبوت په درې واړو طريقو ثابتيږي چې په لنډه توګه يې ذکر کوو:

قران يا هميشنۍ معجزه

صحيح تاريخونه په دې خبرې ګواه دي چې پيغمبر(ص) خپله بلنه په بيلا بيلو معجزو سره کړې ده. خو له دې دومره معجزو څخه يوه معجزه د هغه هميشنۍ او جاويدانه معجزه ده چې هغه قرآن دے.
پيغمبر اسلام خپل نبوت په همدې آسماني کتاب سره اعلان کړ او نړۍ ته يې له هغه سره د مقابلې کولو بلنه ورکړه او د قرآن له ځرګندو چيلنجونو

سره سره بیا هم هیڅا د پیغمبر(ص) په زمانه کښې د هغې غوندې قرآن رانه وړ او نن هم له کلونو کلونو وروسته څوک دا توان نه لري چې د هغې غوندې راوړي قرآن همدارنګ اوس هم خپله چیلنج کوي او وایي: قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَن يَأْتُواْ بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا (اسراء/۸۸) ووایه که انسانان او پیریان دواړه یو ځای شي چې د دې غوندې قرآن راوړي نو توان یې نه لري چې د دې غوندې راوړي سره له دې چې ځینې له ځینیو سره مرسته وکړي. قرآن دلته د چلینج په مقام کښې وایي: اے پیغمبره(ص) دوي ته ووایه که توان یې لري نو داسې کتاب دې راوړي. په بل ځای کښې تر دې حده هم کم بیانوي او فرمایي: ووایه که کولے شي نو د دې غوندې لس سورتونه دې راوړي یا دې یو سورت د دې غوندې راوړي.

قُلْ فَأْتُواْ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ (هود/۱۳)

فَأْتُواْ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ (بقره/۲۳)

پوهیږو چې د اسلام دښمنان له ۱۵ سوو کالو راهسې چې د دې دین له راتللو تیریږي په اسلام باندې هر قسم ګزارونه وکړل او اسلام ته د تاوان رسولو لپاره یې له هیڅ کوشښه ډډه نه ده کړې او حتی چې پیغمبر(ص) یې په سحر و جادو او داسې نورو بدو خبرو تورن کړے دے خو هیڅ کله یې دا توان پیدا نه کړ چې د قرآن په مقابلې کښې بل داسې څه راوړي. لکه چې نن هم ورسره هر څه په لاس کښې دي خو د قرآن د هغې بلنې او چیلینج ځواب نه شي ورکولے او دا خبره په دې دلالت کوي چې قرآن د انسان خبرې نه دي او د خدای کلام دے.

یو اویایم اصل

پیغمبر(ص) بیلا بیلې معجزې لرلې چې په تفصیل سره د حدیث او تاریخ په کتابونو کښې راغلي دي خو یوه معجزه یې داسې ده چې په ټولو زمانو کښې ځلیږي او هغه قرآن دے او دا چې رسول الله مبارک په دغه همیشنے معجزې سره تر نورو پیغمبرانو لوړاوے لري دا دے چې د هغه دین آخرنے دین دے او د ټولو زمانو لپاره دے نو تل پاتے دین یوې همیشنۍ معجزې ته اړتیا لري چې په هره زمانه کښې د نبوت لپاره پریکنده دلیل وي او انسانان په هره زمانه کښې نیغ په نیغه وکتلے شي او ګټه ترې واخستې شي.

قرآن له بیلا بیلو اړخونو معجزه ده چې د هر یو په هکله د بحث کولو لپاره دا کتاب کم دے مونږ یې په لنډ ډول یوازې نومونه یادوو.

د قرآن د نازلیدو په لومړیو کښې چې کوم څیز چې د عربي نړۍ د فصاحت او بلاغت د استاذانو پام واړوۀ هغه د قرآن د ټکو ښکلا، نوښت، د ټکو ترتیب او د معنو لوړاوے ؤ چې دې ټولو ته فصاحت او بلاغت ویل کیږي دا ځانګړتیا یې د هغې ورځې عربو او د نن ورځې خلکو ته څرګنده ده او د همدې فصاحت او بلاغت په سبب به پیغمبر(ص) د قرآن په تلاوت سره د هغې ورځې د دې فن استاذان چیلنج کول او دې ته به یې مجبورول چې د قرآن عظمت ته سر ټیټ کړي او ګوته په غاښ ورته پاتې شي او دا یقین وکړي چې قرآن د انسان کار نه دے او تر بشره لوړ دے.

ولید بن مغیره چې د قریشو د شعر او ادب استاذ ؤ، کله چې د قرآن آیتونه واوریدل نو داسې یې وویل: "په خدای قسم، اوس مې له محمده(ص) داسې خبره واوریده چې نه د انسانانو د خبرو په شان وه او نه د پیریانو د خبرو په شان، داسې خبرې دي چې یو خاص خوږوالی لري. د هغه د خبرو ښاخونه درانه او جرړې یې برکتناکې او داسې لوړې خبرې دي چې د هغې درجې ته هیڅ قسم خبرې نه رسي او مقابله ورسره نه شي کولی.
دا یوازې ولید بن مغیره نه ؤ چې د قرآن د ښکلا په وړاندې یې سر ټیټ کړ بلکې د عربو د بلاغت نورو استاذانو هم د عاجزۍ اعتراف وکړ او هغه یې یوه ژوندۍ معجزه وګڼله لکه عتبه بن ربیعه، طفیل بن عمرو او داسې نورو. البته جاهلي عربو د خپل تعلیم او کلتور د ټیټوالي په سبب یوازې د معجزې همدا برخه لیده خو کله چې د اسلامي نړۍ په څلورمه برخه وځلید شو نو د نړۍ مفکرانو د دې کتاب په لوړو آیتونو کښې غور او فکر پیل کړ او د بلاغت له معجزې پرته یې نورې هغه برخې راوباسلې چې دا ګواهي ورکوي چې دا قرآن د خدای له اړخه نازل شوی دی او په هر زمانه کښې یې ترې نوي نوي حقیقتونه زده کړل او دا غور او فکر لا ادامه لري....

دوهم اویایم اصل

په تېر اصل کښې مو په لنډه توګه د قرآن ادبي معجزه بیان کړه اوس غواړو چې په لنډه توګه د په نورو برخو کښې د قرآن معجزو ته اشاره وکړو که د قرآن ادبي اعجاز یوازې د هغه کسانو لپاره دی چې په عربۍ ژبه ښه

پوهيږي خو د اعجاز نور اړخونه يې د ټولو خلکو لپاره دي او ټول وربانديې پوهيدلے شي.
الف: د قرآن راوړونکے يو اُمّی کس ؤ چې سبق يې نه و ويلے؛ نه چرته مدرسې ته تللے ؤ او نه يې چرته له استاد سره سبق ويلے ؤ او نه يې چرته کوم کتاب لوستے ؤ لکه چې قرآن فرمايي: وَمَا كُنتَ تَتْلُو مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ (عنکبوت/۴۸) له دې مخکښې دې نه کتاب لوستۀ نه دې په لاس څه ليکل کول، که داسې نه وه نو باطل پالو به (ستا په رسالت کښې) شک کولو.
پيغمبر(ص) دا آيت هغو خلکو ته ولوستۀ چې د هغه د ټول ژوند نه خبر وو نو که هغه په خپلې دعوې کښې دروغجن وے نو هغوي به پرې خامخا نيوکه کوله او دروغجن به يې بالۀ. او که وينو چې ځينې په هغه باندې دا تور لګوي چې "قران يې له بل انسانه زده کړے دے"[1] نو دا خبره له ويخه غلطه او تهمت دے لکه څنګه چې قرآن دا تور رد کړے دے او فرمايي: څوک چې وايي چې قرآن مې پيغمبر ته ښودلے دے هغه عرب نه دے په داسې حال کښې چې قرآن په فصيحه عربۍ ژبه کښې دے[2]
ب – قرآن په دوه ويشتو کالو کښې په بيلا بيلو ځايونو او حالتونو (لکه جنګ او صلحې کښې سفر او حضر کښې) پيغمبر(ص) تلاوت کړے دے نو داسې بيلو وختونو کښې چې څوک خبرې کوي کيدے شي چې دهغه په خبرو کښې دوګون والے او ټکره وي. کوم کسان چې په يو شان او ارام

---

۱ . نحل/۱۰۳
۲ . نحل/۱۰۳

حالت کښې خپل کتاب لیکي هم پکښې داسې خبرې کیدے شي چې له یو بل سره سمون ونه لري او پکښې ټکره وي نو بیا که بیلا بیل حالتونه او وختونه وي نو لازمه ده چې که د یو عام سړي کار وي نو په کښې به اختلاف وي.

د پام وړ ده چې قرآن په بیلا بیلو موضاعاتو خبرې کړې دي لکه: الاهیات، تاریخ، تشریع او قانون، اخلاق، طبیعت او داسې نورې او په عین حال کښې دا ټولې خبرې د محتوا او سبک له نظره په ډېر لوړ حد کښې یو شان هماهنګي او نظم لري. قرآن پخپله د معجزې دا برخه هم یاده کړې ده او فرمایي: أَفَلاَ يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ اللّهِ لَوَجَدُواْ فِيهِ اخْتِلاَفًا كَثِيرًا (نساء/۸۲): آیا په قرآن کښې غور نه کوئ که دا چېرې د خدای له خوا نه وے نو تاسو به پکښې ډېر اختلاف موندلے وے.

ج – قرآن کریم د انسان ثابت فطرت ته په پام سره قانون جوړ کړے دے د دغه اساسي نظر په نتیجه کښې یې د انسان د ژوند ټولو روحي او مادي اړخونو او ضرورتونو ته کتلي دي او داسې کلي اصول یې بیان کړي دي چې هیڅکله نه زړیږي.

د اسلام د کلي قانون یوه ځانګړنه دا ده چې په بیلا بیلو وختونو او ځایونو کښې جاري کېدلے شي او مسلمانانو چې کله د نړۍ په لویه برخه حکومت کاوۀ نو په پیړیو پیړیو یې د همدې قانون په رڼا کښې حکومت کاوۀ. امام باقر علیه السلام فرمایي: "إنّ اللهَ لم يدَعْ شيئاً تحتاجُ اليه الأمة إلا أنزَله في

کتابه و بیّنهُ لرسولهِ و جعَلَ لِکل شيء حدّا و جعل علیه دلیلاً"[۱] خدای پاک هیڅ یو شے چې خلک ورته محتاج دي نه دې پرېښے مگر دا چې په خپل کتاب کښې یې بیان کړے دے او خپل رسول ته یې د هغې حکم په تفصیل سره بیان کړے دے او د هر څیز لپاره یې یو حد او د هر یو حد لپاره یې دلیل معین کړے دے.

درې اویایم اصل

د – قرآن په بیلا بیلو آیتونو کښې په مختلفو مناسبتونو د جهان هغه رازونه چې د هغه وخت انسانان ترې خبر نه وو بیان کړي دي او د یو داسې کس لپاره، چې سبق یې نه دے ویلے او په یو داسې ټولنې کښې پاتے شوے دے چې د څه نه خبر نه وه، له دغو رازونو خبریدل ممکن نه دي مگر د وحي په وسیله د جاذبې د قانون څرګندول د نوي علم له ویاړونو څخه دي او نن سبا د خلقت د ماڼۍ ودانۍ د هغې په اساس ګڼي. خو قرآن په یوې ډېرې وړې جملې کښې دا راز بیانوي او فرمایي: اللّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا (رعد/۲) خدای هغه ذات دے چې آسمان یې په داسې ستنو ودرولے دے چې لیدے نه شي. د عمومي زوجیت قانون یو بل هغه قانون دے چې اوسنے علم ورباندې فخر کوي، او قرا ن کریم دا قانون په هغه زمانه کښې ښودلے دے چې د دې په هکله چاته هیڅ خبر نه ؤ فرمایي: وَمِن

۱. کافی ۵۹/۱

كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (ذاريات/۴۹) او هر يو څيز مو جفت پيدا کړ ښايي چې پند واخلئ. او د دې نورې بيلګې هم شته چې د تفسير په کتابونو کښې په تفصيل سره بيان شوي دي.

هـ - مخکښې له دې چې ځينې پيښې وشي قرآن د هغې په هکله په يقين سره خبر ورکړے دے د دې بيلګې هم ډېرې دي چې يوې بيلګې ته يې اشاره کوو: کله چې د روم خدای پالو عيسايانو، د اتش پرستو ساسانيانو په لاس ماتې وخوړه نو د عربو مشرکانو هم له ځان سره دا ويل چې مونږ به هم د جزيرة العرب په مسلمانانو غالب شو خو قرآن د دې په هکله په يقين سره خبر ورکړ: غُلِبَتِ الرُّومُ. فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ. فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِن قَبْلُ وَمِن بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ **(روم/۲-٤).**

روميان (عربو ته) په نزدې ځمکه کښې مغلوب شول، او هغوي به له دې ماتې وروسته، په لږ وخت کښې (له دريو تر نهه کالو کښې) په خپل دښمن بريالي شي. نو لږ وخت نه و تېر چې دا خبره رښتيا شوه چې دواړه خدای پالي ټولي يعنې عيسايان او مسلمانان په خپلو دښمنانو (ساساني ايرانيانو او د قريشو په مشرکانو) بريالي شول. له همدې وجې د آيت په اخر کښې د مؤمنانو د خوشحالۍ خبره کوي او فرمايي: يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ.ځکه چې دا دواړه په يو وخت په خپلو دښمنانو بريالي شول.

و- قرآن کريم د پيغمبرانو او تېرو امتونو ژوند په بيلا بيلو سورتونو کښې بيان کړے دے او دا پيښې په تورات او انجيل کښې هم بيان شوي دي خو چې کله ورته مراجعه وکړې نو پوهيږې چې قرآن ټول د خدای وحي ده خو چې کوم څه په نورو کتابونو کښې دي هغه بې لاس وهنې نه دي پاتې. په قرآن کښې د پيغمبرانو په هکله داسې څه خبره نشته چې له عقل سره ټکره

ولري يا د هغوي د شان مطابق نه وي خو په عهدين يعنې تورات او انجيل کښې داسې خبرې ډېرې دي په دې هلکه يوازې د ادم عليه السلام کيسه کافي ده چې په دواړو کتابونو کښې ولوستل شي او مقايسه کړے شي.

څلور اويايم اصل

د پيغمبر(ص) د نبوت نښانې او شواهد

د پيغمبر(ص) د نبوت د نښانو او شواهد راټولول يو له هغو څيزونو دے چې ورسره د پيغمبر(ص) دعوی رښتيا ګڼل کيدے شي. دلته ځينې هغه نښانې بيانوو چې د پيغمبر(ص) د پيغمبرۍ په رښتياوالي دليل کيدے شي. دا نښانې او دليلونه لاندې ذکر کوو:

الف- د پيغمبر(ص) د تېر ژوند پيښې:

قريشو وړاندې له دې چې پيغمبر(ص) پيغمبرۍ ته ورسيږي هغه ته امين لقب ورکړے ؤ او خپل امانتونه به يې له هغه سره کيښودل. او کله چې د کعبې د بيا ودانولو په وخت د حجر اسود د کيښودلو لپاره په څلورو قبيلو کښې اختلاف شو نو ټول په دې خبره راضي شول چې هغه دې د قريشو ګران کس يعنې پيغمبر(ص) ولګوي ځکه چې هغه يو امين او پاک سړے دے.[1]

ب- د چاپيريال له ککړتيا پاک پاتې کيدل:

---

۱ . سيرۀ ابن هشام، ۱ټوک، ۲۰۹.

پیغمبر(ص) په داسې خلکو کښې لوی شوے ؤ چې بت پالي، جوارګر، د لوڼو ژوندي ښخوونکي، مردار خوړونکي او ظلم کوونکي وو. په داسې خلکو کښې بیا هم هغه یو پاک کس ؤ په دې قسم بدو صفتونو نه ؤ ککړ شوے.

ج- د بلنې محتوا:

کله چې د پیغمبر(ص) دعوت او بلنې ته ګورو نو وینو چې خلک داسې شي ته رابلي چې هغه د پاسنیو بدو صفتونو په اپوټه دي هغوي بت پالي وو او پیغمبر(ص) توحید ته رابلل، هغوي به د قیامت انکار کاوه او پیغمبر(ص) په قیامت باندې عقیده د ایمان شرط ګاڼه، هغوي ښځې ژوندے ښخولې او د هغوي یې څه عزت نه کاوه خو پیغمبر(ص) ښځو ته عزت او کرامت ورکړ، هغوي سود خوارۀ او مال جمع کوونکي وو او پیغمبر(ص) له دې کارونو منعې کول، شرابخوري او جواري عام وه خو پیغمبر(ص) دا کارونه د شیطان کارونه ګڼل او له هغې یې ډډه کول لازمي ګڼل او داسې نور....

د- د دعوت وسیله:

هغه وسیله او طریقه چې پیغمبر(ص) د خپل دعوت لپاره خپله کړې وه هغه ټوله انساني او اخلاقي طریقه وه. پیغمبر(ص) هیڅکله له غلطو طریقو ګټه نه ده اخستے لکه په دښمن د اوبو بندول، په اوبو کښې زهر اچول، د ونو پریکول او داسې نورې. بلکه ټینګار به یې کاوۀ چې ښځو، ماشومانو او ضعیفانو ته ازار مه رسوئ، ونې مه پریکوئ او د په دښمن باندې د حجت له ختمیدو مخکښې جنګ مه پیل کوئ. او د ماکیاولیستي منطق چې

وايي: "هدف د ځان لپاره هره وسيله جائز وي" بيزاره و. او د بيلګې په توګه د خيبر په جنګ کښې يو چا ورته وويل چې د دښمن د مغلوب کولو لپاره ورته په اوبو کښې زهر واچوئ خو پيغمبر(ص) يې دا خبره ونهٔ منله. د هغوي تاريخ له دښمنانو سره له داسې ښو او کريمانه پيښو ډک دے.

هـ- په هغوي باندې د ايمان راوړنکيو شخصيت

که چرې مونږ د هغو خلکو شخصيت او کردار ته وګورو چې په پيغمبر(ص) باندې يې ايمان راوړے و نو مونږ ته د پيغمبر(ص) د پيغمبرۍ د رښتياوالي پته لګيږي. کله چې د چا بلنې ته داسې کسان ځواب ورکړي چې په جامعې کښې څه اثر لري نو پوهيږو چې دا بلنه رښتيانې بلنه ده خو که داسې خلک د هغه بلنه قبوله کړي چې دنياپالي وي نو معلوميږي چې د هغه بلنه ضعيفه ده. په هغه باندې په ايمان راوړونکيو کسانو کښې لوړ شخصيتونه لکه اميرالمؤمنين علی(ع)، جعفر بن ابيطالب، سلمان، ابوذر، بلال، مصعب، ابن مسعود، مقداد او عمار وينو چې د دوي خلکو په پاکۍ، تقوی، جهاد او ښه والي باندې تاريخ ګواهي ورکوي.

و- په ټولنه کښې مثبت اثر، او د يو لوی او پرتمين تمدن بنسټ کيښودل:
پيغمبر(ص) په درې ويشتو کالو کښې د جزيرة العرب حالات بدل کړل هغوي له بت پرستو او داړه مارو داسې متمدن او موحد کسان جوړ کړل چې نهٔ يوازې په خپل ځای کښې يې يو لوړ تمدن وزيږاوه بلکې په نورو اسلامي هيوادونو کښې يې هم يو بې سارے تمدن خپور کړ جعفر بن ابي

طالب د لومړیو وختونو د مسلمانانو په همدې ټکي ټينګار کوي او د حبشې باچا ته داسې ځواب ورکوي:

"اے باچا! خدای زمونږ په مینځ کښې داسې پیغمبر(ص) رالیږلے دے چې مونږ یې له بت پرستۍ او جوارۍ منعې کړي او لمونځ او زکات، انصاف او ښو کارونو ته بللي یو له خپلوانو سره د مرستې حکم یې راکړے دے او له فحشا او مُنکر او ظلمه یې منعې کړي یو"[1]

دا ټولې نښانې او دلیلونه او د دې غوندې نور د پیغمبر(ص) د وینا په رښتیاوالي دلالت کوي ځکه چې کوم سړے چې داسې ځانګړنې لري هغه به خامخا د غیبو له جهان سره رابطه لري او په خپلې دعوې کښې به رښتونے وي. لکه څنګه چې نورې نښې او دلیلونه هم د دې خبرې ګواه دي.

پینځه اویایم اصل

د تیر پیغمبر تصدیق:

یو له هغو لارو چې د پیغمبرۍ دعوی ورسره ثابتیږي د تېرو پیغمبرانو تصدیق دے. ځکه چې فرض دا دے چې د تېرو پیغمبرانو نبوت په قطعي دلیلونو سره ثابت شوے دے نو د هغوي خبرې د راتلونکي پیغمبر په رښتیاوالي قطعي دلیل ګڼل کیږي. د قرآن له ځینې آیتونو دا معلومیږي چې اهل کتابو پیغمبر(ص) داسې پیژندۀ لکه څنګه چې خپل زامن پیژني. یعنې د هغه د پیغمبرۍ نښانې په تېرو کتابونو کښې بیان شوي دي

---

[1]. سیره ابن هشام، ۱ټوک، ۳۵۹ او ۳۶۰مخونه.

پیغمبر(ص) هم دا دعوی وکړه او چا هغه دروغجن ونۀ ګاڼه لکه چې فرمايي: الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقاً مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (بقره/۱۴۶) کومو کسانو ته چې مو کتاب ورکړے دے (يهود او نصارى) هغوي پيغمبر(ص) د خپل اولاد په شان پيژندۀ او له هغوي يو ټولے سره د دې چې حق پيژني بيا يې هم پټوي.

پيغمبر(ص) دا ادعا وکړه چې عيسى(ع) د هغه د راتللو زيرے ورکړے دے او فرمايلي يې دي چې زۀ تاسو ته له ځانه وروسته د يو پيغمبر د راتللو زيرے درکوم چې نوم يې احمد دے: وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ (صف/۶) او اهل کتابو د دې دعوې انکار ونۀ کړ، که څه هم چې حقيقت يې هم څرګند نه کړ. او د پام وړ خبره دا ده چې د انجيل کتاب سره له دې چې په سلګونو کاله د تحريف کوونکيو په لاسونو کښې و خو بيا هم د هغه په يوحنا کتاب (په ۱۴، ۱۵ او ۱۶ فصلونو) کښې د عيسى عليه السلام وړاندوينه شته چې يو کس "فارقليطا" (يعنې ستايلے شوے = محمد) به راځي. چې څيړونکي ورته مراجعه کولے شي.[۱]

شپږم اويايم اصل

لکه څنګه چې مو مخکښې اشاره وکړه د پيغمبر(ص) معجزه يوازې قرآن نه وه بلکې هغوي په بيلا بيلو ځايونو کښې د خلکو د قانع کولو لپاره

۱ . په دې هکله هغې کتابونو ته چې پکښې يې په عهدينو کښې د پيغمبر(ص) د راتللو زيري راټول کړي دي مراجعه وکړې شي لکه انيس الاعلام کتاب.

معجزې کړي دي. په دې هکله به دا خبره هم وکړو چې د عقل په حساب سره باید د پیغمبر(ص) لپاره له قرانه پرته نورې معجزې هم وي ځکه چې د موسی په هکله فرمايي چې هغه ۹ معجزې لرلې[1]، حضرت عیسی هم پينځه معجزې لرے[2] نو ايا کيدے شي چې پيغمبر(ص) چې پخپله تر ټولو لوړ ؤ يوازې همدا معجزه ولري؟ او آيا خلکو به تېرو پیغمبرانو ته په پام سره له هغه د نورو معجزو تمه نه لرله او په یوې معجزې به یې بسنه کوله؟!
همدې ځای کښې قرآن د پيغمبر(ص) لپاره ډېرې معجزې ذکر کړي دي چې لاندې ورته اشاره کوو:
الف: شق القمر: کله چې د مشرکانو دا وويل چې مونږ هاله ايمان راوړو چې تۀ په اشارې سره سپوږمۍ په مينځ دوه ټوټې کړې نو پيغمبر(ص) د خدای په حکم دا کار وکړ لکه چې قرآن فرمايي: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ (قمر/۱- ۲) قیامت نزدې شو، او سپوږمۍ دوه ټکړې شوه که يو آيت (معجزه) ويني نو مخ ترې واړوي او وايي چې دا پرله پسې جادو دے. د آيت اخرنۍ برخه ګواهي ورکوي چې مطلب يې دا نه دے چې د قيامت په ورځ به سپوږمۍ دوه ټکړې شي بلکې مطلب يې دا دے چې د پيغمبر(ص) په زمانه کې دا کار شوے دے.
ب: معراج: پيغمبر(ص) په يوه شپه کښې د مکې له مسجدالحرامه د فلسطين مسجدالاقصی ته لاړ او له هغه ځایه لوړ جهان ته لاړ، نو دومره لوي مزل په دومره کم وخت کښې دا پيغمبر(ص) يوه بله معجزه وه چې په

---

۱ . سوره اسراء/۱۰۱.
۲ . آل عمران/۴۹.

قرآن کښې نقل شوې ده. او د خدای قدرت تر دې زيات دے چې طبيعي عوامل لوړ عالم ته د هغه د استازي د ختلو مخه ونيسي.[1]

ج: له اهل کتابو سره مباهله: پيغمبر(ص) د خپلې ادعا د ثابتولو لپاره ځينې اهل کتابو ته د مباهلې دعوت ورکړ او ويې فرمايل: راشئ چې ځان، خپل زامن او ښځې مباهلې ته راولو. نو دا خو منلې شوې خبره ده چې په مباهله له دوو څخه يو طرف تباه کيږي خو پيغمبر(ص) بيا هم دې ته تيار شو او نتيجه يې دا شوه چې کله اهل کتابو وليدل چې پيغمبر(ص) په دې خبره ټينګ ولاړ دے او خپل د ټولو نه ګران کسان يې دې مباهلې ته راوستي دي نو له مباهلې وروسته شول او د پيغمبر(ص) شرطونه يې ومنل.[2]

له غيبو د خبر ورکولو به باب کښې هم مو مخکښې وويل چې عيسى عليه السلام به له غيبو خبر ورکولو [3] پيغمبر(ص) هم د وحي په وسيله له غيبو خبر ورکړے دے چې له هغې خبرونو څخه يو دا وه چې روميان به په ايرانيانو غالبيږي[4] او دويم خبر د مکې فتح وه.[5]

---

۱ . اسراء/۱.

۲ . ال عمران/۶۱.

۳ . آل عمران /۴۹.

۴ . روم/۲.

۵ . فتح/۲۷.

دا ځینې هغه معجزې وې چې د هغې ذکر په قرآن کښې راغلے دے له دې پرته تاریخ لیکونکیو او اسلامي محدثانو هم له هغه حضرته ډېرې معجزې نقل کړي دي چې ټولې یې اجمالي تواتر لري.

د اسلام د پیغمبر(ص) ځانګړتیاوې
د اسلام د پیغمبر(ص)دین او بلنه ځینې ځانګړتیاوې لري چې څلور ترې ډيرې مهمې دي مونږ په دريو اصلونو کښې هغه بيانوو.

اووه اوياېم اصل:

د پيغمبر دين او بلنه نړيواله بلنه وه او له يو قوم او ځاى سره خاصه نه وه له همدې امله يې په خپلو بلنو کښې د "ناس" کلمه کارولې ده لکه څنګه چې فرمايي: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا (سباء/۲۸) مونږ د ټولو خلکو لپاره زيرے ورکوونکے او خبردارے ورکوونکے وليږلې. او همداشان فرمايي: وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ (انبياء/۱۰۷) يا دا ايت چې فرمايي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُواْ خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن تَكْفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَكَانَ اللّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا(نساء/ ۱۷۰) اے خلکو! ستاسو د خداى له خوا تاسو ته رسول درغلے دے په حقه سره نو په هغه ايمان راوړئ چې ستاسو لپاره ښه ده .البته کله چې هغه حضرت خپل دعوت او بلنه پيل کړه نو طبعاً اول د خپل قوم نه شورو وکړه چې ورسره هغه خلک وويروي چې تراوسه ورته ويروونکے نه وراغلے. لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ (سجده/۳) خوددې مطلب دا نه ؤ چې د هغه رسالت يوازې ديو خاص قوم لپاره ؤ. له همدې وجې کله کله ګورو چې قرآن له دې سره سره چې يو خاص ټولي ته په خطاب کښې يوه خبره کوي خو سملاسي نورو هغو خلکو ته هم بلنه ورکوي چې ورته دا خبره رسيدلے شي او د ټولو لپاره يې حجت ګڼي.

وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ (انعام/۱۹)دا قرآن ماته وحي شوےدے چې ددې په وسیله تاسو اوټول هغه کسان چې ورته دا پیغام رسی وویروم.
روښانه چې پیغمبران باید په لومړۍ مرحله کښې خپل قوم خپل دین ته وبالي که دین یې دټولې نړۍ لپاره وي که نه وي. قرآن په دې هکله فرمایي: هیڅ یو پیغمبر می بې د خپل قوم په ژبه نه دے رالیږلے وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ (ابراهیم/۴) خو لکه څنګه چې مو وویل په خپلو ژبو دپیغمبرانو د رالیږلو مطلب دا نه دے چې د هغوي دین له هماغه قوم سره خاص دے.

اته اویایم اصل:

دپیغمبر(ص) نبوت خاتم او اخري نبوت دے لکه څنګه چې یې شریعت اخري شریعت دے اوکتاب یې هم د ټولو آسمانی کتابونو اخرنے او خاتم دے یعنی له هغه ورسته به بل پیغمبرنه راځي او د هغه شریعت به ترقیامته ادامه لري. دپیغمبر(ص) د نبوت له ختمیت څخه دوه مطلبونه راوځي؛
۱. اسلام دتیرو شریعتونو ناسخ دے او ددې په راتللو سره نور شریعتونه منسوخ او رسمیت نه لري.
۲. په راتلونکی وخت کښې به بل آسماني شریعت نه راځي او د هر ډول نوي شریعت دعویٰ کول دروغ دي.

د خاتمیت موضوع په قرآن او حدیثونو کښې په روښانه توګه ذکر شوې ده داسې چې د هیچا لپاره پکښې د شک څه ځای نه پاتې کیږي. په دې هکله ځینې آیتونو او روایتونو ته اشاره کوو: مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (احزاب/ ۴۰)محمد(ص) ستاسو له سړو څخه د هیچا پلار نه و بلکه هغه د خدای رسول اود پیغمبرانو خاتم (اخرنې) دے او خدای په هر څه پوه دے. "خاتم" د ختموونکے په معنیٰ دے او که ګوتمې ته خاتم وایی نو له دې مخې چې د پیغمبر(ص)په زمانه کښې به د خلکو مهر د هغوي د ګوتۍ کانی و چې په هغه سره به یې په کاغذونو مهر لګاوه او هغه ددې نښانه وه چې پیغام ختم شو نودې خبرې ته په پام سره د تیر شوي آیت مطلب داد ے چې د پیغمبر(ص) په راتللو سره د نبوت لوي لیک او اوږده لړۍ د پیغمبرد پیغمبرۍ په مهر ختم شو.

کله چې روښانه شوه چې رسالت پیغام رسولو ته وایي هغه پیغام چې د وحې په وسیله لاس ته راغلے دے طبعاً دخدای رسالت به بې نبوته نه وي او نتیجه به یې داشي چې دنبوت ختمیدل هماغه درسالت ختمیدل هم دي. په دې هکله له بیلا بیلو حدیثونه څخه کافي ده د-منزلت حدیث-ته اشاره وکړو: پیغمبر اکرم(ص)په جنګ تبوک کښې کله چې یې علی(ع) په مدینه کښې خپل ځای ناستے مقررکړ نو هغه ته یې وفرمایل: اَلا تَرضیٰ اَنْ تَکُونَ مِنّی بمنزلت هارون مِنْ موسی اِلّا اَنّه لا نبی بَعْدِیْ- ایا په دې نه یې خوشحاله چې ستا مقام زما په نسبت داسې دے لکه چې هارون موسیٰ ته و خو په دې فرق

سره چې له وروسته بل پیغمبر نشته .د منزلت له متواتر حدیث ورتیر نور هم داسې ډیر حدیثونه شته چې په اجمالی تواتر سره نقل شوي دي.

نهه او یایم اصل:

د اسلام د تل پاتي والي راز په دوو څیزونو کښې پټ دے.
الف: د اسلام شریعت هغه شریعت دے چې د انسانا نو د طبیعی او فطری ضرور تونو او اهلي هدایت ته د هغه د اړتیا لپاره یو بشپړ پروګرام لري داسې بشپړ او کامل پروګرام چې تر هغه د بشپړ او ښه پروګرام تصور نه شي کیدے.
ب: په عملی حکمونو کښې یې هم داسې جامع اصول کلیات بیان کړي دي چې د انسانانو دټولو نویو او متنوعو ضرورتونو د ځواب ورکولو توان لري او تراو سه داسې څه مسئله نه ده رامنځ ته شوې چې اسلامي شریعت اوفقه هغې ته ځواب ورنه کړے شي لاندینی کارونه د دغه هدف په تحقق کښې ګټه من او اثر لرونکي وو:
۱. د عقل حجیت: په هغو مواردو کښې چې عقل د قضاوت صلاحیت لري د عقل اعتبار او حجیت د ژوند په اوږدو کښې د انسانانو د دندو د استنباط لپاره یوه طریقه ده.
۲. د اهم او مهم د ټکر په وخت د اهم انتخاب: په دې پوهیږو چې اسلامی احکام په یو لړ ملاکونو ولاړدي چې هغه په هر څه کښې د هغې حقیقي او ذاتی یا عارضی مصالحو او مفسدو ته په پام سره پیداشوي دي چې ځینې

ترې عقل په لاس راوړي او ځینې یې شریعت بیانوي. کله چې دا ملاکونه وپیژندل شي نو د ټکرې په وخت فقه کولے شي چې اهم په مهم غوره کړي او ستونزه حل کړي.

۳. داجتهاددروازې خلاص پاتې کیدل؛ دایوداسې ځیزدے چې دا شیعه مذهب لپاره یو امتیاز او ویاړ ګڼل کیږي. دا په خپله داسلامي شریعت دخاتمیت ضمانت ورکوي ځکه چې دیو ژوندي او پرله پسې اجتهاد په رڼا کښې دنوو مسئلو او پیښو حکم تل داسلام له کلی قواعدو څخه راویستل کیږي.

۴. احکام ثانویه:په اسلامی شریعت کښې له حکام اولیه پرته ځینې احکام ثانویه هم شته چې ورسره ډیرې ستونزې هواریدے شي. مثلاً په داسې ځای کښې چې کله په یو مورد کښې د یو حکم په پلې کیدو سره چا ته عسر او حرج یا زیان او ضرر پیښیږي نو (هغی شرطونو ته په پام سره چې په شریعت کښې بیان شوي دي) ځینې اصول لکه نفی حرج یا لاضرر؛ دا توان لري چې په داسې سختو کښې زمونږ مرسته وکړي. قرآن مجید فرمایی: وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ (حج/۷۸) همدا شان پیغمبر(ص) فرمایي: لاضرر ولاضرار، باید ووایو چې کوم مذهب دارنګ قاعدې لري د هغې لارویان هیڅکله له نه هواریدونکو ستونزو سره نه مخامخیږي او بندون ته نه رسیږي. د خاتمیت په هکله نور بحثونه د کلامي کتابونو په ذمه دي.

اتیایم اصل:

داسلامی شریعت یوه ځانګړنه داده چې حکمونه یې ډېر په اسانه درک کیدلے او پوهیدلے شي. او همدا ځانګړنه د نړۍ په بیلا بیلو قومونو کښې د اسلام د نفوذ او خپریدو سبب ده اسلام د خدای دعبادت په باب یو صفا او پاک روښانه توحید او د خدای یووالے مطرحوي چې څه ابهام پکښې نشته. یوازې د توحید سورت د همدې دعوې لپاره بس دے لکه څنګه چې د پاک کتاب د انسان مقام او منزلت د هغه په تقویٰ او پرهیزګارۍ کښې ګڼي چې تقویٰ په خپله دټولو ښو او اخلاقی صفتونو مجموعه ده. په عملی حکمونو کښې هم ګورو چې اسلام هر ډول عسر او حرج منفی کوي او خپل پیغمبر د یو اسان شریعت راوړونکے معرفي کوي: جئت بشريعة سهلة سمحة؛ انصاف لرونکیو او بی غرضه محققانو که هغه مسلمان وي او که غیر مسلمان په څرګنده دا خبره کړې ده چې د اسلام د خپریدو راز د هغې د حکمونو هر اړخیز والے او رو ښانوالے دے د بیلګې په توګه ډاکټر ګوستاولوبون چې د فرانس یو مشهور پوهاند دے وایي: د اسلام د خپریدو راز د هغې په هماغه اسانتیا کښې پټ دے اسلام له داسې مطالبو چې سالم عقل یې نه مني او په نورو دینونو کښې یې بیلګې ډېرې دي، پاک دے. هر څومره چې فکر وکړې د اسلام تر اصولو ساده اصول نه شي موندلې. چې وایي: خدای یو دے، انسانان د خدای په وړاند برابردي، انسان د خپلې دیني ذمه وارۍ په پوره کولو سره جنت او خوشبختۍ ته رسي او له هغو په مخ اړولو سره دوزخ ته غورځیږي د اسلام د حکمونو د

غې ساده والي او روڼ والي په نړۍ کښې د دې دين له خپريدو سره ډيره مرسته وکړه. او تر دې مهم هغه پوخ او مزبوت ايمان دے چې اسلام د خلکو په زړونو کښې اچولے چې هيڅ شک او شبهه يې له زړونو نه شی وباسلے. اسلام لکه څنګه چې د علمی کشفياتو لپاره تر ټولو دينو زيات مناسب او نرم دے همدارنګ بخښنې او تيريدنې ته د خلکو د هڅولو لپاره هم له ټولو لوي دين دے چې د خلکو د نفسونو د تهذيب او اخلاقو د سمولو ذمه واري په غاړه اخستے شي.[1]

يو اتيايم اصل:

هغه آسمانی کتابونه چې تيرو پيغمبرانو راوړي وو د وخت تيريدو سره د غرضيانو په لاس تحريف شوي دي او دا خبره له قرآن پرته چې له تاريخي ګواهی هم معلوميږي او د هغو په مطالبو کښې ځيرتيا او مطالعه په دغه خبره دلالت کوي ځکه چې په هغوي کښې داسې خبرې هم راغلي دي چې هيڅکله يې وحي نه تائيد وي او له دې ور تير اوسنے انجيل ډير د حضرت عيسی(ع) د ژوند ليک شکل لري چې پکښې د هغه په دارختنې قيصه هم ذکر شوې ده. خو په تيرو اسماني کتابونو کښې له ښکاره تحريفاتو سره سره قرآن مجيد له هرډول زياتي اوکمي بچ پاتې شوےدے پيغمبر(ص)يو سل څوارلس پوره سورتونه له ځانه وروسته پريښي دي او د نړۍ خلکوته

---

١ . د اسلام او لويديځ د تمدن ليک: ډاکټر ګوستاولوبول فرانسوي. ١۴٣-١۴١مخونه.

یی ورکړي دي . او د وحي ليکوالانو په تيره بيا حضرت علی(ع) چې له لومړۍ ورځې يې الهي وحي ليکله، ټول سورتونه ليکلي دي. او د ۱۵ سوو کالو تيريدو نه پس هم د هغې يو آيت او يو سورت هم نه کم شوے دے او نه زيات شوے.دلته د قرآن د نه تحريفيدو ځينو دليلونو او اسبابو ته اشاره کوو:

۱.څنګه کيدے شي چې په قرآن کښې تحريف شوےوي حال دا چې خدای يې په خپله د حفاظت وعده کړې ده لکه چې فرمايی إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (حجر/۹) مونږ په خپله قرآن نازل کړے او په خپله به د هغې حفاظت کوو.

۲ خدای پاک قرآن ته د هر ډول باطل د ننوتلو لاره نفي کړې ده او فرمايي لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ (فصلت/۴۲) باطل له يوه اړخه هم قرآن ته دننوتلو لاره نه مومي او هغه د حکيم او ستايلي شوي خدای له جانبه راغلے دے .د باطل نه مطلب هر يو هغه باطل څيزدے چې د قرآن د سستيدو سبب شي او کله چې په قرآن کښې څه زيات يا کم شي نو ضروري خبره ده چې د قرآن سستي ده نو له همدې وجې په قرآن کښې څه باطل څيز نشته.

۳.تاريخ د دې خبرې ګواهي ورکوي چې مسلمانانو د قرآن زده کړې او حفظ ته خاصه پاملرند کړې ده د پيغمبر(ص) د زمانې په عربو کښې داسې ښي او مزبوتې حافظې وې چې په يو ځل اوريدو سره به يې يوه اوږده خطبه حفظ کوله، نو څنګه ويلے شو چې قرآن چې دو مره قاريان اوحافظان يې لرل پکښې تحريف شوےدے ؟

۴. په دې کښې څه شک نشته چې حضرت علی(ع) په ځینو ځیزونو کښې له خلیفه ګانو سره اختلاف لاره او خپل اختلاف به یې په بیلا بیلو ځایونو کښې په عقلی شکل بیانوه ،چې له هغې ځایونو څخه یو شقشقیه خطبه ده او نور داسې بحثونه شته دي. سره له دې ګورو چې علی(ع) په خپل ټول ژوند کښې د قرآن د تحریف په هکله یوه خبره هم نه ده کړې .اوس که (توبه نعوذبالله) که داسې څه کار شوے ؤ نوهغه به هیڅکله غلے نه ؤ ناست . بلکه د دې په اپوټه هغوي تل په قرآن کښی دغور کولو بلنه ورکړې ده او فرمایي: لَیْسَ لِاَحَدٍ مِنْ بَعد القرانِ مِن فاقة و لا بعد القران من عنی فکونوا من حرثته واتباعه[1] اے خلکو د قرآن د پیروی له نه کولو وروسته څوک محتاجه نه دي او د قرآن د پیروی له نه کولو وروسته غنا او بې نیازي نشته نودې ته په پام سره د خپل ژوند په ځمکې کښې د قرآن تخم وشیندي او د هغې پیرو اوسئ

دې دلیلونو او د دې غوندې نورو دلیلونو ته په پام چې علماؤ بیان کړي دي د شیعه ؤ لوي عالمان د اهلبیتو په پیروی کښې له مخکښنیو زمانو تر اوسه د قرآن په پاکوالی او نه تحریف ټینګار کوي چې له هغوي لاندینیو کسانو ته اشاره کوو:

۱. فضل بن شاذان (په ۲۶۰ هجری قمری کښې وفات شوےدے چې د امامانو په زمانه کښې یې ژوند کاوه)په الایضاح کتاب کښې.

---

۱ . نهج البلاغه خطبه (۷)

۲. شیخ صدوق (وفات کال۳۸۱هـ. ق) په الاعتقادات کتاب کښې په ۹۳مخ.
۳. شیخ مفید (وفات کال۴۱۳هـ. ق) په اجوبه المسائل السرویه کتاب کښې، چې په مجموعه الرسائل کتاب کښې په ۲۲۲مخ نقل شوی دی.
۴. شیخ مرتضی (وفات کال۴۳۶هـ. ق) په اجوبه المسائل اطرابلسیات کتاب کښې، چې د هغه خبرې شیخ طبرسي په مجمع البیان کښې راوړې دي.
۵. شیخ طوسي چې په شیخ الطائفه مشهور دی (وفات کال۴۶۰هـ. ق) په التبیان کتاب کښې لومړی ټوک، ۳مخ.
۶. شیخ طبرسي (وفات کال ۵۴۸ هـ. ق) د خپل کتاب په سریزې کښې په مجمع البیان کښې د قران په نه تحریفیدو ټینګار کړې دی.
۷. سید بن طاووس (وفات کال۶۶۴هـ. ق) په "سعد السعود" کتاب کښې په ۱۴۴مخ وایي: په قران کښې تحریف نه شونه د امامیه و نظریه او لیدتوګه ده.
۸. علامه حلی (وفات ۷۲۶ هجری) په اجوبةالمسائل المهناویه کتاب ۱۲۱ مخ کښې فرمایي؛حق دادے چې په قرآن کښې هیڅ قسم کمے او زیاتے نشته او زه د تحریف له قوله خدای ته پناه وړم ځکه چې دا څیز د پیغمبر په متواترې معجزې کښې د شک سبب کیږي.
مونږ دلته د شیعه ؤعلماؤپه نومونو بسنه کوو چې په قرآن کښې تحریف نه مني او دا ټینګار کوو چې د شیعه ؤ علماو په بیلابیلو وختونو کښې تل

همدا نظرؤ لکه په دې زمانه کښې هم د ټولو شیعه ؤ مراجعو او مجتهدانو نظر دے.

دوه اتیایم اصل

د حدیث او تفسیر په ځینو کتابونو کښې داسې روایتونه راغلي دي چې هغه د قرآن په تحریف باندې دلیل ګرځول شوے دے خو باید دې خبرو ته پام وکړو چې،

اول: له دې روایتونه څخه ډیر له داسې خلکو او کتابونو نقل شوي دي چې د پوره د وثاقت او باور وړ نه دي لکه د احمد بن محمد سیاري کتاب ،قرائات (وفات کال۲۸۶) چې د رجالو علماؤ د هغه روایتونه ضعیف ګڼلي دي او د هغه مذهب یې فاسد ګڼلے دے[۱] یا د علی بن احمد کوفی کتاب (وفات کال ۳۵۲) چې درجالو عالمان د هغه په هکله وایي، په اخری عمر کښې یې د غالیانو لاره خپله کړه[۲].

دویم: له دغو روایتونو څخه ځینې چې د تحریف مطلب ترې اخستے شي هغه په اصل کښې تفسیري اړخ لري. یعنی په روایت کښې د یو آیت تفسیر داسې بیان شوے دے چې په آیت تطبیقیږي خو ځینو دا فکر کړےدے چې دغه تفسیر او تطبیق د قرآن برخه ده چې اوس ترې ختمه شوې ده مثلاً د حمد په سورت کښې ؛صراط المستقیم، په روایتونو کښې د هغې تفسیر

---

۱ . رجال نجاشي: ۱/ ۲۱۱، د ترجمې شمېره ۱۹۰.

۲ . رجال نجاشي: ۱/ ۹۲، د ترجمې شمېره ۲۸۹.

د پیغمبر(ص) او اهلبیتو(ع) په لاره تفسیر شوے دے او دا روښانه خبره ده چې داسې تفسیر د قرآن د آیت په یو اعلی مصداق باندې یو کلي تطبیق دے[1]. امام خمینی هغه روایتونه چې خلکو ترې د تحریف مراد اخستی دے په درې ډوله تقسیم کړي دي:

الف: ضعیف روایتونه چې ورباندې استدلال نه شي کیدے.

ب: جعلي روایتونه چې د هغې د جعلي توب دلیلونه څرګند دي.

ج: صحیح روایتونه:چې که په هغو روایتونو کښې ښه غور وکړے شي نوروښانیږي چې د قرآن په ایتونو کښې له تحریفه مراد د هغې په معنو کښې تحریف دے نه په لفظونو اوټکو کښې[2].

دریم: څوک چې غواړي د یو مذهب اصلی عقیده وپیژني نوبایدد هغوي عقیدتی او علمی کتابونو ته رجوع وکړي نه روایتی کتابونو ته چې د هغې د لیکوال مطلب یوازې د روایتونو راټولول وي.او د هغې په هکله تحقیق اوڅیړنه یې نورو ته پریښې وي. همدارنګ د یو مذهب د لارویانو ډیرو کمو او شاذو رایو ته مراجعه کول د یو مذهب د پیژندلو لپاره کافي نه دي او اصول دا نه دي چې د ډیرو پوهانو په وړاندې د یو څوکسانو په قول باور وشي او دا کار د فیصلې لپاره صحیح کار نه دے. د تحریف دبحث په اخر کښې ضروري ده چې څو خبروته پام وکړو:

۱. د اسلامی مذهبونو له خوا پر یو بل د قران د تحریف د تهمت لګول یوازې د اسلام دښمنانو په ګټه دي.

---

۱. طبرسي، مجمع البیان: ۱/ ۲۸، ط.

۲. تهذیب الاصول: ۲/ ۹۲.

۲. که د شیعه ؤ ځینو عالمانو د قرآن د تحریف په هکله کتاب لیکلے وي نو دا باید د هغوي ذاتی نظر یه وبلل شي نه د شیعو د اکثرو عالمانو او همدا سبب دے چې د دغې کتاب له خپریدو وروسته د هغې په رد کښې ډیر کتابونه ولیکل شول لکه څنګه چې په۱۳۴۵ هجري قمري کال کښې کله چې د مصر له عالمانوڅخه یو کتاب ،فرقان، ځینې روایتونو ته په پام سره ولیکل شو چې د ځینی آیتونو د نسخ یا انساء په هکله ځینی هغه رواتونه پکښې راغلي وو چې د سنیانو په کتابونو کښې راغلي دي او دقران تحریف یې ورسره ثابت کړےؤ نو هغه کتاب د الازهر د عالمانو لخوا مردود و ګڼل شو او له بازاره ټول کړےشو.

۳ – د ټولو مسلمانانو آسمانی کتاب قرآن مجید دے چې ټول پکښې ۱۱۴ سورتونه دي چې لومړے یې الحمد سورت دے او اخرنی یې الناس سورت دے او د خدای د دې کتاب نوم قرآن مجید دے او د مجید، کریم او حکیم[۱] نمونه یې صفتونو ته په پام سره یادیږي. او مسلمانان کله کله هغه ته مصحف وایي او په عربۍ ژبه کښې مصحف هغو لیکلي شویو پاڼو ته وایی چې یو ځای ته راټولې شي او نقل شوي دي چې د پیغمبر (ص) د وفات نه پس کله چې ټول سورتونه راټول شول نو صحابه ؤ ورته د مصحف د نوم وړاندیز ورکړ[۲] نودې ته په پام سره صحف هغو لیکلي شویو پاڼو ته وایي چې راټولې شوې وي او یو کتاب ترې جوړ شوے وي که قرآن وي که

---

۱ . ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ، ق/۱. إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ، فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ، واقعه/ ۷۷، ۷۸. یس، وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ، یس/۱.

۲ . الاتقان: ۱۱/ ۸۵.

بل کتاب. او قرآن د خلکو عمل نامو ته مصحف وايي هلته چې فرمايي: و اذاالصحفُ نُشرت (تکوير/۱۰) هغه وخت چې عمل نامې پرانستل شي همدارنګ قرآن نورو آسمانی کتابونو نه هم صحف وايي او فرمايي: صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى (اعلی/ ۱۹) دابراهيم او د موسیٰ کتابونه.

دا ايتونه مونږته داښيي چې د صحف معنی يوه پراخه معنی ده که څه هم د پيغمبر(ص) دوفات نه پس د قران يوه نامه هم ګڼل کيږي.

له همدې وجې د حيرانۍ خبره نه ده چې پيغمبر(ص) له ګرانې لورپاتې شويو ليکونو ته مصحف ويل کيږي او د دغه مصحف حقيقت هغه دے چې امام صادق(ع) يې په يو روايت کښې بيانوي: بی بی فاطمه(س) د پيغمبر(ص) له وفاته وروسته پينځه اويا ورځې ژوندې وه په هغې ډير لوی غم راغے جبرائيل (دخدای په حکم) ځمکې ته راتله او د خدای په نزد يې د پيغمبر او د هغه د منزلت او مقام خبرې کولې او په دې طريقه يې بی بی ته تسلي ورکوله او هغه به يې له دې وروسته له پيښېدونکيو پيښو خبروله او حضرت علی(ع) د بی بی له خولې هغه خبرې ليکلے او دا ليکل د بی بی فاطمه مصحف دے[1].

ابو جعفر له امام صادق عليه السلام نقلوي چې فرمايي: مصف فاطمة مافيه شئ من کتاب الله و انما هو شئ القی اليها بعد موت ابيها(صلوات الله عليها)[2] د فاطمه بی بی په مصحف کښې د خدای له کتاب څه نشته، (يعنې دا

---

۱ . کافي، ۱/ ۲۴۱.

۲ . بصائر الدرجات، ۱۹۵مخ.

فکر ونه کړئ چې دا قران دی) بلکه د هغې خبرې د پیغمبر(ص) له وفاته ورسته هغې ته القاء شوې او مونږ به د فقه او حدیث په برخه کښې د دې خبرې یادونه وکړو چې په اسلامي امت کښې داسې ستر شخصیتونه شته دي چې په داسې حال کښې چې نبي یا رسول نه دي خو فرشتې هغوي سره خبرې کوي او هغوي ته محدَث ویل کیږي، او د پیغمبر(ص) ګرانه لور "محدّثه" وه.

اوومه برخه.

کلیات عقائد-

امامت او خلافت.

پیغمبر(ص) د شریعت له درې ویشت کاله تبلیغ او کوشش او د مدینه فاضله (ایډئیل ښار) له جوړیدو وروسته د یوولسم هجری کال په لومړیو کښې له جهانه سترګې پټې کړې د هغوي په تللو سره که څه هم نبوت ختم شو نه به بیا پیغمبر راشی او نه به نوې شریعت، خوکومې ذمه واری چې د پیغمبر(ص) په ذمې وې (بې د وحي د رسولو له مسئولیته) هغه ټولې ختمی نه شوې او ضروري وه چې د هغوي له وفاته وروسته یو غوره او لایق کس د پیغمبر(ص) ځای ناستی او د مسلمانانو د امام او لارښود په توګه په هره زمانه کښې د دغو دندو ترسره کول په غاړه واخلي. او دا خبره ټول مسلمانان مني سره ددې چې د جانشین او ځای ناستی د ځیني صفاتو او د هغه د مقررولو په طریقه کښې د شیعه او سنیانو په مینځ کښې اختلاف دے په لاندې برخه کښې لومړے د شیعه معنی د هغوي د پیدا کیدو تاریخ او بیا له امامت سره تړلې نورې مسئلې جاجوو.

درې اتیایم اصل:

شیعه په لغت کښې د پیرو او منونکي په معنی د ے او په اصطلا ح کښې د مسلمانانو هغه ټولي ته وایي چې د پیغمبر(ص) له تللو ورسته د اسلامي ټولنې د مشرۍ حق د علی (ع) او د هغه د معصومو ځامنو ګڼي. تاریخ دا ګواهی ور کوي چې پیغمبر (ص)په خپل ژوند کښې په بیلا بیلو ځایونو اووختونو کښې د حضرت علی (ع) فضیلتونه او صفتونه اود ځان نه پس د هغه مشري بیان کړې ده . او د پیغمبر (ص) دا سپارښتنې ددې سبب شوې وې چې د معتبرو روایتونو په اساس د پیغمبر په زمانه کښې یو ټولے له حضرت علی (ع) سره شو او د علی د شیعه په نوم وپیژندل شو. دا ټولے د پیغمبر (ص) له وفاته وروسته هم په خپله عقیده باقی پاتې شو او د رهبر په باب کښې یې خپل شخصی او ډله ایز مصلحتونه د پیغمبر(ص) په وینا او نص وړاندې نه کړل او په دې توګه یو ټولے د پیغمبر(ص) په زمانه کښې او د هغه له وفاته وروسته د شیعه په نوم مشهور شو. او دې خبرې ته د ملل او نحل د لیکوالانو په ویناوو کښې هم اشاره شوې ده .

نوبختی (وفات کال ۳۱۰ هجرې) لیکي: "شیعه هغه کسانو ته ویل کیږي چې د رسول الله په زمانه کښې او د هغه له رحلته وروسته یې د حضرت علی(ع) امامت او مشري قبوله کړه او له نورو جدا شول او له علی(ع) سره یو ځای شول."[1]

ابوالحسن اشعری وایي: "دې ټولي ته شیعه ځکه ویل کیږي چې دوي د علی(ع) پیروي کړې ده او هغه یې په نورو اصحابو وړاندې کړے د ے".[2]

---

۱ . فرق الشیعه، ۱۷مخ.
۲ . مقالات الاسلامیین: ۱/ ۲۵.

شهرستانی لیکي: "شیعه هغه کسان دي چې په تېره بیا د علی(ع) پیروي یې کړې ده او د هغه امامت او خلافت له نصه او د پیغمبر (ص)په وصیت ګڼي".[1]

نودې ته په پام سره د شیعو د پیدایښت پیل هماغه د اسلام د پیدایښت پیل او تاریخ یې هماغه د اسلام تاریخ دے او په حقیقت کښې شیعه او اسلام د یوې سیکې دوه اړخونه یا د یو مخ دوه طرفونه دي چې په یوه و خت پیدا شوي دي. په شپږ اتیایم اصل کښې به دا خبره راشي چې پیغمبر(ص) د خپل څرګند دعوت په لومړیوورځو کښې بنی هاشم را ټول کړل او د علی(ع) د خلافت او امامت اعلان یې ورته وکړ او بیایې په بیلابیلو ځایونو کښې په تېره بیا د غدیر په ورځ د هغه د خلافت رسمی اعلان وکړ.

هو! شیعه نه د سقیفې له سازشه پیدا دي نه د عثمان د قتل د ور ځو له پیښو او نه له نورو قیصو بلکې پیغمبر(ص) پخپله په خپلې آسمانی ښوونې سره د لومړي ځل لپاره د صحابه ؤپه زړونو کښې د تشیع تخم وشینده او د وخت په تیریدو سره یې هغه زرغون کړ او ځینې لویو اصحابو لکه سلمان او ابوذر ته یې د شیعه نام ورکړه او اسلامی مفسرانو د إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (بینه /۷) په تفسیر کښې نقل کړي دي چې د دې آیت نه مطلب علی(ع) او د هغه شیعه دي.[2] په

---

۱ . ملل و نحل: ۱/ ۱۳۱.

۲ . الدر المنثور: ۸/ ۵۸۹، چې له جابر بن عبد الله یې نقلوي، ابن سعید خدري، ابن عباس او علی(ع).

تاریخونو کښې له اصحابو او تابعینو د علی د شیعو نومونه چې علی(ع) یې بلا فصل خلیفه ګاڼۀ راغلي دي . چې د هغوي د نومو بیانولو لپاره دلته ځای کم دے. تشیع او شیعه په دې معنی چې کومه بیان شوه د نړۍ ټولو شیعو په مینځ کښې مشترک ټکے دے چې د مسلمانانو یوه لویه برخه دي. شیعو دتاریخ په اوږدو کښې د اسلام د خپرولو لپاره له نورو مذهبونو سره اوږه په اوږه ډیر لویه برخه اخستې ده. د لویو علمونو بنیادونه یې ایښي دي لوي دولتونه یې جوړ کړي دي او ټولنې ته یې لوي ادبی، او سیاسی شخصیتونه ورکړي دي. اواوس هم د نړۍ په بیلا بیلو ځایونو کښې موجوددي.

څلور اتیایم اصل

لکه څنګه چې به په راتلوونکیو اصلونو کښې داخبره ثابته کړو چې د امامت مسئله یوه آسمانی او خدایي مسئله ده او د پیغمبر جانشین باید پیغمبر(ص) ته د خدای د وحی په وسیله وټاکل شي. خو د دې خبرې د نقلي او شرعي دلیلونو له راوړلو مخکښې مونږ دا فرض کوو چې په دې هکله له مونږ سره هیڅ شرعي نص اووینا نشته . نو په داسې حال کښې باید وګورو چې هغی زمانې ته په پام سره عقل څه حکم کوي؟
سالم او روغ عقل حکم کوي چې که یو مصلح او ښه کس په کلونو کلونو په خپلو ډیرو تکلیفونو سره یوه نقشه او پروګرام پلے کړي او انسانی ټولنې ته یوه نوې طریقه وښیي نو لازمه ده چې د هغې د باقی پاتې کیدو

ودې او دوام لپاره څه فکر وکړي او دا خبره هیڅ کله صحیح نه ده چې یو سړے په ډیرو تکلیفونو سره یو ځای جوړ کړي او بیایې د ساتلو او له خطراتو د ژغورلو لپاره هیڅ کار ونه کړې او چاره او تدبیر ونه کاندي او د هغې د ساتلو لپاره متولی او ځای ناستې ونه ټاکي. پیغمبر (ص)د جهان د ټولو نه لوړ شخصیت دے چې د خپل شریعت په راوړلو سره یې په انسانی نړۍ کښې یولوی بدلون راوسته او بالکل نوې تمدن یې جوړ کړ نو دا منلې شوې خبره ده چې کله هغه یو تل پاتې او همیشنې شریعت راوړه اوپه خپله زمانه کښې یې د خلکو لارښوونه او مشري وکړه نو د ځان نه پس له احتمالي خطراتو د دې شریعت د حفاظت او ساتلو لپاره او د امت د مشرۍ لپاره یې هم څه فکر کړے دے. ځکه چې دا خبره هیڅکله عقل نه مني چې یو تل پاتې شریعت راوړي خو له ځانه وروسته د هغې دساتلو لپاره یو څه طریقه او طرحه وړاندې نه کړي هغه پیغمبر چې د انسانانو د ښیګړې لپاره یې یوه وړه خبره هم پرې نه ښوده او هر څه یې بیان کړه نو دا خبره عقل څنګه مني چې د اسلامی ټولنې د مشرۍ او د هغې د څرنګوالي په هکله چې د انسان له بشریت ساز او بنیادي مسایلو ده خبره ونه کړی او په حقیقت کښې اسلامي ټولنه بې برخلیکه پریږدي. نو دې ته په پام دا خبره چې پیغمبر (ص) له دنیا لاړ او له ځانه وروسته یې د مشرۍ په هکله څه ونه ویل، د قبلولو وړنه ده.

پينځه اتيايم اصل:

د پيغمبر(ص)د وفات په وخت د اسلام په لومړيو وختونو کښې د سيمې او نړۍ حالاتو ته پام دا خبره روښانوي چې لازمه ده چې د امامت مقام تنصيصی (د خدای په حکم)وي. ځکه چې د پيغمبر(ص) د وفات په وخت درې قسمه خطرې اسلام ته متوجې وې له يوه طرفه د روم د امراطورۍ خطره له بل اړخه د ايران باچاهۍ او له دريم اړخه له داخلي منافقانو خطره وه. د لومړۍ خطرې داهميت لپاره همدا بس ده چې پيغمبر(ص) تر اخر وخته د دې له فکره بې غمه نه و او له همدې وجې يې په هماغه ورځو کښې بلکې د خپل عمر په اخری شيبو کښې د اسامه بن زيد په مشرۍ له روميانو سره د مقابلې لپاره يولوي لښکر تياره کړ او ويې ليږه او له دغه لښکره په سر غړونکيو باندې يې لعنت وکړ. دويم دښمن هم ډير بد دښمن و چې د پيغمبر(ص) ليک يې وشلوه او د يمن با چا ته يې وليکل چې پيغمبر(ص) ونيسي ياېې سر له تنه جدا کړي او هغه ته يې راوليږي. او د دريمې خطرې په هکله هم بايد پوه شو چې دا ټولے هم په مدينه کښې يا د مدينې نه بهر د پيغمبر(ص) په وړاندې ازغے و او په بيلا بيلو چلونو سره به يې د پيغمبر (ص) زړه ژوبلاوۀ او په بيلا بيلو سورتونو کښې د هغوي د تيرو د ويشتلو قيصه بيان شوې ده تردې چې په قرآن کښې يو سورت مکمل د منافقانو په نوم راغلے دے او د هغوي بد عملونه او فکرونه يې پکښې بيان کړي دي.اوس دا پوښتنه کيږي چې ايادا صحيح ده چې پيغمبر(ص) له داسې خطرو سره سره اسلامی امت او اسلامی شريعت چې دښمن ورته په کمين کښې و همدا سې بې رهبره پريږدي؟! بې شکه

پیغمبر(ص) ته پته وه چې د عربو ژوند یو قبیله ای ژوند دے او د قبیلو د خلکو په زړونو کښې د خپلو مشرانو لپاره تعصب وي او په هغوي کلک ولاړ وي. نو داسې خلکو ته د رهبرۍ انتخاب پرېښودل به د قبیلو تر مینځ د او اختلافاتو سبب وي او دښمن به له داسې اختلافه ګټه اخلي او همدې حقیقت ته په پام سره شیخ الرئیس بو علی سینا وایي: د پیغمبر(ص) د نص له لارې د ځای ناستي ټاکل حقیقت ته نزدې خبره ده ځکه چې د ځای ناستي په ټاکلو سره ټول جنګونه ختمیږي

شپږاتیایم اصل

اوس چې کله ثابته شوه چې د پیغمبر د حکمت او علم غوښته دا وه چې د ځان نه پس د امت لپاره باید ضروري اقدام وکړي نو باید وګورو چې هغه حضرت ددې چاره په څه ډول کړې ده؟ دلته دوه نظریې دي چې دواړه جاجوو.

۱- پیغمبر(ص) دخدای په حکم یو تکړه شخصیت چې د اسلامي امت د رهبرۍ وړ ؤ وټاکه او دځان د ځای ناستي په توګه یې خلکو ته معرفی کړ.

۲- پیغمبر(ص) د رهبر ټاکل خلکو ته پرېښودل چې د هغه نه پس د ځان لپاره یو مشر او رهبر جوړ کړي او دا خبره یې بیان کړې ده. اوس باید وګورو چې کومه یوه نظریه صحیح ده او د کتاب ،سنت، دپیغمبر(ص)د سیرت او د اسلامی تاریخ مطابق ده ؟

کله چې مونږ د پیغمبر(ص)د ژوند په حال کښې ځیر شو نو ګورو چې له کله هغه ته د شریعت د رسولو حکم شوےدے او خپلو خپلوانو ته او بیایې عامو خلکوته اعلان کړےدے. تر وفات پورې، مونږ ته په دې مطلب یقین کیږي چې هغه حضرت (ص) له ځانه وروسته په ځلونو د خلیفه نښانې ښودلې دي او په اصطلاح ووایو چې له پاسنیو نظریو څخه یې لومړنے نظر چې د نص او خلیفه ټاکنې نظریه ده خپله کړې وه نه دویمه نظریه چې خلکو ته یې دا کار پرېښودلے وي. او دا خبره په لاندنیو دلیلونو سره ثابتیږي:

۱: د یوم الدار حدیث.

د بعثت له پیل کیدو درې کاله وروسته خدای پاک پیغمبر(ص) ته حکم وکړ چې خپل دعوت څرګند کړه او دا آیت نازل شو. وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ (شعراء / ۲۱۴)پیغمبر(ص)د بنی هاشمو مشران جمع کړل او ویې فرمایل ما ستاسو لپاره د دنیا او اخرت خیر راوړےدے خدای پاک ماته حکم کړےدے چې تاسو هغې ته راوبلم . له تاسو څخه کوم کس ما سره ددې دین په خپرولو کښې مرسته کوي چې په تاسو کښې زما ورور او وصی او ځای ناستې وي؟ پیغمبر (ص) درې ځلې دا خبره وکړه او هر ځل یوازې علی ورته هو ځواب ورکړ. په دغه وخت پیغمبر(ص) وفرمایل: اِنّ هذا اَخي وَ وَصيّ وَخَليفتى فيكُمْ.[1]

---

۱. مسند احمد، ۱/ ۱۵۹ ؛تاریخ طبری ۲/ ۴۰۲ ؛تفسیر طبری (جامع البیان) ۱۹ /۷۴-۷۵، د شعراء سورت تفسیر، ۲۱۴ ایت.

۲:د منزلت حديث.

پيغمبر(ص) په بيلا بيلو ځايونو کښې له ځان سره د حضرت علی مقام او منزلت هماغه ښودلے دے چې کوم منزلت او مقام د هارون له موسی سره و او د هارون له مقامونو څخه يې يوازې يو مقام (چې نبوت و) د علی لپاره نه دے بيان کړے او په يو داسې حديث کښې چې تواتر ته نزدې دے فرمايي: يَا عَلی اَنْتَ مِنّی بمنزلة هارونَ مِن موسیٰ اِلا اَنه لا نَبِیّ بعدی[1] د قرآن کريم په نص هارون د موسی عليه السلام په زمانه کښې د نبوت[2]، خلافت،[3] او وزارت[4] مقام لاره او د منزلت حديث هم د علی عليه السلام لپاره بې له نبوته نور ټول مقامات ثابتوي او که چرې ددې حديث مطلب د نبوت نه بغير د ټولو مقامونو ثابتول نه وو نو د نبوت د منفی کولو ترې څه ضرورت نه و.

---

۱ صحيح بخاری، ۲/ ۳،د ۱۳۱۴کا ل چاپ، د غزؤه تبوک په باب کښې، صحيح مسلم،۷/ ۱۲۰، د علی(ع) دفضيلتونو په باب کښې؛ سنن ابن ماجه،۱/ ۵۵، دپيغمبر (ص) د اصحابو د فضائلو په باب کښې؛ مسند امام احمد، ۱/ ۱۷۳ ،۱۷۵، ۱۷۷ ،۱۷۹ ،۱۸۲ ،۱۸۵ او ۲۳۰ مخونه ، ابن هشام ،۱۲۳/۴ (غزؤه تبوک).

۲ وَوَهَبْنَا لَهُ من رَّحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (مريم/۵۳)

۳ وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلاَثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلاَ تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (اعراف/۱۴۲)

۴ واجعل لی وزيرا من اهلی (طه/۲۹)

۳-د سفينې حديث

پیغمبر(ص)خپل اهلبيت د نوح د کشتۍ په شان ګڼي چې هر څوک پکښې سپور شو نو هغه نجات بيا موند او هر چاچې ترې مخ واړوه نو په طوفان کښې غرق شو. لکه چې فرمايي؛ اَلا اِنّ مَثَلَ اَهلبيتی فيکم مَثَلُ سَفينةِ نوحٍ فی قومِهِ مَنْ رَکِبَها نَجیٰ وَ مَن تَخلّفَ عَنْها غَرِقَ.[۱]

په دې ته په پام سره د سفينې حديث د امت لپاره د ناخوښو پيښو نه د بچيدو لپاره يوازينے پناه ځای اهلبيت(ع) ښودلي چې کله کله دا ناخوښې پيښې د انسانانو د بې لارۍ سبب کيږي

۴:دامت د امان حديث.

پیغمبر(ص) خپل اهلبيت د امت لپاره د يووالي او له احتلافه د بچيدو سبب ښودلي دي او فرمايي: النّجُومُ اَمانٌ لاهلِ الارْض مِنَ الغَرق وَ اَهْلُ بَيْتِی اَمَانٌ لامّتِی مَن الاخْتلاف، فاذا خالَفَتْها قَبيلةٌ مِنَ العَرب اختلفُوا فَصَاروا حِزْبَ اِبليس[۲] لکه څنګه چې د آسمان ستوري د ځمکې د اوسيدونکيو لپاره په درياب کښې د نه غرقيدو وسيله ده (ځکه چې په درياب کې تلونکي د وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (نحل /۱۲) په حکم د ستورو په وسيله ددرياب په څپو کښې لاره پيدا کوي او غاړې ته رسي) زما اهلبيت هم له اختلافه د امت د بچيدو وسيله

۱ مستدرک حاکم،۳/ ۳۵۱؛ صواعق المحرقه، ۹۱مخ؛ميزان الاعتدال۱/ ۲۲۴؛ تاريخ الخلفاء،۵۷۳؛ الخصا ئص الکبری، ۲/ ۲۶۲ ؛ينابيع المودة،۲۸مخ ؛فتح القدير،۱۱۳ مخ او نور کتابونه.

۲ مستدرک حاکم۱۴۹/۳

دي که د عربو يو ټولے له هغوي سره مخالفت وکړي نو په اختلاف به اخته شي او د شيطان له ټولي به شي.

۵. د ثقلين حديث.

د ثقلينو حديث د اسلام له متواترو حديثونو څخه دےچې ددواړو مذهبونو عالمانو هغه په خپلو کتابونو کښې نقل کړے دے پيغمبر(ص) په دې حديث کښې خپل امت ته فرمايي. په تاسو کښې دوه ګران بيه څيزونه د امانت په توګه پريږدم او څم او بيا هغې دوو سره تمسک او په هغې منګولې ښخول د امت د هدايت سبب او له هغې مخ اړول د ګمراهۍ سبب ګڼي لکه چې فرمايي: اِنّی تَارِکٌ فِيکم الثقلَيْن کِتاب الله وَ عِترتی اَهل بيتی مَا اِنْ تَمَسّکتُم بِهِما لَنْ تَضِلّوا اَبَدا وَ اِنّهُما لَنْ يَفترِقا حَتّی يَرِدا عَلَیّ الحوضَ[1] دا حديث د اهلبيتو(ع) علمي مرجعيت قرآن سره اوږه په اوږه ښيي او په مسلمانانو دا لازموي چې په دينی چارو کښې د خدای له کتاب سره سم د اهلبيتو لار ښودنې ته هم رجوع وکړي خو د ډير افسوس ځای دے چې ځينې کسان هرې دروازې ته ځي خو د اهلبيتو دروازې ته نه راځي حديث ثقلين چې شيعه او سنيان په هغې اتفاق لري هغه د نړۍ ټول مسلمانان د يو امت په

---

۱ . صحيح مسلم۷/ ۱۲۲ ، سنن دارمي، ۲/ ۴۳۲، مسند احمد ، ۳/ ۱۴ ، ۱۷ ، ۲۲ ، ۵۹ ، ۴/ ۳۶۶ او ۳۷۱ ، ۵/ ۱۸۲ او ۱۸۹ ، خصائص علويه، نسائي ۲۰مخ، مستدرک حاکم، ۳/ ۱۰۹ ، ۱۴۸ ، ۵۳۳ او نور کتابونه، پهدې هکله د قاهرې د دارالتقريب بين المذاهب الاسلاميه په ثقلين باندې ليکل شوې رسالې ته هم مراجعه کولې شئ چې له مطبعه مخيمر چاپ شوې ده.

شکل راټولولے شي ځکه چې که د پيغمبر له وفاته وروسته د خلافت په باب امت په دوو ډلو وويشل شو نو په علمی مرجعيت د اختلاف لپاره هيڅ دليل نشته او -حديث ثقلين ته په پام سره- امت بايد يو شي د خلفاؤد خلافت په وخت کښې هم علمی مرجعيت او په علمی خبرو کښې د رجوع ځای علی(ع) و او په دينی چارو کښې به اختلاف د علی(ع) په وسيله ليرې کيدۀ او په حقيقت کښې له کومې ورځې چې د پيغمبر (ص) اهلبيت له دينی او علمی مرجعيته ليرې شوي دي نو له هماغه وخته فرقه پالنه هم شورو شوې ده او بيلا بيلې کلامي فرقې جوړې شوي دي.

اووه اتيايم اصل:

په تيرو حديثونو کښې پيغمبر (ص) کله په کلی طريقه او کله په روښانه او مشخصه طريقه خپل ځای ناستے ښودلےدے، داسې چې دا دواړه طريقې په خبرو او حق غواړو کسانو خپل حجت تماموي. بيا هم ددې لپاره چې هغه حضرت خپل پيغام نزدې او لرې ټولو خلکو ته ورسوي او د شک او ترديد پکښې څه ځای پاتې نه شي نو د اخرني حج نه د واپس راتللو په وخت د غدير په مقام ودريدۀ اوملګروته يې وفرمايل چې د خدای له خوا حکم لري چې هغوي ته يو پيغام ورسوي. د خدای پيغام چې د هغې رسول يوه لويه ذمه واري وه او که ترسره نه وه شوې نو د خپل رسالت پيغام يې نه دےرسولے. لکه چې فرمايي:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (مائده /٦٧) اے د خداى رسوله! څه چې تاته ستا د رب له خوا درغلي دي هغه ورسوه او كه دا كار دې ونه كړ نو خپل رسالت دې نه دے رسولے او خداى به تا د خلكو (له شره) ساتي.[١] هغه وخت يې د پيغمبر(ص) لپاره يو ممبر جوړ كړ او هغه ممبر ته وختۀ او خلكو ته يې وفرمايل: زۀ به ډير زر د خداى بلنې ته ځواب وركړم (وفات به شم) تاسو زما په هكله څه وايئ؟ په ځواب كښې يې وويل، مونږ ګواهى وركوو چې تا د خداى دين مونږ ته راورساوه او زمونږ خير دې وغوښتۀ او ډير كوشش دې وكړ خداى تا ته د خير بدله دركړه. هغه وخت يې وفرمايل، آيا د خداى په وحدانيت، زما په رسالت او د قيامت په ورځ ګواهي وركوئ؟ ټولو هو ځواب وركړ. بيا يې وفرمايل،زۀ به له تاسو وړاندې حوض كوثر ته ورسم پام كوئ چې زما له دوو ګرانبيه ځاى ناستو سره تاسو څه كوئ؟ يو سړي ترې پوښتنه وكړه له دوو قيمتي ځاى ناستو دې څه مطلب دے؟

پيغمبر(ص) ځواب وركړ: يو د خداى كتاب او بل زما عترت (اهلبيت) او لطيف او خبير خداى ماته داخبر راكړےدے چې دا دواړه به له يو ٠بله نه جدا كيږي تر دې چې دقيامت په ورځې د حوض كوثر په غاړه ماته راورسيږي له هغه دوو مه مخكښې كيږئ ګني هلاک به شئ او له هغه دوو

---

١. اسلامى محدثانو او مفسرانو دې آيت ته اشاره كړې ده چې د حجةالوداع په موقع د غدير په ورځ نازل شوےدے وګورئ الدررالمنثور، سيوطى، ٢/ ٢٩٨ ،فتح القدير شوكانى، ٢/ ٥٧ ،كشف الغمة اربلى، ٩۴ مخ ، د قندوزى ينابيع المودة، ١٢٠ مخ، المنار، ٢ /۴٦٣ و نور....

مه لیري کیږئ ګنی هلاک به شئ. بیایې د علی لاس په خپل لاس کښې ونیوهٔ او اوچت یې کړ تردې چې ټولو کسانو هغه ولید بیایې داسې وفرمایل: ایها الناس من اولی الناس بالمؤمنین من انفسهم؟ له مومنانو څخه کوم کس ستاسو په ځانونو اولی(د اختیار څښتن) دے؟ په ځواب کښې وویل؛ خدای او د هغه پیغمبر(ص) ښه پوهیږي. پیغمبر(ص) وفرمایل: ان الله مولائ وانا مولی المومنین وانا اولی بهم من انفسهم . خدای زما مولی دے او زه هم د مومنانو مولی یم او زه په مومنانو د هغوي له ځانونو زیات اختیارلرم.
بیایې درې ځلې وفرمایل: فمن کنت مولاهٔ فعلی مولاه؛ د چا چې زهٔ مولا یم د هغه علی مولا دے. بیایې وفرمایل: اللّهُمّ والِ من والاه وعادِ مَن عاداه واَحبّ مَن احبه و اَبغض مَن اَبغضه وَانْصُر مَن نَصرهُ وَاخْذل مَن خَذَله، واَدر الحقَ مَعه حَیْثُ دارَ اَلا فَلْیبلغ الشاهد الغائبَ؛ ای ربه! هغه چا سره مینه وکړه چې له علی سره مینه لري او هغه چا سره دښمني وکړه چې له علی سره دښمني لري او مهربان اوسه له هغه چاسره چې علی سره مهربان وي او غصه شه په هغه چا چې په علی غصه وي او مرسته وکړه هغه چا سره چې علی سره مرسته وکړي او خوار کړه هغه څوک چې علی خوار وي او حق له هغه سره کړ ه هر چرته چې وي، حاضر کسان دې دا خبره غائبو ته ورسوي.

اته اتیایم اصل:

حدیث غدیر له متواترو حدیثونو څخه دے او له اصحابو، تابعینو او اسلامی محدثانو څخه ددې راویانو په هره پیړۍ کښې دا حدیث په

متواتره طريقه نقل کړےدے. له صحابه و څخه ۱۱۰کسانو، له تابعينو څخه ۸۹ کسانو او له اسلامی محدثانو او عالمانو څخه ۳۵۰ کسانو د غدير حديث نقل کړے دے او په داسې تواتر سره په دې حديث کښې د شک څه ځاې نه پاتې کيږي.او همدارنګ د عالمانو يو ټولی ددی حيث په هکله ځانته کتابونه ليکلي دي چې له ټولو ښه ترې د علامه عبدالحسين امينی (۱۳۳۰ - ۱۳۹۰ ه -ق) الغدير کتاب دے چې د دې حديث سندونه يې راټول کړي دي.اوس وګورو چې د مولی له ټکي د پيغمبر(ص) مطلب څه دے؟

ډيرې قرينې په دې ګواهي ورکوي چې مطلب ترې مشري او رهبری ده چې ځينې قرينو ته يې اشاره کوو:

الف- پيغمبر(ص) د غدير په پيښه کښې د حجيانو کاروان په يوه اوچه او شنډه ځمکه کښې په نيمه ورځ چې سخته ګرمي وه،ودراوه، ګرمی دومره زياته وه چې خلکو نيمه عبا په سر اچولې وه او نيمه يې ځانته لاندې اچولې وه نو په داسې حال کښې بايد پيغمبر(ص) هغه خبرې وکړي چې د امت د هدايت لپاره ډير مهمې وي، او د خليفه تر جوړولو زيات مهم کوم يو کار کيدے شي چې د مسلمانانو د وحدت او يووالي اوددين د حفاظت سبب دے. او د اسلام راتلونکے برخليک په همدې پورې تړلےدے.

ب-پيغمبر(ص) د علی(ع) له ولايته وړاندې د اسلام د دريو اصلونو په هکله خبرې وکړې يعنې توحيد ، نبوت او قيامت، او له خلک ويې د هغې په هکله اقرار واخسته بيايې د خداى پيغام ورساوۀ او کله چې پيغمبر(ص) دا پيغام ددين په اصولو باندې له اعتراف او منلو سره يو ځای

کړ نو له دې ځایه د هغه پیغام په اهمیت پوهیږو چې پیغمبر(ص) چې دومره لوی او بې وخته خلک راټول کړل نو دا به یې ورته یوه عامه خبره نه کوله چې تاسو له علی سره دوستی وکړئ بلکه د خلافت او جانشینۍ خبره وه.

ج-هغه حضرت د خطبی په لومړیو کښې وفرمایل چې ډېر زر به زۀ له تاسو لاړ شم او دا ددې خبرې څرګندونه کوي چې له هغه سره له ځانه وروسته د امت غم و نو څومره ښه ده چې ددې کار لپاره څه چاره وشي چې د هغه دین په راتلونکیو طوفانونو کښې خوندي پاتے شي.

د-د علی(ع) په هکله د خدای د پیغام له رسولو مخکښې یې د خپل مولویت او اولویت خبرې وکړې او ویې فرمایل: خدای زما مولا دے، او زۀ د مومنانو مولایم او په هغوي باندې د هغوي تر ځانونو زیات اولی (د اختیار څښتن) یم. نو دا خبره ګواهی ورکوي چې د علی(ع) مولی والے هماغه مولویت او اولویت دے چې کوم د پیغمبر(ص) لپاره په خلکو دے او پیغمبر(ص) د خدای په حکم سره هغه د علی(ع) لپاره هم ثابت کړے دے. او د پیغمبر(ص) د اولویت مطلب هماغه دے چې کوم په دې آیت کښې بیان شوے دے النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ (احزاب/۶) پیغمبر(ص) په مومنانو باندې د هغوی تر ځانونو زیات اختیار لري او د پیغمبر(ص) د اختیار مطلب دا دے چې پیغمبر(ص) د خدای په حکم د هغوي په مالونو او نفسونو کښې تصرف کولے شي. یعنې که د جهاد یا انفاق حکم وکړي نو بې چون وچرا دې ومنل شي او داسې خبره منل اوپه مالونو او نفسونو کښې تصرف کول هماغه ولایت او مشروالے دے چې د خدای له خوا هغه

ته ورکړے شوے دے او همدا مقام له هغه ورسته د خدای په حکم علی(ع) ته ورکړے شو او هغه د خلکو امام شو او امامت همدې ته وايي چې په کارونو کښې د يوې ټولنې مشري وکړے شي،

ه- پيغمبر (ص) چې کله د خدای پيغام ورساوۀ نو له خلکو يې وغوښتل چې حاضر کسان دې دا خبره غائبو کسانو ته ورسوي او پيغمبر(ص) له ممبره راکوز شو او خپلو ملګرو ته يې حکم وکړ چې علی(ع) ته د اميرالمومنين په توګه مبارکي ورکړئ نو امام په يوې خيمې کښې کښيناسته او د پيغمبر(ص) ملګري يو يو راغلے او هغه ته يې مبارکي ورکړه او تردې چې شيخين ابوبکر او عمر هم خيمې ته راغلل امام ته يې مخ کړ اوويې ويل، هنيئالک يا علی بن ابی طالب اصبحت مولائ و مولا کل مؤمن،اے علی تاته مبارک شه نن ته د هر مومن او مومنې مولا جوړشوے.[1]

نهه اتيايم اصل:

اسلامی تاريخ دا ښيي چې د پيغمبر(ص) دښمنانو د هغه د دين د ختمولو لپاره له بيلا بيلو طريقو ګټه اخستې ده؛ په پيغمبر(ص) باندې د جادو د تور له لګولو د هغه تر وژلو پورې، خو په دې ټولو ځايونو کښې ورسره د خدای مرسته وه او هغه يې د مشرکانو له شره خوندي ساتۀ د مشرکانو اخرنے اميد دا وه چې (زوے يې نشته نو) د هغه له مړيدو سره به د هغه

۱. د لا زياتو معلوماتو لپاره :الغدير؛ کتاب ته مراجعه وکړئ لوړی ټوک،۲۷۹-۲۸۳ مخونه،

دعوت هم ختم شي أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ (طور/۳۰) يا هغوي وايي چې دا شاعر دے او مونږ يې د زمانې د پیښو (وفات) په انتظار ناست یو، دا خبره د ډيرو مشرکانو او منافقانو په فکر کښې وه خو پیغمبر(ص) د يو داسې جانشين د ولايت اعلان سره چې خالص ایمان يې لاره د هغوي ټول اميدونه او هيلې ختمې کړې اوپه دې طريقه يې د اسلام د باقي پاتې کيدو ضمانت ورکړ او د دين بنيادونه يې مزبوت کړل. او داسلام نعمت يې د داسې ځای ناستي په ټاکلو سره بشپړ کړ. همدا سبب ؤچې د علی(ع)د ولايت له اعلانه وروسته د غدير په ورځ داايت نازل شو: الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمْ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا (مائده/۳)[۱] نن کافران ستاسو ددين له ختميدلو مايوس (نهيلې) شول نو له هغوي مه ويريږه او له ما وويريږه، نن مې ستاسو دين بشپړ کړ او نعمتونه مو په تاسو پوره کړل او

---

۱. ځينې صحابه و اوتابعين، دا آيت د غدير خم په موقع نازل شوے ګڼي،لکه ابوسعيد خدری، زيد بن ارقم، جابر بن عبدالله انصاری، ابوهريره او مجاهد مکی، د دې لپاره چې د تيرو کسانو روايتونه په دې هکله وګورئ نو د غدير پيښه د ابو جعفر طبری په کتاب الولايۀ کښې حافظ ابن مردويه اصفهانی له ابن کثيره په خپل تفسير کښې دويم ټوک.۴۹۱مخ ، حافظ ابونعيم اصفهانی په ؛ما نزل من القران فی علې ،کتاب کښې، خطيب بغدادی د خپل تاريخ په ۸ ټوک ۲۹۰ مخ، حافظ ابو سعيد سجستانی په ،الولاية،کتاب کښې ،حافظ ابوالقاسم حسکانی، ابن عساکر شافعی له سيوطی څخه په الدرالمنثور، ۲ ټوک۲۹۵ مخ، خطيب خوارزمی په مناقب کتاب کښې چې عبارت يې په الغدير لومړی ټوک ۲۳- ۲۳۲ مخونو کښې راغلےدے نقل کړي دي.

په دې راضي شوم چې دا اسلام (چې بشپړ شوے او جانشين مقرر شوے) ستاسو دين شي.[1]

له دغې روايتونو ورتير چې په متواتره توګه راغلي دي او ثابتوي چې د پيغمبر(ص) د جانشينۍ مسئله يو خدايي مسئله وه او د خلکو په کښې څه اختيارنه و،د تاريخ پاڼې هم په دې خبره ګواه دي چې پيغمبر(ص) هغه وخت هم د جانشينۍ او ځای ناستي والي مسئله يوه خدايي مسئله ګڼله چې لا په مکه کښې و او لايي په مدينه کښې حکومت نه ؤ جوړکړے کله چې ورته د حج په ورځوکښې د بنی عامر د قبيلې مشر راغے او ورته وېې ويل:که مونږ له تاسره بيعت وکړاو ته په خپلو دښمنانو بری شوے نو ايا مونږ له به په مشرۍ او رهبرۍ کښې څه برخه راکوې؟ پيغمبر(ص) ورته په ځواب کښې وفرمايل: دا کار د خدای په لاس کښې دے چې چاته يې ورکول غواړي هغه ته يې ورکوي. الامرالی الله يضعه حيث يشا[2] نو دا روښانه ده که چرې د مشرۍ مسئله د خلکو په لاس کښې وے نو بايد داسې يې فرمايلي و: الامر الى الامة، يا الى اهل الحل والعقد! په دې هکله د پيغمبر(ص) خبره داسې ده لکه چې درسالت په هکله چې د خدای خبره ده،لکه چې

---

۱. فخر رازی په خپل تفسير کښې وايې: ددې آيت له نازليدو وروسته رسول الله مبارک ۸۱-۸۲ ورځې ژوندې و؛او له دې وروسته هم څه پيښه ونه شوه نو دې ته په پام سره بايد ووايو چې داايت د غدير په ورځ نازل شوےدے چې د اخرنی حج ۱۸ نيټه وه او دې ته په پام سره چې د سنيانو د وينا مطابق پيغمبر(ص)په ۱۲ربيع الاول وفات شوےدے او که درې واړه مياشتې د ۲۹ ورځووي نو ۸۲ ورځې کيږي (د فخررازی تفسير۳/ ۳۲۹ مخ)
۲. سيره ابن هشام۲/ ۴۲۲-

فرمايي: اللّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (انعام/۱۲۴) خدای په دې ښه پوهيږي چې خپل رسالت چاته ورکړي.

نوييم اصل

دخلافت د مسئلې تنصيصي والے او دا چې امت د جانشين په ټاکلو کښې څه رول نه لري دا خبره د صحابه و په ذهن کښې هم وه څه خو ؤ چې هغوي له لومړي خليفه وروسته په دويم خليفه کښې د خدای او د رسول د تنصيص او ټاکنې په ځای د لومړي خليفه ټاکنه مينځ ته کړه او ټول تاريخونه په دې خبره يوه خله دي چې دويم خليفه د لومړي خليفه له اړخه وټاکل شو.او دا تصور کول چې د لومړي خليفه له خوا د دويم ټاکنه يقينی نه وه بلکه يو وړانديز و ، صحيح نه دي او له تاريخ سره ټکره لري. ځکه لا لومړے خليفه ژوندے ؤ چې د پيغمبر(ص) ملګرو د دويم خليفه په ټاکنه نيوکه وکړه چې له هغوي څخه يو کس زبير و نو که دا يوازې يووړانديز وے نو د صحابه ؤ نيوکې ته څه حاجت نه و له دې پرته چې عمر د ابوبکر په خلے معين شو ، دريم خليفه هم د يوې داسې شوری په وسيله وټاکل شو چې هغه شوری دويم خليفه جوړه کړې وه اوددويم خليفه دا کار هم يو ډول د خليفه ټاکل ووچې د عامو خلکو لاس يې له خليفه ټاکلو لنډکړ. خبره داوه چې د عامو خلکو اود پيغمبر(ص) د يارانو په فکر کښې دا خبره هډووه نه چې خليفه دې د امت له طرفه دي. او په دې هکله چې کومې بهانې جوړيږي هغه دوروستيو خلکو کارد ے بلکې د هغوي دا عقيده وه

چې خليفه دې باید د مخکښيني خليفه په وسيله وټاکل شي. د مثال په توګه کله چې دويم خليفه زخمي شو نو د پيغمبر(ص) ميرمنې بي بي عائشې ورته د عمر د زوي عبدالله په خله پيغام وليږه اوويې ويل: پلارته دې زما سلام وایه اوورته ووايه چې د پيغمبر امت بې شپانه مه پريږده[1] عبدالله بن عمر هم کله چې يې پلار بيمار پروت ؤ هغه يې د خليفه ټاکنې ته وباله او ويې ويل: خلک ستا په هکله خبري کوي اووايي چې ته به څوک جانشين ونه ټاکې آيا که ستا د اوښانو څرونکے ستا اوښان همداسې په صحرا کښې پريږدي او بل څوک وربانديې ونه ګماري نو ته به هغه ته نه غصه کيږې؟ نو د خلکو د خيال ساتل د اوښانو نه زيات ضروري دي.[2]

يونويم اصل

د امامت د بحث په لومړيو کښې مو اشاره وکړه چې امام او خليفه د مسلمانانو په نظر کښې هغه کس دے چې د پيغمبر(ص) ټولې ذمه وارۍ (بې له شريعت راوړلو) د هغه په ذمې دي اوس له هغې ذمه وارو ځينې ذکر کوو چې د امامت مقام او اهميت معلوم شي.

الف- د قرآن د معنو او مفاهيمو بيانول او د هغو د ستونزو هوارول د پيغمبر ذمه واري وه قرآن په دې هکله فرمايي: وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا

---

۱. الامامة والسياسة ۱/ ۳۲.

۲. حلية الاولياو ۱ /۴۴.

نُزِّلَ إِلَيْهِمْ (نحل/۴۴) قرآن می په تا نازل کړ. د دې لپاره چې څه په هغوي نازل شوي دي هغوي ته يې بيان کړې.

ب-د شرعی حکمونو بيانول هم د هغه له ذمه وارو څخه وو چې ځينې به يې د قرآن په تلاوت سره او ځينې به يې د سنت په وسيله بيانول د پيغمبر(ص) له اړخه احکام ورو ورو او له ورځنيو پيښو سره سره بيان شوي دي او طبيعي خبره ده چې دا کار بايد ادامه ولري په داسې حال کښې چې کوم حديثونه د حکمونو په هکله له رسول الله مبارکه مونږ ته راغلي دي د هغې شمير له ۵۰۰ څخه زيات نه دے[1] او دومره فقهی حديثونه د امت لپاره کافی نه دي.

ج- پيغمبر(ص) په خپله زمانه کښې د حقو مرکز او چورليز و او په خپل روښانه بيان سره به يې په امت کښې د فرقوله جوړيدو مخ نيوے کاوه نو له همدې وجې د هغه په ژوند کښې په اسلام کښې فرقې جوړې نه شوې يا څرګندې نه شوې.

د- دينی پوښتنو ته ځوابونه ورکول هم د پيغمبر(ص) له ذمه واريو څخه وو.

ۀ- د عمل او وينا له لارې د ټولنې د وګړو تربيت کول.

و- داسلامي ټولنې کښې عدالت او امنيت ساتل هم د پيغمبر(ص) له ذمه واريو څخه وو.

ز- داسلام د حدونو حفاظت کول اوددښمنانو په مقابله کښې داسلام باقی ساتل هم د پيغمبر(ص) له ذمه واريو ګڼل کيدل.

---

۱ الوحی المحمدی، ۲۱۲ مخ، شپږم چاپ

اخرنۍ دوه ذمه وارۍ د هغې خليفه له طرفه هم امکان لري چې خلکو ته کلے وي خو نورې ذمه وارۍ (د قران د معنوبيانول او دشرعی حکمونو بيانول او...) يو داسې پوه او خبر مشرته اړمنې دي چې د خدای وربانديې خاص نظراو رحمت وي او په علم او عمل کښې د پيغمبر(ص) په قدم روان وي. يعنی د نبيانو د علم خاوند اوله هر قسمه خطااو غلطۍ خوندي وي ددې لپاره چې دغه خطرناکې ذمه وارۍ تر سره کړےشي. او د پيغمبر(ص) په نۀ شتون کښې د تاريخ په اوږدوه کښې په لوړو ژورو کښې د هغه ځای ونيسي، سره ددې چې دغه کس نه پيغمبردے او نه د هغه غوندې د شريعت راوړونکے. او د امامت له مقام هيڅکله د نبوت مقام سره يونه دے. واضحه خبره ده چې داسې کس بايد تر امته په علم او پوهې کښې اوچت وي او د موسی غوندې لدنی علم[1] ولري. او د داسې کس پيژندل يوازې د خدای په حکم د پيغمبر(ص) په وينا ممکن دي او دا هم روښانه ده چې وړاندې مقصدونوته رسيدل هاله ممکن دي چې خلک د پيغمبر(ص) په وينا د ټاکلي شوي کس اطاعت او ملاتړ ته پاڅيږي او يوازی د خدای لخوا يقين او د پيغمبر(ص) اعلان کول د دې مقصدونو د پوره کيدو لپاره کافی نه دي (لا رای لمن لايطاع) لکه څنګه چې د قران او پيغمبر(ص) په هکله هم خبره همداسې ده. دپيغمبر(ص) له رحلته وروسته ځينې ناوړه پيښې او د ځينو کسانو د ډلبندۍ سبب دا نه و چې پيغمبر(ص) په خپلې د حکمت نه ډکې ذمه وارۍ باندې عمل نه وکړے او دامت د ساتلو لپاره يې

---

١. وعلمنا من لدنا علما (کهف/٦٥)

اصولي طرحه نه وه جوړه کړې،بلکې خبره داوه چې د امت ځينې کسانو خپل نظر د پيغمبر(ص)په طرحې وړاندې کړ او خپل ذاتی مصلحت يې د خدای اودرسول تر ټاکنې او تنصيص غوره کړے و،او په تاريخ کښې يوازې دا يو ځای نه دے چې داسې شوے وي بلکه د اسلام په تاريخ کښې ددې مثالونه زيات دي.[1]

دوه نو يم اصل: د امام عصمت

په تيراصل کښې موږوويل چې امام يو عام مشر نه دے چې يوازې د هيواد په چلولو او د هغه د سرحدونو په ساتلو لګيا وي بلکه له دې پرته نورې ذمه وارۍ هم لري چې هغې ته اشاره وشوه نو دغه لويې ذمه وارۍ ترسره کول لکه د قرآن تفسير، د احکامو بيانول، دخلکو عقيدتی پوښتنو ته ځوابونه ورکول او په عقيده کښې له هر ډول انحرافه مخ نيوے کول، هاله ممکن دي چې پراخ او بې خطاعلم ولري او که عام خلک دغه ډول چارې په لاس کښې واخلي نو له خطا او غلطۍ به په امان نه وي.
البته عصمت له نبوت سره برابر نه دے، کيدےشي يو کس له خطا او ګناه معصوم وي خو پيغمبر او نبی نه وي. د دې څرګنده بيلګه حضرت مريم بي بي ده چې د پيغمبرانو د عصمت په باب کښې مو د هغې د عصمت دليلونه

---

١ د سيد عبدالحسين شرف الدين عاملی ليکل شوي کتاب ؛النص والاجتهاد؛ ته مراجعه وکړئ.

بیان کړل.[1] له دې عقلي څېړنې پرته نورهم داسې دلیلونه شته چې د امام په معصوم والي دلالت کوي چې ځینې ترې بیا نوو:

۱- د خدای قطعي اراده دا ده چې اهلبیت(ع) له هر ډول ګناهونو پاک کړی لکه چې فرمايي: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (احزاب /۳۳) "په تحقیق سره خدای غواړي له تاسو اهلبیتو هر ډول پلیتي لیرې کړي او تاسو داسې پاک کړی لکه څنګه چې د پاکیدو حق دے." دا ایت د اهلبیتو(ع) په عصمت باندې داسې دلالت کوي چې د خدای اراده چې کله د اهلبیتو په پاکۍ وشوه نو دا برابره ده له دې سره چې هغوي له هرډول ګناه نه پاک دي ځکه چې په دې آیت کښې د رجس مطلب هره پلیتي ده که روحی وی که په فکر او په عمل کښې وي چې ګناه يې څرګند مصداق دے،اوکله چې دا اراده د خاصوکسانو په هکله شوې ده نه د ټول امت لپاره نو له هغه پاکۍ سره فرق لري چې د ټولو په هکله راغلې ده دپاکۍ هغه اراده چې د ټولو مسلمانانوپه هکله شوې ده هغه تشریعی اراده [2] ده اوکیدےشي د ځینې کسانود نافرمانۍ په سبب دا اراده تر سره نه شي په داسې حال کښې چې داهلبیتو په حق کښې اراده تکوینی ده چې هیڅ کله به د هغې په خلاف کار (یعنی په ګناه ککړتیا) ونه شي.

دا خبره هم د پام وړ ده چې د تکوینی ارادې مطلب دا نه دے چې له اهلبیتو(ع) د ګناه کولو اختیار اخستې شوې دے او هغوي بےاختیاره شوي دي داسې نه ده لکه څنګه چې د پیغمبرانو عصمت له هغوي د ګناه

---

۱ د همدې لیکوال؛ الهیات کتاب ۲ټوک۱۴۲-۱۹۸ مخونوته مراجعه وکړئ

۲ سورۀ مائده ۲ایت، و لکن یرید لیطهرکم چې د وضو د آیت په ذیل کښې راغلے دے.

کولو اختیار نه ختموي همداراز د امامانو عصمت اراده هم هغوي نه بې اختیاره کوي. (د دې تفصیل د عقائدو په کتابونو کښې داغلےدے)

۲- د ثقلینو د حدیث په حکم چې فرمایي: انی تارک فیکم الثقلین؛کتاب الله وعترتی، اهل بیت علیهم السلام له قرآن سره په یو صف کښې راوستي دي یعنی لکه څنګه چې قرآن له هر ډول خطا پاک دے همدارنګ اهلبیت(ع) هم له هررنګ خطا پاک دي. دا مطلب د حدیث له اخرۍ برخی راوځي هلته چې فرمایي: الف: ماان تمسکتم بهما لن تضلوا ابدا، تر څو چې دا دواړه کلک ونیسئ نو هیڅکله به نه ګمراه کیږئ.

ب: انهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض. دا دواړه یو تر بله نه جدا کیږي تر دې چې د حوض په غاړه ماته راورسي.

دا بالکل روښانه ده ځکه چې له کوم څیز سره تمسک کول او د هغې نیول د هدایت سبب کیږي او هیڅ کله هغه له قرانه نه جداکیږي،نو داسې څیر باید له هر ډول ګناه او خطا پاک وي

۳- پیغمبر(ص) خپل اهلبیت(ع) د نوح د کشتۍ غوندې ګڼلي دي او فرمایلي یې دي چې هر څوک چې په دې کشتۍ کښې سپور شو نو د دریاب له چپو په امان کښې دے او هر چا چې ورسره مخالفت وکړ نو په دریاب کښې غرق شو. اِنّمَا مَثَلُ اَهلِ بیتی فی اُمّتی کَسَفِینةِ نُوحٍ مَن رَکِبها نجیٰ وَ مَن تَخلّفَ عَنها غَرِقَ[1]، دې دلیلونو ته په پام سره چې په لنډه توګه بیان شول د اهلبیتو عصمت او له ګناهانو پاکی روښانه ده او نقلی دلیلونه یوازې همدانه دي کوم چې بیان شول بلکې نور هم شته.

---

۱. مستدرک حاکم ۱۵۱/۲ ؛ خصائص کبری، سیوطی ۲/ ۲۲۲.

دريِ نویم اصل: دولس امامان

دامامانو پیژندل له دوو لارو امکان لري.

الف:پیغمبر(ص) د خدای په حکم په جوته د یو کس امامت بیان کړي؛

ب: تیر امام د ورپسې امام امامت بیان کړي.

د شیعو دولس امامان له دواړو لارو ثابت شوي دي هم پیغمبر (ص) د هغوي امامت بیان کړےدےاو هم هر یو امام د ځان نه د وروسته امام امامت بیان کړےدے په دې هکله یوازې په یو روایت بسنه کوو[1]

پیغمبر(ص) یوازې د علی(ع) په ټاکلو بسنه ونه کړه بلکې یادونه یې وکړه چې له ما وروسته به دولس امامان وي چې دین او اسلام به د هغوي په لاس عزت بیاموني لکه چې فرمایي: لایزال الدین منیعا الی اثنی عشر خلیفة، او په بل روایت کښې داسې فرمایي: لایزال الاسلام عزیزا الی اثنی عشر خلیفة؛

دا خبره د ویلو ده چې د دولسو امامانو په هکله حدیثونه د سنیانو په ډیرو کتابونو او صحاحو کښې هم راغلي دي.[2]

او دا منلے شوې خبره ده چې هغه دولس امامان چې د اسلام عزت په هغوي پورې تړلےدے بې د شیعو د دولسو امامانو په بل چا نه تطبیق کیږي، ځکه چې نه د بنی امیه و خلیفګان د دین د عزت سبب وو او نه عباسی خلیفه ګان اونه دا شمیر په هغوي صحیح راځي.

---

۱. له نورو روایتونو د خبریدلو لپاره د حدیث کتابونو لکه اصول کافی، کفایةالاثر، اثباة الهداة منتخب الاثر وغیره ته رجوع وکړئ.

۲. صحیح بخاری، ۹/ ۸۱،دالاستخلاف باب؛ صحیح مسلم، ۲/ ۳ کتاب الاماره؛ مستند احمد ،۵/ ۸۲. او ۱۰۸مخونه، مستدرک حکم، ۳/ ۱۸.

دشیعو دولس امامن په دې شان دي:

١. امام علی ابن ابی طالب،(زوکړه: له بعثته لس کاله وړاندې، شهادت ۴۰ هجری کال) په نجف کښې مدفون دے.
٢. امام حسن بن علی المجتبی (۳-۵۰هجری کال) د مدینې په بقیع مقبره کښې دفن شوے.
٣. امام حسین بن علی سیدالشهداء (۴-۶۱ هجری کال) په کربلا کښې دفن شوے.
۴. امام علی بن الحسین زین العابدین علیه السلام (۳۸-۹۴ هـ . ق) په بقیع کښې دفن شوے.
۵. امام محمد بن علی باقر علیه السلام (۵۷-۱۱۴ هـ . ق) په بقیع کښې دفن شوے.
۶. امام جعفر بن محمد صادق علیه السلام (۸۳-۱۴۸ هـ . ق) په بقیع کښې دفن شوے.
۷. امام موسی بن جعفر علیه السلام چې کاظم لقب لري (۱۲۸-۱۸۳ هـ . ق) په کاظمین کښې دفن شوے.
۸. امام علی بن موسی الرضا علیه السلام (۱۴۸-۲۰۳ هـ . ق) په خراسان مشهد کښې دفن شوے.
۹. امام محمد بن علی علیه السلام مشهور په جواد (۱۹۵-۲۲۰ هـ . ق) په کاظمین کښې دفن شوے.
۱۰. امام علی بن محمد علیه السلام چې په هادي مشهور و (۲۱۲-۲۵۴ هـ . ق) په سامرا کښې دفن شوے.
۱۱. امام حسن بن علی علیه السلام چې په عسکری مشهور و (۲۳۲-۲۶۰ هـ . ق) په سامرا کښې دفن شوے.

۱۲. امام محمد بن حسن عجل الله تعالی فرجه الشریف چې په حجت او مهدی لقبونو مشهور دے هغه د شیعو دولسم امام و او اوس هم ژوندے او غیب دے تر دې چې یوه ورځ به د خدای په حکم ظهور وکړي او د قرآن د څرګندې وعدې مطابق (په نور سورة ۵۴ایت او توبه /۳۳ او فتح /۲۸ او صف /۹)او همدا رنګ په متواترو اسلامی حدیثونو کښې راغلي دی چې په ټوله نړۍ کښې به اسلام او عدالت خپور کړي[1].

د شیعو د امامانو ژوند لیک د تاریخ په کتابونو کښې په تفصیل سره بیان شوےدے او کله چې پوه شو چې دولسم امام لا تراوسه ژوندےدے او د امامت مقام لري نو د هغه په هکله ځینې خبرې بیانوو:

څلور نویم اصل

د پیغمبر(ص) له کورنۍ سره مینه له هغو کارونو څخه ده چې قرآن او سنت وربانديې ډیر ټینګار کړےدے لکه چې فرمایي: قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى (شوری /۲۳) ووایه زهٔ له تاسو د خپل رسالت هیڅ بدل نه غواړم خو د اهلبیتو سره مینه. د قربی مطلب د پیغمبر(ص) خپلوان دي ځکه چې غوښتونکے یې په خپله پیغمبر(ص) دے.

د پیغمبر(ص) له کورنۍ سره مینه سره د دې چې په خپل ځای یو لوی کمال دے ورسره ورسره د دې سبب هم کیږي چې انسان له هغوي سره غږ مل شي

[1]. دځینو امامانو د زوکړے او شهادت په تاریخونو کښې اختلاف دے چې مونږ تدې یو خوښ کړےدے او پهدې هم پوهیږو چې هغه ټول په ظلم سره شهیدان شوي دي چې په تاریخ کښې په تفصیل سره بیان شوي دي .

او د فضیلتونو په لاس راوړلو او د مردودو کارونو په پرېښودلو کښې د هغوي پیروي وکړي.
له پیغمبر(ص) څخه په متواترو حدیثونو کښې نقل شوي دي چې اهلبیتو سره ملګرتیا د ایمان علامت او هغوي سره دښمني د کفر او نفاق علامت دے. چا چې هغوي سره مینه وکړه نو خدای او رسول سره یې مینه وکړه او چا چې هغوي سره دښمنی وکړه نو خدای او د هغه رسول سره یې دښمنی وکړه.
په اصل کښې د رسالت کورنۍ سره مینه کول د دین له ضروریاتو څخه دي چې پکښې شک اوتردید کول روانه دي او ټول مسلمانان په دې خبره یوه خلهٔ دي بې له هغه کسانو چې په نواصبو مشهور دي او له همدې سببه له اسلامه انکار کوونکي ګڼل کیږي.

دولسم امام
غیبت اوظهور
د هر یو امام په هکله خبرې کول په دې کتاب کښې نه ځاییږي کوم څیز چې اشاره ورته ضروري ده دا دے چې په دولسم امام باندې عقیده لرل ضروري دي چې هغه حضرت اوس زمونږ له سترګو پټ دے او د خدای په حکم به یوه ورځ څرګند شي او ټوله نړۍ به له عدل او انصافه ډکه کړي لاندې ځینې مطلبونه په یو څو اصلونو کښې بیانوو.

پينځه نويم اصل

کله چې نړۍ له ظلم اوزياتى ډکه شى په داسې وخت کښې د پيغمبر(ص) له کورنۍ د يو کس څرګنديدل او د عدل حکومت جوړول، په اسلامى عقيدو کښې له منل شويو خبرو څخه دي چې ټول مسلمانان په دې خبره اتفاق لري او په دې هکله نقل شوي روايتونه د تواتر حد ته رسي د څيړاندو او محققينو د شمير مطابق۲۵۷روايتونه په دې هکله نقل شوي دي چې يوازې د مسند احمد بن حنبل د يوې روايت په نقلولو بسنه کوو: پيغمبر(ص) وفرمايل: لَولَم يَبقَ مِنْ الدُنيا اِلاّ يُومٌ واحِدٌ لَطَوَّلَ اللهُ ذلِکَ اليَومُ حَتّى يُخرُجُ رَجُلٌ مِن وُلدي فَيَملأُها عَدلاًو قِسطاً کما مُلِئَت ظُلماً و جوراً [۱] که د نړۍ يوازې يوه ورځ عمر پاتې وي نو خداى به هغه ورځ هم دومره اوږده کړي چې يو سړے به زماله اولاده پاڅون وکړي او نړۍ به له عدل او انصافه داسې ډکه کړي لکه څنګه چې له ظلم او زياتى ډکه وه.

شپږ نويم اصل

د هغه نړيوال مصلح ځانګړتياوې د فريقينو په روايتونو کښې داسې بيان شوي دي:

۱- د پيغمبر(ص) له اهلبيتو څخه دے------------------۳۸۹ روايتونه

۲- د اميرالمؤمنين على(ع) له اولاده دے---------------۲۱۴ روايتونه

۳- د بي بي فاطمه (س) له اولاده دے------------------۱۹۲ روايتونه

۴- د امام حسين(ع) اولاد په نهمه پوړۍ کښې دے-------۱۴۸ روايتونه

---

۱. مسند احمدبن حنبل ۱/ ۹۹او ۳/ ۱۷او ۷۰مخ

۵- د امام زین العابدین له اولاده دے------------------۱۸۵ روایتونه
۶- د امام حسن عسکری(ع)له اولاده دے---------------۱۴۶ روایتونه
۷- د اهلبیتو امامانو دولسم امام دے ---------------- ۱۳۶ روایتونه
۸- هغه روایتونه چې د هغه د پیدا کیدو خبر ورکوي------۲۱۴ روایتونه
۹- د هغه عمر به اوږد وي ----------------------------۳۱۸ روایتونه
۱۰- هغه به لوی غیبت لري----------------------------۹۱ روایتونه
۱۱- د هغه په ظهور سره به اسلام په ټوله نړۍ کښې امن راشي----۲۷ روایتونه
۱۲-ځمکه به له عدل او انصافه ډکوي----------------۱۳۲ روایتونه

دې ته په پام سره د یو داسې نړیوال مصلح راتلل د مسلمانانو په راتلونکي تاریخ کښې د اسلامی روایتونو له نظره یو منلے شوے کار دے او پکښې څه شک نشته، اختلاف یوازې په دې کښې دے چې ایا هغه له موره پیدا شوے دے او اوس ژوندے دے که نه په راتلونکي زمانه کښې به پیدا کیږي؟ شیعه او ځینې د اهلسنتو محققان لومړنے خبره مني اوپه دې باور دي چې هغه حضرت په ۲۵۵ هجری قمري کال کښې زیږیدلے دےاو اوس هم ژوندےدے خو ځینې اهل سنت وایي چې هغه لا تر اوسه نه دے زیږیدلے او په راتلونکي وخت کښې به دنیا ته راځي.

کله چې مونږ شیعه په دې باور شو چې حضرت په ۲۵۵ هجری کال کښې زیږیدلے دے نو ضروري ده چې د دې لیکنې د ظرفیت مطابق د هغه د غیبت او د عمر د اوږدوالي په هکله ځینې خبرې ولیکو.

اووه نویم اصل

د قرآن له نظره د خدای ولیان په دوه ډوله دي یو هغه څرګند ولیان چې خلک یې پیژني او دوم غیب او پټ ولیان چې خلک یې نه پیژني سره ددې چې هغه پټ ولیان د دوي تر مینځ دي او د دوي له حاله خبر دي.

۱. د کهف په سورت کښې دواړه ډوله په یو ځای بیان شوي دي. یو حضرت موسی بن عمران(ع) دے او دویم د هغه موقت ملګرے چې ورسره د دریاب او اوچې په سفر کښې یو ځای شوے دے چې نوم یې خضر(ع) دے. د خدای دا ولي داسې پټ و چې حضرت موسی(ع) ترې هم نه و خبر او یوازې د خدای په ښوونه یې هغه وپیژنده او د هغه له علمه یې ګټه واخسته لکه چې فرمایي: فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا.

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا (کهف/۶۵-۶۶) موسی (د دریاب په غاړه) زمونږ له بندګانو یو بنده و موند چې مونږ هغه ته خپل رحمت ورکړے و او له خپل طرفه مو هغه ته یو څه علم ورکړے و موسی هغه ته وویل: آیا اجازت راکوې چې له تا سره شم او ته ما ته له خپله علمه څه نه څه رازده کړې؟

قرآن کریم بیا په تفصیل سره د خدای د دې ولي حال بیانوي. چې له ټولې پښې څرګنده ده چې خلک د خدای دا ولي نه پیژني خو د وجود له برکته یې ګټه اخلی.[۱] حضرت ولی عصر (عج) هم د موسی(ع) د ملګري په شان دے خلک یې نه پیژني خو د خلکو د ګټې کارونه کوي نو دې ته په پام

۱. سورة کهف، ۷۱-۸۲ ایتونه

سره د امام د غیبت معنی دا نه ده چې هغه له ټولنې جدا دے بلکې لکه څنګه چې د امامانو په روایتونو کښې راغلي دي؛ هغه داسې دے لکه لمر چې د وريځو شاته وي که څه هم سترګې يې نه ويني خو د ځمکې اوسيدونکيو ته ګرمي او رڼا ورکوي.[1]

له دې پرته، په تاريخ کښې، ډېر داسې پاک زړه والا کسان او پارسايان تېر شوي دي چې د هغه د ليدلو سعادت يې تر لاسه کړے دے، هغه حضرت ته رسيدلي دي او له هغه يې ګټه اخستې ده او اخلي، او په دې طريقه نور خلک هم د هغه له وجوده ګټه اخلي.

اته نويم اصل

په انسانانو کښې عام طريقه دا ده چې ځينې کارونه پاچا په خپله کوي او ځينې کارونه د هغه استازي او نمايندګان کوي. دا رښتيا خبره ده چې د امام د غيبت سببونه ډېر دي او انسانان نيغ په نيغه هغه ته له رسيدلو محروم دي. خو د خوشحالۍ خبره دا ده چې د هغه له نمايندګانو چې عادل او پرهيزګار عالمان دي، د ګټې اخستلو لاره هميشه خلاصه ده لوي عالمان او مجتهدان په شرعی اوحکومتي کارونو کښې د هغه حضرت نمايندګان او استازي دي او د اسلامي ټولنې چلول د غيبت په زمانه کښې هغوي ته سپارلي شوي دي خو د هغه حضرت د وجود له ټولو آثارو

---

۱. کمال الدين، شيخ طوسی، ۴۵باب، ۴حديث ۴۸۵مخ،

محرومیدل د ځینو خاصو شرائطو او حالاتو په سبب دي چې د هغه غیبت ورسره ضروري کیږي.

نهه نویم اصل

د هغه حضرت(عج) غیبت د خدای پاک له رازونو څخه دے او کیدے شی مونږ د هغې په حقیقت خبرنه وو. په تیرو امتونو کښې هم د امت د مشر او رهبر غیبت تیر شوےدے.

موسی بن عمرآن څلویښت ورځې له خپل قومه غیب و او په میقات کښې و (اعراف/۱۴۲)حضرت عیسی (ع) د خدای په خوښه له خپل امته غیب شو او دښمنان يې په وژلو کښې کامیاب نه شو (نساء۱۵۸)حضرت یونس هم د څه وخت لپاره له خپل امته غیب شو (صافات/۱۴۰)اصولا کله چې یوه خبره په متواترو حدیثونو سره ثابته شي او انسان د هغې له رازه د پوره خبریدو توان نه لري نو پکار نه ده چې په هغې کښې شک وکړی او انکار يې وکړي. ځکه چې په داسې بڼه کښې د اسلام په ډیر داسې احکامو چې له ضروریاتو او بدیهیاتو دي شک پیدا کیدے شي. د امام عصر (عج) غیبت هم له دې قاعدې وتلے نه دےاو د هغې له رازه نه خبریدل د دې سبب نه جوړیږي چې پکښې شک او تردید وشي او انکار ترې وشي. اودا ویلے شو چې انسان تر خپله فکري توانه د هغې په راز پوهیږي او هغه دا چې:

د خدای دا معصوم او اخرنے حجت د یو لوی ارمان او ایډیال د پوره کولو لپاره (چې په ټولې دنیا کښې د عدل حکومت راوستل او د اسلام د بیرغ رپول دی) ساتلے شوے دے او د دې ارمان پوره کیدل دې خبرې ته اړتیا لري چې ډیر وخت دې تیر شي او انسانان د عقل او روح له نظره دې خبرې ته تیار شي او انسانان په خپله دهغه حضرت هرکلي ته ورشي. نو که هغه حضرت له داسې وخته وړاندې څرګند شي نولکه د نورو امامانو او انبیاؤ به وړاندې له دې چې خپل مقصد ته ورسي،شهید کړے شي. او دې خبرې ته په روایتونو کښې هم اشاره شوې ده امام باقر(ع) وفرمایل: د حضرت قائم(عج) لپاره له ظهوره وړاندې یو غیبت دے. راوي ترې د دې د سبب پوښتنه وکړه نوویې فرمایل: د دې لپاره چې له مرګه خوندي پاتے شی[1]

له دې ورتیر په ځینې روایتونوکښې د خلکو د ازمیښت خبره هم شوې ده مطلب یې دا دے چې د غیبت په وخت کښې به خلک په ازمیښت کښې وي او هغوي به هاله کامیابیږي چې په خپل ایمان ښه کلک پاتي شي.[2]

سلم اصل

کلامی دلیلونه، په ټولنه کښې د یو معصوم شتون د خدای له مهربانۍ اوالطافو څخه یوه مهرباني او لطف ګڼي چې هغه د خلکو د هدایت سبب

---

۱. کمال الدین، شیخ صدوق، ۱۴ باب، ۱۰،۹،۸، حدیثونه

۲. مجلسی، بحار الانوار،۱۰۲/۵۲، ۱۱۳، ۱۱۴، د التمحیص والنهی عن التوقیت باب.

دے. نو دا روښانه ده چې که چرې خلک دهغه خدايي لطف او مهربانۍ په لور لاړل نو د هغه له شتونه به ډير ګټې بيا مومي اوکه د هغه په لور لا نه ړل نو له دې ګټې به محروم پاتے وي او بې برخې والي سبب خلک په خپله دي نه خدای پاک او امام.[1]

يوسل يو اصل

حضرت ولی عصر عجل الله تعالى فرجه الشريف په **۲۵۵** هجرى قمرى کښې دنيا ته راغلے دے نو په دې حساب سره اوس(په **۱۴۱۸**)کال کښې د هغه حضرت له عمره کابو يووس سوه کاله تيريږي او د دې خبرې منل د خدای قدرت ته په پام سره څه ګران کار نه دے او کوم کسان چې د هغه حضرت دومره لوي عمر مشکل کار ګڼي په حقيقت د خدای له قدرته غافل دي: وَمَا قَدَرُواْ اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ (انعام/۹۱) او له دې ورتير په تير شوي امتونو کښې له دې هم د زيات عمر کسان وو لکه قرآن د حضرت نوح (ع) د رسالت موده نهه سوه پنځوس کاله ګڼی(عنکبوت/۱۴)همدا رنګ په نن وخت کښې د انسانانو علم او سائنس دا کوشش کوي چې د انسانانو د عمر د اوږدوالي مسله هواره کړي او دا خبره د دې دليل دے چې انسان د اوږد عمر توان لري خو ځينې څيزونه داسې دي چې د هغه د عمر د اوږدوالي مخ

---

۱ محقق طوسی، په تجريد الاعتقاد کتاب کښې د امامت په بحث کښې په لانديني عبارت سره دې دليل ته اشاره کړې ده، وُجودُهُ لُطفٌ، وتصرُّفُهُ لُطفٌ اخر و عَدَمُهُ منّا، **۳۲۲** مخ

نیوے کوي. نو په رښتیا کوم خدای چې دا توان لري چې حضرت یونس د ماهي په خیټه کښې تر قیامته ژوندے وساتی (صافات/۱۴۳/۱۴۴) نو آیا هغه دا طاقت او قدرت نه لري چې خپل آخرني حجت ته په خپل لطف او کرم سره اوږد عمر ورکړي؟ روښانه ده چې کولے یې شي.

خدای که جهان پاینده دارد توانه حجتی دا زنده دارد.

هغه خدای چې ټول جهان ژوندے ساتے شي
یو حجت ورته هر ان ژوندے ساتے شي

یوسل دویم اصل

د هغه حضرت د ظهور او ښرګندیدو وخت چاته معلوم نه دے او دا خبره له هغې رازونو څخه ده چې لکه دقیامت یوازې خدای ته یې پته ده نودې ته په پام سره د هغو کسانو خبره منل صحیح نه دي چې وایي مونږ ته د ظهور وخت معلوم دے بلکه هغوي دروغجن دي (کَذِبَالوقاتون)

که د هغه حضرت د ظهور د دقیق تاریخ له ټاکلو ورتیرشو، نو باید ووایو چې په روایتونو کښې د هغه حضرت د ظهور لپاره کلي ځینې نښې بیان شوي دي چې هغه هم په دوه ډوله دي حتمي اوغیر حتمي نښانې چې د دې تفصیل د عقایدو په کتابونو کښې راغلے دے.

له مرګه وروسته جهان

یوسل دریم اصل

اسماني شریعتونه ټول په دې خبره یوه خله دي چې په آخرت باندې ایمان ضروري دے. ټولو پیغمبرانو توحید ته د بلنې په څنګ کښې د قیامت او مرګ نه پس د ژوند په هکه هم خبرې کړي دي او په اخرت باندې ایمان يې د خپل پروګرام په سر کښې بیان کړےدے. نو دې ته په پام سره په قیامت باندې عقیده په اسلام کښې د ایمان له ارکانو څخه ده. که څه هم چې د قیامت مسله په تورات او انجیل کښې ډیره روښانه بیان شوې ده خو په قرآن کښې له نوروآسمانی کتابونونه زیات په دې اړه خبرې شوي دي. او د دې کتاب لویه برخه د قیامت په هکله ده. په قرآن کښې قیامت په بیلا بیلو نومونو یاد شوےدے. لکه ؛یوم القیامه، یوم الحساب، الیوم لاخر، یوم البعث او داسې نور. او دا دومره اهمیت لهدې امله دے چې ایمان او دینداري د قیامت له عقیدې پرته څه ګټه نه لري.

یوسل څلورم اصل

اسلامی پوهانو اومتکلمانود مرګ نه په وروسته ژوند او د قیامت په شتون باندې بیلا بیل دلیلونه بیان کړی دي. او په دې ټولو دلیلونو کښې

يې له قرانه مرسته اخستې ده له همدې سببه ښه دا ده چې د قرآن ځينې دليلونه دلته بيان کړو:

الف. خدی پاک حق دے او د هغه کارونه هم حق دي او له هر ډول باطل او عبث کاره پاک دي. د انسانانو پيدا ښت بې له کوم هدف او مقصده لغو او عبث دے لکه چې فرمايي: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (مومنون/۱۱۵)ايا تاسو دا پام کوئ چې تاسو مو عبث پيدا کړي يئ او تاسو به مونږ ته نه راګرځئ؟!.

ب. د خدای د عدل تقاضا ده چې له نيکانو او بدکارو سره په سزا او جزا کښې يوشان سلوک ونه شي. په داسې حال کښې چې په دې دنيا کښې ګورو چې په سزا او جزاء کښې د پوره عدل او انصاف د راتللو امکان نشته، ځکه چې د دواړو ډوليو برخليک يو دے او له يو بله نه جدا کيږي. له بل اړخه ځينې ښه او بد کارونه داسې دي چې د هغې اجر او سزا دومره لويه ده چې په دې دنيا کښې نه شي ادا کيدے مثلاًيو سړے د حق په لاره کښې ډير تکليفونه وزغمي او بيا په همدې لاره کښې شهيد شي او يو بل کس چې ډير حق غواړي انسانان ګمراه او مړه کړي. نو دې ته په پام سره يو بل جهان بايد داسې وي پکښې د خدای پاک د پوره پوره عدل جاری کيدلو امکان وي. لکه چې فرمايي:

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ (ص/۲۸)ايا نيک مؤمنان د مفسدينو په قطار کښې راولو يا له پرهيزګارانو او ګناهګارانو سره يو شان سلوک وکړو؟!

او همدا رنګ فرمايي: إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُواْ يَكْفُرُونَ (يونس/۴) "ستاسو ورتګ د هغه په لور دی، د خدای وعده ريښتونې ده. بيشکه چې هغه انسان پيدا کوي بيا يې بيرته ستنه وي د دې لپاره چې هغه کسانو ته چې ايمان يې راوړے دے او نيک عملونو يې کړي دي هغه شان چې پکار دي انصاف سره جزا ورکړي او کومو کسانو چې کفر کړے دے د هغوي لپاره د يشيدلو اوبو څښاک دے او دردناک عذاب دے ځکه چې کفر يې کړے دے.

ج. د انسان پيدايښت په دې جهان کښې له يوې ذرې شورو شوے دے او ورو يې جسم پوره کيږی او کمال ته رسي تر دې چې د هغه په بدن کښې روح واچولے شي او قرآن خدای پاک ته د انسان په دې پوره پيدايښت د احسن الخالقين لقب ورکوي، بيا هغه د مرګ په سبب له دې جهانه بل جهان ته ځي چې له تيرې مرحلې نه زيات کمال پيدا کړي او تيره مرحله ورسره مکمل شي او دې خبرې ته په قرآن کښې داسې اشاره شوې ده: ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ.انَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ. ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ (مومنون/۱۴-۱۶) "بيا مو ورته يو بل پيدايش او خلقت ورکړ نو د ډير برکت خاوند دے هغه ذات چې تر ټولو ښه پيدا کوونکےدے بيا به څه وخت پس تاسو مړيږئ او بيا به د قيامت په ورځې ژوندي کيږئ". د دې آيت له سياقه دا پته لګيږي چې له يوې ذرې د انسان د پيدا کولو د ذکر او د هغه د بيا ژوندي کيدو تر مينځ يو تړاو شته.

يوسل پينځم اصل

د قرآن د نازليدو په زمانه کښې به د قيامت منکرانو ځينې پوښتنې او نيوکې کولې چې قرآن د دې سره سره چې د هغوي ځواب يې ورکړے د قيامت په شتون باندې يې ځينې دليلونه هم راوړي دي چې دلته ترې ځينو ته اشاره کوو.

الف-کله کله يې د خدای په مطلق قدرت تکيه کړې ده او فرمايي: إِلَى اللّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (هود/۴) ستاسو ټولو بيا ورتلل د هغه په لوردي او هغه په هر څه قدرت لري.

کله کله دا بيانوي چې کوم خدای چې په لومړي ځل د انسان د پيدا کولو توان لري هغه يې له بيا پيدا کولو هم عاجز نه دے لکه د قيامت په منکرانو نيوکه کوي او فرمايي: فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا هغوي وايي؛ مونږ به ځوک دوباره ژوندي کړي؟ بيا ورته داسې ځواب ورکوي: قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ (اسراء/۵۱)ووايه؛هغه ځوک چې تاسو يې په لومړي ځل پيدا کړئ.

ج- په ځينو ځايونو کښې يې د انسان بيا ژوندی کول په سپرلي کښې له ژمي خوبه وروسته د ځمکې د بيا ژوندی کولو په څير ګڼلي دي لکه چې فرمايي؛ کله چې مو په مړه ځمکه اوبه راوليږلې، نو په خوځيدوشوه او وانښه ترې راوټوکيدل او ښائسته زرغونه يې وکړه. دغه بيا بيا وقع کيدونکي طبيعي حقيقت ته له اشارې وروسته د قيامت خبره کوي او فرمايي: وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى (حج /۵-۶)

د-د دې پوښتنې په ځواب کښې چې ویل به یې: کله چې انسان مړشي او د هغه بدن خوړین شي او ورژیږي او د هغې ټوټې په خاورو کښې خورې شي نو دا خورې شوې ټوټې به بیا څرنګه پیژندل کیږي او د تیر بدن غوندې بدن به ترې جوړ شي؟

قران د خدای په لوي علم تکیه کوي او داسې فرمایي: بَلَى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (یس/۸۱) هو! خدای دا قدرت لري ځکه چې خبردار پیدا کوونکے دے. په یو بل ځای کښې دغه پراخ علم داسې بیانوي: قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِندَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ (ق/۴) مونږ له هغه خبر یو چې ځمکه یې کموي او له مونږ سره داسې کتاب دے چې هر څه پکښې محفوظ دي.

ه-کله کله ځینی خلک دا فکر کوي چې انسان یوازي له مادی غړو جوړ شوے دے چې له مرګه وروسته رژیږی او خاورې کیږي نو دې ته په پام سره څرنګ دا ویلے شو چې کوم کس چې په قیامت کښې بیا ژوندے کیږي هغه همدا انسان دے بل نه دے؟

او په نورو ټکو، د دغې بدن د وحدت او یو والي حفاظت کوونکے څوک دے؟ قرآن له کافرانوداسې نقلوي هغوي وایي: أَئِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ (سجده/۱۰)کله چې مونږ په ځمکه کښې ورک شو او مونږ له پیژندلو ووتو نو بیا به څنګه یو نوے پیدایش او ژوند پیدا کړو؟

بیا په ځواب کښې فرمایي: قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (سجده/۱۱) ووایه د مرګ پرښته په تاسو ګمارل شوې ده تاسو اخلي بیا به خدای ته بیرته ورګرځئ.

په دې آیت کښې د توفی ټکے د اخستلو په معنی دے. نو له دې ټکي پوهیږو چې د مرګ په وخت له بدنه پرته چې په ځمکه پاتے کیږي یو څیز هم شته چې د مرګ پرښته هغه اخلی او هغه روح دے. نو دې ته په پام سره د قرآن ځواب دا دے چې د مرګ په وخت د دغې غړو د وحدت حفاظت کوونکےروح دے چې ملک الموت اخستے دے او هغه روح د دې سبب کیږي چې دوباره راګرځیدونکے د لومړي ځل د پیدا شوي په شان شي. له دې ایته او د دې غوندې له نورو آیتونو استفاده کیږي چې کوم انسان چې به د قیامت په ورځ پاڅیږي هغه همدغه انسان دے چې کوم په دنیا کښې و او جزا او سزا به هم هغه کس ته ورکړل کیږي چې د چا حق وي. قرآن په یو بل آیت کښې هم د دې وحدت ذکر کړےدے فرمایي: قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ (یس/۷۹)

یوسل شپږم اصل

د قرآن آیتونه او اسلامی حدیثونه په دې خبره ګواه دي چې د انسانانو بیا ژوندي کول اومعاد هم بدنی دے او هم روحی. د بدنی پاڅون مطلب دا دے چې بدن به په یو بل سرای کښې محشور شي او روح به ورته دوباره ورکړے شي او هغه جزاء او سزا خوند او درد چې د انسان له بدن او احساساتو سره تعلق لري او د بدن د حس او احساس نه بغیر د هغې کیدل ممکن نه دي هغه به ترسره کیږي.

او د روحانی معاد یا ژوند مطلب دا دے چې له حسی خوند او درد پرته ځینې داسې سزاګانی اوخوندونه دي چې له روح سره اړه لري او د نیکانو او بدکارو لپاره یو لړ سزاګانې او انعامونه هم په نظر کښې نیول شوي دي چې روح د هغو خوند او درد په اخستلو کښې بدن ته محتاجه نه دے. لکه د خدای رضوان ته رسیدل، لکه قرآن چې د حسیّ جزاګانو له شمیرلو وروسته فرمایی: وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (توبه/۷۲) یا سخت غم او حسرت لکه چې فرمایی: وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (مریم/۳۹) ظالمان د حسرت (ارمان) له ورځې وویروه، کله چې د هغوي عذاب یقینی شي په داسې حال کښې چې هغوي په دې دنیا کښې په غفلت کښې وو او ایمان یې نه راوړۀ. او د دې غوندې نور.....

یوسل اووم اصل

مرګ د ژوند ختمیدل نه دي بلکې له یوه سرای یا جهانه بلې سرای ته تلل دي، همیشنۍ سرای هماغه قیامت او باقی پاتې کیدونکےجهان دے ضمنا د دنیا او قیامت تر مینځ یوه بله سرای هم شته چې نوم یې برزخ دے او انسان د مرګ نه پس څه وخت په هغې کښې تیروي. د برزخی ژوند حقیقت، مونږ ته روښانه نه دے او مونږ له هغی هم دومره خبر یو څومره چې په قرآن او روایتونو کښې د هغې هکله ذکر شوے دے په دې هکله د قرآن ځینو آیتونو ته پام کوو.

الف ـ کله چې د یو مشرک مرګ را نزدې شي نو وایي خدایه! ما واپس کړه چې کوم عملونه مې پریښې دي هغه وکړم. نو ورته وبه ویل شي؛ هیڅ کله

نه؛ دا خبرې، يوازې د خلې خبرې دي بيا فرمايي: وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (مومنون/ ۱۰۰) يعنی د هغوي د دنيا د ژوند تر مينځ برزخ دے د قيامت تر ورځې پورې. دا آيت فرمايي چې انسان له مرګه وروسته هم يو وجود او حقيقت لري خو يو داسې څيز يې تر مينځ دے چې هغه له واپس راتلو منعې کوي.

ب- د شهيدانو په هکله فرمايي: وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبيلِ اللّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاء وَلَكِن لاَّ تَشْعُرُونَ (بقره /۱۵۴) کوم کسان چې د خدای په لار کښې وژل کيږی هغو ته مړۀ مه وايئ بلکې هغوي ژوندي دي خو تاسوپرې نه پوهيږئ.

په بل آيت کښې د خدای په لار کښې د شهيد شويو کسانو لپاره د ژوند نښانې او آثار بيانوي. فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُواْ بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلاَّ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ (آ ل عمران / ۱۷۰) هغوي په هغه څه چې خدای ورته له خپل فضله ورکړي دي خوشحال دي او هغو کسانو ته چې په هغوي پسې دي خو لا ورسره يوځای شوي نه دي، زيرے ورکوي چې هغوي ته څه ويره نشته او خپه کيږي به نه (مطلب يې دادے چې د آخرت له عذابه څه ويره نه لري او د دنيا په عملونو خپه نه دي.)

ج- د ګناهکارانو په هکله په آل عمران سورت کښې فرمايي: چې د قيامت د ورځې له رسيدو نه وړاندې هغوي هرسهار او ماښام اور ته اچول کيږي، او د قيامت په ورځ به هم په ډير لوي عذاب اخته کيږي لکه چې فرمايي: النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ (غافر/ ۴۶)

یوسل اتم اصل

د برزخي ژوند لومړۍ مرحله په مرګ سره شوروکیږي کله چې انسان خاورو ته وسپارل شي، د ډیرو حدیثونو له مخې، د خدای پرښتې له هغه د توحید ، نبوت او یو لړعقیدو او حکمونو په هکله پوښتنه کوي. نو دا روښانه خبره ده چې د یو مسلمان ځوابونه به د کافر له ځوابونو سره فرق لري نو په نتیجه کښې به د مومنانو لپاره قبر او برزخ د رحمت ځای وي او د کافرانو او منافقانو لپاره به د خدای د عذاب ځای وي. په قبر کښې د پرښتو پوښتنه د مومنانو او کا فرانو لپاره رحمت او عذاب زمونږ په دین کښې له منلو شویو عقیدو څخه دي. او په حقیقت کښې قبر د برزخ د ژوند پیل دے چې ترقیامته به دوام لري.

امامیه و عالمانو په خپلو عقیدتی کتابونو کښې دې خبرو ته چې بیان مو کړې اشاره کړې ده شیخ صدوق په خپل د اعتقاداتو په کتاب کښې فرمايي: "په قبر کښې د پوښتنې کولو په هکله زمونږ عقیده داده چې دا حق دي؛ او هر څوک چې دغو پوښتنو ته صحیح ځواب ورکړی نو د خدای رحمت به هغه ته شاملیږي او څوک چې ورته صحیح ځواب ورنه کړي نو د خدای په عذاب به اخته کیږي".[۱]

شیخ مفید په تصحیح الاعتقاد کتاب کښې لیکي: له پیغمبر(ص) نه صحیح روایتونه نقل شوي دي چې له هغو پوهیږو چې د قبرونو له

۱ الاعتقادات، صدوق، ۱۷باب، ۳۷مخ.

خاوندانو به د هغوي د دين په هکله پوښتنه کيږي او په ځينو روايتونو کښې راغلي دي هغه دوه پرښتې چې هغوي ته د پوښتنې کولو حکم شوےدے ناکر او نکير نومونه لري. بيا زياتوي: " په قبر کښې پوښتنه کول د دې دليل دے چې مړي به په قبر کښې ژوندي کيږي، بيا به د هغوي ژوند تر قيامته ادامه لري."[1]

خواجه نصير الدين طوسی هم په تجريد الاعتقاد کتاب کښې راوړي دي: د قبر عذاب به واقع شي ځکه چې عقل وايي ممکن کار دے او د دې په هکله متواتر روايتونه هم راغلي دي.[2]

د ټولو مذهبونو د عقايدو کتابونو ته په مراجعه کولو سره روښانيږي چې په دې عقيدې د ټولو اتفاق دے او هغه يوازينے کس چې د قبر له عذابه منکر دے هغه ضرار بن عمرو دے.[3]

يوسل نهم اصل

له تيرو بياناتو روښانه شوه چې د معاد (قيامت) حقيقت دا دے چې روح له بدنه له جدا کيدو وروسته بيا د- خدای په خوښه- هماغه بدن ته چې

---

١ تصحيح الاعتقاد، مفيد، ۴۵-۴۲مخونه.

٢ کشف المراد، ٦مقصد، ١۴مسئله.

٣ د احمدبن حنبل، السنة کتاب، د ابوالحسن اشعری الابانه او د عبدالجبار معتزلي اصول خمسة کتاب ته دې رجوع وشي.

ورسره يې ژوند کړے وی ستنيږي ددې لپاره چې د دنيا د عملونو بدله په بل جهان کښې ومومي.

ځينې، کسان لکه د هندو مذهب منونکي له داسې معاده انکار کوي چې کوم په آسمانی دينونو کښې ذکر شوےدے خو د عملونو د سزا او جزاء مسئله قبلوي. او هغه د تناسخ په شکل کښې بيانوي. هغوي دا دعوا کوي چې روح د مور په خيټه کښې ماشوم ته ننوځي او ځينی مرحلې تيروي او بيا دوباره دې دنيا ته راځي او د ماشومتوب، ځوانۍ او بوډاوالي مرحلې تيروي. خو فرق دا دے چې کوم کسان په دې دنيا کښې پاک او نيک خلک وي نو هغوي به بيا په بل ژوند کښې ښه خوږ ژوند لري او که بدکاري وي نو بيا به لا بد ژوند لري. د تناسخ عقيدې هم په تاريخ کښې لارويان لرل، او دا د هندوانو د دين يو اصل ګڼل کيږي.

بايد پام وکړو که د انسانانو روحونه د هميشه لپاره د تناسخ په لار لاړشي نو بيابه د معاد او قيامت د راتللو لپاره څه نه شی پاتے. په داسې حال کښې چې په عقلی او نقلي دليلونو سره ثابته ده چې په قيامت عقيده لرل ضروري دي، او په حقيقت کښې بايد ووايو چې د تناسخ منونکيو له دې امله چې معاد يې په صحيح طريقه نه شو پيژندلے نو تناسخ يې د هغې په ځای کيښوده د اسلام له نظره په تناسخ عقيده لرل کفر دے او زمونږ د عقايدو په کتابونو کښې د دغه عقيدې د باطل والي او له اسلامي عقايدو سره د هغه د ناسموالي لپاره ډير دليلونه بيان شوي دي، چې مونږ يې دلته په لنډه توګه بيانوو:

۱- د انسان نفس او روح د مرګ په وخت یوکمال ته رسي. پر دې اساس که روح د یونوي انسان په شکل بیا دنیا ته راشي نو داسبب کیږي چې د انسان روح له کماله بیا راوغورځیږي او له فعلیته قوې ته راشي دا له هغه چې دا له هغه سنت او قانون سره مخالف دے کوم چې په جهان کښې جاري دے (یعنې ټول موجودات باید دکمال په لور لاړ شی او د قوې نه فعل ته ورسي.)[۱]
۲- که چرې مونږ دا ومنله چې نفس له بدنه له جدایۍ وروسته یو بل ژوندي بدن ته بدلیږي نو دا په یو بدن کښې د دوو نفسونو جمع کیدل دي او د یو شخصیت دوه ځایه کیدل دي او داسې څیز د انسانی عقل په خلاف دے ځکه چې انسان یوشخصیت لري.[۲]
۳- په تناسخ باندی عقیده له دې پرته چې د هستۍ په نظام باندې له جاری سنت او قانون سره ټکر لري، د ظالمانو لپاره هم یوه بهانه جوړیدے شي ځکه چې هغوي به وایي چې مونږ تیر ژوند ښه تیر کړےو نو اوس هم ښه یو او تاسو رانه لاندې یئ او مظلومانو ته به وایي چې تاسو بد ژوند تیر کړے ؤ نو اوس په دې جنم کښې هم په بدبختۍ اخته یئ او په دې طریقې به خپل بد عملونه ښه څرګندوي او بهانه به ورته راوړی.
٤- قران د انسانانو لپاره د قیامت ترورځې پورې یوازې دوه ډوله مرګ او دوه ډوله ژوند لیکلے دے لکه چې فرمایي: كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (بقره / ۲۸)" څنګه له خدایه انکار

---

۱ باید دې خبر ې ته پام وکړو چې د انسان روح به پهقیامت کښې د هغه کامل او ټول بدن ته واپس راګرځي نو په دې فرض سره چې روح یو حنین ته واپس راځي ډیر فرق لري.
۲ . د علامه حلی کشف المراد کتاب، دویم مقصد ، څلورم څپرکې، اتمه مسئله، او د صدر المتألهین کتاب اسفار، ۱۰/۹.

کوئ په داسې حال کښې چې تاسو مړی وئ او هغه تاسو ژوندي کړئ بیا به تاسو مړه کړي او یوځل بیا به تاسو ژوندي کوي بیا به هغه ته جاروهل کیږي."

دا آیت د تناسخ په باطلوالي دلالت کوي ځکه چې کوم کسان د تناسخ عقیده لري هغوي وایي چې انسان له مرګه وروسته بیا هم دې ژوند ته راګرځي اوکیدے شي دا خبره څوځو ځله تکرار شي په داسې حال کښې چې د دې آیت په حکم سره له مرګه وروسته د یوځل نه زیات ژوند نشته اودا هماغه په قیامت کښې بیا ژوندي کیدل دي نه بیا په دې دنیا کښې.

لنډه دا چې په دې آیت کښې دوه مرګه او دوه ژوندونه د خلکولپاره بیان شوي دي.

۱- مرګ: د بې روحه څیزونو په شان د انسان مرګ .

۲- ژوند: کله چې دنطفې په شکل کښې راشي او له ځو مرحلو وروسته بیا دنیا ته راشي.

۳- عام مرګ.

٤- بیا په قیامت کښې ژوندي کیدل.

په داسې حال کښې چې په تناسخ کښې کیدے یو انسان په لسګونو ځله په دې طریقه مړ شي او د بل انسان په شکل کښې راشي.

یوسل لسم اصل

د تناسخ د بحث په پای کښې ضروری ګڼو چې د دوو پوښتنو ځواب ورکړو؛

لومړۍ پوښتنه: قرآن روښانه ویلې دي چې په تیرو امتونو کښې ځینې کسان مسخ شوې دي یعنی ځینې پکښې د خنزیر او ځینې د شادوګانو په شکل شوي دي. فرمایي: وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ (مائده/ ۶۰)[1]که تناسخ باطل وي نو مسخ څنګه کیدےشي.

ځواب: مسخ له تناسخ سره ډیر فرق لري ځکه چې په تناسخ کښې روح له بدنه له وتلو وروسته یو بل ماشوم یا بل بدن ته ځي خو په مسخ کښې روح له برنه نه جدا کیږي بلکې یوازې د بدن شکل بدلیږي د دې لپاره چې ظالم کس ځان د شادو او خنزیر په شکل ویني او په دې خپه شي.

او په بل بیان سره به دا ووایو چې د ظالم کس انسانی روح له خپل مقامه ښکته نه راځي ځکه که داسې وه نو مسخ شویو انسانانو به خپل غم نه شو محسوسولے په داسې حال کښې چې قرآن نسخ ته نکال ویلي د ي یعنی د هغو ګناهګارانو سزا.[2] په دې هکله تفتازانی وایي: د تناسخ حقیقت دا دے چې دانسانانو روحونه له بدنه له جدا کیدو وروسته په هم دې دنیا کښې نورو بدنونو ته د تدبیر او تصرف په غرض ننوځي نه دا چې د بدن شکل یې بدل شي (خو په مسخ کښې شکل بدلیږي).[3]

---

۱ همدارنګ د سورة اعراف ۱۶۶ آیت ته رجوع کولے شئ.

۲ فجعلها...(بقره/۶۶) نو دا پیښه مود موجودو او اخلافو لپاره سزا اودمتقیانو لپاره عبرت او پند وګرځوله.

۳ د تفتازانی کتاب، شرح مقاصد، ۳۳۷/۳مخ.

علامه طباطبائی فرمايي: مسخ شوي بنيادمان هغه دي چې انسانی روح پکښې د ے خو شکلونه يې بدل شوي دي نه دا چې انسانی روح يې هم مسخ شوے وي او د شادو روح يا بل ځناور روح ترې جوړ شوے وي.[1]

دويمه پوښتنه: ځينو کسانو دا ويلي دي چې رجعت له تناسخه راوتے د ے[2] آيا په رجعت د عقيدې لرلو لازمه هماغه تناسخ نه د ے؟

ځواب: لکه څنګه چې به يې په خپل ځای ووايو، د ډير شيعه عالمانو د عقيدې مطابق رجعت دا د ے چې ځينې مسلمانان او کافران به په اخره زمانه کښې بيا دې دنيا ته راشي او د هغوي راتلل د مړو د ژوندي کيدو غوندې دي لکه څنګه چې به عيسی مړي ژوندي کول[3] يا د عُزير (ع) په شان دي چې سل کاله پس ژوند ے شو.[4] دې ته پام سره د رجعت عقيده د تناسخ له مسئلې سره څه اړه نه لري او مونږ به د رجعت په بحث کښې د دې په هکله په تفصيل سره خبرې وکړو.

١ الميزان، طباطبائی، ٢٠٩/١.

٢ فخرالاسلام، احمد امين مصری، ٣٧٧مخ.

٣ العمران/٩۴.

۴ بقره/٢۵٩.

یوسل یوولسم اصل

د عالمانو په خبرو کښې، د قرآن په پیروۍ کښې یوه مسئله د "اشراط الساعة" په نوم بیان شوې ده چې د هغې مطلب دقیامت علامې او نښانې دي.

د قیامت نښانې په دوه ډوله ویشل کیږي:

الف: هغه نښانی چې د قیامت له راتللو او نږې له رنګیدو مخکښې به څرګندیږي چې دغه وخت به بنیادمان د ځمکې په مخ او سیږی او د اشراط الساعة؛ تکے ډیر د همدې نښانو او پیښنو لپاره استعمالیږي.

ب: هغه پیښې چې د ځمکې او د پیدا ایښت د نظام د خرابیدو سبب کیږي چې له هغې ډیرې نښانی په تکویر، انفطار، انشقاق او زلزله سورتونو کښې ذکر شوي دي.

لومړۍ ډول نښانې دا دي:

۱- د آخرني پیغمبر(ص) راتلل (محمد/ ۱۸)

۲- د یاجوج او ماجوج د بند ماتیدل (کهف/۹۸-۹۹)

۳- په پنډه لوګي سره د آسمان پټیدل (دخان/۱۰-۱۲)

۴- د حضرت عیسیٰ (ع) نازلیدل (زخرف/۵۷-۲۱)

۵- له ځمکې د یو خو ځیدونکي راوتل (نمل/۸۲)

د دې نښانو تفصیل باید د حدیثونو او تفسیرونو په کتابونو کښې وکتل شي.

د دوم ډول نښانو په هکله هم قرآن په تفصیل سره ذکر کړے دے لکه د نمرسپوږمۍ دریابونو ، غرونو او ځمکې او آسمان ګډوډیدل او د دې

اجمالي بيان دا دے چې دا موجوده نړۍ او دنيا به ورانه او ګډه وډه شي او يو بل نظام به جوړ شي چې د خداى د قدرت يوه بشپړه جلوه ده لکه چې فرمايي: يَوْمَ تُبَدَّلُ الأَرْضُ غَيْرَ الأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُواْ للّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (ابراهيم/٤٨) هغه ورځ چې ځمکه او آسمانونه به بدل شي او خلک به د يوازيني او قدرتمن خداى په درګاه کښې حاضر شي.

يوسل دولسم اصل

قران کريم يوه پيښه د " نفخ صور" په نوم ياده کړې ده چې دوه ځله به پيښيږي.

الف: هغه نفخ صور د شپيلۍ وهل چې په ځمکه او آسمانونوکښې د ټولو سالرونکيو د مرګ سبب به کيږي. (بې له هغه چا چې خداى يې وغواړي).

ب_هغه د شپيلۍ وهل چې د ټولو مړو د ژوندي کيدو او د خداى په دربار کښې د حاضريدو سبب به کيږي.[1] لکه چې فرمايي:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاء اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُم قِيَامٌ يَنظُرُونَ (زمر/٦٨)شپيلۍ به وپوکل شي او د هغې په سبب هغه هر څه چې په ځمکه او آسمانونو کښې دي په مرګ بيهوشه شي بې له

---

١ دې ته په پام سره دا آيت ، إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ (يس/٥٣) د هماغه واقعيت ښوونکے دے چې په ٥١ آيت کښې راغلےدے بيانوي چې فرمايي؛و نفخ فی ...او د آيت معنى داده چې دويم ځل د شپيلۍ وهل به يوازې يوغږ وي او له دې وروسته به ناڅاپه ټول ماته حاضر وی.

هغه چا چې خدای یې وغواړي يو ځل به بيا شپیلۍ وپوکل شي او ناڅاپه به مړي راپاڅي او (خپله جزاء او سزا به) ويني.
قران کريم د قيامت د ورځی د حشر او نشر په هکله په بيله توګه داسې فرمايي: يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ (قمر/۷)مړی به د خپرو شویو ملخانو په شان له قبرونو بهر راوځي.

يوسل ديارلسم اصل

د مړو له ژوندی کيدو او قيامت ته له تللو او جنت او دوزخ ته له ننوتلوو ړاندې به ځوکارونه تر سره کيږي چې قرآن او حديثونود هغې په هکله خبرورکړے دے.

۱. په يوې خاصې طريقې سره به د ټولو انسانانو د عملونو حساب کتاب کيږي چې يوه طريقه يې دا ده چې هر انسان ته به د هغه په لاس خپله عمل نامه يا کړن پاڼه ورکړل کيږي.

۲. له دې ورتير چې په عمل نامې کښې به د هغوي ټول واړه اوغټ کارونه ليکلے شوي وي ځينې ګوايان به هم له دننه او بهره انسان په عملونود قيامت په ورځ ګواهی ورکوي. بهرني ګواهان دا دي: خدای (آل عمران /۹۸) د هر يو امت پيغمبر(نحل/۸۹) زمونږ پيغمبر(ص) (نساء۴۱) د اسلامی امت خوښ شوي کسان (بقره/۱۴۳) دخدای پرښتې (ق/۱۸) او ځمکه (زلزله/۴-۵).

داخلي ګواهان دا دي: دانسان غړي (نور/۲۴، فصلت ۲۰-۲۱) او د خپلو عملونو مجسم کيدل (توبه/۳۴-۳۵)

۳- د انسانانو د عملونو د حساب کتاب لپاره به له دې پرته د عدل تلې هم تياريږي او هر يو کس ته به هغه څه ورسي د کوم چې حق لري لکه چې فرمايي: وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ (انبياء/۴۷) د قيامت په ورځ به د عدل تلې ولګوو نو په هيچا به هيڅ ظلم نه کيږي او که عمل د يو ذرې هومره هم وي نو هغه به په حساب کښې راولو او زمونږ حساب کافی دے.

۴- له اسلامی روايتونو پوهيږو چې د قيامت په ورځ به يوه عامه لاره وي چې بايد ټول له هغې لارې تير شي دې لارې ته په روايتونو کښې صراط ويلي شوي دي چې تفسير کوونکيو د سورة مريم ۷۱-۷۲ آيتونه[1] په همدې طريقه تفسير کړي دي.

۵- د جنتيانو او دوزخيانو تر مينځ يو ديوال دے چې قرآن هغې ته " حجاب"ويلي دي همدارنګ به دقيامت په ورځ لوړي مرتبې والا انسانان په يواوچت ځای ناست وي او جنتيان او دوزخيان به هر يو کس له

---

۱. وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا (مريم/ ۷۱-۷۲) او له تاسويو کس هم داسې نشته مګر دا چې هغه (دوزخ) ته به ننوځي دا (خبره) د خدای قطعی حکم دےبيا به پرهيزګارانو ته نجات ورکوو او ظالمان به چې په ګونډو په دوزخ کښې غورځيدلي دي پريږدو د دې آيت په تفسير کښې يو بل نظر هم شته چې د هغې تفصيل د دې کتاب د پوښتنو او ځوابو نو په برخه کښې بيانوو. -

خپلو ځیرو پیژندل کیږي لکه چې فرمایي: وَبَیْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَی الأَعْرَافِ رِجَالٌ یَعْرِفُونَ کُلاًّ بِسِیمَاهُمْ (اعراف/۴۶) د هغې دو ترمینځ یوه پرده ده او په اعراف (په لوړ ځای) به داسې سړي وي چې هر یو کس به له ځیرې پیژني دا د لوړې مرتبې انسانان زمونږ د روایتونو مطابق پیغمبران او د هغوي نائبان او خلیفه ګان دي.

۶- کله چې حساب کتاب ختم شي او د هر یو کس ځای معلوم شي نو خدای به یو بیرغ چې ورته "لواء الحمد" ویلے شي د پیغمبر(ص) په لاس کښې ورکړي او پیغمبر (ص) به له جنتیانو وړاندې د جنت په لور روان شي[1]

۷- په ډیرو روایتونو کښې د محشر په صحرا کښې د یو لوی حوض ذکر راغلے دے چې د کوثر ډنډ بللے شي؛ پیغمبر(ص) به د قیامت په ورځ له ټولو وړاندې د هغې غاړې ته رسي او د امت ژغوریدلې کسان به د پیغمبر(ص) او داهلبیتو(ع) په لاس له هغې ډنډ اوچینې اوبه څښي.

یوسل څوارلسم اصل

په اسلامی عقیدو کښې یوه منلي شوي عقیده د قیامت په ورځ د شفاعت کوونکیو دشفاعت ده چې د خدای په اذن به کیږي. شفاعت به د هغو کسانو کیږي چې نه دین او خدای سره یې خپلې اړیکې نه وي پرې کړې او

۱. بحار الانوار، ۸ ټوک، ۱۸ باب، ۱-۱۲حدیثونه، مسند احمد ۱/ ۲۸۱۲۹۵او ۳/ ۱۴۴.

د شفاعت وړوي چې له ځینو ګناهونو سره سره د شافعانو (شفارس کوونکیو) دشفاعت په برکت د خدای په رحمت کښې شامل شي. د شفاعت عقیده له قرآن او روایتونو اخستلې شوې ده چې لاندې ورته اشاره کوو.

الف: شفاعت په قرآن کښې

د قران ایتونه د قیامت په ورځ د شفاعت په اصل دلالت کوي بیانوي او قرآن پخپله په شفاعت او د خدای له حکم او اجازې سره د هغه ترښت ټینګار کوي. او فرمايي: وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى (انبیاء/۲۸)؛ شافعان به یوازې د هغو کسانو شفاعت کوي چې د خدای خوښ وي. په بل آیت کښې فرمايي: مَا مِن شَفِيعٍ إِلاَّ مِن بَعْدِ إِذْنِهِ (یونس/۳) هیڅ څوک شفاعت نه شي کولے خو د هغه له اجازته او حکمه وروسته. دې اصل ته په پام سره شفاعت د خدای په خوښه د قرآن له نظره یو منلے شوے او قطعی حکم دے.

اوس باید وګورو چې شفاعت کوونکي کسان څوک دي؟

له ځینو آیتونو داسې په لاس راځي چې پرښتې له شفاعت کوونکیو څخه دي څنګه چې فرمايي: وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاء وَيَرْضَى (نجم/۲۶) او په آسمانونو کښې ډیرې داسې پرښتې دي چې د هغوی شفاعت د خدای له اجازته وروسته یوازې هغه چا ته رسیږي چې خدای وغواړي او راضي وي ترې. مفسران د عَسیٰ اَنْ یبعثک

ربّکَ مقاما محموداً په تفسیر کښې وايي: له مقام محموده مطلب د پیغمبر(ص) لپاره د شفاعت مقام دے[1]

ب- شفاعت په روایتونو کښې.

له قرانه ورتیر په د پیغمبر(ص) شفاعت په ډیرو زیاتو روایتونو کښې هم ذکر شوے دے چې ځینو ته ترې اشاره کوو؛

۱- پیغمبر(ص) فرمايي: " انما شفاعتی لاهل الکبائر من امتي"[2] زما شفاعت زما دامت دهغه کسانو لپاره دے چې لوی ګناونه يې کړي دي، پیغمبر(ص) کیدے شي ځکه شفاعت د لویو ګناونو کوونکیو لپاره خاص کړے وي چې خدای په قرآن کښې څرګنده وعده کړې ده چې که تاسوله لویو ګناهونو ځان وساتئ نو زه به مو وبخښم (نساء/۳۱) او بیا شفاعت ته څه ضرورت نه پاتې کیږي.

۲- همدارنګ فرمايي: "أُعطیتُ خمساً و أُعطیتُ الشفاعة، فأدّخرتها لامتی فهی لمن لا یشرك بالله"[3] له خدایه په ما پینځه پیرزوینې شوي دي او یوه پکښې ماته د شفاعت راکول دي چې هغه مې د خپل امت لپاره ساتلے دے زما شفاعت زما د امت د هغه کسانو لپاره دے چې له خدای سره يې شریک نه وی جوړ کړے.

د ډیرو معلوماتو لپاره چې د قیامت په ورځ به له پیغمبر(ص) پرته شفاعت کونکی څوک وي؟ (لکه امامان لوي کسان او شهیدان) او هغوي به د چا

---

۱. المیزان،۱۳/ ۱۹۱-۱۹۲؛ مجمع البیان، ۱۰/ ۳۷۲.

۲. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه،۳/ ۳۷۲.

۳. خصال، شیخ صدوق، پینځګونې بابونه، دصحیح بخاری حدیث،۱/ ۴۲، مسند احمد، ۱/ ۳۰۱.

شفاعت کوي د دې لپاره بايدعقايدو کلام او حديث کتابونو به مراجعه وکړئ.

د دې په ترڅ کښې بايدپام وشي چې په شفاعت عقيده لرل په توبې باندې د عقيدې لرلو په شان بايد د دې سبب نه شي چې خلک زياتې ګناه ته مخه کړي بلکه بايد شفاعت د اميد يوه لاره وګڼل شي او د بخښنې په نيت بايد خپلې صحيح لارې ته دوام ورکړو . او د نهيلو خلکو په شان نه شو چې اوبه له ورخه تيرې وګڼو او سمې لارې ته د بيرته تللو فکر نه کړو. له تيرو خبرو دا هم څرګنديږي چې د شفاعت اثر د ځينو ګناهګارانو بخښل دي نه دا چې لکه معتزله وايي: چې ورسره د هغو کسانو چې شفاعت يې کيږي مقام لوړيږي. او ځينې نورې اسلامي فرقې هم دا خبره کوي چې صحيح نه ده.[1]

يوسل پينځلسم اصل

لکه څنګه چې مو وويل: "په اخرت کښې د خدای په اذن د شفاعت عقيده" هغه عقيده ده چې ټولې اسلامی فرقې يې منی او څوک پکښی د نيوکې حق نه لري،اوس بايد وګورو چې آيا په دې دنيا کښې له شافعانو لکه له پيغمبره(ص) شفاعت غوښتلے شو که نه؟ او په نورو ټکو به داسې ووايو چې دا وويل صحيح دي: اے د خدای رسوله دخدای په نزدزما شفاعت وکړه (يَا وجيهاً عندالله اشفع لنا عندالله)؟

١. اوائل المقالات، شيخ مفيد، **۵۴**مخ، او نور کلامی کتابونه.

په ځواب کښې باید ووایو: د دې خبرې مشروعیت او شرعی جواز تر اتلسمې هجري پیړۍ پورې تولو منله او د اتمې پیړۍ له نیمې وروسته ځینې کسان ددې عقیدې په خلاف پاڅیدل او دا عقیده یې جائز ونه ګڼله. په داسې حال کښې چې د قرآن آیتونه دپیغمبر(ص) معتبر حدیثونه او د مسلمانانو سیرت د هغې په جائز والي ګواهي ورکوي، ځکه چې د شافعانو شفاعت هماغه د هغوي دعا ده چې د خلکو په حق کښې یې کوي او د یو مومن د بل مومن لپاره دعا کول بې شکه جائزه ده نو بیا دپیغمبر(ص) دعا خو هسې هم جائزه ده.

په هغه حدیث کښې چې ابن عباس یې له پیغمبر(ص) نقل کوي دا روښانه شوې ده چې د بل لپاره د یوه مؤمن شفاعت دهغه په حق کښې دعا کول دي: کله چې یو مسلمان مړ شی او څلویښت مومن کسان د هغه جنازه وکړي نو خدای د مړی په حق کښې د هغوي شفاعت قبلوي"[1] او دا خو منلې شوې خبره ده چې د څلویښتو کسانو دجنازې لمونځ هماغه د مړي په حق کښې د هغوي دعا کول دي.

که د تاریخ پاڼې ولټوو نوګورو چې د پیغمبر(ص) اصحابو به د هغه په ژوند کښې له هغه شفاعت غوښته. ترمذي له انس بن مالکه نقلوي چې فرمایي له پیغمبر(ص) مې وغوښتل چې د قیامت په ورځ زما شفاعت

1 ما من رجل مسلم یموت فیقوم علی جنازته اربعون رجلاً لا یشرکون بالله شیأ، الا شفعهم الله فیه) صحیح مسلم، ۳/ ۵۴)

وکړي. پیغمبر(ص) وفرمایل: همداسې به وکړم. هغه ته مې وویل: تا به چرته لټوم؟ ویې فرمایل: د صراط په غاړه.[1]

دې ته په پام سره چې د شفاعت غوښتل بې له دې بل څه نه دي چې له شفاعت کوونکي دعا وغوښتل شي نو د هغې ځینې بیلګې په قرآن کښې د تیرو پیغمبرانو په زمانه کښې هم موندلے شو:

۱- د یعقوب زامنو له دې وروسته چې مظلمه یې څرګنده شوه له خپل پلاره یې وغوښتل چې له خدایه ورپاره بخښنه وغواړي حضرت یعقوب هم د هغوي خبره ومنله او په خپلې وعدې یې په خپل وخت عمل وکړ.[2]

۲- قران فرمایي: که له اسلامی امته ځینې کسانو په ځانونو ظلم وکړ او بیا پیغمبر(ص) ته راغلل چې هغه حضرت د هغوي لپاره له خدایه بخښنه وغواړي بیاپه خپله بخښنه وغواړی او پیغمبر(ص) هم د هغوي لپاره له خدایه بخښنه وغواړي، نو خدای د هغوي توبه قبلوی اود خپل رحمت لاندې یې راولي.[3]

۳- همدارنګ قرآن د منافقینو په هکله فرمایي: کله چې هغوي ته وویل شي چې راشئ او له پیغمبر(ص) وغواړئ چې ستاسولپاره بخښنه

---

۱ مسألت النبی أن یشفع لی یوم القیامة فقال أنا فاعل ،قلت فأینأطلبک؟ فقال علی الصراط (سنن ترمذی، ۴۲/۴، د صراط په شان کښې د راغلي روایتونو په باب کښې.۹

۲ یوسف/ ۹۷: قَالُواْ يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيَ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

۳. نساء/۶۴. وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُواْ أَنفُسَهُمْ جَآؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُواْ اللّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُواْ اللّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا.

وغواړی، نو هغوی مخ تاوهي او کبر کوي.[1] ثرګنده ده چې که د پیغمبر(ص) له شفاعته مخ اړول د مشرک اونفاق نښه وي نو د شفاعت غوښتل به د ایمان او د خدای په درګاه کښې دتسلیمیدو نښه وي.

٤- دې ته دې هم پام وشي چې دلته زمونږ بحث د شفاعت مشروعیت او جائز ثابتول دي نو په دغو آیتونو کښې د شفاعت کوونکي ژوندی نه پاتې کیدل زمونږ مقصد ته تاوان نه رسوي که څه هم دا فرض شي چې دا آیت یوازې د ژوندیو په هکله راغلے وي نه د مړیو په هکله بیا هم زمونږ مقصد ته څه ضرر نه رسوي ځکه کله چې له ژوندیو مرسته غوښتل شرک نه وي نو له مړیو شفاعت غوښتل به هم شرک نه وي. ځکه چې د شفاعت کوونکي ژوند اومرګ د توحید اوشرک ملاک او معیار نه دے بلکې هغه یوازینې څیز چې دشفاعت لپاره ضروري دے هغه د پاکو روحونو د اوریدو طاقت دے چې د توسل په بحث کښې به په دې هکله په تفصیل سره خبرې وکړو او دغه ارتباط او نتیجه به یې ثرګنده کړو.

دلته باید پاملرنه وشي چې له پیعمبرانو او اولیاؤ د مؤمنانو او مؤحدانو مرسته غوښتل له بتانو د کافرانو له مرسته غوښتلو سره ډیر فرق لري، ځکه چې موحدان په دوو اسسي خبرو په ایمان لرلو سره له الهي ولیانو مرسته غواړي:

١- اول دا چې هغوي داعقیده لري چې د شفاعت مقام یوداسې مقام دے چې له خدای سره خاص دے او د هغه په اختیار کښې دے لکه څنګه چې فرمایي: قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا (زمر/۴۴)" ووایه: شفاعت ټول د خدای په لاس

---

١. منافقین/٥: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ.

کښې دے" او یا: " مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ " څوک دي چې بي د هغه له اذنه د شفاعت حق لري؟ او د هغه شفاعت قبول شي؟
۲- کوم شفاعت کوونکي چې موحدان د هغوي په وړاندې سوال اوغوښتنه کوي د خدای مخلص بندګان دي چې د خدای دربار ته دومره نزدې دي چې دعا يې قبليږي.
لاندينيو دو شرطونو ته په پام سره په شفاعت کښې د بعثت د وخت له مشرکانو سره د مؤحدانو اساسي فرق روښانه کيږي:
اول: مشرکانو د هغوي د شفاعت کولو لپاره هيڅ قيد نه لګولو او داسې وه لکه چې خدای د شفاعت حق دغې ړندو کڼو بتانو ته ورکړے وي. په داسې حال کښې چې موحدان د شفاعت حق يوازې د خدای په اختيار کښې ګڼي او د شفاعت قبليدل د خدای په حکم او اجازت پورې تړلے ګڼي.
دويم: دجاهليت د وخت مشرکانو به هغه معبودان چې په خپله يې جوړکړې وو خپل مالکان او خدايان ګڼل او دا خيال به يې کاوه چې دغه بې روحه څيزونه دهغوي رب او خدايان دي او د نړۍ په چلولو کښې يې لاس دے، په داسې حال کښې چې موحدانو پيغمبر(ص) او امامان د خدای پاک خالص بندګان ګڼل او تل به يې دا خبره يادوله چې "عبده ورسوله"و عبادالله الصالحين" نو په دې دواړو کښې د آسمان او ځمکې فرق دے.
دې ته په پام سره په هغو آيتونو باندې استدلال کول چې د مشرکانو په هکله راغلی دي چې هغوي د بتانو له شفاعت غوښتلو منعې کوي. د خدای د وليانو د شفاعت په باب د دليل په توګه د دغو ايتونو راوړل يوه غلطه او بې بنياده خبره ده او يوازې مغالطه ده.

یوسل شپاړسم اصل

په اسلامی تعلیماتو ـ بلکې په ټولو آسمانی شریعتونو کښې ـ د ګنهګارو لپاره د توبې لاره خلاصه ده. کله چې یو انسان په خپلو کړو پښیمان شي نو د هغه روح د هغه پام خدای ته اړوي د هغه په درګاه کښې زاري وکړي او له زړه اراده کوي چې بیا به هغه ناروا کار نه کوي. او خدای هم په هغه شرطونو سره چې په کلامي کتابونو کښې راغلي دي د هغه توبه قبلوي قرآن پاک فرمايي: وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (نور/۳۱)ای ایماندارو ټول خدای ته ستنا نه شئ (توبه اوباسئ) ښايي چې کامیاب شئ کومو کسانو ته چې د توبې او د شفاعت د تربیتي اثراتو پته نشته هغوي دا خیال کوي چې ګنهګاروته د دې دواړو ورونو خلاصیدل په یو ډول ګناه ته د هغوي تشویقول دي په داسې حال کښې چې هغوي له دې خبرې غافل دي چې ډیر انسانان په څه نه څه ګناه ضرور ککړدي او داسې انسانان ډیر کم دي چې په عمر کښې ترې ګناه نه وي شوې. په دې جهان کښې داسې څوک دي چې ګناه ونه کړي؟ نو دې ته په پام سره که د توبې اوشفاعت دروازه هغوي ته خلاصه نه وي نو کوم کسان چې دې ته تیاردي چې په باقي پاتې عمر کښې له ګناهونو ځان وساتی اوپه پاکه لار روان شی هغوي به ځان سره وايي: مونږ ته خو به هسې هم یوه ورځ دګناهونو سزا راکول کیږي او دوزخ ته به ځو؛ نو په باقي پاتې عمر کښې هم ولې د خپل زړه اونفس خبره ونه منو او لا زيات له نامشروعه خوندونو خوند وانه

خلو؟ دا ډول که د توبې دروازه بندشي نو د خدای له رحمته نا امیدي به د یو ښامار په شان خله خلاصه کړي او انسانان به ځان ته راکاږي.

د توبې مثبت اثرات هاله روښانیږي چې کله پوه شو چې په اسلام کښې د توبې د قبلیدو لپاره څه شرطونه شته چې د دین مشرانو او د اسلامي علمونو څیړونکیو د هغو شرطونو په هکله په تفصیل سره خبرې کړې دي. قرآن په روښانه توګه د توبې په هکله داسې فرمایي: كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (انعام/**۵۴**) ستاسو خدای په ځان باندې رحمت فرض کړے دےکه په تاسو کښې یو کس د جهالت له مخې یو بدکار وکړ او بیایې توبه وکړه او ځان یې سم کړ نو خدای بخښونکے مهربان دے.

یوسل اولسم اصل

۱. عقل اونقل دا ګواهی ورکوي چې هر یو انسان به د قیامت په ورځ د خپلو نیکو عملونو جزا مومي. قرآن پاک فرمایي: فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (زلزله/ ۷) کوم کس چې د یوې ذرې هومره نیک کار وکړي نو هغه به ویني. او همدارنګ فرمایي: وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى.
ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاء الْأَوْفَى (نجم/ ۴۰-۴۱) د هغه کوشش به خامخا ولیدل شي او بیا به ورته په بشپړه توګه جزاء ورکړے شي. له تیرو آیتونو معلومیږي چې د انسان بدکارونه د هغه ښه کارونه له مینځه نه وړي خو په دې هم پوهیږو چې ځینې ګناهونه لکه شرک او کفر نور عملونه له مینځه وړی اوحبط

کوي يې او نيک عملونه يې تباه کيږي او په اخرت کښې به په هميشني عذاب اخته کيږي لکه څنګه چې فرمايي: وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُوْلَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (بقره /۲۱۷) له تاسو څخه چې څوک له خپل دينه واوړي او په هماغه حالت کښې مړ شي نو په دنيا او آخرت کښې يې عمل تباه کيږي او دا رنګ کسان به د هميشه لپاره د دوزخ په اور کښې وي.

دې ته په پام سره يو ايماندار انسان به په بل جهان کښې خپل نيک او بد عملونهويني خوکه مرتد شي يا بل داسې عمل وکړي چې حبط عمل ورسره کيږي او په کتاب او سنت کښې بيان شوےوي نو بيا به خپل نيک عملونه هم نه ويني.

په اخر کښې دې خبرې ته هم پام ضروري دے چې که څه هم خداى له مومنانو سره وعده کړې ده چې د نيکو عملونو بدله به ورته ورکوي او د بدو سزا خو د عقل له نظره دا دواړه په خپلو کښې څه فرق نه لري ځکه چې په وعدې عمل کول يوه عقلي خبره ده او عمل وربandې نه کول يو بد کار دے. خو د "وعيد"(دبد کار په سزا ورکولو) کښې داسې نه ده ځکه چې سزا ورکول د سزا ورکونکي حق دےاو هغه له خپله حقه تيريدے شي. له همدې سببه څه فرق نه کوي که ځينې نيک کارونه ځينې بد کارنه پټ کړي چې په اصطلاح کښې ورته "تکفير"ويل کيږي.[1] په قرآن کښې ځينې نيک عملونه دځينې بدو عملونو "تکفير" او ختموونکې ګڼل شوي دي چې له

---

۱ کشف المراد، ۴۱۳مخ، ۲ مقصد، ۷ مسئله.

هغو څخه یو له لویو ګناهونو ځان ساتل دي لکه چې فرمايي: إِن تَجْتَنِبُواْ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلاً كَرِيمًا (نساء/۳۱) که له لویو ګناهونو ځان وساتئ نو مونږ به درته واړه ګناهونه پټ کړو او ښه ځای ته به مو ننباسو.

ځینې عملونه لکه توبه، پټه صدقه ورکول، او نور داسې کارونه شته چې داسې اثر لري

یوسل اتلسم اصل

په دوزخ کښې د همیشه لپاره پاتې کیدل د کافرانو لپاره خاص دي او د هغه چا لپاره چې د توحید رڼا یې په زړه کښې وي له دوزخ څخه د وتلو لار بنده نه ده. لکه چې فرمايي: إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا (نساء/۴۸) خدای پاک هیڅ کله شرک نه بخښي خو نور ګناهونه چې چا ته وغواړي بخښي یې او چا چې له خدای سره شریک جوړ کړ نو هغه یوه لویه ګناه کړې ده.

دا آیت په ډیره روښانه بیانوي چې له شرکه پرته نور ټول ګناهونه معاف کیدے شي نو بې شکه دا هغه ګناهونو ته اشاره کوي چې کوم کسان بې توبې مړه شي ګنې که توبه وکړي نو کیدے شي چې ټول ګناهونه تر دې چې شرک هم ورته وبخښل شي دې آیت ځکه د مشرک او نورو تر مینځ فرق بیان کړےدے چې کوم کسان بې توبې لاړ شي او مشرک وي نو هغه نه بخښل کیږي خو که مشرک نه وي نو د هغه په هکله امید شته چې خدای

يې وبخښي خو نه دا چې خامخا به يې بخښي بلکه "لمن يشاء" قيد ورسره دے يعنى چا ته چې وغواړي ګناهونه معافوي . د من يشاء قيد دخداى رحمت ته اشاره ده چې ګناهګاران د ويرې او اميد په مينځ کښې ساتي او هغوي ته وايي چې له مرګه مخکښې توبه وکړئ نو دغه وعده انسان د دو ګړنګونو تر مينځ چې نهيلي او تجري ده په نيغه لار تربيت کوي او وړاندې يې بيايي.

امام کاظم(ع) فرمايي: و لا يخلد الله فى النار الا اهل الكفر ولجحود و أهل الضلالة والشرك" خداى پاک به بې له مشرکانو اوکافرانو نور څوک د هميشه لپاره په اور کښې نه پريږدي اواخر به له خپلونيکو اعمالو خوند اخلي لکه چې فرمايي: فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (زلزله/۷) [۱]

مونږ دا عقيده لرو چې جنت او دوزخ اوس هم شته شيخ مفيد فرمايي: جنت اودوزخ اوس هم شته او روايتونه د هغې په شتون ګواه دي او په شريعت عمل کوونکي په دې خبره يوه خله دي د قرآن آيتونه هم د جنت اودوزخ په اوس شتون باندى يو ډول ګواهي ورکوي لکه چې فرمايي: وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى.عِندَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى. عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى (نجم/۱۳-۱۵)

پيغمبر(ص) د وحى پرښته يو ځل بيا له "سدرة المنتهىٰ" سره نزدې وليده هغه چې ورسره جنت الماوىٰ ده . په يو بل ځاى کښې مومنانو او کافرانو ته دزيرې او بيدارى په مقام کښې فرمايي: چې جنت د مومنانو اودوزخ د کافرانو لپاره تيار شوےدے لکه د جنت په هکله فرمايي: أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (آل

---

۱ بحارالانوار،۸ټوک،۲۷باب،لومړى حديث.

عمران۱۳۳) او دوزخ په هکله فرمايي: " وَاتَّقُواْ النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ "(آل عمران/۱۳۱).

که څه هم مونږ ته د جنت او دوزخ ځای دقيق روښانه نه دے خوله ځينې آيتونو لاس ته راځي چې جنت په پاسه برخې کښې دے لکه چې فرمايي:
وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ (ذاريات/۲۲)؟

نهمه برخه

ايمان، كفر، بدعت، تقيه، توسل او بداء وغيره....

يو سل شلم اصل

د ايمان او کفر حد د کلام له مهمو بحثونو څخه دے "ايمان" په لغت کښې، د تصديق کولو معنی لري او "کفر" د اغوستولو او پوشلو په معنی دے له همدې سببه کرونګر چې په ځمکه کښې دانې کري هغه ته هم کافر ويلے شي. خو د عقايدو او کلام په اصطلاح کښې ايمان د خدای په وحدانيت اعتقاد، د قيامت په ورځې باور کولو او د پيغمبر(ص) رسالت منلو ته وايي. البته په پيغمبر(ص) باندې ايمان ، په تيرو پيغمبرانو او آسمانی کتابونو ايمان او کوم حکمونه او تعليمونه چې پيغمبر(ص) بيان کړي دي په هغو باور لرلو ته هم شامليږي.

د ايمان اصلی ځای د انسان زړه دے لکه څنګه چې قرآن پاک فرمايي: أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ (مجادله/۲۲) هغوی داسې کسان دي چې خدای ايمان د هغو په زړونو کښې ليکلے دے . همدا رنګ د هغه اعرابو په هکله چې داسلام د طاقت په وړاندې تسليم شوي دي خو زړونه يې د ايمان له نوره خالی دي فرمايي: وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ (حجرات/ ۱۴) تر اوسه ايمان ستاسو په زړو نو کښې نه دے ننوتے خو د يو کس د مسلمانئ حکم په دې پورې تړلے دے چې په خلې ايمان څرګند کړی او لږ تر لږه د خپلې عقيدې انکار نه کوي ځکه چې که د خپلې عقيدې انکار وکړي نو بيا د هغه په هکله د ايمان حکم نه کيږي. لکه څنګه چې فرمايي: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (نمل/۱۴) د خدای له

ایتونویې سره د دې چې په هغو یې یقین درلود و بیا یې هم انکار وکړ. په دې بیان سره د کفر حدروښانه شو. کله چې یو کس د خدای د وحدانیت یا د قیامت د ورځی یا د پیغمبر(ص) د رسالت انکار وکړي، نو بېشکه په هغه به دکفر حکم کیږي. همدا رنګ که د پیغمبر(ص) د منلو شویو ځیزو ځخه د یو ځیز انکار وکړی چې دا انکار یې د پیغمبر(ص) د رسالت د انکار سبب شي نو دا هم په انسان باندې د کفر حکم کوي.

پیغمبر(ص) چې کله علی(ع) د خیبر د فتح کولو لپاره روان و نو د هغه په لاس کې یې یو بیرغ ورکړ او دایې وویل چې د دغه بیرغ خاوند به د خیبر کلا فتح کړي او بریالے به راستون شي په دغه وخت کښې حضرت علي(ع) رسول الله(ص) ته مخ کړ او ویې ویل: له هغوي سره د جنګ حد څه دے؟ پیغمبر(ص) وفرمایل: قاتلهم حتی یشهدوا ان لا إله إلا الله و ان محمد رسول الله، فإذا فعلوا ذلك فقد منعوا منك دمائهم و اموالهم الا بحقها و حسابهم علی الله[1] له هغوي سره وجنګیږه تر دې چې د خدای په وحدانیت او د پیغمبر(ص) په رسالت ګواهی ورکړي نو کله چې یې ګواهي ورکړه نو د هغوي وینی او مالونه به محترم وي مګر په هغه ځای کښې چې په حق (ووژل شي یا یې مالونه واخستل شی) او د هغوي حساب له خدای سره دے.

همداراز یو سړي له امام صادق(ع) پوښتنه وکړه: له ټولو کم ځیز چې د انسان د مسلمانیدو سبب کیږی څه دے؟ امام ورته ځواب ورکړ: یشهد ان لا

۱- صحیح بخاری، کتاب ایمان ، ۱۰مخ،صحیح مسلم، ۷ټوک، د علی(ع) د فضیلتونو باب، ۱۷مخ.

اله الا الله و ان محمد عبده ورسوله و يقر بطاعته و يعرف امام زمانه فاذا فعل ذلك فهومؤمن.[1]

د ايمان تر ټولو کمه مرتبه دا ده چې د خداى په وحدا نيت او د پيغمبر(ص) په بندګۍ او رسالت ګواهي ورکړي او د حق اطاعت قبول کړي او د خپلې زمانې امام وپيژني کله چې يې داسې وکړل نو هغه مومن دے.

يوسل يويشتم اصل

که څه هم د ايمان حقيقت هماغه د زړه عقيده ده خو دا ګمان دې ونه شي چې يوازې همدومره قدر ايمان د انسان د کاميابۍ لپاره کافي دےبلکې انسان بايد د ايمان په اثارو او عملي لوازماتو هم عمل وکړي. همدا سبب دے چې په ډيرو روايتونو کښې صحيح مومن هغه کس ګڼلےشوے دےچې د زړه له ايمان سره سره د ايمان په حکمونو او په خپلو الهي دندو هم عمل کوي لکه د عصر په سورت کښې ټول انسانان په زيان کښې بللى شوي دي خولږ غوندې کسان يې زيانکار نه دې ګڼلي فرمايي: وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ، په زمانى قسم! چې ټول انسانان په تاوان کښې دي مګر هغه کسان چې ايمان يې راوړے دے او نيک عملونه يې کړي دي او يو بل ته د حقو او صبر هدايت کوي.

---

۱ بحار الانوار، ۱۲/۲۲،د کفر او ايمان کتاب، د شيخ صدوق د معانى الاخبار په نقل، د روايت سند صحيح دے.

امام باقر(ع) له امام علی(ع) نقلوي چې يو سړی هغه ته وويل: آيا هر هغه سړے چې د خدای د وحدانيت او د پيغمبر(ص) د رسالت ګواهی ورکړی مومن دے؟ حضرت وفرمايل: فأين فرائض الله، نو د خدای فرائض او حکمونه چرته لاړل؟!

همدارنګ اميرالمومنين (ع) فرمايي: لو كان الايمان كلاماً لم ينزل فيه صوم و لا صلاة و لا حلال و لا حرام. که ايمان يوازی د شهادتينو ويل وے نو روژه، لمونځ، او حلال او حرام به نه نازليدل.[1]

له پاسني حديثه دا نتيجه اخلو چې د ايمان بيلا بيلی مرتبې دي او هره مرتبه يې خپل خاص اثرات لري. يوازې په زړه سره عقيده لرل او يا لږ تر لږه د هغه انکار نه کول د ايمان له ټولو کمه درجه ده . چې په هغې د اسلام ځينې حکمونه جاري کيږي. په داسې حال کښې چې د ايمان نورې مرتبې چې انسان ورسره هم په دې دنيا کښې او هم په اخرت کښې کاميابيږي د انسان په عملي اثارو پورې تړلې دي.

د ويلو وړ ده چې په ځينو روايتونو کښې په دينی حکمونو باندې عمل کول هم د دين له ستنو او ارکانو ګڼلي شوي دي اتم امام له خپلو پلار نيکونو او هغوی هم له پيغمبره (ص) نقلوي چې هغه حضرت وفرمايل: الايمان معرفت بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالاركان[2] ايمان د زړه معرفت، په ژبې سره اقرار کول او په غړو سره عمل کولو ته وايي. په ځينو روايتونو

---

۱ کافی، ۲/۲، ۳۳حدث.

۲ عيون اخبار الرضا، ۲۲۲/۱.

کښې شهادتینو سره سره نور شرطونه هم ذکر شوي دي لکه د لمانځه کول، زکات ورکول، د حج فریضه ادا کول، واجبې روژې نیول او داسې نور....[1]

دا ډول روایتونه یادې ته په پام سره راغلي دي چې د دغو عملونو په وسیله مسلمان سړےله غیر مسلمانه پیژندے شي یا دا وایي چې د شهادتینو ویل هاله ګټه ورکوي چې ورسره ورسره شرعی عملونه هم په ځای راوړے شي چې لمونځ، روژه ،زکات، حج وغیره پکښې مهم دي.

پاسنی اصل ته په پام سره باید د مسلمانانو ځینې ډلې نورې ډلې په دې خبره کافرانې ونه ګڼي چې په فرعی حکمونو کښې له یو بل سره اختلاف لري. ځکه چې د کفر نښانه دا ده چې انسان په هغه دریو اصلونو کښې د یوۀ اصل انکار وکړي یا د یو داسې څیز انکار وکړي چې د دې دریو څیزونو د انکار سبب شي.او دا هاله کیدے شي چې د کوم څیز انکار یې کړےوي هغه دومره روښانه وي چې د هغی انکار او په اصولو اقرار له یو بل سره نه شي جمع کیدے.

له همدې سببه مسلمانانو ته پکار دي چې په ټولو مرحلو کښې اسلامی ورورولي وساتي او په هغه کارونو کښې چې له اصولو سره څه تړاو نه لري هغه د اختلاف او د یو بل د فسق او کافر بللو سبب جوړ نه کړي. او په فکري او عقیدتی اختلافاتو کښې هم د یو بل خبرې واورې او څیړنه وکړي او په همدې بسنه وکړي اوله وچ او بې منطقه تعصبه او تومتونو او تحریف کولو دې ځان وساتي.

---

۱. صحیح بخاري، ۱۲/۱ ،کتاب الایمان،شهادة ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و اقامة الصلاة و ایتاء الزکاة و الحج وصوم رمضان.

يوسل دوه ويشتم اصل

له همدې امله چې د نړۍ ټول مسلمانان په دريو اصلونو[1] کښې يو نظر لري نو پکار نه ده چې ځينې فرقې په اصولو يا فروعو کښې د اختلافاتو په وجه يو بل تکفير کړي. ځکه چې د مسلمانانو ډير اختلافات کلامي دي چې د پيغمبر(ص) له زمانې وروسته د مسلمانانو تر مينځ پيدا شوي دي او هر يوه فرقه د ځان لپاره دليل او مدرک لري نو دې ته په پام سره، په داسې مسئلو کښې اختلاف ددې سبب نه کيږي چې په يو بل باندې د کفر فتوا ولګول شي او اسلامي وحدت له لاسه ورکړے شي. د دې اختلافاتو د حل د ټولو ښه لاره بحث او ګفتګو ده چې علمي خبرې له غير منطقي تعصبونو ليرې وشي.

قران مجيد فرمايي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلاَ تَقُولُواْ لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا (نساء/۹۴) اے ايماندارو کله چې تاسو په ځمکه کښې ګرځئ نو (دمومن او د کافر په پيژندلوکښې) ځير شئ او مومن کس چې تاسو ته سلام وکړي (يعنى خپل اسلام تاسو ته څرګند کړي) نو هغه ته مه وايئ چې مومن نه يې.

---

[1] هغه درې اصلو نه چې د کفر او ايمان انکارول يا قبلول په هغې پورې تړلی دي هغه شهادتين ويل يعنی د خدالی وحانيت منل، د پيغمبر(ص) رسالت منل او دريم د قيامت د ورځې منل دي.

پیغمبر(ص) د اسلام د ستنو د بیانولو په ترڅ کښې فرمايي: يو مسلمان دا حق نه لري چې بل مسلمان د يوې ګناه په سبب کافر وګڼي يا ورته مشرک ووايي.[1]

يوسل درې ويشتم اصل (بدعت)

"بدعت" په لغت کښې نوي کار ته ويلے شي چې له دې وړاندې نه وي شوے چې د کوونکي لپاره يو ډول کمال او ښکلا حسابيږي، د خدای له صفتونو يو صفت "بديع" دے؛

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَإِذَا قَضَى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ (بقره/۱۱۷) د بدعت اصطلاحی مطلب دا دے چې انسان په شریعت کښې يو داسې څیز ننباسی چې په شریعت کښې نه وي. او د بدعت له ټولو لنډ تعريف دا دے: ادخال ماليس من الدين فی الدين.

په دين کښې بدعت راوستل له لويو ګناهونو څخه دے او د هغې په حراميدو کښې څه شک نشته. پیغمبر(ص) وفرمايل: كل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالة وكل ضلالة فی النار"[2] د بدعت په هکله تر ټولو مهمه خبره دا ده چې د بدعت د مفهوم جامع الافراد او مانع الاغيار تعريف وشي او بيان شي چې له غير بدعت سره يې فرق وشي په دې لړ کښې د بدعت د حقيقت د پوهيدو لپاره بايد دوو مطلبونو ته پام وکړو.

---

۱ لا تكفرو هم بذنب و لاتشهدوا عليهم بشرك ، كنزالعمال.۱ټوک، ۳۰مخ.
۲ بحارالانوار، ۲۲۳/۲ ،مسنداحمد ،۱۲۲/۴-۱۲۷.

۱- بدعت ، په دین کښې یو ډول تصرف (لاس وهل) دي یا په شریعت کښې د څه زیاتول یا ترې کمول. په دې اساس نوي ایجادات چې له دین سره څه اړه نه لري هغه بدعت نه دي او عامه مسئله ده (که څه هم پکښې دا شرط شته چې هغه نوے څیز په شرعې کښې حرام نه وي) د مثال په توګه، انسانان د خوراک او اوسیدو لپاره همیشه نوي نوي څیزونه جوړوي په تیره بیا زمونږ په اوسنی زمانه کښې د ژوند ډیرې طریقې او وسیلې بدلې شوي دي ، او د بیلګې په توګه دورزش اوتفریح لپاره ډیر نوي نوي څیزونه جوړ شوي دي .ځرګنده خبره ده چې داټول بدعت (نوښت) دے، خو په شریعت کښې له بدعت سره څه اړه نه لري، خو یوازې هغه څه چې مووویل د هغې دحلال والي شرط دا دے چې د دینی احکامو مخالف نه وي. مثلاً دښځواو سړیو بې پردې په یو محفل کښې جمع کیدل، چې د لویدیځ فاسده ډالی ده حرام دي خو بدعت نه دے. ځکه چې کوم کسان په دا رنګ محفلونو کښې ګډون کوي هغوي پکښې په دې نیت ګډون نه کوي چې دا کار د شرعی له مخی روا شوے دے، بلکه په دې نیت چې دا کار که څه هم د شرعی مخالف ګڼي خو د بې پامو او د خوند لپاره په کې ګډون کوي همدا سبب دے چې کله د داسې کسانو خپلې غلطی ته پام شی نو توبه وکړی او کلکه اراده وکړی چې نور به په دا رنګ محفلونو کښې ګډون نه کوی.

لسمه برخه

یو سل شپږ دیرشم اصل

امامیه شیعه په عقائدو او احکامو کښې په هغو حدیثونو عمل کوي چې له ثقه (ربنتوني) او د پیغمبر(ص) د باور وړ کسانو څخه نقل شوي وي، فرق نه کوي چې دا حدیثونه د شیعو په کتابونو کښې وي او که د سنیانو په کتابونو کښې. له همدې سببه د شیعو د فقې په کتابونو کښې کله کله هغه روایتونه هم راوړے شي چې راویان یې اهل سنت دي. (په علم درایه کښې د حدیثونو په څلور قسمه ویش کښې دې حدیثونو ته "مؤثق" حدیثونه ویل کیږي). نو دې ته په پام سره هغه څه چې ځینې غرضي کسان یې په شیعیانو پورې تړي بالکل بې بنیاده دي.

د شیعو د فقې سرچینې: کتاب، سنت، اجماع او عقل دي. او سنت د معصوم علیه السلام کار، وینا او تقریر دے چې په معصومینو کښې له ټولو لومړے پیغمبر(ص) دے. نو هر کله چې یو مؤثق حدیث له پیغمبر(ص) نقل شي او پکښې د هغه حضرت قول فعل یا تقریر[1] وي نو هغه د شیعو له نظره معتبر دے. د شیعو د فقې په کتابونو کښې لیکلي شوي حدیثونه د دې خبرې څرګند دلیل دے او له یوه لحاظه دا ویلے شو

---

[1]. تقریر دې ته وایي چې د معصوم په وړاندې یو کار وشي او معصوم یې په خپلې چوپتیا سره تایید کړي

چې په دې هکله د شيعه او سني د حديثونو کتابونو تر مينځ څه فرق نشته؛ که څه فرق وي نو هغه د راوي د ثقه والي او د اعتبار د درجې په تشخيص کښې د ے.

يو سل اووه ديرشم اصل

هغه حديثونه او روايتونه چې په صحيح سند سره له معصومينو عليهم السلام نقل شوي دي هغه شرعي حجت دي؛ بايد په هغو عمل وشي او د هغو مطابق فتوی ورکړے شي. امامان او اهلبيت عليهم السلام د مفتي او مجتهد په مانې مفتي او مجتهد نه وو بلکه هغوي چې څه نقلول هغه داسې حقيقتونه وو چې په لاندينيو طريقو هغو ته رسيدلي وو.

الف- د خدای له رسوله نقلول

امامانو اهلبيت عليهم السلام به حديثونه (بې له واسطې، يا د خپلو پلرونو په واسطه) د خدای له رسوله اخستل او نورو ته به يې نقلول او داسې حديثونه په شيعو کښې زيات دي چې هر يو امام له وړاندې امامه نقل کړي دي تر دې چې پيغمبر(ص) ته رسيږي، او که دا حديثونه چې سند يې د امامانو په واسطه پيغمبر(ص) ته رسي راټول کړے شي نو يو لوی مسند ترې جوړيد ے شي چې د مسلمانو محدثانو او فقيهانو لپاره به يوه لويه خزانه وي. ځکه چې په داسې پوخ سند سره روايتونه د حديثونو په علم کښې سار ے نه لري. د بيلګې په توګه يو حديث چې د سلسلة الذهب د

حدیث په توګه د هغه یوه نسسخه د تبرک لپاره د سامانیانو د ادب دوستې لړۍ په خزانې کښې پرته ده بیانوو.

بزرګوار شیخ صدوق په خپل کتاب توحید کښې د دوو کسانو په واسطې سره له اباصلت هروي نقلوي چې فرمایي: زۀ له علی بن موسی رضا علیه السلام سره وم چې له نشابوره تېریدۀ دغه وخت د نشابور د محدثانو یوې ډلې لکه محمد بن رافع، احمد بن حرب، یحیی بن یحیی، اسحاق بن راهویه او نورو علمي ملګرو د امام د اس جلب ونیوۀ او ورته یې وویل: تاته ستا د پاکو پلرونو قسم درکوو چې مونږ ته داسې حدیث نقل کړه چې له خپل پلاره دې اوریدلې وي. امام په دې حال کښې خپل سر له کجاوې راوباسه او داسې یې وفرمایل:

"حَدّثنی ابی العبد الصالح موسی بن جعفر علیه السلام قال حدثنی ابی الصادق جعفر بن محمد علیه السلام قال حدثني ابی ابو جعفر محمد بن علي باقر علم الانبیاء علیه السلام قال حدثنی ابی علی بن الحسین سید العابدین علیه السلام قال حدثنی ابی سید شباب اهل الجنة الحسین علیه السلام قال حدثني ابی علی بن ابی طالب علیه السلام سمعتُ النبي صلی الله علیه و اله یقول سمعتُ جبرئیل یقول سمعتُ الله جل جلاله یقول: "لا إله إلا الله حِصنی فَمَن دَخَل حِصنی أمِنَ مِنْ عذابی". بیا چې لږ لاړ نو غږ یې وکړ او ویې فرمایل: بِشُروطها او أنا مِن شروطِها.[1]

ب- د علی علیه السلام له کتابه نقلول

---

[1] . توحید شیخ صدوق، لومړی باب، ۲۱، ۲۲، ۲۳ حدیث.

امير المؤمنين د بعثت په ټول وخت کښې له پيغمبر(ص) سره يو ځای و او له همدې سببه ورته دا توفيق خدای ورکړ چې ډېر زيات حديثونه يې له پيغمبر(ص) په يو کتاب کښې راجمع کړل (په حقيقت به پيغمبر(ص) فرمايل او على عليه السلام به ليکل) دا کتاب چې د امامانو په کورنۍ کښې پاتې شو ځانګړنې يې د امامانو په روايتونو کښې بيان شوي دي. امام صادق عليه السلام فرمايي: د دې کتاب اوږدوالې اويا ذراعه و او د پيغمبر(ص) په املا او د على ابن ابي طالب په خط ليکلے شوے دے او کومو ځيزونو ته چې خلک اړمن دي هغه پکښې بيان شوي دي".[1]

دا خبره د ويلو ده چې دا کتاب د امام على عليه السلام په کورنۍ کښې لاس په لاس راغلے تر دې چې امام باقر او امام صادق عليهما السلام به ترې بيا بيا حديثونه نقلول او دا کتاب به يې خپلو ملګرو ته ښودۀ او اوس هم له هغې ځينې کتابونه د شيعو په ځينې حديثونه کښې په تېره بيا په "وسائل الشيعه" کښې په بيلا بيلو بابونو کښې نقل شوي دي.

ج- خدايي الهامونه

د اهلبيت عليهم السلام د علمونو يوه بله سرچينه هم وه چې ورته "الهام" ويلے شو. الهام يوازې له پيغمبرانو سره خاص نه و او په تاريخ کښې ډېر داسې کسان شته چې ورته به الهام کيدۀ. په تاريخ کښې ډېر داسې کسان شته چې که څه هم پيغمبران نه وو خو بيا به هم هغوي ته د غيبو رازونه

---

۱ . بحار الانوار: ۲۲/ ۱۸ – ۲۲.

الهام کيدل چې قرآن کريم په هغوي کښې ځينو ته اشاره کوي. د حضرت موسی د ملګري (خضر) په هکله چې څو ورځې يې هغه ته ښوونه وکړه داسې فرمايي: آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا (کهف/۶۵) هغه ته مو له خپل طرفه رحمت ورکړ او له خپل ځانه مو ورته خاص علم ورکړے و.

همدارنګ د حضرت سليمان د يو ملګري (اصف بن برخيا) په هکله فرمايي: قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ (نمل/۴۰) هغه کس چې ورسره د کتاب څه نه څه علم و وويل....

دې کسانو خپل علم په عامه طريقه نه و زده کړے له د قرآن په وينا بلکې دوي سره "علم لدني" و: وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا.

نو دې ته پام سره هغوي پيغمبران نه وو، دا خبره څه منعې شوې خبره نه ده چې ځينې کسان که څه هم نبي نه وي بيا هم ورته الهام کيږي. په اسلامي حديثونو کښې له دواړو فريقو نقل شوي دي چې ځينې کسانو ته محدّث ويل شوي دي او بې له دې چې هغوي پيغمبران وي پرښتو ورسره خبرې کړي دي.

بخاري په خپل صحيح کښې له پيغمبره (ص) نقلوي چې فرمايي: "لَقَدْ كانَ فِيمنْ كان قبْلَكُم مِنْ بي إسرائيلَ يُكَلّمون من غير ان يكونوا أنبياءَ..."[1] له تاسو وړاندې په بني اسرائيلو کښې داسې کساي وو چې (پرښتو) به له هغوي سره خبرې کولې بې له دې چې هغوي پيغمبران وي.

---

[1]. صحيح بخاري ۱۴۹/۲.

نو دې ته په پام سره، د اهلبيتو امامان چې د خلکو مراجع وو او د خدای د معارفو بيانوونکي وو هغوي هم د ځينې داسې پوښتونو ځوابونه په الهام او غيبي زده کړې سره ورکړي دي چې د هغې ځوابونه د پيغمبر(ص) په حديث او د علی عليه السلام په کتاب کښې نه وو.[۱]

يو سل اتة ديرشم اصل

د پيغمبر(ص) حديثونه د قرآن په شان يو خاص اعتبار لري او د پيغمبر(ص) سنت د خدای د کتاب په شان د مسلمانانو له فقهي او عقيدتي سرچينو څخه ګڼل کيږي. د پيغمبر(ص) له وفاته وروسته ځينو کسانو د حکومت له ويرې د حديثونو ليکل پريښودل خو د اهل بيتو امامانو لارويان د يو ساعت لپاره هم له حديث ليکلو غافل نه شول او د هغه حضرت(ص) له وفاته وروسته د حديثونو په ليکلو لګيا شول. په تېر اصل کښې مو يادونه وکړه چې د امامانو ځينې حديثونه په خپله له پيغمبر(ص) څخه اخستل شوي دي.

په تاريخ کښې د اهلبيت عليهم السلام د مکتب شاګردانو د حديثونو ډېر مجموعې ليکلي دي چې د رجالو په کتابونو کښې بيان شوي دي. په تيره بيا په څلور او پينځم هجري کال کښې، له هغو کتابونو څخه چې د امامانو په زمانه کښې د هغوي د شاګردانو په لاس ليکلے شوي وو، د حديث جامع

۱ . د محدث په هکله د او د هغې د شرطونو او حدونو په هکله د صحيح بخاري شرحې ارشاد الساري ۹۹/۲ ته مراجعه وکړئ.

کتابونه ولیکل شول چې اوس هم هغه کتابونه د شیعو د احکامو او عقایدو سرچینې ګڼل کیږي مونږ لاندې ځینې کتابونو او د هغو لیکوالانو ته اشاره کوو:

١. کافي، اتۀ ټوکه، د محمد بن یعقوب کلیني لیکل شوے (وفات ٣٢٩ هجري کال)
٢. من لا یحضره الفقیه، څلور ټوکه د محمد بن علی بن بابویه چې په شیخ صدوق مشهور و لیکل شوے (٣٠٢-٣٨١ هجري کال).
٣. تهذیب، د محمد بن حسن طوسي چې په شیخ طوسي مشهور و لیکل شوے په لسو ټوکو کښې (٣٨٥-٤٦٠)
٤. استبصار، د محمد بن حسن طوسي چې په شیخ طوسي مشهور و په څلورو ټوکو کښې لیکل شوے (٣٨٥-٤٦٠)

دا د حدیثونو دویمه لړۍ ده چې شیعو په خپل تاریخ کښې تر څلورمې او پینځمې هجري پیړۍ پورې لیکلې وه. او لکه څنګه چې اشاره وشوه د امامانو په زمانه کښې هم په دوهمې او دریمې هجري پیړۍ کښې د جوامع اولیه په نوم یو جامع چې "څلور سوه اصلونه" هم ورسره ضمیمه وو لیکل شوي وو د هم هغو مطالب بیا دوهم جوامع ته منتقل شوې دي.

علم حدیث ته همیشه شیعو ډېره پاملرنه کړې ده نو له همدې سببه په یوولسمې او دولسمې پیړۍ کښې یوه بله جامعه هم لیکلې شوې ده چې پکښې د محمد باقر مجلسي علیه الرحمه بحار الانوار، د محمد حسن حر عاملي وسائل الشیعه، او د محمد محسن فیض کاشاني وافي ډېر مشهور دي.

دا روښانه خبره ده چې شیعه په هر یو حدیث عمل نه کوي او د عقائدو په برخه کښې د احادو حدیثونه او یا د قرآن او قطعي سنتو مخالف حدیثونه حجت نه دي. همدارنګ د حدیثونو په کتابونو کښې د یو حدیث د راتللو مطلب دا نه دے چې مؤلف یې دا حدیث صحیح مني بلکې حدیثونه د شیعو عالمانو له نظره په صحیح، حسن، مؤثق او ضعیف تقسیم شوي دي چې هر یو ځانته خپل حکمونه او اعتبار لري چې تفصیل یې د حدیثونو په علم "درایة الحدیث کښې شته دے.

یو سل نهه دیرشم اصل

په تېرې بر خې کښې مو د شیعو د فقې سرچینو (کتاب، سنت، اجماع او عقل) ته اشاره وکړه. له دغو سرچینو څخه په هغو خاصو شرطونو سره چې په علم اصول کښې بیان شوي دي، د حکمونو راوباسلو ته اجتهاد ویل کیږي.

له دې امله د اسلام شریعت اخرنے شریعت دے او له دې وروسته به بل شریعت نه راځي، باید داسې شریعت وي چې د انساني ټولنې د ټولو ضرورتونو پوره کوونکے وي. د پیغمبر(ص) د وخت کسانو هم اسلام داسې بشپړ دین ګڼلے او د پیغمبر(ص) په سیرت به یې د ژوند په ټولو برخو کښې د رسول الله په امر او نهي عمل کاوۀ.

او له بلې خوا په دې هم پوهيږو چې د پيغمبر(ص) په زمانه کښې چې کومې پيښې شوې دې يوازې همدا پيښې نه وې بلکې هره ورځ نوې نوې پيښې پيښيږي چې هره يوه د ځان لپاره يو نوے حکم غواړي.
دې دوو مطلبونو ته په پام سره، په تاريخ کښې د فقيهانو لپاره د اجتهاد د لارې خلاصيدل يوه ضروري خبره ده. آيا دا ممکنه ده چې اسلام چې يو بشپړ دين دے د تاريخ د نويو پيښو په هکله څه نه وي ويلې د تاريخ په نوو نوو څيزونو او پيښو کښې انسانان همداسې لالهانده پريږدي او څه ذمه واري او لار ورته ونه ښيي؟
ټولو ته پته ده چې د علم اصول عالمانو اجتهاد په دوو برخو ويشلے دے "مطلق اجتهاد" او "په يو خاص مذهب کښې اجتهاد" مثلاً کله چې يو سړے په يو خاص مذهب کښې اجتهاد وکړي يعنې دا کوشش وکړي چې د يوې خاصې مسلې په هکله د هغه مذهب نظريه پيدا کړي نو د هغه دې عمل ته په مذهب کښې اجتهاد ويلے شي. خو که يو فقيه د يو خاص کس په مذهب عقيده نه وي او د هغه له مخې شرعي حکمونه نه راوباسي بلکه په مطلق ډول د خداى په حکم باندې د پوهيدلو کوشش کوي (که د هغه د مذهب مطابق وي او که نه وي) نو دې ته مطلق اجتهاد وايي.
له بده مرغه په ۶۶۵ هجري کال کښې د اهل سنتو په عالمانو باندې د اجتهاد دروازه بنده شوه.[۱] او اجتهاد يوازې په يو څو فقهو کښې محدود

---

۱ . مقريزي، الخطط: ۲/۳۴۴.

پاتې شو چې دا پابندي لګول او د اجتهاد د دروازې بندول مسلما د خدای له احکامو د ازاداه او حق غواړي استنباط د لارې بندول دي.
شیعه فقیهان او مجتهدان له کتاب، سنت، اجماع او عقل څخه په دیني معارفو د پوهیدلو لپاره اجتهاد کوي او په دیني معارفو د پوهیدلو لپاره د هغوي کوشش له شرعي دلیلونو له پیروۍ پرته بل شرط نه لري. او همدا سبب دے چې د دې مذهب عالمانو په یو ژوندي او دوام لرونکي اجتهاد سره یوه داسې جامعه فقهه په لاس راوړې ده چې د انسانانو له بدلیدونکیو او بیلا بیلو ضرورتو سره سمون لري او یوه لویه علمي خزانه یې تیاره کړې ده. هغه یوازینے څیز چې د شیعیانو د فقهې په مخپرتګ کښې یې ډېره مرسته کړې ده دا دے چې په دې مذهب کښې د مړ مجتهد تقلید صحیح نه دے بلکې حکم کوي چې باید د ژوندي مجتهد تقلید او پیروي وکړے شي هغه مجتهد چې د ټولنې نبض او واګې د هغه په لاس کښې وي او د وخت له ضرورتونو خبر وي.
د شیعو فقهه په ډېرو مسلو کښې د نورو مذهبونو د فقیهانو او عالمانو له نظریو سره اتفاق لري او د شیخ طوسي "الخلاف" کتاب د دې خبرې څرګند ګواه دے، ځکه چې داسې ډېرې کمې فرعي مسلې دي چې د شیعو فقهه پکښې له څلورو مذهبونو سره مخالفت ولري. خو بیا هم دا مذهب په ځینو مسلو کښې یو خاص نظر لري چې ځینو ته یې په لاندینیو څو اصلونو کښې اشاره کوو. ځکه چې کله کله دا خیال کیدے شي چې دا فرعي مسلې د مشروعیت څه دلیل نه لري او یا دا ویل کیږي چې دا مسلې د قرآن او سنت په خلاف دي په داسې حال کښې چې خبره اپوټه ده.

یو سل څلویښتم اصل

د پیغمبر(ص) سنت د ځینو اصحابو په لاس لیکل شوې او وروسته نسلونو ته نقل شوې دي، او د هغه حضرت(ص) وینا د هغوي د کړو او تقریر په شان حجت ده چې باید پیروي یې وشي. دې ته په پام سره که یو صحابي د پیغمبر(ص) یو سنت نقل کړي او هغه روایت د حجیت شرطونه ولري نو ټول هغه روایت قبلوي او په هغې عمل کوي.

همدارنګ که یو صحابي د قرآن د یو ټکې معنې وکړي او یا د پیغمبر(ص) د زمانې یو کیسه او پیښه نقل کړي، نو د هغه خبره په نوموړي شرط سره قبلیږي.

خو هر کله که یو صحابي له ایته یا سنته خپله یوه نظریه او استنباط بیان کړي یا ترې یوه خبره نقل شي چې معلومه نه وي چې دا یې د پیغمبر(ص) خبره نقل کړې ده که نه خپل نظر یې دے نو په داسې وخت کښې به هغه حجت نه وي، ځکه چې د یومجتهد نظر د بل مجتهد لپاره څه حجیت نه لري. نو باید چې کله مونږ د یو صحابي په قول عمل کوو نو باید د هغه په خپل نظر او له پیغمبر(ص) په نقل کړي سنت کښې فرق وکړو. امامیه شیعه د صحابي په قول باندې هغه وخت عمل کوي چې د پیغمبر(ص) سنت نقل کړي.

يو سل يو څلويښتم اصل

په هر يو مسلمان فرض دي چې په هغه مسلو باندې يقين حاصل کړي چې په هغو باندې عقيده لرل ضروري دي. او په دې ځای کښې د نورو پيروي کول بې له دې چې هغه ورباندې په خپله يقين حاصل کړي جائز نه دي، او له دې امله چې د اعتقادي مسلو اصول او کليات محدود دي او د عقل له نظره هې يو يې روښانه دليل لري نو په عقيدتي اصولو کښې د هر يو انسان لپاره يقين حاصلول به يو اسان کار وي په داسې حال کښې چې فروع او فقهي حکمونه پراخه ساحه لري او په هغو باندې علم حاصلول او بيل بيل يقين ته رسيدل ډېرې پوهې او علم ته اړمن دي چې ډېر کسان د هغو د زده کړې توان نه لري نو له همدې سببه فطرت او د عاقلانو روده حکم کوي چې دا کسان بايد عالمانو او مجتهدانو ته رجوع وکړي او شرعي حکمونه ترې زده کړي او په دې طريقه د خدای په حکمونو عمل وکړي.

په اصل کښې انسان يو داسې فاعل دے چې په علم او پوهې سره کار کوي او خپل کارونه له علم سره سموي، نو که په خپله يې په يو څيز علم حاصل کړ خو ډېره ښه ده او که نه وي نو بيا دې د نورو له علمه ګټه واخلي.

دلته بايد پام وکړو چې له يو جامع الشرائط مجتهده تقليد کول داسې دي لکه په هر يو فن کښې د هغې متخصص ته رجوع کول او دا تقليد له ړاندهٔ او بې اساسه او د قوم قبيلې د تعصباتو له مخې له شوي تقليد سره اړه نه لري بلکې دواړه سره فرق لري.

ځينې اختلافي فقهي حکمونه

د اسلام دين له "عقيدې" او "شريعته" جوړ شوے دے يعنې (خداى او هستي پيژندنه او کړ مکړ) چې پيغمبر(ص) ورته اصول دين او فروع دين هم ويلي دي. په تېرو بحثونو کښې په دليلونو سره د شيعو له عقيدې خبر شو. همدارنګ د شيعو نظريه د پيغمبر(ص) او د اهلبيتو عليهم السلام د حديثونو په هکله هم بيان شوه. اوس ضروري ګڼو په لنډه توګه د شيعو د فقهي طريقې په هکله هم ځينې خبرې وکړو او ځينې هغه فقهي مسلې چې شيعه پکښې ځانله يو خاص نظر لري بيان کړو.

يو سل دوه څلويښتم اصل

ټول په دې خبره پوهيږو چې وضو او اودس د لمانځه لپاره ضروري مقدمه ده په مائده سورت کښې لولو: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ (مائده/٦) اے ايماندارو کله چې لمانځه ته ودريږئ نو خپل مخ او لاسونه تر څنګلو پورې ووينځئ او په سر او پښو تر کعبينو (راوتلو ځايونو پورې مسح وکړئ.

په لومړنئ جمله فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ کښې د "ايدى" ټکې راغلے دے چې د "يد" جمع ده لومړۍ خبره دا ده چې "يد" په عربۍ ژبه کښې د بيلا بيلو ځايونو لپاره استعماليږي. کله کله يو ازې ګتو ته يد ويلے شي،

کله کله له تلي سره یو ځای ورته ید ویلے شي، کله له ګتو نیسه تر څنګل پورې ځای ته ید ویلے شي او کله کله ټول لاس ته یعنې له ګتو تر اوږې پورې ځای ته ید ویلے شي. دویمه خبره دا چې د لاس وینځلو واجب مقدار چې په وضو کښې باید ووینځلے شي د څنګل او ګتو تر مینځ دے، له همدې سببه په قرآن کښې الی المرافق ټکې راغلے دے چې واجب مقدار ورسره بیان کړي، نو دې ته په پام سره الی المرافق ټکے د "مغسول به" (وینځل کیدو د ځای) مقدار ښیي، نه کیفیت او د لاسو وینځلو طریقه (چې مثلاً د بره نه ښکته طرف ته ووینځل شي یا د ښکته نه بره طرف ته) او د وینځلو طریقه د خلکو له عرف سره تعلق لري چې معمولاً عام خلک یې له بره نه په ښکته وینځي. مثلاً که یو طبیب دا ووایي چې د مریض پښه تر زنګانه پورې ووینځئ نو ایا مونږ د هغه پښه له ښکته نه په بره وینځو، نه بلکې له بره یې په ښکته وینځو. له همدې سببه امامیه شیعه دا عقیده لري چې د وضو په وخت مخ او لاسونه باید له بره نه په ښکته ووینځل شي او اپوټه وینځل صحیح نه دي.

بله خبره په چاردام (وضو) کښې د پښو مسحه ده. د شیعو فقه دا وایي چې باید په پښو باندې مسحه وکړے شي نه وینځل؛ د دې خبرې لپاره د هغوي موجز دلیل دا دے چې په څرګنده د مائدې سورت شپږم آیت دا بیانوي چې لمونځ کوونکے د چاردام په وخت باید دوه کارونه وکړي: یو وینځل (چې د لاس او مخ دي) او بل مسح (چې د سر او پښو ده) او دا خبره د لاندینو دوو جملو له مقایسې او په یوځای د هغوي له راوړلو څرګندیږي:

۱. فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

۲. وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ
که مونږ دا دوه جملې يو داسې عرب سړي ته چې په ذهن کښې يې له اوله د دې په هکله څه حکم نه لري، وښيو نو هغه به بې شکه دا خبره کوي چې د دغه ايت مطابق زمونږ ذمه واري د لاسونو او مخ وينځل او د سر او پښو مسح کول دي.

د ادبي قاعدو له مخې بايد د "ارجُلَکُم" تړکې په "رؤوسَکم" باندې عطف شي چې نتيجه يې د پښو مسح ده. او دا مونږ په "ايديکم" باندې نه شو عطف کولے چې په نتيجه کښې يې پښې ووينځو. ځکه چې د دې لازمه دا ده چې د معطوف "ارجُلَکم" او معطوف عليه "وَ اَيديکم" تر مينځ يوه معترضه جمله "فَامْسَحوا بِرؤوسِکُم" راشي چې د عربي قاعدو له نظره صحيح نه ده او په مطلب کښې د ګډوډۍ سبب کيږي.

او بايد دا هم ووايو چې که مونږ "ارجُلَکُم" په زبر سره ووايو او که په زير سره د پښې په مسح کولو کښې څه فرق نه راځي او د دواړو قرائتو پر اساس "ارجُلَکُم" په "رؤوسکم" عطف دے خو فرق يې دا دے چې په ظاهر يې عطف شي نو په زير سره ويلے شي او که په محل يې عطف شي نو په زبر سره ويلے شي.

له اهلبيتو امامانو څخه متواتر روايتونه راغلي دي چې فرمايي وضو له دوو څيزونو جوړ دے: غَسلَتانِ و مَسْحتان؛ او امام باقر عليه السلام په يو حديث کښې د پيغمبر(ص) د وضو په تفصيل کښې فرمايي چې هغوي له په پښو مسح کوله.

دا خبره هم د ویلو ده چې نه یوازې اهلبیتو علیهم السلام به په وضو کښې په پښو مسح کوله بلکې ځینې اصحابو او تابعینو هم دا نظر لاره، خو بیا د ځینې سببونو له مخې ځینې مسلمانانو د مسح سنت په وینځلو بدل کړ چې په تفصیل سره د فقهې په کتابونو کښې راغلے دے.

یو سل درې څلویښتم اصل

شیعه عقیده لري چې د لمانځه په وخت باید په ځمکه یا په هغه څه چې له ځمکې زرغونیږي (په دې شرط چې د خوړلو او اغوندلو نه وي) سجده وکړے شي. او له دې دواړو پرته پ بل څه باندې په اختیاري حالت کښې سجده کول صحیح نه دي. د پیغمبر(ص) په یو حدیث کښې روایت شوي دي چې اهل سنتو هم هغه نقل کړے دے: وَ جُعِلَتْ لِیَ الارْضُ مَسجِداً وَ طَهُوراً[1]. د "طهور" ټکے چې د تیمم لپاره راغلے دے دا ښیي چې د "ارض" مطلب عامه ځمکه ده چې له خاورو، کاڼو او د دې غوندې له نورو څیزونو جوړه شوې ده.

امام صادق علیه السلام هم فرمايي: "السّجُودُ لا یَجُوزُ اِلا علی الارض او علی ما اَنْبَتَتِ الاَرْضُ اِلاّ ما اُکِلَ او لُبِسَ"[2]

---

۱ . صحیح بخاری، ۹۱/۱، د تیمم کتاب، ۲ حدیث.

۲ . وسائل، ۳ ټوک، له "ما یَسجُدُ عَلَیه" بابونو لومړی باب، لومړی حدیث، ۵۱۹مخ.

د پیغمبر(ص) په زمانه کښې د مسلمانانو سیرت دا و چې د جمات په فرش به یې چې له شګو جوړ شوے و سجده کوله. کله به چې ګرمي وه نو هغوي به هغه شګې په لاس کښې راخستې چې یخې شي او بیا به یې په هغې سجده کوله. جابر بن عبدالله انصاري وايي: ما په پیغمبر(ص) پسې د ماسپښین لمونځ کاوه لږې غوندې شګې مې په لاس کښې واړولې راواړولې چې سړې شي چې په لمانځه کښې په هغو سجده وکړم.[1]

پیغمبر(ص) خپل یو صحابي ته چې له خاورو یې خپل تندے ساته وفرمایل: "تَرّب وَجْهَكَ" مخ دې خاورین کړه.[2] همدارنګ که کله کله ځینو کسانو به د خپلې عمامې په پلو سجده کوله نو پیغمبر(ص) به هغه د هغوي له تندي راکښوده.

دا ټول حدیثونه په دې ګواه دي چې د پیغمبر(ص) په زمانه کښې د مسلمانانو ذمه واري په خاورو او کاڼو سجده کول وو او هغوي به هیڅکله په فرش، جامو او د عمامې په پلو سجده نه کوله. خو څه وخت وروسته پیغمبر(ص) ته وحي وشوه چې په پوزي او بورۍ هم سجده کیدے شي، او له پیغمبر(ص) ډېر روایتونه راغلي دي چې په پوزي او بورۍ باندې د هغه سجده کول ښيي.[3]

البته د عذر په ځایونو کښې به اصحابو په خپلو جامو سجده کوله، لکه انس ابن مالک وايي: مونږ له پیغمبر(ص) سره لمونځ کاوۀ کله به چې له

---

۱ . مسند احمد، ۳۲۷/۳، د جابر حدیث، سنن بیهقي، ۴۳۹/۱.

۲ . کنزل العمال، ۴۲۵/۷، حدیث شمېره ۱۹۸۱۰.

۳ . سنن بیهقي، ۱۰۵/۲.

مونږ څخه يو کس په ځمکه باندې له تندي کيښودلو معذوره و نو د خپلې عمامې په پلو يا په خپلو جامو به يې سجده کوله.[1]

دې ته په پام سره شيعه تل په دې اصل باندې ولاړ و او يوازې پر ځمکه يا په هغه څيز چې له ځمکې به زرغونيدۀ سجده کوله خو په دې شرط چې هغه د خوړلو او اغوستلو څيز نه وي لکه پوزے او بورۍ. او که شيعه په دې خبره ټينګار کوي چې يوازې په خاورې او له خاورې په پيدا شوي څيزونو دې سجده وشي نو دا د همدې دليلونو له امله دي. او غوره دا ده چې په ټولو اسلامي هيوادونو کښې جماتونه داسې وي چې د هرې فرقې مسلمانان پکښې لمونځ وکولے شي.

په اخر کښې د دې خبرې کول ضروروي ګڼو چې کاڼې او خاوره "مسجودٌ عليه" دي نه "مسجودٌ له" (يعنې په هغې سجده کيږي نه دا چې هغې ته څوک سجده کوي). کله کله ځينې خلک دا وايي چې شيعه خاورې ته سجده کوي په داسې حال کښې چې هغوي هم د ټولو مسلمانانو غوندې يوازې خدای ته سجده کوي او د دې لپاره چې خدای ته خواري زاري وکړي نو خپل سر په خاوره ږدي او په زړه کښې وايي: "اَيْنَ التراب وَ رَبُّ الارباب" خاوره چرته او د مالکانو مالک چرته".

١ . مسند احمد، ۲/۱۷۹، ۳۰۹، ۳۳۱، ۳۷۷، او ۲/ ۱۹۲ – ۱۹۸.

يو سل څلور څلويښتم اصل

په هر يو مسلمان فرض دي چې په ورځې شپې کښې پينځه وخته لمونځ وکړي چې د هغې شرعي وختونه په قرآن او سنت کښې ذکر شوي دي: له ماسپښينه تر لمر پرېواته پورې د ماسپښين او ماځيګر د لمانځه وخت دے؛ او له ماښامه تر نيمې شپې پورې د ماښام او ماسخوتن د لمانځه وخت دے؛ له فجره تر لمر راختلو پورې د سهار د لمانځه وخت دے.

شيعه دا عقيده لري چې له ماسپښينه تر لمر پرېواته پورې د ماسپښين او ماځيګر د لمانځه وخت شريک دے، خو لومړے يوازې دومره وخت چې څلور رکعته پکښې کيږي د ماسپښين له لمانځه سره خاص دے او اخرنے دومره وخت چې څلور رکعته پکښې کيدے شي د ماځيګر له لمانځه سره خاص دے، نو دې ته په پام سره د دې دوو خاصو وختونو په مينځ کښې وخت کښې چې کوم وخت انسان وغواړي دواړه لمونځونه کولے شي او لمونځ د هغې د فضيلت له وخته وروسته کولے هم شي، که څه هم ښه دا ده چې هغه دواړه په خپل د فضيلت په وخت کښې وکړے شي چې وروسته به بيانيږي.

امام باقر عليه السلام فرمايي: "إذا زالَت الشمْسُ دَخل الوقتانِ الظهرُ والعَصرُ و إذا غابت الشمسُ دخل الوقتان المغربُ والعشاء الاخرة"[1]. کله چې لمر د آسمان

---

۱ . د ماسپښين د فضيلت وخت د لمر له راګرځيدو (له زواله) تر هغه وخته پورې دے چې د شاخص سيورے د هغې په اندازه شي او د ماځيګر د فضيلت وخت هم هغه وخت دے چې د شاخص سيوره د هغې برابره شي.

مینځ ته ورسي نو د ماسپښین او ماځیګر د لمانځه وخت شي او کله چې لمر پرېوځي نو د ماښام او ماسخوتن د لمانځه وخت شي.
امام صادق علیه السلام فرمایي: "إذا زالتِ الشمسُ فقد دَخَل وقتُ الظهرِ والعصر جمیعاً إلا انّ هذه قبل هذه، ثمّ أنتَ فی وقت منهما جمیعاً حتی تغیبُ الشمس"[1] کله چې لمر د زوال حد ته ورسي نو د ماسپښین او ماځیګر د لمانځه وخت شي، خو ضروري ده چې د ماسپښین لمونځ د ماځیګر لمانځه نه وړاندې وشي. بیا ستا خوښه ده چې تر لمر پرېواته پورې چې کله وغواړې دواړه لمونځونه کولې شې.
امام باقر (ع) له پیغمبر(ص) نقل کوي چې هغه حضرت(ص) به بې له دې چې څه عذر ولري د ماسپښین او مازیګر لمونځونه په یو ځای جمع کول.[2]
په ځینو ځایونو کښې د دواړو لمونځونو په جمع کولو باندې د اسلام د ټولو عالمانو اتفاق دے. لکه په عرفه او مزدلفه کښې ټول مسلمانان په یوه خله دي چې ماسپښین او ماځیګر او همدارنګ ماښام او ماسخوتن دواړه لمونځونه په یو ځای کول جائز دي، لکه څنګه چې له اهلسنتو ډېر عالمان په سفر کښې د دواړو لمونځونو په یو ځای کول جائز ګڼي. له نورو سره د شیعو فرق یوازې دا دے چې یو قدم مخکښې لاړ دي او پاسنیو دلیلونو ته په پام سره که څه هم وایي چې فضیلت دا دے چې باید جدا جدا په خپل د فضیلت په وخت کښې وشي خو د دوو لمونځونو په یو ځای کول مطلقاً (بې له سفره، بارانه او ویرې وغیره) جائز ګڼي. او د دې کار حکمت

---

۱ . وسائل الشیعه، ۳ټوک، د وختونو بابونه، ۴باب، ۴ او ۷ روایتونه.
۲ . وسائل الشیعه، ۳ټوک، د وختونو بابونه، ۴باب، ۴ او ۷ روایتونه.

هماغه دے چې کوم په حديثونو کښې بيان شوے دے چې مسلمانانو ته اساني وي. او پيغمبر(ص) په خپله هم په ډېرو ځايونو کښې بې له څه پيښې (لکه سفر، باران، بيماری وغيره) دوه لمونځونه په يو ځای کړي دي د دې لپاره چې امت ته کار اسان کړي، چې د هر چا خوښه چې که په يو ځای يې کوي او که جدا جدا يې کوي.

مسلم په خپل صحيح کښې داسې نقلوي: "صلّیٰ رسولُ الله الظهرَ والعصرَ جميعاً والمغربَ والعشاءَ جميعاً فی غير خوفٍ و لا سفرٍ"[1]. پيغمبر(ص) د ماسپښين او ماځيګر او همدارنګ د ماښام او ماسخوتن لمونځونه په يو ځای وکړو بې له دې چې (له دښمنه)څه وېره ولري او يا په سفر کښې وي.

ځينې روايتونو د دې يو ځای کولو حکمت ته اشاره کړې ده لکه چې فرمايي: "جَمَعَ النبیّ صلّی الله عليه و اله بين الظهر والعصر و بين المغرب والعشاء فقيل له فی ذلك فقال صنعتُ هذا لئلاّ تحرج اُمّتی"[2] پيغمبر(ص) د ماسپښين او ماځيګر او همدارنګ د ماښام او ماسخوتن لمونځونه په يو ځای وکړل. له هغوی څخه د دې د سبب پوښتنه وشوه نو ويې فرمايل: داسې مې ځکه وکړل چې امت مې په سختۍ کښې پرې نه وځي.

هغه روايتونه چې د پيغمبر(ص) لخوا د دوو لمونځونو د يو ځای کولو په هکله په صحاح کښې راغلي دي تر يويشتو حديثونو زيات دي چې ځينې

---

١ . صحيح مسلم ٢/١۵١، په خپل ځای (حضر) کښې د دواړو لمونځونو د جمع کولو باب.

٢ . د مالک په موتا کتاب باندې د زرقاني شرحه، لومړی ټوک، الجمع بين الصلاتين فی الحضر والسفر باب، ٢٩۴مخ.

پکښې د سفر او مرض او باران په هکله دي. او په ځينو کښې يې د هغې سبب ته چې هماغه د مسلمانو لپاره اساني ده، اشاره شوې ده. او د شيعو عالمانو د همدې دليلونو په رڼا کښې چې مسلمانانو ته اساني ده د دوو لمونځونو مطلقاً په يو ځای کول يې جائز ګڼلي دي. او د لمونځونو د يو ځای کيدلو طريقه هماغه ده چې ټول مسلمانان يې په عرفه او مزدلفه کښې کوي يا يې په سفر کښې کوي.

کله کله دا ويل کيږي چې د دوو لمونځونو د يو ځای کيدو مطلب دا دے چې لومړنے لمونځ په خپل (د فضيلت په) اخرني وخت کښې او دويم لمونځ په خپل لومړي وخت کښې وشي په دې طريقه لمونځ کوونکي دواړه لمونځونه په خپل وخت کښې کړي دي که څه هم اول لمونځ يې په اخرني او دويم لمونځ يې او اولني وخت کې کړے دے.

دا اخستون او خيال د روايتونو د ظاهر مخالف دے ځکه چې لکه څنګه چې وويل شول د دوو لمونځونو د يو ځای کولو طريقه هماغه ده چې کومه ټول مسلمانان په عرفې او مزدلفې کښې کوي، په دې طريقه چې په عرفې کښې دواړه لمونځونه د ماسپښين په وخت کيږي او په مزدلفه کښې دواړه لمونځونه د ماسخوتن په وخت کيږي. نو دې ته په پام سره کوم يو ځای کول چې د پيغمبر(ص) له خولې راغلي دي هغه هم داسې يو ځای کيدل بيانوي، نه هغه يو ځای کول چې يو په اخرني وخت کښې وکړو او بل يې لومړني وخت کښې.

له دې ورتېر، په روايتونو کښې د دوو لمونځونو د يو ځای کولو سبب په وخت کښې اوږد والی او امت ته اساني بيان شوې ده، او ځينې نورو کښې

رفع حرج، او دا دواړه هاله کیدے شي چې د لمونځ کوونکي لاس خلاص وي او وخت ورته ډېر وي یعنې له هغه سره د دواړو لمونځونو لپاره یو لوی وخت وي چې کله یې وغواړي په هغه وخت کښې یې کولے شي. او له دې پرته یوه بله خبره دا هم کولے شو چې پیغمبر(ص) څه نوے شے نه دے راوړے، ځکه چې داسې جمع کول خو د پیغمبر(ص) له عمله وړاندې هم جائز وو او هر یو مسلمان ته دا اختیار و چې لومړے لمونځ په اخري وخت او دویم په لومړي وخت کښې وکړي.
شیعو عالمانو د دوو لمونځونو په یو ځای کولو په هکله ډېر کتابونه لیکلي دي او ډېر دلیلونه یې راوړي دي چې څوک پکښې زیاته څیړنه غواړي نو د هغوي کتابونو ته رجوع کولے شئ.

یو سل پینځه څلویښتم اصل

د شیعو فقهه د قرآن او سنت په رڼا کښې دوه ډوله واده جائز ګڼي: "ازدواج دائم" چې تفسیر ته یې څه ضرورت نشته او یو "ازدواج موقت" یا "متعه" چې هغه په لاندینۍ طریقه ده:
هغه ښځه او سړے چې د هغوي د واده لپاره کوم مانع (لکه نسب، رضاع وغیره) نه وي نو د مهر له ټاکلو وروسته تر یو ټاکلي وخته پورې له یو بل سره نکاح کولے شي او له ټاکلي وخته وروسته بې له دې چې طلاق ووایي له یو بله جدا کیږي. په دې مینځ کښې که د هغوي بچے وشي نو د هغوي شرعي بچے دے او د دواړو وارث دے. ښځه هم باید له ټاکلي وخته

وروسته شرعي عده وساتي او که امیدواره (حامله) وي نو د ماشوم تر زیږیدو دې صبر وکړي او له بل سړي سره له وادهٔ دې ډډه وکړي.
د ماهیت له مخې موقت واده او متعه د دائم واده په شان دے او ټول هغه حکمونه چې دائمي وادهٔ یې لري دا یې هم لري هغه لوی فرقونه چې په دواړو کښې دي په دې ډول دي:

۱. په موقت وادهٔ کښې د وخت معلوموول
۲. په دې کښې ښځې ته نفقه او خرچه ورکول واجب نه دي.

که له دې دوو مطلبونو تېر شو نو نور فرقونه یې دومره معمولي دي چې د دواړو ودونو تر مینځ څه فرق او توپیر نه پیدا کوي.
له دې امله چې اسلام یو جامع او اخرنے دین دے نو د مشکل وخت اود جنسي بحرانونو د حل لپاره یې داسې طریقه جائزه کړې ده. که مونږ یو داسې ځوان په نظر کښې ونیسوله هیواده بهر په تعلیم یا کار مشغول دے د دایمي دواده وس هم نه لري نو په داسې حال کښې د هغه څه ذمه واري ده؟ دا روښانه خبره ده چې په داسې حالت کښې به هغه له لاندینیو دریو لارو څخه یوه لاره خپلوي.
الف - باید ځان وساتي او له جنسي خونده ځان محروم کړي؛
ب – له ناروغو او فاسدو ښځو سره نامشروعه رابطه جوړه کړي؛
ج – له یوې پاکلمنې ښځې سره موقت واده وکړي، په یو لړ خاصو شرطونو سره چې هم مشکل هوار کړي او هم یې خرچه ډېره نه وي.
ښرګنده خبره ده چې په پاسني مثال کښې څلورمه لار نشته چې دا ځوان ترې ګټه واخلي (البته د دې مطلب دا نه دے چې موقت واده یوازې له دغو

حالاتو سره مخصوص وي، خو په عین حال کښې داسې حالات او وختونه د دې د تشریع او جائز والي سبب بیانولے شي.

باید دې ته هم پام وکړو چې د نورو مذهبونو ځینې فقیهان او عالمان هم په یوې طریقې دائمي د واده تاییدوي چې مطلب یې هماغه موقت واده دے او هغه داسې چې یوه ښځه او سړے په خپلو کښې واده وکړي خو ورته پته وي چې څه وخت پس له یوه بله په طلاق سره جدا کیږي د دا رنګ واده مشوره ورکول هماغه د موقت واده مشوره ده خو یوازې په نوم کښې یې فرق دے.

د خدای کتاب او د پیغمبر(ص) سنت موقت واده (متعه) جائز ګڼي. قرآن کریم فرمایي: فَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُم بِهِ مِن بَعْدِ الْفَرِيضَةِ (نساء/۲۴) ؛ کله چې مو له یوې ښځې سره د تمتع نکاح وتړله نو د هغوي مهریه وکړئ. تقریبا ډېر زیات عالمان چې ورته اتفاق ویلے شو په دې باور دي چې دا آیت د موقت واده په هکله نازل شوے دے. او اصولا په دې کښې څه شک نشته چې په اسلام کښې داسې واده جائز دے که څه اختلاف دے نو هغه په دې کښې دے چې ایا له جائزیدو وروسته بیا منسوخ شوے دے که نه. د طریفینو روایتونه دا وایي چې دا آیت منسوخ شوے نه دے او یوازې د دویم خلیفه په زمانه کښې په ځینو وجوهاتو د هغه مخه نیول شوې ده. خو د خلیفه خپلې خبرې هم په دې ګواهي ورکوي چې د پیغمبر(ص) په زمانې کښې دا کار جائز و او د هغه دا منعې کول یوازې د هغه شخصي نظر و ځکه چې هغه داسې وویل: "أيّها النّاس ثلاثٌ كُنّ على عهدِ رسولِ الله أنا أنهىٰ عنهُنّ و أحرّمهنّ و اُعاقِبُ

عليهنّ و هی مُتعة النساء و متعة الحج و حیّ علی خیر العمل"[1] اے خلکو دريِ ځیزونه د پیغمبر(ص) په زمانه کښې جائز وو او زه مو له هغې منعې کوم او ځوک چې دا کارونه وکړي نو هغه ته به سزا ورکوم او هغه درې ځیزونه د ښځو متعه، د حج متعه، او (په بانګ کښې) "حی علی خیر العمل" ویل دي.

د حیرانتیا خبره دا ده چې د خلیفه منعې کول د لومړي او دریم ځیز په هکله تر اوسه باقي دي خو د حج متعه د هغه د نظریې په خلاف تراوسه جاري دي او مسلمانان پرې عمل کوي. (د متعه حج مطلب دا دے چې د عمرې او حج تر مینځ انسان له احرامه وځي او د احرام محرمات هغه حلال شي).

په دې خبره چې پیغمبر(ص) متعه نه ده منعې کړې روښانه دلیل هغه دے چې بخاري له عمران بن حصینه نقل کړے دے چې وایي: "د متعې آیت د خدای په کتاب کښې نازل شو او مونږ هم د خدای له رسول سره په هغې عمل وکړ. خو د هغې په حرامیدو کښې هیڅکله یو آیت نه دے نازل شوے او پیغمبر(ص) له هغې منعې ونه کړه تر دې چې وفات شو بیا یو سړي په خپلې رأی د هغې په هکله خبرې وکړې" (مطلب یې دا دے چې دویم خلیفه په خپله خوښه دا کار وکړ)[2]

---

۱ . شرحد تجرید قوشچي، د امامت بحث، ۴۲۴مخ، او نورې سرچینې.

۲ . نزلت آیة المتعة فی کتاب الله فعملنا بها مع رسول الله و لم ینزل قرآن یحرّمها و لم ینه عنها حتی مات، قال رجل برأیه ما شاء (صحیح بخاري، ۲۷/۲، د تفسیر په برخه کښې د بقرې سورت د ۱۹۲ آیت لاندې).

يو سل شپږ څلويښتم اصل

په تړلي لاس لمونځ (قبض يا تکفير) په اماميه مذهب کښې بدعت او حرام دي. امير المؤمنين فرمايي: "لا يَجْتَمِعُ المُسلمُ يَدَيْه في صلاتِهِ وَ هُو قائمٌ بَينَ يَدَيِ اللهِ يُشَبِّهُ بأهلِ الكُفْرِ منَ المَجوس"[۱] لمونځ کوونکے کله چې خداى ته ولاړ وي نو لاسونه دې د يوبل لپاسه نهږدي ځکه چې په دې عمل سره ځان د مجوسو په شان کوي.

لوى صحابي ابو حميد ساعدي، د اصحابو يوې ډلې ته چې پکښې ابوهريره دوسي، سهل ساعدي، ابواسيد ساعدي، ابوقتاده، حارس بن ربعي او محمد بن مسلمه هم وو، د پيغمبر(ص) د لمانځه طريقه بيان کړه او پکښې واړه او لوى مستحبات هم په ګوته کړل، خو داسې څه عمل (يعنې په لمانځه کښې لاس تړل) يې پکښې بيان نه کړ.[۲] روښانه خبره ده که د پيغمبر(ص) لمونځ همداسې و نو بايد هغه پکښې دا کار بيان کړے وے او يا ورته بايد حاضرانو ورياد کړے وے. د ساعدي حديث ته ورته حديث امام صادق عليه السلام له زبانه د حماد بن عيسى په وسيله زمونږ په حديثي کتابونو کښې هم ذکر شوے دے.[۳]

---

۱ . وسائل الشيعه، ۴ټوک، د لمانځه د ماتيدونکيو څيزونو څخه ۱۵باب، ۷حديث.

۲ . بيهقي، سنن، ۷۲/۲، ۷۳، ۱۰۱، ۱۰۲، ابوداود سنن: ۱۹۴/۱، د افتتاح الصلاة باب، ۷۳۲، ۷۳۰ حديثونه، ترمذي، سنن، ۹۸/۲، د صفت الصلاة باب.

۳ . وسائل الشيعه، ۴ ټوک، د افعال الصلاة له بابونو څخه لومړى باب، ۸۱حديث.

د سهل بن سعد له حدیثه معلومیږي چې په ترلو لاسونو لمونځ د پیغمبر(ص) له وخته وروسته شورو شو، ځکه چې وايي: "كَانَ النّاسُ يُؤمَرون" خلکو ته به حکم کیده. نو که دا کار د پیغمبر(ص) و نو باید ویلې یې وے چې پیغمبر(ص) به خلکو ته حکم کاوهٔ.[1]

یو سل اووه څلویښتم اصل

د تراوو لمونځ د پیغمبر(ص) په پیروی له مؤکدو مستحباتو څخه دے. د شیعو فقه وايي: مستحبه ده چې انسان د روژې په ټولو شپو کښې زر رکعته لمونځ وکړي. خو دا لمونځونه له جمعې سره کول بدعت دي او باید یوازې یا په جمات کښې وشي او یا ښه دا ده چې په کور کښې وشي. زید بن ثابت له پیغمبر(ص) نقل کوي چې د سړي لپاره په کور کښې لمونځ کول تر دې ښه دي چې په جمات کښې یې وکړي خو که فرض لمونځ وي نو مستحبه دا ده چې په جمات کښې یې وکړي.[2]
امام باقر علیه السلام فرمايي: مستحب لمونځونه په جمعې سره نه شي کیدے او په دین کښې هر ډول بدعت د ګمراهۍ سبب کیږي او د هغې انجام اور دے.[3]

---

۱ . فتح الباری، ۲۲۴/۲ او سنن بیهقي ۲۸/۲.
۲ . طوسي، خلاف، د لمانځه کتاب، ۲۲۸ مسئله.
۳ . صدوق، خصال، ۱۵۲/۲.

امام رضا علیه السلام په خپلې هغه رسالې کښې چې د يو مسلمان انسان د عقايدو او عملونو په هکله يې ليکلې ده، يادونه کړې ده چې مستحب لمونځ په جمعې سره نه شي کيدے او دا کار بدعت دے.[1]

کله چې په جمعې سره د تواوو د لمانځه د کولو (چې اهل سنتو کښې دود دے) تاريخچه وګورو دا به راته روښانه شي چې دې کار ته د خپلې رائ اجتهاد مشروعيت ورکړے دے، تر دې چې دې ته يې بدعت حسنه ويلي دي په دې هکله که څوک څيړنه کول غواړي نو لانديني سرچينو ته مراجعه کولے شي.[2]

يو سل اته څلويښتم اصل

د اسلام ټول فقهاء يوه خله دي چې ټول جنګي غنيمتونه دې د جهاد کوونکيو تر مينځ تقسيم شي خو د هغې پينځمه برخه بايد په خاصو ځايونو کښې خرچ شي لکه څنګه چې د قرآن پاک په آيت کښې بيان شوي دي هلته چې فرمايي: وَاعْلَمُواْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ (انفال/۴۱) ؛ او پوه شئ هغه څه چې مو په غنيمت کښې واخستل نو د هغې پينځمه برخه، د خدای اود رسول او (د

۱ . صدوق، عيون اخبار الرضا، دويم ټوک، ۱۲۴مخ.
۲ . قسطلاني، ارشاد الساري، ۲۲۲/۳؛ عيني، عمدة القاري، ۱۲۲/۱۱۰؛ شاطبي، الاعتصام، ۲۹۱/۲.

رسول) د خپلوانو او (د پيغمبر د کورنۍ) د يتيمانو او مسکينانو او په لاره د پاتې کسانو لپاره ده... .

په دغې ځای کښې چې شيعه فقيهان له نورو سره کوم فرق لري هغه دا دے چې نورو فقيهانو خمس يوازې له جنګي غنيمتونو سره خاص کړے دے او له هغې پرته په نورو کښې داسې فرضيه نه مني. او د هغوي دليل دا دے چې دا آيت د جنګي غنيمتونو په هکله نازل شوے دے.

خو دا خبره په دوو دليلونو سره صحيح نه ده.

لومړی دا چې: په لغت کښې هر هغه څيز چې انسان ته په لاس ورشي هغې ته غنيمت وايي، او له جنګي غنيمتونو سره اختصاص نه لري لکه څنګه چې ابن منظور وايي: "الغنم الفوز بالشيء من غير مشقة"[1] غنيمت، بې تکليفه د يو شي په لاس راوړل دي.

له دې ورتېر قرآن هم دا ټکے د جنت د نعمتونو لپاره استعمال کړے دے فرمايي: فَعِندَ اللّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ (نساء/۹۴) د خدای په نزد ډېر لوی انعامونه دي.

په اصل کښې "غنيمت" د "غرامت" په مقابله کښې دے، هرکله چې يو انسان بې له دې چې له يوه څيزه ګټه واخلي د هغې په بدل د يو څيز او تاوان په ورکولو باندې مجبور شي دې ته غرامت، او کله چې ورته څه ګټه په لاس ورشي نوهغې ته غنيمت وايي.

نو دې ته په پام سره دا آيت يوازې له جنګي غنيمتونو سره د ايت خاص کول څه دليل نه لري او د بدر په جنګ کښې د ايت نازليدل د دې دليل نه

---

۱ . لسان العرب، غَنَمَ ټکې. همدارنګې خبره په نهايه کښې د ابن اثير هم کړې ده او په قاموس اللغة کښې فيروز ابادي هم داسې ويلي دي.

دے چې دا له جنګي غنيمتونو سره خاص دے او د ګټې او عايداتو د تخميس قانون يو کلي قانون دے او له دې آيت سره يې څه تخصيص نه دے خوړلے.
او دوهمه دا چې: په ځينې روايتونو کښې راغلي دي چې پيغمبر(ص) د خمس ورکول په هر ډول ګټې او عايد کښې واجب کړي دي کله چې د عبدالقيس د قبيلې يو ټولے هغه ته راورسيدۀ او ويې ويل: زمونږ او ستاسو تر مينځ مشرکان خنډ او مانع دي، او مونږ يوازې د حرمت په مياشتو کښې (چې امن وي) تاسو ته راتلے شو، نو مونږ ته هغه حکمونه بيان کړه چې په هغې باندې په عمل سره مونږ جنت ته تللے شو او نورو ته هم په هغې باندې دعمل کولو بلنه ورکړو، پيغمبر(ص) ورته وفرمايل: "تاسو ته د ايمان حکم درکوم" بيا يې د ايمان په تفسير کښې وفرمايل: "شهادة أن لا إله إلاّ الله و إقام الصلاة و إيتاء الزكاة و تعطوا الخمس من المَغْنَم"[1]؛ د خدای د يو والي شهادت او د لمانځه قائمول او زکات ورکول او دا چې له ګټو پينځمه برخه ورکړئ"
بې له شکه په دې حديث کښې له غنيمته مراد هغه ګټه ده چې جنګي نه ده، ځکه چې دوي وايې: مونږ په داسې ځای کښې يو چې هر وخت مو پيغمبر(ص) ته لاس نه رسي، يعنې د مشرکانو له ويرې هر وخت مدينې ته نه شو راتللے، او داسې کسان چې د مشرکانو په محاصره کښې وو له

---

١ . صحيح بخاري، ۴ټوک، ۲۵۰مخ.

مشرکانو سره يې د جنګ توان نه لارۀ چې د هغې د غنيمتونو خمس ورکړي.
له دغو روايتونو پرته د اهلبيتو عليهم السلام په روايتونو کښې له هر ډوله ګټې او عايده په خمس ورکولو باندې ټينګار شوے دے او پکښې څه شک نه دے پاتے.[1]
دا يو لړ فقهي فروعات دي چې شيعه د هغوي په هکله خپله نظريه لري. البته کوم فروعات مو چې ياد کړل شيعه يوازې په دغو کښې له نورو سره فرق نه لري او همداشان د خمس په بابونو د وصيت په مسلو او د ارث[2] په مسلو کښې هم د نظر اختلاف لري، خو د احکامو په کلياتو کښې له نورو سره د شيعيانو له اشراکه ورتېر په تطبيقي ډول د فقې تدريس او په تيره بيا د وحي د کورنۍ مستدلو نظرياتو ته پام سره د اهل سنتو دا لړه شان فاصله هم کمولے شي.

---

۱ . وسايل الشيعه، ۶ټوک، د خمس کتاب، لومړے باب.
۲ . وارث ته وصيت کول د شيعو له نظره صحيح دي خو د سنيانو له نظره صحيح نه دي. د ارث په حکمونو کښې عول او تعصيب د شيعو له نظره باطل دے او په دې دواړو ځايونو کښې مشکل په يوه بله طريقه حل کيږي چې د فقهې په کتابونو کښې په تفصيل سره ليکل شوي دي.

يو سل نهه څلويښتم اصل

اسلامي تمدن او کلتور د اسلامي امت د پرله پسې کوششونو نتيجه ده. هغوي سره له دې چې بيلا بيل مذهبونه لري خو د ايمان او عقيدې تر سوري لاندې د اسلام په خدمت کښې يو شول او خپل ټول طاقت يې د اسلام د لوړو موخو د پرمختګ په لاره کښې ولګاوۀ او داسې کلتور يې جوړ کړ چې اوس انساني ټولنه د دغه ځلانده کلتور پامته داره ده.

په دې هکله شيعو د اسلامي کلتور د جوړلو لپاره ډېر ښه رول ولوبوه، دلته دومره بس ده چې مونږ په دې هکله د علمونو او اسلامي کلتور د کتابونو پانې وګورو او د شيعو پوهانو نومونه پکښې وګورو.

په ادبياتو او ادبي علمونو کښې دومره بس ده چې اميرالمؤمنين د هغې بنسټ کيښود او د غې لارې ته د هغوي شاګرد ابوالاسود دوئلي دوام وکړ، او له دوي وروسته شيعو شخصيتونو چې ډېر پکښې په عراق کښې اوسيدل دې لارې ته دوام ورکړ لکه: مازني (وفات کال/۲۴۸)، ابن سکيت (وفات کال/۲۴۴)، ابو اسحاق نحوي (د امام موسى کاظم له ملګرو و)، خليل بن احمد فراهي د "العين" کتاب ليکوال (وفات کال/ ۱۷۰) ابن دريد د "الجمهره" کتاب ليکوال (وفات کال/۳۲۱) او صاحب بن عبّاد د "المحيط" کتاب ليکوال (وفات کال/۳۸۲)، هغوي او همدارنګ په سلګونو نور کسان چې په خپله زمانه کښې د لغت او صرف او نحو او يا شعر او عروض مزبوتې ستنې وې.

د تفسير په علم کښې، د پيغمبر(ص) له وفاته وروسته لومړنے تفسير کوونکے اميرالمؤمنين(ع) او اهلبيت عليهم السلام وو او له هغوي

وروسته عبدالله بن عباس (وفات کال /۶۸) او د هغوي نور شاګردان وو او په تیرو څوارلسو سوو کلونو کښې یې په سلګونو تفسیرونه په بیلا بیلو طریقو لیکلي دي چې مونږ د شیعیانو لخوا د تفسیر لیکلو په هکله تاریخي څیړنه د شیخ طوسي د "تبیان" کتاب په سریزې کښې په تفصیل سره بیان کړې ده.

د حدیث په علم کښې شیعه له نورو اسلامي فرقو وړاندې دي او د خدای د رسول سنت یې په هغه وخت کښې هم په یادولو لیکلو او مباحثې سره ساتلے دے په کوم وخت کښې چې د هغې په لیکلو د خلیفه ګانو له خوا پابندي وه په دې هکله "عبدالله الي رافع، ربیعة بن سمیع او علی بن ابي رافع" چې د امام علی علیه السلام له یارانو وو نومونه او له دوي وروسته د امام سجاد او امام صادق علیه السلام د شاګردان نومونه یادولے شو.

د امام صادق علیه السلام په زمانه کښې حدیث دومره پرمختګ وکړ چې حسن بن علی الوشاء وایي: او ما د کوفې په جمات کښې نهه سوه محدثین ولیدل چې ټولو وویل: "حدّثنی جعفر بن محمد" مونږ له جعفر بن محمده (علیهما السلام) نقلوو.[1]

په فقهې کښې هم د اهل بیتو په مکتب کښې لوی مجتهدان جوړ شوي دي لکه: ابان بن تغلب (وفات کال/۱۴۱) زرارة بن اعین (وفات کال۱۵۰)، محمد بن مسلم (وفات کال/۱۵۰)، صفوان بن یحیی بجلي د دیرشو کتابونو لیکوال (وفات کال۲۱۰) او په سلګونو نور پاخه او توانمن

---

۱ . نجاشي ۷۹ شمېره.

مجتهدان لکه: شيخ مفيد، سيد مرتضی، شيخ طوسي، ابن ادريس، محقق حلی او علامه حلی چې ډېر ارزښتمن علمي اثار يې پرېښې دي.
شيعه يوازې په دې علمونو کښې خدمت کوونکي نه وو بلکه په نورو علمونو کښې هم لکه تاريخ او مغازي، رجال او درايه او په شعر او ادب کښې يې هم ډېره ښه خدمتونه اسلامي نړۍ ته وړاندې کړي دي چې په دې لنډ کتاب کښې يې نومونو نه شي راتلے.
هغه څه چې وويل شول له نقلي علمونو سره تړلي وو خو په عقلي علمونو لکه کلام اوفلسفه کښې تر ټولو مذهبونو وړاندې وو ځکه چې شيعه له نورو ټولو اسلامي فرقو عقل ته زياته پاملرنه کوي او د اميرالمؤمنين او د اهلبيت عليهم السلام له ويناوو په الهام سره يې د اسلامي عقايدو په بيانولو کښې له حده زيات کوشش کړے دے، او اسلامي ټولنې ته يې لوي متکلمان او لوی فلسفيان ډالۍ کړي دي او د شيعو دکلام علم په اسلامي مکتبونو کښې تر ټولو زيات ګټه ور او ارزښتمن علم دے چې له کتاب او سنته پرته له عقله هم په ښه طريقه ګټه اخلي.
د علمي تمدن يوه ستنه د طبيعت د عالَم او په هغې باندې د واکمنو قانونونو پيژندل دي، د امام صادق عليه السلام په زمانه کښې د هغه يو شاګرد جابر بن حيان په طبيعي علمونو کښې داسې مقام ته ورسيد چې هغه ته نن سبا د کيميا د علم پلار ويل کيږي.
او د جغرافيا په علم کښې په يعقوبي مشهور احمد بن ابي يعقوب (وفات کال/ ۲۹۰) هغه لومړنے جغرافيادان و چې اسلامي هيوادونه يې وليدل او د "البلدان" په نوم يې يو کتاب وليکۀ.

دا هر اړخيز کوششونه د شيعه پوهانو په لاس له لومړي هجري کاله پيل شوي او تر اوسه دوام لري او په دې لاره کښې ډېرې ديني مدرسې او پوهنتونونه جوړ شوي دي چې تل د انسانو د علم او پوهې په لاره کښې د انسان خدمت کوونکي دي. هغه څه چې وويل شول په اسلامي تمدن او علم کښې د شيعيانو خدمتونو ته يوه ځغلنده اشاره وه، د ډېرې پوهې لپاره په دې هکله ليکلو شويو کتابونو ته مراجعه کولې شئ.[1] (د پام وړ ده چې په سائنس او ټکنالوژۍ کښې اوس هم شيعه په اسلامي هيوادونو کښې په لومړي نمبردي).

يو سل پنځوسم اصل

اماميه شيعه، په فروعاتو کښې اختلاف د استعمار په مقابله کښې اسلامي وحدت اود مسلمانانو د وروروليۍ خنډ نه ګڼي او دا عقيده هم لري چې په ارامه فضا کښې د علمي مناظرو او مذاکرو په تر سره کيولو سره ډېر هغه فکري او فقهي اختلافات (چې زمونږ د مسلمانانو د جداييۍ سبب کيږي) له منځ وړل کيدے شي. اصول د افکارو او سليقو اختلاف دانسان له فطرت سره تړلے اود عالمانو او پوهانو په مخ د علمي مذاکرې او بحث، دروازو تړل د هغوي د علم او پوهې د مرګ سبب کيږي. له همدې

---

١ . فهرست ابن نديم، رجال نجاشي، فهرست شيخ طوسي تأسيس الشيعه، الذريعة الى تصانيف الشيعه، أعيان الشيعة او د الملل او نحل کتاب شپږم ټوک او داسې نور کتابونه.

امله زمونږ مشرانو په ټولو وختونو کښې دا کوشش کړے دے چې د علمي او عقيدتي بحثونو په کولو سره حقيتونه روښانه کړي او کله چې هم د دښمن په مقابله کښې راغلي دي نو اسلامي وحدت او اتفاق ته يې غاړه اېښې ده او هر کلے يې ورته ويلے دے.

د شيعو د ټولو مفکرانو او مصلحانو غږ همدا دے:

"بُنِيَ الاسلام على دعامتين: كلمة التوحيد، و توحيد الكلمة"

اسلام په دوو ستنو ولاړ دے:

١. توحيد او يو خداى منل
٢. او اتحاد او اتفاق.

***

اى زمونږ ربه! د اسلام بيرغ په ټوله نړۍ کښې ورپوې! هغه بيلتون اچوونکي چې د ظالمانو په ګټه کار کوي تباه او هلاک کړې! او مسلمانانو ته د مشرکانو، منافقانو او ځان بايلو کسانو په مقابله کښې توان او طاقت ورکړې! او مونږ په نيغه لاره هدايت کړې!
بِمَنِكَ وكَرَمِكَ.

سر چینې

له قران مجیده وروسته

۱. ارشاد الساری لشرح صحیح البخاری، ابن حجر قسطلانی، احمد بن محمد ،(م ۹۲۳هـ) ، ۸ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تاریخ.

۲. الاعتصام، شاطبی، ابو اسحاق ابراهیم بن موسی غرناطی (زوکړه ۷۹۰هـ) دار الفکر.

۳. اعتقادات، صدوق، محمد بن علی بن الحسین(ابن بابویه) قمی(م ۳۸۱هـ)چاپخانه آفتاب، تهران، ۱۳۷۱هـ.

۴. الالهیات، سبحانی، جعفر،۲ج، الدار الاسلامیة، بیروت، ۱۴۱۰هـ/۱۹۸۹م.

۵. امالی، صدوق، محمد بن علی بن الحسین(ابن بابویه) قمی(م ۳۸۱هـ) مؤسسه الاعلمی بیروت ۱۴۰۰هـ.

۶. الامامة والسیاسة، ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم(م ۲۷۲هـ)، ۲ج، المکتبة التجاریة الکبریٰ، قاهره، بی تاریخ.

۷. اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات، مفید، محمد بن محمد بن نعمان(م ۴۱۳هـ) ، مکتبۀ حقیقت، تبریز، ۱۳۷۱هـ.

۸. انیس الاعلام، فخر الاسلام، محمد صادق اورموی(م ۱۳۲۷هـ)، ۲ج، تهران(سنگی)، بی تاریخ.

۹. بحار الانوار، مجلسی، محمد باقر(م ۱۱۱۱هـ)، ۱۱۰ج، موسسة الوفاء، بیروت، ۱۴۰۳هـ.

۱۰. تاریخ بغداد، خطیب بغدادی، احمد بن علی(م ۴۲۳هـ)، ۱۴ج، المکتبة السلفیة، مدینۀ منوره، بی تاریخ.

۱۱. تاریخ الخلفا، سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، (م۹۱۱هـ)، دار الجیل، بیروت،۱۴۰۸هـ/۱۹۸۸م.
۱۲. تاریخ الرسل والملوك، طبری، محمدبن جریر، ابی جعفر، (م۳۱۰هـ)۱۳ج، دار الفکر، بیروت، ۱۴۰۷هـ/۱۹۸۷م.
۱۳. تفسیر القران العظیم، ابن کثیر، اسماعیل، ابی الفداء، (م۷۷۴هـ)، ۷ج، دارالفکر، بیروت، ۱۴۰۳هـ/۱۹۸۳م.
۱۴. تمدن اسلام و عرب، گوستاولوبون، ترجمه فارسی سید محمد تقی فخر داعی گیلانی، چاپخانه علمی، تهران،۱۳۳۴ش.
۱۵. تنزیه الانبیاء، سید مرتضی علم الهدی(۳۵۵-۴۳۶)، چاپ تبریز، سنگی ۱۲۹۰هـ.
۱۶. التوحید، صدوق، محمدبن علی بن الحسین (ابن بابویه) قمی، (م۳۸۱هـ) مکتبة الصدوق، تهران، ۱۳۸۷هـ.
۱۷. تهذیب الاصول، سبحانی، جعفر، ۲ج، مؤسسة النشر الاسلامی، قم، ۱۴۰۵هـ/۱۳۳۶ش.
۱۸. جامع الاصول فی احادیث الرسول، ابن اثیرجزری(م۶۰۲هـ)، ۱۱ج، دار الفکر، بیروت، ۱۴۰۳هـ/۱۹۸۳م.
۱۹. جامع البیان فی تفسیر القران، طبری، محمد بن جریر(أبی جعفر) (م۳۱۰هـ)، ۳۰ج، دارالمعرفة، بیروت، ۱۴۰۰هـ/۱۹۸۰م.
۲۰. الحکمة المتعالیة فی الأسفار الأربعة، صدر الدین الشیرازی(۱۰۵۰هـ)، ۹ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۹۸۱م.
۲۱. حلیة الاولیاء، ابی نعیم اصفهانی، احمدبن عبدالله، (م۴۳۰هـ) ۱۰ج، دار الکتاب العربی، بیروت، ۱۳۸۷هـ/۱۹۶۷م.

٢٢. خصائص الامام امیر المومنین علی علیه السلام، نسائی، احمد بن شعیب(م٣٠٣هـ)، تحقیق و نشر محمد باقرمحمودی، ١٤٠٣هـ/١٩٨٣م.
٢٣. الخصائص الکبری؛ سیوطی، عبرالرحمن بن أبی بکر، (م٩١١هـ).
٢٤. الخصال؛ صدوق، محمد بن علی بن الحسین(ابن بابویه قمی(م٣٨١هـ)، منشورات جامعه مدرسین،قم،١٤٠٣هـ/١٣٦٢ش.
٢٥. الخلاف؛ الطوسی، محمد بن الحسن شیخ الطائفه (م٤٦٠هـ)، ٦ج، مؤسسة النشر الاسلامی، قم، ١٤١٢هـ.
٢٦. الدرالمنثور فی التفسیر بالمأثور؛ سیوطی، عبدالرحمن بن أبی بکر(م٩١١هـ)، ٨ج، دار الفکر، بیروت، ١٤٠٣هـ/١٩٨٣م.
٢٧. رجال النجاشی؛ نجاشی، احمد بن علی(م٤٥٠هـ)، ٢ج، دار الأضواء، بیروت، ١٤٠٨هـ/١٩٨٨م.
٢٨. روح المعانی فی تفسیر القران..، الوسی، محمود بغدادی (م١٢٧٠هـ)، ٢٢ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تاریخ.
٢٩. سنن ابن ماجه؛ ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی(م٢٧٥هـ) دار احیاء التراث العربي، بیروت، ١٣٩٥هـ/ ١٩٧٥م.
٣٠. سنن بیهقی؛ بیهقی، احمد بن حسین بن علی(م٤٥٨هـ) ، ١٠ج، بیروت ، ١٣٤٤هـ.
٣١. سنن ترمذی؛ ترمذی، محمد بن عیسی(م٢٩٧هـ)، ٥ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تاریخ.
٣٢. سنن دارمی؛ دارمی، عبدالله بن بهرام(م٢٥٥هـ)، ٢ج، دارالفکر، بی تاریخ.
٣٣. السنة؛ احمد بن حنبل(م٢٤١هـ)، دار الکتب العلمیة، بیروت، ١٤٠٥هـ/١٩٨٥م.

۳۴. السیرة النبویة؛ ابن هشام، عبدالملک بن ایوب حمیری(م۲۱۳یا۲۱۸ه)۴ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تاریخ.

۳۵. شرح الأصول الخمسة؛ عبدالجبار بن احمد (ک۴۱۵ه) ، مکتبة وهبیة، قاهره، ۱۴۰۸ه/۱۹۸۸م.

۳۶. شرح تجرید ؛ قوشجی، علی بن محمد ، علاء الدین(م۷۸۹ه)، چاپ سنگی، تبریز، ۱۳۰۷ه.

۳۷. شرح الزرقانی علی موطأ مالك؛ زرقانی، محمد بن عبدالباقی(م۱۱۲۲ه)، ۴ج، طبع عبدالحمید احمد حنفی، قاهره، بی تاریخ.

۳۸. شرح عقائد صدوق(تصحیح الاعتقاد)، مفید، محمد بن محمد بن نعمان(م۴۱۳ه)، مکتبۀ حقیقت، تبریز، ۱۳۷۱ه.

۳۹. شرح المقاصد؛ تفتازانی، عمر اسعد الدین(م۷۹۲ه)، چاپ بوسنوی، استنبول، ۱۳۰۵ه.

۴۰. الشفاء؛ ابن سینا، حسین بن عبدالله، ابو علی(م۴۲۷)، شیخ الرئیس، انتشارات بیدار، قم، بی تاریخ.

۴۱. صحیح بخاری؛ بخاری، محمد بن اسماعیل(م۲۵۶ه)، ۹ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت ، ۱۴۰۰ه.

۴۲. صحیح مسلم؛ مسلم بن حجاج قشیری نیشابوری(م۲۶۱ه)، ۸ج، دار الجیل، بیروت، بی تاریخ.

۴۳. الصواعق المحرقة؛ ابن حجر هیثمی مکی. شهاب الدین احمد (م۹۷۴ه)، مکتبة القاهره، قاهره، ۱۳۸۵ه.

۴۴. عمدة القاری شرح صحیح البخاری؛ عینی، محمود بن احمد، بدر الدین(م۸۵۵ه)، ۲۲ج، دار الفکر، بیروت، بی تاریخ.

۴۵. عیون اخبار الرضاعلیه السلام؛ صدوق، محمد بن علی بن الحسین (ابن بابویه) قمی(م۳۸۱هـ) مؤسسة الأعلمی، بیروت، ۱۴۰۴هـ.
۴۶. الغدیر؛ امینی، عبدالحسین احمد(م۱۳۹۰هـ)، ۱۱ج، دار الکتاب العربی، بیروت، ۱۳۸۷هـ.
۴۷. فتح الباری بشرح صحیح البخاری، عسقلانی، احمد بن حجر(م۸۵۲هـ) ۱۳ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت ، ۱۴۰۲هـ.
۴۸. فتح القدیر؛ شوکانی، محمد بن علی صنعانی(م۱۲۵۰هـ) ، دار المعرفة، بیروت، بی تاریخ.
۴۹. فجر الاسلام؛ احمد امین مصری(م۱۳۷۳هـ).
۵۰. فرق الشیعة؛ نوبختی، حسن بن موسی(م۳۱۰هـ)، دار الاضواء، بیروت، ۱۴۰۴هـ/۱۹۸۴م.
۵۱. الکافی؛ کلینی، محمد بن یعقوب(م۳۲۹هـ)، (اصول کافی)، ۲ج، دار صعب- دار التعارف، بیروت، ۱۴۰۱هـ.
۵۲. کشف الغمة فی معرفة الأئمة؛ إربلی، علی بن عیسی(م۶۹۲هـ)، دار الاضواء، بیروت، ۱۴۰۵هـ.
۵۳. کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد؛ علامه حلی، حسن بن مطهر(۶۴۸-۷۲۶)، مؤسسةالنشر الاسلامی، قم، ۱۴۱۳هـ.
۵۴. کفایة الأثر؛ خزاز قمی، علی بن محمد(م قرن۴ق)، منشورات بیدار، قم، ۱۴۰۱هـ.
۵۵. کمال الدین و تمام النعمة؛ صدوق، محمد بن علی بن الحسین (ابن بابویه) قمی (م۳۸۱هـ) مؤسسة النشر الاسلامی، قم، ۱۴۰۵هـ.
۵۶. کنزالعمال فی سنن الاقوال و الاعمال؛ متقی هندی، علی بن حسام الدین(م۹۷۵هـ)، ۱۶ج، مکتبة التراث الإسلامی، حلب، بی تاریخ.

۵۷. مجمع البیان؛ طبرسی، فضل بن حسن (م۵۴۸هـ)، ۵ج، المکتبة العلمیة الاسلامیة، تهران، بی تاریخ.
۵۸. محاسن التأویل؛ قاسمی، جمال الدین محمد (۱۳۳۲هـ)، ۱۷ج، دارالفکر، بیروت، ۱۳۹۸هـ/۱۹۷۸م.
۵۹. المستدرک علی الصحیحین؛ حاکم نیشابوری، حافظ أبی عبدالله (م۴۰۵هـ) ۴ج، دار المعرفة، بیروت، بی تاریخ.
۶۰. مسند احمد؛ احمدبن حنبل (م۲۴۱هـ)، ۴ج، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تاریخ.
۶۱. معانی الأخبار؛ صدوق، محمد بن علی بن الحسین (ابن بابویه قمی(م۳۸۱هـ) دار المعرفة، بیروت، ۱۳۹۹هـ/ ۱۹۷۹م.
۶۲. مفاتیح الغیب؛(تفسیر کبیررازی)؛ رازی، فخرالدین (م۶۰۲هـ)، دار الکتب العلمیة، تهران، بی تاریخ.
۶۳. المفردات فی غریب القران؛ راغب اصفهانی، حسین بن محمد (م۵۰۲هـ) المکتبة المرتضویة، تهران، ۱۳۳۲ش.
۶۴. مقالات السلامیین و اختلاف المصلین؛ اشعری، ابوالحسن، علی بن اسماعیل (م۳۲۴هـ)، دار النشر فرانزشتایز، ویسباون، بی تاریخ.
۶۵. مقاییس اللغة؛ ابن فارس، احمد بن زکریا (م۳۹۵هـ)، ۲ج، دار احیاء الکتب العربیة ، قاهره، بی تاریخ.
۶۶. الملل والنحل؛ شهرستانی، عبدالکریم (م۵۴۸هـ) دار الکتب العلمیة ، بیروت، ۱۴۱۰هـ/ ۱۹۹۰م.
۶۷. المنار فی تفسیر القران، رشید رضا (م۱۳۵۴هـ)، ۱۲ج، دار المنار، قاهره، ۱۳۷۳هـ.
۶۸. مناقب؛ خوارزمی، موفق بن احمد بن محمد مکی، (م۵۴۸هـ)، مؤسسة النشر الاسلامی، قم ، ۱۴۱۱هـ.

۶۹. من لا يحضره الفقيه؛ صدوق، محمدبن على بن الحسين، (ابن بابويه) قمى (م۳۸۱هـ)، ۴ج، دار التعارف، بيروت، ۱۴۱۱هـ/۱۹۹۰م.
۷۰. المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والاثار (خطط مقريزية)؛ مقريزى، تقى الدين (م۸۴۵هـ)، ۲ج، دار صادر، بيروت، بى تاريخ.
۷۱. ميزان الاعتدال؛ ذهبى، محمد بن احمد ، شمس الدين (م۷۴۸هـ) ، ۴ج، دار المعرفة، بى تاريخ.
۷۲. الميزان فى تفسير القران؛ طباطبائى، سيد محمد حسين، ۲۰ج، مؤسسة الأعلمى، بيروت، ۱۳۹۳هـ/۱۹۷۳م.
۷۳. نهج البلاغه؛ رضى، ابوالحسن محمد (م۴۰۶هـ)، ضبط و فهرست الدكتور صبحى الصالح، بيروت، ۱۳۸۷هـ/تهران۱۳۹۵ش.
۷۴. وحى محمدى؛ منشى المنار رشيد رضا (م۱۳۵۴هـ).
۷۵. وسائل الشيعة؛ حر عاملى، محمد بن حسن (م۱۱۰۴هـ)، ۲۰ج، دار احياء التراث العربى، بيروت، ۱۴۰۳هـ/ ۱۹۸۳م.
۷۶. ينابيع المودة؛ قندوزى، بابا خواجه حسينى (م۱۳۰۳هـ) ، مطبعة اختر، استنبول، ۱۳۰۱هـ.